

DIALOGURI CU BUCOVINENII

**Interviuri de Ilie Luceac, Alexandrina Cernov
și Vasile Tărățeanu**

COORDONATOR: MARIN GHERMAN

Editura „Druk Art”
Cernăuți
2025

УДК 94(477.85):323.1(=135.1)''20''
D53

Dialoguri cu bucovinenii. Interviu de Ilie Luceac, Alexandrina
D53 Cernov și Vasile Tărășeanu / coordonator Marin Gherman. –
Cernăuți : Editura Druk Art, 2025. – 232 p.

ISBN 978-617-8501-24-2

Cartea de față este o incursiune în universul Bucovinei istorice, prin intermediul vocilor unor personalități reprezentative ale culturii române. Volumul reunește interviuri-document cu figuri emblematice ale vieții intelectuale bucovinene, contribuind la reconstituirea unei lumi aflate sub presiunea uitării. Mărturiile – marcate fie de nostalgie și reflecție, fie de o remarcabilă forță identitară – recompun o geografie afectivă și o dimensiune culturală a istoriei.

УДК 94(477.85):323.1(=135.1)''20''

Ця книга є спробою занурення у всесвіт історичної Буковини крізь голоси знакових постатей румунської культури. У ній зібрано інтерв'ю-документи з діячами буковинського інтелектуального середовища, що сприяє відтворенню світу, який опиняється під тиском забуття. Свідчення – позначені ностальгією й роздумами або ж виразною ідентифікаційною силою – формують емоційну географію та культурний вимір історії.

Coordonator: Marin Gherman

Redactor: Mariana Struț

Parteneri editoriali: Revista „Glasul Bucovinei” (Cernăuți-București)
Centrul Media BucPress (Cernăuți)

Coperta 1: Ilie Luceac, Alexandrina Cernov, Vasile Tărășeanu

Coperta 4: Imagini din Cernăuțiul de altădată

Proiect realizat de ONG „Glasul Bucovinei” din Cernăuți

Coordonator de proiect: Irina Gherman

Această carte a fost tipărită cu sprijinul Departamentului pentru Românii
de Pretutindeni – <https://dprp.gov.ro/web>

Conținutul acestei cărți nu reprezintă poziția oficială a Departamentului pentru
Românii de Pretutindeni

DEPARTAMENTUL PENTRU
ROMÂNII DE PRETUTINDENI

ISBN 978-617-8501-24-2

© M. Герман, упорядкування, 2025

CUVÂNT ÎNAINTE

Într-o epocă marcată de accelerarea uitării, de dispariția treptată a reperelor și de diluarea memoriei colective, cartea de față reprezintă un act modest de reparație simbolică. *Dialoguri cu bucovinenii* nu este doar un volum de interviuri, ci o pledoarie pentru recuperarea unei lumi pierdute, care, în ciuda rupturilor istorico-spațiale, continuă să bată în ritmul tainic al inimilor românești. Această carte deschide o fereastră către o Bucovină vie, stratificată, profundă – o regiune care a fost și rămâne un spațiu privilegiat al interferențelor culturale. Prin aceste dialoguri, vocile trecutului revin la viață. Prin cuvintele celor intervievați, dar și a celor care pun întrebările, se recompune o geografie afectivă a locului.

Volumul poartă semnătura liderilor mișcării de renaștere națională a românilor din regiunea Cernăuți – Alexandrina Cernov, Vasile Tărășanu (membri de onoare ai Academiei Române) și istoricul Ilie Luceac – toți trei legați prin destin și vocație de revista „Glasul Bucovinei” (Cernăuți–București). „Glasiiștii” de ieri, retrași către ceruri, și-au dorit să cunoască Bucovina neînfrântă prin oameni și destine.

Mărturia juristului Radu Economu ne poartă în Cernăuțiul interbelic, cu Teatrul, Filarmonica, Conservatorul și zecile de societăți culturale care făceau din orașul de pe Prut o adevărată „Vienă a Răsăritului”. Redescoperim atmosfera unei epoci în care „Cernăuțiul era un oraș în care se trăia occidental”, cu magazine elegante, o viață comercială intensă și străzi populate de o lume educată.

Nina Cionca, nepoata Mărioarei Porumbescu și strănepoata compozitorului Ciprian Porumbescu, ne oferă o perspectivă inedită asupra Bucovinei de altădată. Prin ochii săi de copil de 7-8 ani, Cernăuțiul apare ca un „oraș frumos și curat”, un „mic Paris” al vremii, unde cultura românească înflorea sub influența educației habsburgice. Bucovina se manifesta prin multilingvismul familiei: se scria în română, germană și franceză – lucru firesc pentru intelectualii vremii. Chiar și Iraclie Porumbescu îi scria fiicei sale, Mărioara, câteodată în germană, reflectând atmosfera cosmopolită a vremii. Deși orașul s-a schimbat, Nina Cionca găsea încă, în 2003, urmele acelei Bucovine care a format mari personalități ale culturii române.

De o profunzime emoțională aparte este dialogul cu frații Sergiu și Constantin Flondor, realizat de Ilie Luceac în octombrie 2009. Sergiu Flondor, refugiat pentru prima dată în 1940 și apoi definitiv în 1944, reconstituie cu o remarcabilă precizie universul copilăriei sale din Cernăuți: săniile cu zurgălăi, pomii imenși de Crăciun sau cinematografele de pe strada Regina Maria. Constantin Flondor – pictor, cofondator al grupărilor „1+1+1” și „Prolog” – evocă grădina rustică a casei de pe strada Vasilco și vecinătatea, neștiută atunci, cu Paul Celan. „Cernăuțiul se înstrăinează puțin de amintirile mele din copilărie... această spoială aparentă pe fațadele caselor este prea colorată și diversă. O casă este de culoarea zmeurii, alta este ca o ciocolată, iar a treia ca vanilia. E ca un tort toată această spoială”, compară Constantin Flondor orașul de ieri cu orașul de azi.

Convorbirea cu academicianul Radu Grigorovici evidențiază drama intelectualului bucovinean confruntat cu „fărămițarea națională” a unui oraș devenit „un decor uzat de vreme și pe alocuri cârpit, în care se joacă o piesă pentru care nu a fost creat”. Iar dialogul cu demograful Vladimir Trebici aduce în prim-plan Cernăuțiul interbelic în tonuri romantice: parcurile Schiller și Dominic, societățile studențești și atmosfera cosmopolită a universității.

Un loc aparte îl ocupă dialogul cu scriitorul Vasile Andru. Textul evocă trauma despărțirii de locurile natale și miracolul regăsirii acestora după decenii. Scriitorul rememorează întoarcerea în satul Bahrinești după 30 de ani, descoperirea rudelor și a mormântului bunicului. Mărturia sa, marcată de dimensiuni mistice, scoate la iveală nu doar drama deportărilor staliniste (32 de familii, 177 de persoane, dintre care 92 au murit în pământ străin), ci și atracția identitară, aproape genetică, a întoarcerii la rădăcini.

De o intensitate aparte este și dialogul cu scriitorul Ion Beldeanu. Publicat în 2001, acesta ne prezintă destinul unui intelectual marcat de pierderea tatălui la Odesa, de traumele comunismului și de lupta pentru afirmarea valorilor românești. Poet, prozator și președinte al Societății Scriitorilor Bucovineni, Beldeanu vorbește cu luciditate despre literatura contemporană, despre compromisuri și despre prețul plătit pentru verticalitatea morală.

Un capitol distinct este cel dedicat pictorului Ștefan Purici. Născut în Mahala în 1965, absolvent al Academiei „Nicolae Grigorescu” din București, el a readus în nordul Bucovinei pictura bisericească bizantină autentică. Dialogul detaliază cu precizie tehnică – pregătirea lemnului de tei, aplicarea foiței de aur, folosirea pigmentilor naturali – și relevă vocația sa de formator: zeci de biserici pictate și o generație de ucenici crescută în propria casă, transformată în atelier.

Tenorul Marian Talabă, originar din Cupca, a dus glasul Bucovinei pe scenele Operei de Stat din Viena. Povestea sa – de la studiile de la Kiev la întâlnirea cu Ioan Holender – este o cronică a vocației, a talentului și a muncii titanice în numele artei.

Toate aceste dialoguri sunt ferestre către destine trăite cu demnitate, înrădăcinate în marea istorie a neamului românesc. Întâlnim figuri emblematice ale unei Bucovine considerate, pe bună dreptate, un spațiu cultural privilegiat. Mărturiile ne arată cum evenimentele secolului al XX-lea au modelat și transformat vieți, dar nu au învins spiritul.

Acestei galerii de portrete se alătură și figuri contemporane. Arhimandritul Melchisedec Velnic, starețul Mănăstirii Putna, a transformat acest așezământ într-un centru de spiritualitate și cultură, închinându-și lucrarea păstrării memoriei – prin rugăciune și cercetare – Sfântului Ștefan cel Mare. În dialogul cu Ilie Luceac, părintele Melchisedec afirmă cu blândețe: „Smerenia este cheia urcușului duhovnicesc”.

Maria Iliuț, „privighetoarea de sub geana Carpaților”, născută în Crasna, formată la Cernăuți și Chișinău, este una dintre cele mai iubite interprete de muzică populară din nordul Moldovei. Prin activitatea sa pedagogică și artistică, a devenit o păstrătoare a graiului, portului și cântecului bucovinean.

Adrian Dinu Rachieru, în dialogul cu Vasile Tărășeanu, dezvăluie o perspectivă complexă asupra Bucovinei ca spațiu cultural și identitar. Pentru criticul literar născut la Soloneț, Bucovina transcende geografia fizică, devenind o construcție afectivă și spirituală – „placenta bucovineană” din care nu se poate rupe, „oaza mirifică” ce rămâne „spațiu protector”, chiar dacă viața l-a dus în Banat. Rachieru vorbește despre o Bucovină fragmentată, în care literatura „de centură” trebuie examinată „fără indulgență”. În acest context, Bucovina devine pentru el nu doar un loc de origine, ci „un spațiu utopic” – o iluzie necesară, care

permite supraviețuirea identității culturale românești într-o lume a fracturilor (geo)politice. Este o privire nostalgică, dar lucidă, asupra unei Bucovine care există mai mult în memoria colectivă și în literatura română decât în realitatea geografică actuală.

Prin republicarea acestor conversații, apărute inițial în revista „Glasul Bucovinei”, dorim să oferim cititorului șansa de a cunoaște sau de a redescoperi figurile emblematice ale culturii bucovinene. Fiecare dialog este o lecție de istorie vie și o mărturie despre puterea omului de a-și păstra identitatea și demnitatea în fața adversităților. Descoperim nu doar informații prețioase despre personalitățile epocii, ci și o manieră aparte de a fi – acea „ordine germană” împletită cu „vânzoleala slavă”, ce a dat naștere unui tip uman aparte: bucovineanul autentic, român în suflet, tolerant și dârz în același timp.

În aceste pagini răsună ecoul unei Bucovine care nu poate fi ștearsă de pe harta sufletului românesc. Este Bucovina academicianului Grigorovici, care spera că „adevărul despre trecutul Bucovinei ar putea ajuta la supraviețuirea virtuților acestei regiuni născute din valurile istoriei”. Este Bucovina lui Trebici, care visa la „o conviețuire lipsită de conflicte”. Este Bucovina lui Vatamaniuc, care credea că „avem obligația să o facem cunoscută în țară și în străinătate”. Este, în sfârșit, Bucovina lui Vasile Andru, care a redescoperit că „satul arhetipal” poate fi oricând reînsuflețit prin memorie și credință.

Marin GHERMAN

lect. univ. dr., redactor-șef al revistei „Glasul Bucovinei”

ÎNTRE NOSTALGICE AMINTIRI ȘI LUMINOASE SPERANȚE. DIALOG CU RADU ECONOMU

Vasile Tărățeanu: Domnule Economu, sunteți recunoscut ca unul dintre specialiștii remarcabili în domeniul jurisprudenței, autor de cărți și lucrări nu numai în domeniul dreptului, ci și al istoriei, un bun prieten al bucovinenilor de pretutindeni. Aș vrea să întreb mai întâi dacă nu vă este dor de Cernăuți?

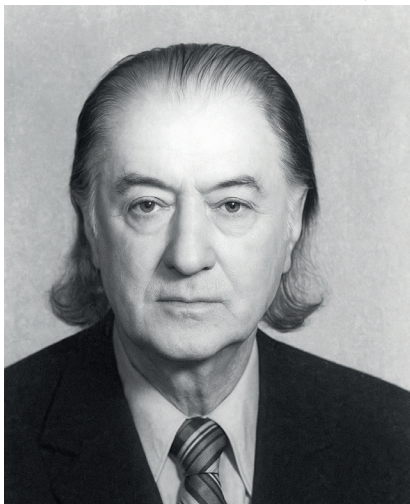
Radu Economu: Mi-e dor, chiar și de o plecare la Rădăuți, la sediul Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, darămite de Cernăuți... Nu știu dacă mă vor mai ține picioarele să mai ajung vreodată pe acolo...

I. Dar de Țurenii, de Mamornița?

R. Satul de baștină al familiei mele. Acum nu mai am pe nimeni acolo. Vărul meu primar a murit. Mai trăiește soția lui și băiatul ei. Așa că aproape nu mai am la cine merge.

I. Când ați plecat din acele locuri? Vă mai aduceți aminte?

R. Cum să nu-mi aduc aminte? De fapt, la 28 iunie 1940, când au intrat rușii în Bucovina, eu nu eram la Cernăuți. Îmi făceam stagiul militar la Siret. Cernăuțiul l-am revăzut peste un an, la întoarcerea noastră în vara lui 1941, când în luna august am fost

**Între nostalgice amintiri și luminoase speranțe (dialog cu Radu Economu), în „Glasul Bucovinei”, An. V, nr. 3 (19), 1998, p. 3-12.*

**** Radu Economu** (1917-2000) a fost un jurist, profesor și istoric, originar din Cernăuți, pasionat de trecutul Bucovinei, căruia i-a dedicat o parte importantă din activitatea sa intelectuală. Prin cercetările sale, a reușit să surprindă contextul politic, social și intelectual în care Bucovina și-a afirmat dreptul la autodeterminare.

lăsat la vatră pentru câteva zile. După demobilizare, în noiembrie al aceluiași an, am fost numit judecător stagiar la Tribunalul din Cernăuți. Noi aveam casă în oraș, am găsit-o întreagă la întoarcere, dispăruseră doar lucrurile din ea. Și la Țurenii locuia bunica din partea mamei, pe care n-am mai revăzut-o niciodată.

Î. Cum o chema?

R. Zamfira Stamati. Era bucovineancă, înrudită cu familiile Pantazzi și Gafencu, fostul ministru de externe. A fost deportată împreună cu băiatul ei, adică cu fratele mamei și cu un nepot undeva în regiunea Tiumen din Siberia.

Î. S-a mai întors acasă de acolo?

R. Nu. Târziu de tot s-a întors acasă doar băiatul ei, care după aceea a mai făcut și câțiva ani de închisoare. Acum doi ani a murit.

Î. În 1941, când ați revenit acasă, părinții dumneavoastră erau la Cernăuți?

R. Nu, părinții mei se retrăseseră în 1940. În 1941 am revenit doar eu și mama. Tata nu mai era în viață. Am mai stat doar trei ani la Cernăuți. Când sovieticii au ocupat pentru a doua oară orașul, la 25 martie 1944, ne-am refugiat din nou. De astă dată se pare definitiv.

Î. După acel ultim refugiu, cel din 1944, în care an ați revăzut Cernăuțiul?

R. Când s-a produs dezghețul gorbaciovist, în 1990. Era încă Uniunea Sovietică. Am stat atunci două săptămâni în vizită la vărul meu, la Țurenii. Abia atunci l-am revăzut, după o întrerupere de 46 de ani.

Î. Și cum l-ați găsit după atâta timp?

R. Orașul nu mai era acela pe care-l știam noi. Până 1940 Cernăuțiul era un oraș viou, activ. Pula în el o viață comercială intensă. Magazinele erau frumos amenajate, asemănătoare celor din Occident. Se spunea atunci că Cernăuțiul era Viena Răsăritului, sau Mica Viena. Comercianții, în majoritatea lor evrei, importau lucruri, mărfuri direct de la Viena. Și mai erau magazine unde puteai găsi cele mai fine și luxoase obiecte de uz casnic, îmbrăcăminte sau încălțăminte. Cernăuțiul putea fi comparat doar cu Timișoara. Lume bine îmbrăcată pe stradă. Cu alte cuvinte, Cernăuțiul era un oraș în care se trăia occidental, se trăia în condiții civilizate. Când l-am revăzut după refugiu, mi s-a părut cu totul altul, cenușiu, trist. Lumea era cumva preocupată de existența zilnică, cu sacose și cumpărături modeste în ele. M-a

surprins neplăcut și lipsa limbii române din viața socială, din viața publică a orașului. Se vorbea foarte puțin românește. De altfel, chiar vărul meu mi-a atras atenția că nu e bine să vorbesc românește pe stradă sau în troleibuz, ca să nu am neplăceri...

Î. Ați amintit cum arăta Cernăuțiul când erați judecător stagiar la tribunal, v-aș ruga să vă opriți mai mult asupra vieții lui culturale.

R. Cernăuțiul era, mai întâi de toate, un oraș de frontieră, avea o viață culturală foarte bogată, dispunea de instituții de cultură de prim rang: Teatru, Filarmonică, Conservator, zeci de societăți culturale, muzicale, muzee... Eu am făcut Liceul „Gheorghe Tofan”, situat pe Ștefan cel Mare. Aveam o echipă a noastră de teatru, un cor, adeseori evoluam la Casa germană. Se înființase atunci o unitate de cercetași. Îmi aduc aminte de asta cu emoție. Era în preajma zilei de 11 noiembrie 1924, când la Cernăuți s-a inaugurat Monumentul Unirii, în Piața centrală a orașului.

Î. Ați fost prezent la acel moment deosebit?

R. Da, stăteam chiar în primul rând. La opt ani, câți îi aveam atunci, făceam parte din echipa de cercetași, eram foarte mândru, cu colegii mei, de uniforma pe care o aveam. Era pe atunci un splendid obicei, din păcate dispărut odată cu trecerea anilor, ca manifestările ce se făceau cu prilejul zilelor naționale, cu prilejul altor sărbători importante, să înceapă cu defilarea carelor alegorice, care reprezentau fie o provincie, fie simbolizau unele momente istorice din viața neamului nostru. Coloana automobilelor împodobite era impunătoare. Impresionantă era și tribuna oficială. Ea se afla lângă Monumentul Unirii, mai înspre primărie.

Î. Vă mai amintiți cine era atunci la tribună?

R. Era prințul Carol, regele Mihai, regina Maria, erau reprezentanții autorităților din oraș, ofițeri, preoți, profesori...

Î. Ce ați simțit în 1941, când, revenind la Cernăuți, n-ați mai regăsit monumentul respectiv la locul știut?

R. O mare tristețe. Locul era pustiu, devastat. La scurtă vreme au fost găsite câteva părți din somptuosul monument distrus de sovietici. S-au luat măsuri în vederea restaurării lui, dar...

Î. Alte momente emoționante legate de Cernăuți...

R. Unul dintre ele s-a produs pe când eram elev la Liceul Real-Ortodox, unde l-am avut profesor pe părintele Hostiuc, originar din Mahala. Un om deosebit. Era în anul 1928 în preajma zilei de 10 mai, sărbătoare națională pe atunci. Cu acest prilej în

toate școlile din țară s-au sădit stejari. S-a plantat unul și-n curtea liceului nostru. Când am fost ultima dată la Cernăuți l-am găsit pe același loc. E mare și frumos, umbrește întreaga curte a fostului liceu. Cei care ne-au ocupat în 1940 n-aveau de unde ști că stejarii de la toate instituțiile de învățământ din ținut reprezentau un simbol ce consemna 10 ani de la Unirea Bucovinei cu Patria-Mamă. Un asemenea stejar a fost sădit și-n curtea fostului liceu „Aron Pumnul”, dar nu l-am găsit, probabil că l-au tăiat.

Î. Dar unde se afla Liceul Real-Ortodox?

R. Lângă catedrala orașului. Acolo în curtea interioară a clădirii se află stejarul, probabil, și acum. Trebuie să fie.

Î. Să revenim la viața culturală a Cernăuțului de mai târziu, când erăți magistrat stagiar.

R. Că era vioaie și intensă v-am spus. Se manifesta chiar și-n domeniul dreptului, de altfel foarte puțin îmi mai amintesc de ea, ca și de faptul că la Cernăuți, pe lângă multele reviste literare, culturale, apărea și o revistă juridică „Pagini de drept”. Or, orașul Cernăuți era un centru în care activau juriști de mare valoare.

Î. Nominalizați-i pe câțiva dintre ei, dacă-i mai țineți minte.

R. Cum să nu-i țin minte? Una dintre cele mai remarcabile figuri din rândul magistraților cernăuțeni era mentorul nostru Oreste Târnoveanu. El fusese judecător la Vatra Dornei și venise la Cernăuți pe post de consilier de curte, având un renume format deja prin cunoștințele lui vaste, nu numai în domeniul dreptului românesc, dar și a dreptului austriac, deoarece își făcuse studiile la Cernăuți și la Viena. După Unire fusese consilier al ministrului de justiție în problemele de drept ale Bucovinei cu referiri la legislația austriacă. Specialitatea lui era procedura civilă. Colabora și la prestigioasa revistă de drept de la București și editase o serie de cărți în acest domeniu. Eu m-am atașat foarte mult de Oreste Târnoveanu. El era un om singuratic, necăsătorit. Își petrecea mai tot timpul printre cărți, în arhive. Am avut marele privilegiu de a fi primit în casa lui. Mai mult chiar, i-am fost și colaborator la pregătirea unui tratat de procedură civilă pe care maestrul voia să-l termine, un tratat de drept comparat între legislația română și legislația austriacă, foarte util nu numai practicienilor dreptului, dar și pentru facultățile de drept din țară. Or, la acea oră nu exista un tratat de drept civil, ci numai manuale de uz universitar. Până atunci Oreste Târnoveanu scrisese doar lucrări de drept comercial.

Din păcate, ilustrul magistrat și profesor n-a putut termina acest tratat, a murit fiind încă în plină putere creatoare, era activ, ieșise la pensie în 1943. Îmi aduc aminte că la înmormântarea lui a participat foarte multă lume, în special avocați și magistrați ai orașului.

Un alt magistrat de mare prestigiu a fost Dumitru Galeș, primul președinte al Tribunalului. Am lucrat chiar în secția lui, i-am fost și eu stagiar. În 1942 el a fost numit primar al orașului Cernăuți, funcție pe care a avut-o până la retragerea noastră în martie 1944. A fost și vicepreședinte al comisiei de repatriere care funcționa la Suceava. L-am revăzut de mai multe ori la București, întâlnindu-ne de obicei la lucrările unei asociații de drept comparat, la care Dumitru Galeș participa cu regularitate.

Prin luările sale de cuvânt la cercurile juridice se remarcă Atanasie Antoniu. Prietenii îl botezaseră Sache. Făcuse doctoratul la Paris. Era un erudit și el în domeniu, dar la altă specialitate, la dreptul penal. A făcut o carieră frumoasă, ajungând membru al Curții de Apel.

Î. Dar care era cel mai cunoscut avocat?

R. Dintre avocații Cernăuțiului poate că cel mai renumit era Gheorghe Vântu, decanul baroului. O perioadă de timp a fost și subsecretar de stat la Interne. El avea un birou la Cernăuți, cel mai renumit birou – împreună cu avocatul Jeleriu. Vântu pleda în special procesele penale, iar Jeleriu – procesele civile. Era un jurist deosebit de apreciat și stimat în lumea magistraților, dar și în lumea politică a timpului. Era un om politic valoros care introdusese o atmosferă de respect între naționalitățile orașului și crease o atmosferă de bună înțelegere între avocații de diferite naționalități.

De asemenea, un alt avocat care se bucura de mare autoritate în rândurile populației era Focșaner, un evreu cu o ținută umanistă, cu prestigiu profesional, care însușise bine legislația română și era considerat unul dintre cei mai competenți avocați în domeniul comercial. Or, la acea oră Cernăuțiul era un oraș cu o viață comercială foarte intensă, unde apăreau multe litigii de drept comercial. Specialistul nostru, al magistraților, era Andrei Munteanu, un magistrat ceva mai în vârstă decât mine. A fost și asistent la catedra de drept comercial a Universității din Cernăuți. A murit nu demult. Iată, acestea sunt câteva din amintirile pe care le-am trecut în revistă pentru a demonstra că la Cernăuți exista pe

timperi o viață intelectuală intensă în domeniul dreptului. Pe lângă catedra de drept a Universității cernăuțene, de exemplu, activa unul dintre cei mai competenți profesori de procedură civilă, dar și de drept comercial, Max Hacman, tratatul lui rămânând până astăzi o carte de referință. El participa regulat și la ședințele cenaclului literar.

Făcea parte din vechea gardă de intelectuali, era un bun cunoscător al dreptului internațional public, deținea la Universitate catedra respectivă. Îmi aduc aminte că la catedra lui era asistent un tânăr foarte înzestrat, Octavian Ștefănescu, tânăr jurist pe atunci, care trăiește și azi, la Geneva. Am avut plăcerea să-l revăd anul trecut. A împlinit 90 de ani. E foarte atașat de Bucovina. Se interesează de tot ce se întâmplă pe această palmă de pământ ștefanian. I-am trimis diverse publicații, reviste, cărți, privind istoria Bucovinei, care au apărut în ultimul timp.

Sigur că ar fi multe de spus despre oamenii pe care i-am cunoscut în perioada cernăuțeană a vieții mele, dar mă limitez la acest sumar expozeu, fiind convins că acei care au trăit la Cernăuți își amintesc cu nostalgie de acea perioadă. Mă întristează alt fapt, cel aflat de la tineretul studios, că prestigiul Facultății de Drept de la Universitatea din Cernăuți nu mai este cel de pe timpuri.

Î. Acum însă aș vrea să trecem la o altă temă, să vorbim despre cartea dumneavoastră sau mai bine zis despre cărțile dumneavoastră, printre care locul de frunte îl ocupă, desigur, *Unirea Bucovinei*, 1918, foarte apreciată de unul dintre cei mai mari istorici români contemporani, Florin Constantiniu. Ea vine să completeze în mod fericit lucrările lui Ion Nistor, Dimitrie Onciul, Mihai Iacobescu, Mircea Grigoroviță, Nicolae Ceachir... Mai ales că-i scrisă de un specialist în domeniul dreptului, fapt destul de curios, de aceea vă întreb de unde vine pasiunea pentru istorie a juristului Radu Economu?

R. Din dorința de a afla adevărul, încă de pe băncile școlii, manifestată și mai târziu, la facultate și în viața de toate zilele. Mult timp n-am îndrăznit să încerc a elabora o lucrare de istorie, aveam lucrările mele de specialitate, în domeniul juridic, prima, scoasă în 1947 – *Dreptul valutar*, apoi *Tratat de drept cambia* și o lucrare de drept vamal. Sigur că preocupările mele ca istoric au ținut de specialitatea mea. De exemplu, cartea *Eminescu în confruntarea cu justiția*, care cuprinde tot o istorie, o istorie a dreptului românesc și anume, o expunere a contactelor pe care le-a avut

Mihai Eminescu cu justiția epocii lui. În lucrarea respectivă am arătat că pe lângă alte caracteristici ale personalității lui Eminescu, trebuie să avem în vedere și spiritul lui juridic deosebit. El audiase cursuri de drept și la Viena și la Berlin, avusese o scurtă practică la judecătoria din Botoșani, și în procesele lui, în special cel de la Iași, ca urmare a anchetei pe care a făcut-o judecătorul de instrucție asupra unor lipsuri din Biblioteca Universității ieșene, dar și în procesul mai puțin cunoscut care, din fericire, n-a fost dus până la capăt în timp ce era student la Viena. Este vorba despre procesul de presă pentru articolele publicate în ziarul „Confederația” care apărea la Budapesta. Acestea au fost considerate ca fiind injurioase. Eminescu a fost și un cap juridic, cum se spune astăzi. Vreau să mai spun că această lucrare a fost favorabil analizată de către istoricul și criticul literar Zigu Ornea care afirmă, pe bună dreptate, că am examinat un capitol foarte puțin cunoscut din viața lui Mihai Eminescu. Nici chiar prestigioasa lucrare a lui George Călinescu nu semnalizează aceste contacte ale lui Eminescu cu justiția. Apoi, foarte mulți dintre cei care au publicat în această temă au comis erori grave mai ales în ce privește procesul de presă de la Budapesta. Eu am avut posibilitatea să consult toate documentele ce țin de acest proces, documente păstrate în Arhiva istorică a Budapestei.

Î. E o lucrare interesantă.

R. Cred că da, deoarece s-a epuizat foarte repede, deși tirajul ei n-a fost chiar atât de mic. Mai este și astăzi căutată. E posibil ca editorul ei, unul particular, să scoată a doua ediție. De altfel eu am în manuscris și o serie de alte studii privind procesele juridice ale altor oameni mari din istoria noastră. De exemplu, Gheorghe Șincai, care a avut și el trei procese politice. El a riscat chiar și o condamnare la moarte prin atitudinea lui, sau Papiu Ilarian care a fost iarăși o personalitate însemnată în perioada domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Dar aceste lucrări se află încă într-un stadiu de laborator, adică nu-s definitive pentru tipărire.

Î. Să revenim la cea mai importantă lucrare a dumneavoastră *Unirea Bucovinei, 1918*.

R. Ea era demult proiectată. Eu studiasem la Biblioteca Academiei Române și-n Arhivele Ministerului de Externe (când acestea au fost deschise după revoluție), luând astfel cunoștință de unele documente încă necunoscute istoriografiei. Eu am vrut să fac o lucrare documentară, o lucrare care să respecte adevărul istoric.

Și pentru aceasta, după cum spunea marele istoric bucovinean Dimitrie Onciul, am încercat să mă bazez pe documente.

Î. Lucrarea a fost bine primită și de partea ucraineană.

R. Am auzit că s-ar fi referit la ea fostul conducător al regiunii Cernăuți, Ivan Hnatișin. Aceasta poate pentru că, situându-mă pe linia unor bune relații cu poporul ucrainean, nu am ignorat și perioada în care ucrainenii au avut în comun cu o dirigență românească administrarea provinciei. Nu puteam să trec cu vederea nici eforturile depuse de Ucraina la Conferința de Pace de la Paris, pentru a obține soluționarea, măcar parțială, a revendicărilor sale. Într-un capitol aparte, iarăși îmi permit să spun pentru prima dată în istoriografia română, am făcut și niște considerente juridico-politice în legătură cu Unirea cea mare, arătând cum s-a realizat și în ce constă fundamentarea drepturilor noastre asupra acestei provincii. Și de ce astăzi noi trebuie să ne considerăm încă titulari ai drepturilor noastre de suveranitate asupra acestor teritorii. De altfel, îmi propusesem, e greu să cred că voi mai putea reuși din cauza dificultăților cu care mă confrunt în consultarea arhivelor istorice, să continuu lucrarea cu Bucovina destrunchiată în 1940. Astfel aș fi completat imaginea pe care aș fi vrut să și-o formeze cei care se ocupă în țară și în străinătate de problema românilor noștri de peste hotare, mai ales a acelora din teritoriile noastre strămoșești, situația cărora o cunosc destul de bine.

Î. De acest fapt nu ne îndoim, sunteți doar originar din aceste teritorii, întrețineți legături cu mulți dintre foștii sau actualii locuitori ai zonelor respective.

R. Da. Trebuie să vă mărturisesc că eu continuu să mă consider și acum refugiat din Cernăuți și, că în timpurile când era interzisă chiar și pronunțarea cuvântului Cernăuți, un grup de foști cernăuțeni stabiliți la București după refugiul din 1944 ne întâlneam destul de des. O dată pe an, însă, la 28 noiembrie, fără să fi anunțat în mod special că sărbătorim Ziua Unirii Bucovinei cu țara, sub pretextul unui parastas în memoria lui Ciprian Porumbescu, ne întâlneam la biserica Precupeții Noi, unde părintele Cozma, un nepot al lui Ion Creangă, oficia slujba și unde puteam schimba între noi gânduri și amintiri din perioada trăită la Cernăuți. Deci, acest atașament pentru Cernăuți aici, la București, a fost și este foarte puternic. El ne reunește pe toți cei refugiați din „dulcea” capitală a Bucovinei. Mai înainte m-ați întrebat de cele mai interesante momente legate de Cernăuți. Iată încă unul: aniversarea centenarului morții lui

Mihai Eminescu, în 1989, întâi într-o frumoasă comună de lângă Rădăuți, apoi la Cernăuți. Atunci a apărut ideea reînființării în țară a fostei Societăți pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina pe care o cunoșteam grație fostului meu profesor de limba română Constantin Loghin, care a îndeplinit o perioadă de timp funcția de vicepreședinte al Societății și datorită lui participam și eu uneori la ședințele ei. Sigur că această idee a reînființării Societății apăruse și mai înainte, dar în perioada regimului trecut era foarte greu să realizăm așa ceva. După revoluție, într-un cerc mai restrâns în care eram câțiva bucovineni, printre care academicianul Vladimir Trebici, istoricul și criticul literar George Muntean, inginerul Mircea Irimescu și alții, hotărârea respectivă a fost luată. Ea a fost definitivă după ce și eu și alți colegi, refugiați în 1944, revăzusem Cernăuțiul. Eu, de exemplu, cu ocazia vizitei la vărul meu, la Țureni, am trecut și pe la Cernăuți, unde am luat contact cu cei care înființaseră Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu”, profesorul Grigore Bostan, șeful catedrei de limba română de la Universitatea din Cernăuți, cu doamna Alexandrina Cernov, conferențiar la aceeași catedră, cu mulți ziariști de la „Zorile Bucovinei”, cu alți intelectuali români. Acolo mi-am dat seama că se poate încerca o refacere a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. După frumoasa manifestare de la Rădăuți, ocazionată de centenarul eminescian, s-a stabilit ca sediul central al acestei Societăți să fie la Rădăuți, iar în celelalte orașe ale țării să se înființeze filiale. Prima dintre acestea a fost filiala din București, adunarea de constituire a ei având loc la Casa Universitarilor. La început țineam ședințe în fiecare săptămână, cu comunicări și cu alte acțiuni culturale. De altfel, cele mai așteptate erau comunicările de la Cernăuți. Datorită lor știam ce se întâmplă acasă la noi. Primeam și ziarele care apăreau la Cernăuți, ni le trimitea Dumitru Covalciuc, alți cernăuțeni. Multe acțiuni le-am făcut în comun cu Societatea de la Cernăuți, unele deosebit de reușite. Din rândul acestora aș aminti simpozionul care s-a desfășurat în fosta sală sinodală a Mitropoliei cernăuțene, care pentru noi toți este un loc istoric de mare valoare, pentru că acolo, la 28 noiembrie 1918, a fost proclamată Unirea Bucovinei cu țara.

Am venit atunci cu autocare de la București, Suceava, Rădăuți. Atunci am vizitat și mormântul lui Iancu Flondor de la Storojineț, unde mai târziu orădenii au adus un monument foarte frumos din marmură albă. De neuitat sunt și întâlnirile care au

avut loc la Cernăuți cu prilejul deschiderii Școlii Medii nr. 29, la Mahala, la aniversarea lui Grigore Nandriș ș.a.

Î. Într-adevăr toate acestea sunt de neuitat. Dar toate au devenit, cum se zice, istorie, toate țin de domeniul trecutului, eu însă aș dori ca în încheierea acestui dialog să ne oprim și asupra altor momente din viața noastră, mai actuale, cum ar fi tratatele care se încheie între diferite țări ale lumii?

R. Dacă vă referiți la Tratatul încheiat cu Ucraina (sigur că aceasta vă interesează în primul rând!) trebuie să vă spun că el a fost semnat în condiții menite să convingă opinia publică din țară că fără acest tratat nu vom putea fi admiși în structurile euroatlantice. De aceea, s-a încheiat poate și puțin în grabă, voindu-se a prezenta situația din punct de vedere al relațiilor cu vecinii noștri ca fiind absolut normală. În legătură cu acest fapt, anul trecut când s-a abordat problema deschiderii NATO spre Răsărit, Societatea noastră a pus la dispoziție oamenilor de stat care participau la încheierea tratatului un comunicat prin care am arătat că România trebuie să facă parte din aceste structuri euroatlantice, pentru că numai așa se poate proteja de un potențial pericol ce ar veni din Răsărit. În același timp am cerut ca limitele maxime, care nu trebuie să fie depășite de tratativele cu delegațiile ucrainene, să fie acelea de a nu confirma pierderea nordului Bucovinei în 1940 și în 1946 cu Tratatul de la Paris. Cu alte cuvinte noi am cerut ca în tratat să fie menționat faptul că România nu recunoaște frontiera cu Ucraina, dar o respectă, adică acționează în spiritul hotărârilor de la Helsinki, când în plan multinațional statele Europei și-au recunoscut frontierele dintre ele, obligându-se să nu acționeze prin mijloace violente în scopul schimbării lor. Prin mijloace pașnice așa ceva e posibil. Dovadă pot fi schimbările de acest fel ce s-au produs între țările Europei.

Î. Unificarea celor două Germanii, destrămarea Uniunii Sovietice...

R. Există și alte exemple. Iată de ce am spus atunci că trebuie să fim foarte atenți, să nu tragem o poliță pentru viitor recunoscând așa-zisa cedare din 1940. Or, în 1940 n-a fost nici o cedare, ci o evacuare administrativă. Armata și administrația au fost evacuate, noi nu am cedat nimic, iar în 1946, în Tratatul de Pace, se face o trimitere eronată la o frontieră, chipurile, stabilită printr-o convenție încheiată în 1940. După cum se știe, în 1940 n-a fost încheiată nici o convenție între Statul Român și fosta URSS.

Dat fiind acest fapt, statul ucrainean sau Ucraina, ca succesoare a URSS-ului, nu poate pretinde mai multe drepturi decât ar fi avut, să zicem, Uniunea Sovietică față de noi. Deci, am expus într-un memoriu amplu acest punct de vedere, arătând că aceasta a fost și poziția, foarte corectă, adoptată și în timpul tratativilor duse de Titulescu și Litvinov în anii 1935-1936 pentru încheierea unui pact de neagresiune. Noi am sugerat atunci (dar s-a considerat de diplomații noștri că ar fi prea mult) și adoptarea unei declarații între șefii de delegații în care să se arate că semnarea tratatului nu înseamnă renunțarea la o eventuală revendicare pe căi pașnice, repet, a nordului Bucovinei.

Î. De fapt, semnarea Tratatului a fost calificată de mulți români ca un sacrificiu istoric inutil, ca o sacrificare a speranțelor noastre.

R. Este adevărat că o anumită perioadă nu vom putea revendica nimic. Lucrul acesta e clar ca bună ziua. Dar aceasta nu înseamnă că noi știm ce se va întâmpla în viitor, cum va evolua politica internațională a statelor europene, inclusiv a României. Știm că Europa se consolidează, că ea tinde spre unificare. Poate în această conjunctură se va pune și problema rectificării frontierelor Europei unite. Afară de aceasta, Tratatul nu naște obligații suplimentare față de acelea pe care țara noastră și le-a asumat multilateral la Helsinki. E adevărat că una este o recunoaștere multilaterală și cu totul alta o recunoaștere bilaterală, care are o putere mai mare. Și totuși, în funcție de interesele noilor structuri europene, de așezare a continentului pe alte principii de solidaritate, poate să fie posibilă și rectificarea frontierelor dintre țări.

Î. Ucraina nu va consimți, nu va merge niciodată la așa ceva de dragul Europei, cum au procedat alte țări.

R. E greu de spus cu precizie ce evoluție va lua Ucraina în viitor. Pentru că de multe ori, evenimentele care se derulează în fostele țări membre ale URSS, nu pot fi pronosticate. Și apoi, nu e momentul să se uite că în țările care și-au câștigat independența, inclusiv Ucraina, nu este exclusă posibilitatea revenirii la comunism. Sunt nu puține partidele, care și astăzi în Rusia, chiar și în Ucraina, pledează pentru reînființarea Uniunii Sovietice. Nu vreau să fac profeții, un lucru este cert: trebuie să fim foarte atenți la tot ce se întâmplă în momentul actual în lume. Nici Statele Unite ale Americii, care au ajuns să fie astăzi unica superputere a lumii, nici alte state nu sunt indiferente față de Ucraina, de orientarea ei

politică. Pentru românii din afara granițelor principalul e să nu-și piardă identitatea lor națională. În acest sens Tratatul cu Ucraina este bun.

Î. Dar ce folos, dacă aproape nimic din prevederile lui încă nu se împlințește. Articolele rămân niște declarații moarte, deocamdată.

R. E greu de crezut că Ucraina, care este membru în Consiliul Europei și care a semnat niște angajamente privind drepturile minorităților în Ucraina, la fel cum am semnat și noi, va merge pe această cale, a restrângerii drepturilor acordate prin Constituție. Nici forurile europene nu vor tolera încălcări în această privință.

Î. Dă, Doamne, să fie așa. Forurile europene deocamdată sunt surde la durerile noastre. Dar să sperăm.

R. Domnule Tărățeanu, în politica internațională astăzi nu-ți poți permite să nu respecti un angajament. Nu cred că vreodată România va face imprudența de a ignora vreo obligație asumată printr-un tratat. Aceeași părere vreau s-o am și în ce privește Ucraina. Eu nu cred că actualii guvernanți vor risca să încalce obligațiile asumate. Cu atât mai mult acum când ea-i încă monitorizată de Consiliul Europei.

DIALOG CU ACADEMICIANUL RADU GRIGOROVICI

Alexandrina Cernov: Stimate Domnule academician, numele dumneavoastră se înscrie printre personalitățile care s-au format la școala cernăuțeană de fizică. Vă știm ca pe unul dintre cei mai demni cernăuțeni. Ce înseamnă pentru dumneavoastră orașul Cernăuți, când și în ce împrejurări ați plecat din Bucovina?

Radu Grigorovici: Am părăsit Bucovina și Cernăuții în 1934, când omul care mi-a îndrumat începuturile și o bună parte din maturitatea vieții mele profesionale, profesorul de fizică experimentală Eugen Bădărău a fost chemat la Facultatea de Științe din București, iar eu mi-am absolvit anul de serviciu militar la Școala de ofițeri de geniu de la Cotroceni. Profesorul Bădărău m-a luat cu sine, ca să mă exprim așa, și am conviețuit cu el la aceeași catedră universitară și în același Institut de Cercetare al Academiei timp de patru decenii, uneori în acord, alteori nu, dar întotdeauna cu efect reciproc. N-am regretat

atmosfera ambiguă și cam provincială a Cernăuților, poate cu excepția raiului copilăriei, care a fost marea livadă a Spitalului de Obstetrică și Ginecologie din strada Ștefan cel Mare, fosta

**Dialog cu acad. Radu Grigorovici, în „Glasul Bucovinei”, An. III, nr. 2 (10), 1996, p. 3-9.*

*** Radu Grigorovici, născut în 1911 la Cernăuți, în inima Bucovinei, a rămas profund legat sufletește și intelectual de acest ținut multiethnic. Deși a avut o carieră științifică remarcabilă în domeniul fizicii, fiind unul dintre fondatorii cercetării asupra semiconducătorilor amorfi, Grigorovici a dedicat numeroase studii și eseuri Bucovinei. Prin scrierile sale despre trecutul Bucovinei a contribuit la reafirmarea valorilor românești într-un context geopolitic fluid.*

clădire a unei școli de horticultură, desființată din lipsa de interes a țăranilor noștri. Fărâmițarea națională, în clase sociale, partide politice, confesiuni și tendințe conceptuale, conflictele de interese, atenuate ce-i drept de tradițiile de toleranță reciprocă, văzute prin prisma convingerilor politice social-democrate ale părinților mei și prin aceea a impurității mele etnice, mi-au creat, în ciuda creșterii mele românești și deschise către credința creștină, un disconfort sufletesc marcant. De aceea, probabil, m-am și adaptat ușor ambianței mai destinsă și în altfel tolerante a capitalei. Adusesem totuși cu mine o zestre valoroasă: o bună pregătire profesională, hotărârea de a-mi păstra dreptul la opinia personală neîncadrată partinic și chiar ideologic, dragostea pentru practicarea muzicii, pe care o datorez profesoarei mele de pian, Amalia Eigermann, și însușirea limbii și culturii germane, alături de cea clasică.

Î. Revenind peste mulți ani în Cernăuți, ai avut senzația că vă întoarceți în locuri bine cunoscute sau ai găsit un oraș străin, despuiat de reminiscențele amintirilor din tinerețe? Ce sentimente v-au încercat în momentul revederii orașului?

R. Când am revăzut orașul în 1991, mi s-a părut un decor uzat de vreme și pe alocuri cârpit, în care se joacă o piesă pentru care nu a fost creat. O populație care vorbește o limbă necunoscută mie și pe care o auzi arareori pe stradă, fiindcă marea majoritate a trecătorilor sunt singulari, nu se cunosc unii cu alții și nu interacționează. Acele încăperi minuscule și sărăcăcioase în care se desfășurau rămășițele de activitate românească, divizate și ele în bisericiuțe autocefale, reciproc învrăjbite, m-au întristat nespus. În 1995, m-au impresionat neplăcut încercările sistematice de a împiedica participarea invitaților români, purtători de cuvânt, la serbarea a 120 de ani de existență a Universității din Cernăuți și de a-i izola de colegii lor de breaslă și de conducerea acestei instituții prin bararea drumurilor de acces și a intrării în incinta universității de către grupuri de indivizi neoficiali. De altfel, aceste acțiuni au eșuat. M-ar fi făcut să zâmbesc încercările de a prezenta Cernăuții drept un oraș vechi ucrainean, dacă în această acțiune n-ar fi fost afectate și mormintele. Am văzut și orașul nou, care are tot atât caracter ucrainean, cât caracter românesc cum cartierele de blocuri din București. Până la urmă am ajuns să mă mir că aici m-am născut, în acea grădină am copilărit și m-am îndrăgostit, că în acele școli am învățat carte și că în acea casă din cartierul de „vile” m-am maturizat alături de părinții mei.

Î. Tatăl dumneavoastră a fost deputat al Cernăuților în Parlamentul Vienei, a fost o personalitate politică însemnată în Bucovina de altădată. Înțeleg că despre deputatul Gheorghe Grigorovici, ca de fapt și despre alte personalități, a căror viață coincide cu evenimentele importante din istoria zbuciumată a românilor bucovineni, trebuia să se scrie. Vă rog să ne spuneți acum câteva cuvinte despre activitatea tatălui dumneavoastră.

R. Tatăl meu era o figură politică frapantă, care trezea ușor admirație și antipatie. Era bun orator în câteva limbi, un bun elector – mandatele sigure ale social-democraților din România erau în Ardeal, cele ale lui Fluieraș și Jumanca, în Banat cel al lui Eftimie Gherman și în Bucovina cel al lui Gheorghe Grigorovici – iar ca tip intelectual și temperamental – un intuitiv și un pătimaș. Ca social-democrat convins, părăsise medicina pentru a se dedica politicii. Vedea drept ținte tactice ale mișcărilor politice muncitorești din acea epocă realizarea evoluționară a democrației și a prosperității, precum și formarea de state naționale suverane, după care să se purceadă abia spre țintele strategice ale societății socialiste și a cooperării pașnice internaționale. Din aceste convingeri ferme se trăgea opoziția sa hotărâtă față de bolșevici, pe care a plătit-o cu viața împreună cu mama mea. Ani de zile criptocomuniștii, camuflați în partidul social-democrat, i-au mâncat sufletul și l-au făcut să părăsească viața politică activă, sabotând orice încercare de a orienta politica partidului în sensul dorit de el.

Î. Putem spera și la un material pentru revista noastră din „Arhiva familiei Grigorovici”?

R. Dacă se putea vorbi despre o astfel de arhivă, ea se găsește la Securitate, care a confiscat tot ce a găsit în casă cu ocazia arestării tatălui meu în 1949. Omul cel mai bine documentat și care a îndrăznit să publice în 1983 în „Anuarul muzeului județean din Suceava” un articol despre mișcarea socialistă din Bucovina dinainte de 1918, scoțând, poate chiar excesiv, în evidență rolul lui Gheorghe Grigorovici în această mișcare și concepția politică ce-l ghida, este istoricul Petru Rușșindilar din Suceava. Ca material documentar aş recomanda, în legătură cu Bucovina, o selecție din lucrările sale de cuvânt – discursuri și interpelări – în Parlamentul vienez, îndeosebi cel din ultima ședință din 22 octombrie 1918, și din Consiliul Național Român din Cernăuți în octombrie-noiembrie 1918, precum și în Senatul și Camera Deputaților din București după 1918. Interesantă este și analiza sa

a Constituției sovietice, publicată într-un volum colectiv despre constituțiile europene, editat în 1921 de profesorul Dimitrie Gusti.

Î. În „Glasul Bucovinei”, nr. 1 (5), 1995, ați scris despre personalitățile care s-au format la școala de fizică de la Cernăuți și ați încheiat articolul cu un gând la care revenim des, ori de câte ori ne amintim de soarta istorică a Bucovinei, de personalitățile ei științifice, literare, muzicale, artistice și anume: „memoria istorică este mult mai expusă distorsiunii interesate, decât memoria științifică”. Vă propun să revenim la această temă.

R. Lucrul nu e de mirare. Încadrarea istoriei în rândul științelor este problematic. Științele exacte își verifică teoriile prin experiențe repetabile, care chiar dacă nu le pot confirma cu siguranță totală, le pot infirma neîndoielnic. Pe oricăta documentare neîndoielnică din trecut s-ar baza un istoric, el nu poate repeta aceste evenimente cu exactitate; și chiar dacă ar cunoaște sau descoperi legile exacte care le determină succesiunea și ar clădi pe ele o teorie, prezicerea corectă a viitorului nu-i va reuși niciodată, din cauză că, în sisteme atât de complicate cum sunt societatea umană și natura în întregul lor, fluctuații oricât de mici pot genera consecințe imprevizibile importante. De exemplu, dacă un acar german beat ar fi făcut să deraieze trenul ce-l ducea pe Lenin în Rusia și acesta ar fi murit, cine știe care ar fi fost cursul revoluției din octombrie? Cum argumentul istoric mai are o oarecare pondere în reglementarea relațiilor dintre state și etnii, manipularea prin falsificare, selecționare și prezentare tendențioasă a documentației este prea tentantă, pentru a nu fi folosită în practică, uneori cu un rafinament remarcabil, alteori cu o primitivitate neproductivă.

Î. Am participat anul acesta la Conferința științifică internațională „Bucovina 1775-1862. Aspecte politice, sociale, culturale, economice și demografice”. Întrebarea mea nu se referă la vreun caz concret, ci la probitatea acelor istorici care trec sub tăcere un eveniment fiindcă nu le convine. Ce poziție ar trebui să avem față de acest fenomen? Putem spune în acest caz că acea cercetare istorică este științifică?

R. În fond am și răspuns mai sus în mod implicit la această întrebare. Istoria este o știință observațională, iar rezultatele cercetărilor au și alte criterii de apreciere decât adevărul, care este criteriul specific cercetării științifice exacte. Acest fapt viciază prezentarea publică a rezultatelor de către părțile implicate prin

interese opuse în concluziile ce se pot trage din aceste rezultate. Prezentatorii vor fi deci înclinați fie să falsifice faptele, fie să le deformeze, fie să elimine o parte din ele, fie să le interpreteze în favoarea interesului urmărit, după gradul de ceea ce numiți probitate. Nu trebuie uitat că tocmai marii istorici sunt supuși din partea conaționalilor lor sau a propriilor lor convingeri la presiuni puternice de a nu da în vileag adevăruri nefavorabile cauzei pe care se simt datori s-o apere. Nu pot uita că atunci când naționaliștii cehi, vrând să dovedească prioritatea limbii cehe față de cea germană în regatul Boemiei, s-au folosit de documente falsificate și, singurul dintre toți deputații cehi din Parlamentul austriac de la Viena, profesorul Thomas Masaryk și un coleg al său au dezaprobat acest procedeu. Considerat trădător al cauzei națiunii cehe, acest pașnic profesor universitar de psihologie a sărit în toamna anului 1914, într-o gară de la granița austro-italiană, pe treapta ultimului vagon al trenului în mers sub ochii grănicerilor uluiți, a cucerit opinia publică din Statele Unite în favoarea cauzei cehilor și a slovacilor, a organizat în Siberia legiunile antibolșevice cehe și și-a ispășit astfel vina de a fi fost prob, înființând Cehoslovacia și fiind ales primul ei președinte.

Î. În cadrul acestei conferințe, profesorul Oleg Panciuk, directorul Institutului din Cernăuți, și-a expus părerea că ar trebui să se scrie o singură istorie a Bucovinei, acceptată de toți și care să-i satisfacă pe toți cercetătorii, îndeosebi pe cei români și ucraineni; cred că i-a avut în vedere și pe politicieni. E posibil așa ceva? Există și o altă soluție?

R. Oricât de ciudat ar părea, împărtășesc propunerea profesorului Panciuk, cu toate că este irealizabilă în realitatea de astăzi. De fapt, conferința de care vorbeți a fost un fel de exercițiu preliminar educativ, în care încercările de a folosi metode perfide și afirmații nedocumentate au fost demontate calm și eficient. Fără ațățători, care-și fac o profesie rentabilă din acțiunile lor, cercetători de bună credință își pot înfrunta opiniile contradictorii și pot trage concluzii comune, dacă discuțiile se duc numai între profesioniști independenți. Că astfel de acțiuni pot juca un rol important în aplanarea unor înfruntări internaționale în aparență ireconciliabile, o dovedesc Conferințele Pugwash, la care participau specialiști independenți, nu delegați guvernamentali și care au furnizat oamenilor de stat informații corecte despre mijloacele tehnice de a controla testele nucleare subterane întreprinse de Marile

Puteri, fără a încălca suveranitatea lor și a dezvălui secrete care se cunoșteau oricum. Pe această bază, oamenii de stat și militarii, conștienți de consecințele fatale pentru omenire ale unui război atomic, au putut încheia tratate care au asigurat pacea, au limitat și au redus chiar cursa înarmărilor nucleare, au mobilizat opinia publică mondială în favoarea menținerii păcii și a ocrotirii biosferei pământului. De aceea, cred că ceea ce putem face prin astfel de întâlniri este mai puțin o operă științifică obiectivă, cât o netezire a terenului pentru oamenii de stat, care să asigure urmașilor noștri o conviețuire lipsită de conflicte ce nu rezolvă nimic, dar aduc nespuse suferințe inutile. Aceasta este o treabă la care nu ne pricepem și putem doar să sperăm că oamenii de stat vor avea înțelepciunea s-o ducă la îndeplinire.

Î. Vă preocupă în ultimul timp problemele demografiei Bucovinei. Acestea s-au discutat foarte aprins și la conferința amintită. Recensămintele făcute în diferite perioade în Bucovina nu ne dau o imagine clară a componenței naționale, mai bine zis, a evoluției ei. Și totuși, cum să ne explicăm, spre exemplu, creșterea bruscă, la un moment dat, a populației ucrainene sau a celei evreiești?

R. După părerea mea și după puținele și nesigurele date statistice existente, o variație bruscă a populației ucrainene s-a produs doar imediat după ocuparea teritoriului de către trupele austriece. Era vorba de o populație rurală, fără proprietate de pământ, originară din Galiția, care profita de relativa pace și ordine instalate de guvernarea militară într-o regiune subpopulată, cu mari proprietăți lipsite de forță de muncă. Procesul începuse mai demult. Odată cu trecerea Bucovinei sub administrația galițiană, umplerea spațiului disponibil a făcut ca creșterea populației ucrainene, care începuse între 1774 și 1786 în ritmul de 8% pe an, posibil numai prin imigrație, să scadă continuu până la 0,25% pe an între 1900 și 1910. Astfel, fără a ține seama de manipularea datelor oficiale, de care mă ocup în continuare, raportul români/ucraineni, care scăzuse în 1900 la 0,77%, crescuse în 10 ani la 0,90%. Valoarea infimă de 0,25% creștere anuală se poate datora efectului combinat al emigrării excesului de populație ucraineană și creșterii conștiinței naționale la o parte din populația românească ce-și pierduse uzul public al limbii materne.

Cât privește imigrația evreiască, în special din Galiția și Rusia, ea reprezintă nucleu urbanizării Bucovinei, marea

majoritate a evreilor stabilindu-se în orașe și târguri, unde devin uneori dominanți, formând, de pildă, în 1880, la Vijnîța 91,1% din populație, la Sadagura – 80,4%, la Cernăuți – 31,7%. Și în cazul lor procesul de migrare din afara și în afara Bucovinei, ca și cel de redistribuire pe teritoriul Bucovinei este unul de difuzie din regiuni de concentrație relativă mai mare și atracție economică, culturală și politică mai redusă spre regiuni de concentrație relativă mai redusă și atractivitate sporită. Ritmul de creștere procentuală a populației evreiești s-a menținut practic constant la 0,52% pe deceniu până pe la 1840. După liberalizarea constituției Austriei în 1849, a pornit un puternic val de imigrare evreiască, care atinge în jurul anului 1870 un ritm de 2,9% pe deceniu, dar scade tot atât de rapid pe cât crescuse, după Congresul de la Berlin din 1878, revărsându-se în România, transformând Bucovina într-o regiune de tranzitare. Am analizat acest proces interesant și documentat amănunțit cu tabele, hărți și grafice, într-un studiu publicat recent în „Analele Bucovinei”.

Î. Și pentru a încheia tema istorică, vreau să vă pun o întrebare referitoare la termenul de „homo bucovinensis”, care este atât de discutat, mai ales în ultima vreme. Pentru mine personal el se asociază cu „homo sovieticus” – „național prin formă, socialist prin conținut” – care se poate lesne reformula (dacă ne vom referi la alte perioade istorice ale Bucovinei) ca fiind „național prin formă și german (român, rus, ucrainean) prin conținut”. Ce ascunde această noțiune?

R. În fond, „homo bucovinensis” este precursorul cetățeanului idealizat al Statelor Unite ale Americii. De orice rasă, de orice naționalitate și limbă maternă, de orice credință religioasă ar fi, el se presupune că și-a uitat tradițiile, vorbește acceptabil limba americano-engleză, fără a fi anglo-saxon, jură credință drapelului, Constituției și idealurilor Statelor Unite și este gata să și moară pentru apărarea lor. Se consideră pe sine însuși și țara al cărei cetățean este un model pentru toată lumea prezentă și viitoare. Termenul de „homo bucovinensis”, inventat în 1954, la 36 de ani după dispariția Bucovinei austriece, de Hans Prelitsch, este reluat în 1993 de David Schary la Tel Aviv și de Emanuel Turczynski la Dortmund. Înlocuiți în definiția de mai sus a cetățeanului american ideal cuvintele americano-englez cu german și SUA cu Austria cisleithană (eventual, pentru viitor, cu Uniunea Europeană) și veți regăsi pe „homo bucovinensis”. Că el nu mai există,

este evident. Că nu a existat aievea o dovedește faptul că, din cultura bucovineană integrală, partea de limbă germană, ai cărei purtători au fost în special germanii și evreii asimilați, a dispărut practic total după emigrarea acestora, ceea ce dovedește că ea nu se contopise cu culturile celorlalte etnii bucovinene, ci doar interferase cu ele. Nu degeaba reportajul publicat de conducătorii Institutului „Bukowina” din Augsburg, după o vizită a unui grup din diaspora germană în nordul și sudul Bucovinei în 1991, a fost intitulat de editori *Căutarea urmelor în viitor. O regiune uitată a Europei, Bucovina*. De altfel, personal sunt foarte sceptic și cu privire la existența reală și durabilă a cetățeanului american ideal descris mai sus, rezultat din contopirea imigranților în creuzetul nord-american. Făcând analogia de mai sus, mai trebuie să ținem seama și de raportul dintre populațiile și întinderile celor două regiuni comparate care este de ordinul 250, respectiv 1000! De asemenea, trebuie să mai ținem seama de faptul că în America, la instalarea puterii străine, europenii au aplicat prima metodă de înstăpânire recomandată de Machiavelli, adică exterminarea populației autohtone prin ucidere și suprimarea culturii și a resurselor lor de viață, în timp ce austriecii au aplicat a doua metodă, mai blândă, recomandată de Machiavelli – colonizarea diseminată a elementelor proprii și favorizarea celor mai slabi din țara cucerită.

Î. Ne este cunoscută dragostea dumneavoastră pentru muzica cultă, or, din unele articole, pe care le-ați semnat în „Analele Bucovinei”, am aflat că ați făcut vioară și pian în anii de școală. Am dori să ne destăinuiți: muzica a constituit pentru dumneavoastră un refugiu în preocupările de fizician sau mai curând o nobilă ocupație, tributară tradiției școlii vechi în general? Ce a prevalat întotdeauna în orele libere pe care le-ați avut: o piesă de Schubert, Chopin, ori o lectură din Heine sau din Hölderlin?

R. Este adevărat că muzica de bună calitate și bine executată și cea mult mai puțin bine executată de mine însumi la pian a jucat un rol important în echilibrarea psihică a vieții mele. Și în liceu aveam un trio în care colegul meu Adrian Brăteanu ținea partea viorii, Mircea Hoinic, mai târziu compozitor și dirijor de cor la Timișoara, era violoncelistul formației, iar eu eram pianistul. Ne-am aventurat până la primele triouri de Beethoven! Muzica mi-a oferit nu numai relaxare, dar fiind dotat de la natură cu o mare

ușurință de a descifra la prima vedere partiturile pentru pian, am avut posibilitatea să evadiez atât din cotidian, cât și din atmosfera emoțional aridă a fizicii. Mi-am și format o cultură muzicală destul de largă pentru un amator, ajutat de o bună memorie pasivă datorită căreia recunosc bucăți auzite arareori și să ghicesc, după stil, pe compozitorii unor piese necunoscute. Îmi plăcea foarte mult să acompaniez cântăreți de lieduri; copil fiind îmi plăcea să cânt și am regretat adeseori că la pubertate mi s-a spart vocea, cum se spune. Altfel, preferințele mele sunt eclectice și variabile după dispoziție și se întind de la Bach, peste clasici și romantici, până la Satie și Joplin. În orice caz, cu câteva excepții notabile ca Villon, Eminescu și Rilke am preferat clar muzica, dar apreciez și romanele fluvii, în particular pe Thomas Mann, în nemțește firește, îndeosebi *Muntele vrăjit*.

Î. Câțiva ani în urma, într-o călătorie spre Câmpulungul Moldovenesc ne-am oprit la Mănăstirea Moldovița. Ne coplesiseră aromele de ierburi proaspăt cosite și aerul tare de munte. Privind spre brazii înalți, ce dominau împrejurimile, ați spus: „Noi, bucovinenii, vom muri ca brazii, în picioare”. Mi-am întipărit în minte aceste cuvinte și revin la ele, ori de câte ori mă gândesc la bucovinenii noștri...

R. Am spus multe și felurite în viața mea. Fapt este că, după ce ultimii ani ai vechiului regim și primii ani ai celui actual și, poate și înaintarea în vârstă, mi-au luat treptat din posibilitățile și plăcerea de a efectua cercetări de fizică experimentală în condiții cât de cât normale și degetele și vederea nu mă mai ajută să cânt la pian cel puțin ca pe vremuri, am găsit în examinarea critică a trecutului Bucovinei și în întâlnirile frecvente cu frumusețile și oamenii ei o satisfacție, în care se sintetizează cele două laturi, cea rațională și cea emotivă ale omului ce sunt, care mă subjugă complet. Gândul că această contribuție tardivă și modestă la cunoașterea adevărului despre trecutul Bucovinei ar putea ajuta câtuși de puțin la supraviețuirea virtuților acestei regiuni născute din valurile istoriei, mă face să sper că nu irosesc anii supranumerari care mi-au fost dăruți.

DIALOG CU ACADEMICIANUL VLADIMIR TREBICI

Alexandrina Cernov: Stimate Domnule academician Vladimir Trebici, sunteți cernăuțean la origine. Cunoașteți Cernăuții de altădată, orașul copilăriei și tinereții Dumneavoastră. Revenind la Cernăuți, aproape după o jumătate de secol, ați fost martorul începuturilor mișcării de renaștere națională a românilor de aici. Ce înseamnă pentru Dumneavoastră astăzi orașul Cernăuți?

Vladimir Trebici: Sunt născut în satul Horecea-Mănăstirii, la 3-4 km depărtare de Cernăuți, devenit suburbie a municipiului.

Era un sat românesc, cu toate însușirile satelor românești din Bucovina. Cu gospodari vrednici, respectând tradiția, buna cuviință, omenia și buna înțelegere. În acest sat mi-am petrecut copilăria și adolescența, împreună cu frații mei mai mari, cu colegii și prietenii. Fiind de obârșie țărănească, sunt mândru de aceasta, am asimilat și eu valorile spirituale perene ale satului, căutând să le păstrez de-a lungul întregii vieți. Școala primară, liceul și universitatea le-am făcut la Cernăuți. Tot aici

mi-am început cariera profesională, ca profesor la Liceul Militar „Ștefan cel Mare” (1939). Am părăsit satul natal și Cernăuții, în 1940, în urma tragicului eveniment din iunie al acelui an. Am revenit după cincizeci de ani, la festivitatea organizată la Casa lui Aron Pumnul. Desigur, totul este profund schimbat. Centrul

**Dialog cu acad. Vladimir Trebici*, în „Glasul Bucovinei”, An. III, nr. 1 (9), 1996, p. 3-9.

** **Vladimir Trebici**, născut în 1916 în Horecea-Mănăstirii, lângă Cernăuți, rămâne un simbol al culturii bucovinene. A studiat la prestigioasa Universitate din Cernăuți, unde s-a format în mediul multicultural al orașului. A fost motorul revitalizării Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina după 1990. Trebici și-a exprimat mereu dorul de Cernăuți ca un loc al rădăcinilor sale spirituale.

istoric al orașului s-a păstrat: clădirea Liceului „Aron Pumnul” există, la fel universitatea, ca și fosta reședință mitropolitană, care este astăzi sediul universității. M-a bucurat faptul că satul Horecea-Mănăstirii continuă să fie sat românesc, biserica mănăstirii străjuiește frumoasa dumbravă, îndrăgită nu numai de noi, cei din localitate, dar și de atâția cernăuțeni, printre care și de „învățăcelul” Mihai Eminescu care, adesea, se refugia în această dumbravă.

O mare bucurie ne-a făcut, celor veniți la manifestarea amintită, știrea că la Cernăuți a luat ființă Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu”, a cărei activitate marchează începutul renașterii naționale a românilor din regiunea Cernăuți. Misiunea ei, nobilă și importantă, trebuie continuată și sprijinită cu toată energia și dăruirea.

Î. Ați învățat la Liceul „Aron Pumnul” din Cernăuți, sunteți absolvent al Universității „Regele Carol al II-lea” din Cernăuți, Facultatea de Filozofie și Litere (1933-1938) și Facultatea de Drept (1939). Cunoșteți bine preocupările tineretului de atunci.

R. Universitatea avea patru facultăți: cea mai veche era Facultatea de Teologie, al cărei înaintaș fusese Institutul Teologic, înființat în 1827. Cea mai tânără era Facultatea de Științe, cu eminenți profesori, deveniți mai târziu membri ai Academiei Române. Numărul maxim al studenților a fost de circa 2500-2600. Frecvența, cu excepția unor secții de la Facultatea de Științe, nu era obligatorie.

Viața studențească de la Cernăuți avea o particularitate conferită de existența mai multor etnii și de tradiția universitară din spațiul cultural german. Foarte importante erau societățile studențești. Pe vremea studenției mele existau aproape 25 de asemenea societăți: române, germane, ucrainene, evreiești și poloneze. Voi aminti pe cele românești: „Junimea” (1878), succesoarea celebrei „Arboroasa”, „Bucovina” (1880), „Academia Ortodoxă” (1884), „Dacia” (1905), „Moldova” (1910) și „Arboroasa” (1921). Fiecare societate avea însemnele sale. Eu am fost membru al întrunirii academice române „Bucovina”, care, împreună cu sora sa mai tânără „Moldova”, erau „conservative”, practicau duelul studențesc („mensura”) și aveau ca model „Burscherschaft”-ul german. Monografiile consacrate acestor societăți, redactate de foștii membri, au fost depuse la începutul

anilor 1980 la Casa memorială „Simeon Florea Marian” din Suceava. Despre ele s-a mai publicat câte ceva de către prof. Orest Tofan și Mircea Grigoroviță. Despre cele germane, evreiești, ucrainene s-au publicat monografii în Austria, Germania, Canada, SUA, Israel. Desigur, studenții participau la cursuri, seminare, laboratoare. O bună parte din timpul unui student era consacrată vieții sociale: serate, baluri, excursii, activități cultural-muzicale. Cernăuții de altădată erau un oraș atât de romantic: parcurile Schiller și Dominic, Grădina Publică, parcul Mitropoliei, ca și pădurea de la Horecea, erau locurile preferate de studenți și studente. Să nu uit să amintesc Prutul – încă nu era poluat – și terenurile asociațiilor sportive printre care „Dragoș Vodă”, casele de odihnă ale studenților de la Cernaucă și Gura Humorului. O viață frumoasă, din care ne-au rămas atâtea amintiri!

Universitatea a dat străluciți absolvenți – teologi, istorici, filologi, fizicieni, naturaliști, geografi. I-am amintit când am fost, la 3-4 octombrie 1995, la cea de-a 120-a aniversare a Universității din Cernăuți, împreună cu acad. Radu Grigorovici, strălucit absolvent al universității cernăuțene.

Î. Orașul Cernăuți a fost un centru de cultură. La Cernăuți au evoluat mari artiști, renumiți muzicieni ai vremii. Publicul cernăuțean era bine inițiat în probleme de cultură universală. Aici funcționa un Conservator. Astăzi, ne putem lăuda numai cu înființarea unei orchestre simfonice, a cărei prezență a împropătat și a animat considerabil viața muzicală a Cernăuților. Cum se manifesta viața culturală cernăuțeană în perioada studenției Dumneavoastră?

R. Într-adevăr, orașul era un centru cultural, atât în perioada austriacă, cât și în anii interbelici, în perioada românească. Și aici trebuie spus că și celelalte etnii aveau societăți și activități culturale. A funcționat Teatrul Național din Cernăuți, unde a fost cândva director Victor Ion Popa și au evoluat Mișu Fotino, Grigore Vasiliu-Birlic, Lili și Nae Bulandra. Existau două conservatoare de muzică – unul de stat, altul municipal. Activau corurile „Armonia” și „Tudor Flondor”. Societatea pentru Cultură și Literatură Română în Bucovina (înființată în 1862) desfășura o amplă activitate culturală. Orașul era vizitat de mari personalități artistice, muzicale, literare. Venea trupa celebrului Burgtheater din Viena; i-am văzut pe celebrii actori Hans Moser, Theo Linggen, Liana Haid... Venea cu regularitate Opera Română din Cluj, cu

celebrul dirijor Jean Bobescu, cu soliști de renume european. Ce să mai vorbim de turneele teatrelor din București? Evenimente erau și turneele Companiei „Cărăbuș”, în frunte cu marele actor Constantin Tănase, un prieten bun al studenților (păstrez o fotografie cu C. Tănase în mijlocul studenților bucovineni). Au rămas neuitate șezătorile literare, la care participau Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu, Octavian Goga, Nichifor Crainic, Ionel Teodoreanu. Vorbesc de cele la care am participat ca elev și student.

Da, orașul era într-adevăr un centru de cultură, ospitalier, deschis tuturor. Să nu uit turneele celebrului tenor Joseph Schmidt (născut la Davideni-Storojineț), fost oberkantor la Templul Israelit din Cernăuți, devenit o celebritate mondială.

Î. Din orașul nostru au pornit în lume multe personalități culturale și științifice, care s-au format în perioada interbelică la școala cernăuțeană. Am citit, nu de mult, într-o publicație, despre maestrul Roman Vlad, personalitate marcantă a vieții muzicale internaționale, pianist, dirijor și muzicolog. S-a născut la Cernăuți (29 decembrie 1919), a absolvit Conservatorul de Muzică, unde au fost directori Al. Zirra și George Onciul, avându-i ca profesori pe Liviu Rusu și Tit Tamavski. Am descoperit nu de mult că și Gregor von Rezzori s-a născut tot la Cernăuți în 1914. Ce ne puteți spune în acest sens?

R. În afară de Roman Vlad – pe care l-am cunoscut la București, în casa lui Liviu Rusu – ar trebui amintite multe nume. Dintre cei aparținând altor etnii, cel mai important este Paul Celan (1920-1970), poet de limbă germană, recunoscut pe plan european. Pe Gregor von Rezzori nu l-am cunoscut decât la București, în 1991, cu prilejul unei conferințe la Institutul Goethe. Proza sa, de multe ori cu subiecte din Bucovina, este extraordinară. Nu de mult a fost premiat de Fundația Culturală Română. Dintre români, să-i amintim pe compozitorii Liviu Rusu (1908-1991), pe Mircea Hoinic (1910-1986), pe George Onciul (1904-1981). N-o vom putea uita pe celebra cântăreață Viorica Ursuleac.

Scriitori și poeți precum Traian Chelariu (1906-1966), Mircea Streinul (1910-1945), George Antonescu (1908-1993), George Drumur (1911-1955) – aceștia doi din urmă consăteni de-ai mei din Horecea – Vasile Posteucă (1912-1972) sunt tot atâtea „producții bucovinene”. Lista este prea lungă. Unele nume figurează în „Știința în Bucovina” (3 volume, Suceava), în

„Muzica în Bucovina” (Suceava, 1981), în istoriografii literare, enciclopedii etc. S-a spus că Bucovina a fost un spațiu cultural privilegiat. Așa este!

Î. Știm că fiica Dumneavoastră și-a susținut recent la Viena teza de doctorat în domeniul muzicii bizantine, fapt pentru care vă felicităm. Prin bunăvoința Dumneavoastră am dori să cunoaștem mai multe amănunte din activitatea ei.

R. Vă mulțumesc din toată inima pentru felicitări. Hrisanta a fost elevă la Liceul de muzică „George Enescu”, a urmat Conservatorul de Muzică „Ciprian Porumbescu” din București. A fost elevă și studentă premiantă. A urmat cursuri de specializare în SUA și în Danemarca, unde a discutat cu bizantinologi celebri - Velimirovic și Raasted. A urmat cursurile Institutului de Bizantinistică al Universității din Viena, a dat multe examene pentru doctorat, iar la 3 iulie 1995 a obținut titlul de doctor al celebrei universități, cu o teză ce tratează aspectele muzicale și hagiografice ale unui manuscris bizantin din secolul al XII-lea. Soțul ei, Ion Marin, fiul bine cunoscutului dirijor și profesor Constantin Marin, este dirijor, bine apreciat pe plan internațional. Sunt stabiliți în Elveția.

Î. La 22-23 noiembrie 1991 Societatea pentru Cultură Românească „Mihai Eminescu” din Cernăuți a organizat, în Aula Universității din Cernăuți, fosta Sală Sinodală a Palatului Mitropoliei, o conferință științifică în problemele culturii și istoriei Bucovinei. De atunci, s-a acumulat o experiență, după părerea mea, benefică și destul de concretă. Au apărut mai multe publicații științifice, atât în țară, cât și la Cernăuți. Tot atunci ne-am gândit și noi la o revistă care să oglindească procesele istorice și culturale din Bucovina. Astfel a luat ființă „Glasul Bucovinei”. Ce ar trebui să facem, după părerea Dumneavoastră în acest domeniu de cercetare?

R. Mi-aduc bine aminte de conferința științifică din 22-23 noiembrie 1991; am și prezentat o comunicare. S-a discutat mult, s-au evaluat diverse direcții de cercetare, s-au formulat sugestii utile. Ideea „Glasului Bucovinei” este materializarea uneia dintre discuții. Editarea ei sub auspiciile Fundației Culturale Române asigură bune condiții grafice și o înfățișare modernă. Judecând după conținutul materialelor publicate – majoritatea autorilor sunt din regiunea Cernăuți – „Glasul Bucovinei” s-a impus prin calitate, tematică și obiectivitatea științifică. O mențiune specială

pentru materialele care se bazează pe informațiile de arhivă din Cernăuți – uneori absolut inedite – ca și cele rezultate din anchetele folclorice și etnografice privind aria nordului Bucovinei. Se pot sugera modalități de îmbunătățire și diversificare a conținutului. La aceasta ar putea contribui o anchetă de opinie în rândul cititorilor. Principalul este că „Glasul Bucovinei” a pornit cu dreptul. Deși mult schimbat, „Glasul Bucovinei” merită acest titlu al ziarului din octombrie 1918, al cărui eminent redactor a fost profesorul Sextil Pușcariu.

Î. În țară și în străinătate sunteți cunoscut ca demograf și statistician. Care ar fi, în concepția Dumneavoastră, problemele demografice esențiale ce vizează astăzi România?

R. Prezintă un interes faptul cum am ajuns statistician și demograf. Prin formația mea universitară sunt istoric, sociolog și jurist. M-am pregătit să devin profesor de liceu pentru specialitățile istorie și filozofie. De altfel, Seminarul Pedagogic Universitar l-am urmat în anii 1937/38, la aceste specialități. Istoria a hotărât altfel. Am lucrat, la București, după război, la Institutul Central de Statistică, unde a trebuit să fac statistică. În învățământul universitar, din 1948, am predat statistica teoretică și economică, iar ca redactor la unele reviste m-am ocupat de economie. Din 1962, preocuparea mea de bază a devenit demografia. Prin urmare, unele specialități le-am dobândit la universitate, altele – prin practică. Demografia românească – vorbesc ca știință – are un domeniu vast de studiu: natalitate, mortalitate, structura demografică, repartitia teritorială, migrația internă și internațională. Ea are însă și un capitol special, care este cel al demografiei istorice și al demografiei românilor de peste hotare. De altfel, Centrul de Cercetări Demografice al Academiei Române, înființat în 1995, și al cărui director am avut cinstea să fiu numit eu, și-a formulat un program în care figurează și demografia românilor de peste hotare.

Î. Cercetările academicianului Vladimir Trebici în domeniul istoriei populației fac cinste științei românești.

R. Aprecierea Dumneavoastră este prea elogioasă. Am scris cărți despre populația Terrei, despre populația României și fenomenele demografice. E adevărat, lucrez la o istorie a populației României împreună cu distinșii mei colegi. Cu demografia Bucovinei mă ocup doar din 1989. Am scris pe această temă circa 20 de studii. Și alți colegi – istorici, geografi, etnologi – se ocupă de aceste probleme.

Cât de importante sunt istoria populației și demografia istorică, aş aminti ceea ce spunea un istoric spaniol: „Istoria fără demografie este o enigmă”. Pentru Bucovina acest adevăr este incontestabil. Dacă ne gândim numai la perioada 1775-1918, ne dăm seama ce multe sunt de făcut pentru explicarea structurii etnice a populației Bucovinei, a migrației și colonizărilor. Au început să se editeze cărți de istorie a Bucovinei, să se publice studii – printre care și cele în „Analele Bucovinei”, publicație a Centrului de Cercetări „Bucovina” al Academiei Române, cu sediul în Rădăuți. Mai sunt multe de făcut.

Î. Știm că scrieți *Memorii*, pe care dorim mult de tot să le publicați în revista noastră, ca apoi să realizăm o carte la Editura „Alexandru cel Bun” din Cernăuți. E o datorie a noastră de a culege și a păstra o informație cât mai autentică și corectă despre cine au fost și cine sunt bucovinenii noștri.

R. Cât privește publicarea *Memoriilor* mele în paginile „Glasului Bucovinei”, invitația Dumneavoastră mă onorează. Am și scris o bună parte din aceste amintiri – le-am dat titlul *Însemnări din memorie* – în care prezint epoci la care am fost martor: elev la școala primară (1921-1926), elev la Liceul „Aron Pumnul” (1926-1933), student la Universitatea din Cernăuți (1933-1938), începutul vieții profesionale (1939). Alte capitole – participarea la cel de-al Doilea Război Mondial (1941-1943), anii de prizonierat (1943-1946)...

Am cunoscut mulți oameni, am fost martor la multe evenimente – unele istorice – am trăit în state succesoare: monarhia Austro-Ungară, regatul României, apoi Republica Populară și, respectiv, Republica Socialistă România, iar din 1990 România, pur și simplu.

Da, am multe de spus. Dacă se va încheia o carte, îi promit Editurii „Alexandru cel Bun” un „copy right” absolut! Și urez editurii o activitate pe măsura misiunii sale excepționale pentru cultura românilor din regiunea Cernăuți, pentru cultivarea limbii române, a spiritualității pe aceste străvechi meleaguri de românitate.

DIALOG CU EMINESCOLOGUL DIMITRIE VATAMANIUC

Alexandrina Cernov: Stimate Domnule profesor, sunteți bine cunoscut prin bogata activitate de istoric și critic literar, ați continuat și încheiat ediția integrală a operei lui Eminescu, întemeiată de Perpessicius. Sunteți un om integru și fără compromisuri. Tot ce ați făcut în viață este fundamental. Născut în Sucevița – veche ctitorie mănăstirească a lui Ieremia Movilă și a mitropolitului Gheorghe Movilă – ați reușit să păstrați în însuși felul de a fi al Dumneavoastră amprenta acestor ținuturi de basm. De fapt, în toate epocile, bucovinenii au avut un destin aparte, fiind marcați de condițiile istorice specifice care le-au format caracterele și conduita: ordinea germană și vânzoleala slavă. În ce măsură idealizați Bucovina și bucovinenii?

Dimitrie Vatamaniuc: Bucovina are o individualitate bine definită prin oamenii care o locuiesc, spațiul geografic, monumentele de artă, creația populară. Idealizarea conduce la provincialism.

**Dialog cu prof. dr. Dimitrie Vatamaniuc, în „Glasul Bucovinei”, An. III, nr. 4 (12), 1996, p. 3-7.*

****Dimitrie Vatamaniuc (1920-2018)** a fost critic și istoric literar român, eminescolog de prestigiu și membru de onoare al Academiei Române, cunoscut pentru contribuția sa la cercetarea și promovarea culturii românești din Bucovina. Și-a dedicat viața studiului literaturii române, în special operei lui Mihai Eminescu, dar și valorificării patrimoniului cultural bucovinean prin activitatea sa la Institutul „Bucovina” din Rădăuți.

Este obligația noastră să facem cunoscută Bucovina, pe toate căile, atât în țară, cât și în străinătate. Să o facem cunoscută așa cum este ea.

Î. La Cernăuți, ați urmat cursurile Școlii Normale de Băieți între anii 1935–1943. Mai târziu, la Universitatea din Cluj, ați audiat cursurile unor iluștri dascăli ai vremii. Doctoratul l-ați susținut la București, sub îndrumarea lui George Călinescu. Cine a avut cea mai puternică influență asupra parcursului dumneavoastră ca savant?

R. Mi-am început pregătirea intelectuală la Școala Normală de Băieți din Cernăuți și la Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți și am obținut, în 1943, diploma de învățător și diploma de bacalaureat. Diploma de învățător îmi dădea dreptul să intru în învățământ, iar cea de bacalaureat îmi deschidea drum spre învățământul superior. Am ales calea din urmă, deși familia se găsea într-o situație materială foarte grea. A și fost evacuată din comună, împreună cu consătenii mei, ca urmare a ocupării ei de armata sovietică.

Școala normală din Cernăuți se bucura de prestigiu, datorită corpului didactic, în cea mai mare parte cu studii la Viena și doctorate în străinătate. Liceul „Eudoxiu Hurmuzachi” din Rădăuți se bucura de prestigiu prin profesori cu mare faimă, de matematică, de istorie și limbi clasice. Dintre profesorii de la Cernăuți se impune să-l amintesc pe Laurențiu Tomoioagă, specialist în științele naturale, traducător al lui Eminescu în germană, care a exercitat asupra mea o influență profundă în orientarea spre poezia eminesciană. Al doilea profesor de la Cernăuți care mi-a marcat destinul a fost Ilie Mandiuc, profesorul de română, care a intuit aplicarea mea spre cercetarea științifică și mi-a deschis drumul în publicistică. Sub îndrumarea sa am debutat ca prozator în ultimele clase la Cernăuți.

Multă lume are opinii rele despre Școala Normală de altădată, pentru regimul de cazarmă cu îngrădiri și disciplină severă. Acest regim strict oferă însă condiții extrem de favorabile pentru studiu și nu este o întâmplare că absolvenții acestei școli și-au putut continua pregătirea intelectuală și deveni specialiști în diferite domenii de activitate. Obiecția mea privește numai faptul că prin sistemul de învățământ de atunci, nu se acorda atenția cuvenită studiului limbilor străine. Și mai curios apare faptul că la Școala Normală din Cernăuți nu se predă limba germană.

Studiile universitare mi le-am început la Sibiu, unde era refugiată Universitatea din Cluj, și le-am continuat apoi în orașul de pe Someș. Sunt printre oamenii fericiți, cum am spus și cu alte prilejuri, că am avut șansa unică în viață să audiez cursurile profesorilor de la Universitatea din Sibiu și Cluj la apogeul carierei lor didactice. Am audiat cursurile lui Dimitrie Popovici despre Eminescu și m-am înscris și la doctorat la el cu teza *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, pe care, însă, nu am susținut-o, ca urmare a reformei învățământului. Profesorii mei, la Sibiu și la Cluj, Lucian Blaga, Sextil Pușcariu, Liviu Rusu, D. D. Roșea, Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, Silviu Dragomir, Alexie Procopovici, Ion Breazu – să nu-i amintesc decât pe aceștia – sunt personalități care se situează în primul plan al vieții științifice din țara noastră. Această școală, de cea mai înaltă ținută intelectuală, este suprimată de dictatura comunistă îndată după instaurarea ei.

Î. Ați colaborat timp îndelungat cu George Călinescu. Ce ne puteți spune despre personalitatea distinsului savant?

R. Călătoria mea pământeană mi-a rezervat și o a doua șansă unică în viață: întâlnirea cu această personalitate a culturii noastre. Mi-am trecut doctoratul cu George Călinescu la Institutul de Istorie Literară și Folclor al Academiei Române și am funcționat, după trecerea doctoratului, ca cercetător principal la această instituție. Profesorul fusese scos de la Universitate, iar Institutul de Istorie Literară și Folclor fusese anume înființat pentru ca el să nu fie complet marginalizat. Profesorul venea la Institut sâmbăta și am asistat, în cursul anilor, la prelegeri magistrale despre literatura română și universală. L-am însoțit, împreună cu colegii mei, în călătoriile prin țară, după programul întocmit de el *Pe urmele scriitorilor*, și am văzut toată țara. În anii când am fost aproape de Călinescu, profesorul a reelaborat monografia sa *Opera lui Mihai Eminescu*, care se înscrie, cu cea mai largă deschidere, în universul creației eminesciene. Drumul meu este marcat de Eminescu de la Cernăuți la Cluj și de la Cluj la București. George Călinescu elaborează în acești ani și piesele sale de teatru în care personajele sunt membrii de atunci ai Institutului. În aceste piese am interpretat și eu unele roluri, însă fără strălucire. Am considerat că am mari obligații morale față de Călinescu și i-am editat teza de doctorat.

Î. Ați cercetat atent manuscrisele lui Eminescu, lucru pe care, bănuiesc, nu a fost ușor de realizat. Continuând

să lucrați asupra ediției integrale, asupra operei poetului, ați avut de înfruntat multe dificultăți. Cred că cititorilor „Glasului Bucovinei” le va fi interesant să afle cât mai multe despre această ediție, despre procesul editării acestor volume.

R. Ediția integrală a operei lui Eminescu este întemeiată de Perpessicius în 1939. Până în 1963 se tipăresc 6 volume. Primele cinci sunt consacrate poeziei antume și postume, iar al șaselea – creației populare din manuscrisele lui Eminescu. Marele editor își întrerupe activitatea la ediția integrală ca urmare a pierderii vederii în munca de uzură la descifrarea manuscriselor. Este meritul lui Alexandru Oprea, directorul Muzeului Literaturii Române, care își asumă răspunderea pentru continuarea ediției, după ce mulți ani nu se întreprinde nimic pentru împlinirea acestui deziderat al culturii noastre naționale. Colectivul de cercetători de la Muzeul Literaturii Române tipărește succesiv: *Opere*, VII. *Proza literară* (1977), *Opere*, IX. *Publicistică* (1980), *Opere*, XIV. *Traduceri* (1983), *Opere*, XI. *Publicistică*. *Opere*, XII. *Publicistică* (1985), *Opere*, XIII. *Publicistică* (1985), *Opere*, VIII. *Teatru* (1988), *Opere*, XVI. *Correspondență* (1989), *Opere*, X. *Publicistică* (1989), *Opere*, XV. *Fragmentarium* (1993). Obiecția care ni se face, pe bună dreptate, privește dezordinea pe care am introdus-o în succesiunea tipăririi volumelor. Să nu se piardă, însă, din vedere că ediția este elaborată sub dictatură și volumele le tipăream pe măsură ce obțineam aprobările respective. Important este, însă, aici faptul că, cu toate piedicile de natură administrativă, textele le tipăream integral. Este pentru mine o mare satisfacție că măcar poetul nostru național are ediția integrală la acest sfârșit de secol și început de mileniu.

Î. Care este locul lui Mihai Eminescu în cercetările dumneavoastră, a căror arie s-a dovedit atât de complexă?

R. Există în biografia și în opera lui Eminescu încă foarte multe „pete albe”, pentru care nu avem documente, și George Călinescu aprecia acest lucru în sensul că se putea crea o mitologie, chestiune importantă în cazul marilor creatori. O asemenea mitologie s-a creat și în legătură cu originalitatea familiei lui Eminescu din afara spațiului comunității noastre naționale. Consider că aduc o contribuție importantă prin stabilirea originii transilvănene a familiei poetului. Demonstrația, pe bază de documente, conduce la abandonarea unui întreg capitol din biografia lui Eminescu, în jurul căreia se poartă discuții de mai bine de un secol. Publicisticii

lui Eminescu i-am consacrat două lucrări monografice și am elaborat numeroase studii despre viața și opera lui Eminescu, între care figurează și cele privind legăturile familiei și ale poetului cu Bucovina.

Î. Într-un dialog cu Mihai Cimpoi ați afirmat „că singurul lucru ce-l poate face un cercetător, în general, este să stea în dosul cărților sale și să le lase pe acestea să vorbească în numele său”. Mi-am permis să vă citez și să vă rog să ne destăinuiți ce ați făcut și ce a mai rămas de făcut în cercetarea operei lui Eminescu?

R. Multă lume este încredințată că odată cu încheierea ediției integrale nu a mai rămas nimic de făcut în legătură cu Eminescu. Încheierea ediției integrale este numai o etapă, adevărat, foarte importantă, însă numai o etapă. Idealul mai apropiat sau mai îndepărtat îl constituie elaborarea ediției *Ne varietur*, cum există în alte literaturi în legătură cu clasicii lor. Pentru realizarea acestei ediții de referință se impune să fie reluată lectura tuturor manuscriselor și a lucrărilor publicate de poet. Sfârșitul secolului nostru este al calculatoarelor. Pentru trecerea operei lui Eminescu pe calculator se impune să fie elaborat un indice de nume și de localități și un indice tematic pentru tot scrisul eminescian. Sunt obligații de îndeplinit față de Eminescu în mileniul următor.

Î. Reproduc un text al lui Eminescu, citat într-una din cărțile dumneavoastră: „Nu exista în adevăr decât două forme ale decadenței unui stat omenesc: despotismul și demagogia. Și despotismul egalizează pe oameni, supunându-i unuia singur, lăsând să degenezeze cele mai nobile facultăți ale lor, pornirile bune și inteligența, precum demagogia are același fatal efect prin indiferentismul care îl inspiră naturilor deschise și mari, văzând în față biruința constantă a mediocrității și a șiretlicului”. Dumneavoastră ați avut de suferit din cauza mediocrității?

R. Confruntările mele cu mediocritățile sunt numai în plan științific, nu și social. Explicația stă în faptul că am evitat tentațiile înălțării în ierarhia socială. Ar fi fost o imprudență din partea mea, cu partizani în familie, rude apropiate cunoscute astăzi în țară și în străinătate, să urmez și altă cale în afară de cea a cercetării științifice.

Î. Astăzi conduceți Centrul de Studii „Bucovina” (Centrul pentru Studiarea Problemelor Bucovinei al Academiei

Române), editați revista „Analele Bucovinei”. Ce v-a determinat să vă orientați preocupările spre acest domeniu de cercetare?

R. Când s-a înființat Centrul de Studii „Bucovina”, cu sediul la Rădăuți, al Academiei Române, în septembrie 1992, am acceptat conducerea acestei instituții, provizoriu. Se demonstrează însă și în cazul meu că provizoriul este lucrul cel mai sigur în această lume.

Î. Care sunt perspectivele dezvoltării acestei instituții?

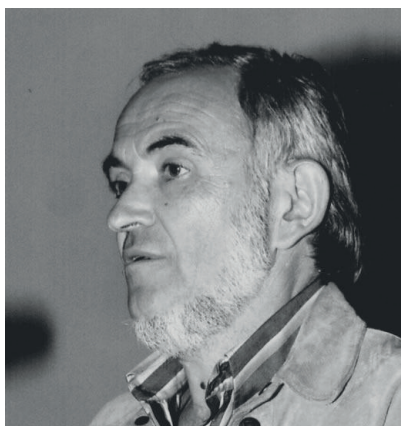
R. Centrul de Studii „Bucovina” este o instituție de cercetare în problemele Bucovinei, însă și de pregătire de specialiști în cercetare. Avem un program concret de colaborare cu institutele similare din Augsburg și Cernăuți, cu vizite reciproce și conferințe internaționale, din doi în doi ani, care se țin succesiv la Rădăuți, Augsburg și Cernăuți.

„BUCOVINA E ILUZIA MEA”. DIALOG CU ADRIAN DINU RACHIERU

Vasile Tărățeanu: După umila mea părere, locul unde te-ai născut, mediul în care ai crescut, cine îți sunt părinții, ce educație ți-au dat și alte lucruri sunt doar la prima vedere lipsite de importanță în tot ce face un om pe parcursul vieții sale. Sau ai o altă părere?

Adrian Dinu Rachieru: Nu te voi contrazice. Evident că spațiul natal te marchează și epoca te formează. În cazul nostru invocăm *placenta bucovineană*.

Ruptura, îți mărturisesc, nu e cu puțință. Chiar dacă viața m-a așezat în Banat, Bucovina rămâne un spațiu protector, o oază mirifică. Poate e șansa regenerării. Vin des acasă și e bine să ai un loc în care să tragi, să mai ai părinți, să te bucuri de acest suport afectiv, să simți sărbătoreșcul, spălat de toate relele. Rădăcinile, în pofida vitregiilor, aici rămân. Bucovina e iluzia mea.

Î. Oricum, ca acest dialog al nostru să-și îndeplinească și rolul cognitiv, te rog să completezi fișa biografică pe care știi că ai început-o în ziua de 15 septembrie 1949 la Soloneț, într-o familie de intelectuali!

R. Fie. Îmi amintesc că George Călinescu îi scria lui Al. Rosetti (confidentului său, adică): „Să nu fim prieteni. Să fim *convorbitori*”. Asta încercăm și noi, rămânând prieteni; voi fi

**Bucovina e iluzia mea (Dialog cu Adrian Dinu Rachieru)*, în „Glasul Bucovinei”, An. VI, nr. (24), 1999, p. 3-19.

***Adrian Dinu Rachieru* (n. 15 septembrie 1949, Soloneț, Suceava) este critic literar, eseist, prozator și profesor universitar, cunoscut pentru rafinamentul analitic și viziunea sociologică asupra fenomenului literar românesc. Absolvent al Facultății de Filosofie și Sociologie din București și doctor în sociologie, Rachieru a activat în multiple roluri – de la cercetător și inspector cultural la redactor și cadru didactic universitar.

ascultător, împlinindu-ți „porunca” (ruga). Părinții mei au fost învățători în satul pomenit; o viață de om au trudit acolo. Liceul l-am făcut la Suceava, la „Ștefan cel Mare” și apoi facultatea la București. Am terminat Sociologia (în 1971), pe atunci secție a Filosofiei și am fost repartizat la Timișoara. M-am zbatut să obțin negație, n-a fost chip, iată, au trecut anii și am rămas timișorean. E o întrebare dacă am devenit bănățean. Îți propun să amânăm răspunsul. Oricum, m-am căsătorit (nu cu o timișoreancă), am un copil (Raul e în clasa a XI-a și, te anunț, îi place la bunica)... Câte o lună pe an ne-o petrecem la Soloneț. Să nu crezi că sunt scutit de adversități.

Î. Mulțumesc. Aș dori să vorbești mai pe larg despre satul natal. Sper că îi cunoști bine istoria; or tatăl tău, fie-i țărâna ușoară, și-a consumat nu puține zile și nopți pentru a o scrie.

R. Da, tatăl meu, pornit în lume din Preutești, a ridicat două școli, un monument al Eroilor și – inevitabil – a scris și o monografie a satului. N-aș vrea să transfer informațiile din volumașul apărut, tipărit la Helicon, aici, încărcând pagina; mă bucur că i-am putut face această ultimă bucurie. Fiindcă, iată, cu două săptămâni înainte de a se stinge, a putut pipăi cartea. Și la acea lansare au fost oficialitățile județului, câțiva scriitori suceveni. Ceea ce, desigur, l-a emoționat. A plecat din această lume senin și împăcat. Iată marea lui lecție: un om care a trudit pentru binele celorlalți, pentru obște. Bănuiești, necazurile nu l-au ocolit. Nu s-a îmbogățit. Se vor retrage în țărâna primitoare și cei care l-au cunoscut și prețuit (sau hulit). Dar rămâne o pildă care, vreau să cred, rodește în urmași.

Î. Ce l-a determinat pe absolventul de acum trei decenii și ceva, dar și fiul unor intelectuali de la țară să-și aleagă o profesie mai rar întâlnită, sociologia, care nu se situează pe loc de frunte în topul preferințelor absolvenților unei școli sătești, ce cresc într-un mediu populat de țărani, medici, învățători, agronomi, zootehnicieni, economiști, contabili, ingineri și mai puțin de sociologi.

R. A fost o întâmplare. Aș fi vrut la arhitectură. Dar o profesoară (domnișoara Săveanu) m-a convins că sociologia e de mine. Tocmai fusese reluat (în 1966) învățământul sociologic, era o stare euforică provocată de relaxarea ideologică și deschiderea pe care o anunța noul lider al partidului, Nicolae Ceaușescu. Oricum, nu regret că m-am îndreptat spre sociologie. Aș putea

spune și eu, pe urmele lui Auguste Comte (cel care a botezat-o!), că e, realmente, „regina științelor”. Chiar dacă regimul opresiv, carcasa totalitarismului nu i-au îngăduit să-și exercite funcția critică. Știi butada: „Sociologia sau e critică, sau nu e!” Or, câtă vreme a făcut apologia sistemului, n-a prea fost...

Î. Probabil că de aici pornește și criticul Adrian Dinu Rachieru sau există alți factori determinanți?

R. Ipoteza ta e corectă. Inhibarea funcției critice a sociologiei m-a „obligat” să frecventez alte zone. Critica literară m-a ispitit fiindcă iubeam literatura, încercările mele au fost încununate cu un premiu (pentru critică, în 1982) al revistei „Luceafărul”. În 1983 publicam prima carte, *Orizontul lecturii*, reunind eseuri de sociologia literaturii. Este un drum fără întoarcere...

Î. Unii dintre criticii literari de azi, dar și din trecut, și-au încercat mai întâi puterile în poezie, proză, dramaturgie. Văzând că nu le cam „iese” nimic de valoare, competitiv și având un simț critic foarte dezvoltat, încearcă să înțeleagă sensul sau scrierea altora, să demonteze mecanismul scrisului ca atare, să îl compare cu al altora și tot așa până ajungem la privirile de panoramă asupra procesului literar local sau național, sau chiar internațional, până ce ajung la filosofia creației. Tu n-ai abandonat nimic în drumul spre critica literară.

R. Tot Călinescu îndemna scriitorii să „rateze” cât mai multe genuri. Acest exercițiu e benefic, cred. Gazetăria, de pildă, e necesară unui prozator, obligat să „cunoască” viața nu din bibliotecă. Cu o condiție: să se oprească la timp! În ceea ce mă privește îți mărturisesc că nu m-a tentat poezia și nici nu vreau să comentez aici *poezia criticilor*, glacială, fără fior. Dar cu proza m-am luptat și prin sertarele mele zace de vreo zece ani un manuscris intitulat *Vina*. Era primul volum dintr-o proiectată trilogie romanescă, anunțată cu pompă într-un interviu în *Tribuna* (1987) – *Legea conservării scaunului* (ar mai fi urmat *Frica* și *Revoluția S.R.L.*). Trebuie să recunosc că n-am „ucis” ideea. Câteodată mă bântuie gândul să reiau proiectul. Și, poate, chiar am s-o fac...

Î. Un critic literar trebuie să fie neapărat rău ca să fie și bun?

R. E o profesie „infernală” (ca să-l reiau pe Degas, pictorul, mărturisindu-se într-un celebru dialog purtat cu Mallarmé).

„Răutatea” criticului e necesară. Critica (cea literară, în speță) nu poate fi un gest filantropic. Recunosc, unii critici, mânați de porniri „răutăcioase”, cu apetit inchizitorial, ajung chiar la o furie demolatoare. Chestie de temperament, cred. Eu încerc să găsesc „pozitivul”, să-l evidențiez, respectând strădaniile autorilor și „odraslele” lor, aruncate în lume. Dar fără *spirit critic* nu se poate!

Î. Cum rămâne atunci cu neîndurătorul „ochi de gheață”?

R. O mai dă în bară. Nu există critic infailibil, te avertizez. Să încercăm, aşadar, să privim mai relaxați bătăliile literare și ierarhiile (în prefacere). Firește, nu propun un relativism jucăuș. Dar nici înțepenirea clasamentelor. Să ne tolerăm fiindcă încăpem cu toții sub cerul literaturii române.

Î. Spune-mi franc: cât suntem noi de autentici în ceea ce scriem?

R. Cu îngăduința ta aş largi interogația și, la ceas de sinceritate, m-aș întreba: cât suntem noi de autentici în tot ce facem, nu doar în literatura pe care ne căznim s-o scriem? Fiindcă, jocul duplicitar, literatura „acrobatică” – exersate ani în șir – au lăsat urme și, indiscutabil, nu dispar peste noapte. În plus, libertatea „murdară” (cum nota un eseist) în care ne bălăcărăm, zelul unor proaspeți recruți de a surpa reperele, oportunismul, calculul politic întreține un spectacol trist și, vai, profitabil. Să fiu bine înțeles: nu tânjesc după o idilică frățietate, de altminteri imposibilă. Cine ascultă, coborând în arhive, zăngănitul de arme al epocii interbelice, furiile nihiliste declanșate pătimaș, clocotul orgoliilor nu o va mai invoca drept pildă morală. Dar epoca, pe lângă demolatorii de profesie, a dat mari valori. Ei bine, mari valori se vor ivi și în acești ani, negreșit. Și nu criteriul „autenticismului” le va omologa. Jalnic e că, pe moment, politica a devenit o trambulină literară; se practică alinierea, nu selecția! Adică, mai pe românește: cine e cu noi, e bun; ceilalți nu există! Un astfel de păgubos raționament nu rezistă pe termen lung; dar, deocamdată, el face victime și propulsează, în târgurile cerului, inși obscuri pe motivul partizanatului politic. Care partizanat, cunoscând eu năravurile literaților, nu e nici el autentic. La o adică, virăm în altă barcă; doar avem o bogată tradiție în spate și un bagaj ereditar care la așa ceva îndeamnă, nu? Și atunci te întreb: nu cumva asta o fi adevăratul nostru chip?

Î. Nu ești prea „rău”? Să fi dispărut „revolta estetică”?

R. E doar o eclipsă, bănuiesc. Acest neam (făcut „la teasc”, cum spunea Noica) a hibernat politic atâtea decenii; erupția decembristă

a venit ca o răbufnire, rupând zăgazurile; ne-am lăsat *confiscați de politic*. Dar apele se vor așeza, mulți se vor dumeri și lecuși. Iar cine vrea, n-are decât: să facă politică până la adânci bătrânețe! Doar că, o altă distincție se impune: între cei care au, realmente, vocație politică și gălăgioșii care, discutând interminabil, se iluzionează că fac politică eșuând într-o oralitate spumegătoare, inteligentă și, deseori, resentimentară. Avem, în fond, ideile temperamentului nostru (spunea parcă cineva). Dincolo de toate încheitățile și truțiile smintite, de orgoliile ulcerate, revolta estetică trebuie să pregătească viitoarele capodopere. Până și pe un bădăran îl poți ierta dacă scrie o capodoperă (parcă așa spunea Preda). Dar la noi bunul-simț este, vai, în suferință; iată, bădăranii se înmulțesc și capodoperele întârzie!

Î. E oare o „întâmplare” nefericită acest asalt al mediocrităților în cultura națională? Cărți cu nemiluata, reviste idem, simpozioane, bani cheltuiți nechibzuit.

R. Nu e o întâmplare, desigur. Trecând, după „marea fractură”, de la cenzura ideologică (care, între anumite limite, era și axiologică) la cea economică, abandonând paternalismul de altădată (care era și dirijism sufocant), ne-am trezit, debusolați, în jungla tranziției. Tranzitând spre ce? Nimeni, mă tem, nu știe; democrația, economia de piață sunt mijloace; deci nu pot fi scopuri. Încât am intrat într-o „normalitate” din punctul de vedere al mentalității consumeriste pentru care, se știe, cultura este „câlcâiul vulnerabil” (cum nota, odată, D. Țepeneag, observând că maladia afectează, deopotrivă, societățile opulente și cele sărace). Deci nu de o criză a culturii ar fi vorba, ci de o criză „a mijloacelor”; în consecință, *oferta subculturală* inundă piața și dacă nu vom impune un regim protecționist pentru veritabilele valori, consecințele, privind pe termen lung, sunt grave. În plus, bântuie, cum spuneam, și boala politizării; asaltul mediocrităților (despre care, pe bună dreptate, vorbești) se leagă și de voga politizărilor feroce, conducând la excomunicări.

Î. Nu cumva criteriile s-au schimbat și devenim, noi, cei ce evaluăm produsul literar, suspicioși la orice nu s-ar încadra grilei clasice de analiză a esteticului din operă?

R. Mutația valorilor este inevitabilă. Gustul fluctuează, ierarhiile se schimbă, harta literară este în prefacere. Doar valorizarea politică (vai, atât de conjuncturală și atât de agresivă) mă sperie. Să ne gândim că, flămânzi de glorie, mulți se aliniază

(din păcate nu din pricini doctrinare); și astfel competitivă selecție devine o docilă aliniere, trambulina politică aruncând „în prima linie” înși obscuri, pigmei literari mediatizați stăruitor, stelute de un sezon. Dar, repet, revizuirea valorilor – (cunoscutul precept lovinescian) rămâne în picioare. Ceea ce presupune judecăți nuanțate, contextuale, refuzând tiparul maniheic; încă o dată, coexistența valorilor nu exclude ierarhizarea lor. Climatul democratic nu înseamnă aplatizarea reliefului axiologic.

Î. În ce măsură o revistă culturală, literară, poate să ofere șansa reorientării într-o conjunctură precum aceea de azi, marcată de deruta totală, de avalanșa cărții de subcultură?

R. Asistăm la un recul cultural prin apariția altor centre de interes. Sunt sceptic că în actualul context, oferind o dură lecție de „pragmatizare”, o revistă culturală poate salva situația, invitând la „reorientare”. Lecțiile economiei de piață sunt limpezi: rezistă cine poate! Dar, din fericire, elanul donquijotesco nu s-a stins și idealiști vor fi mereu. Grație lor vor trăi și revistele de cultură. Păcatul cel mare e că astfel de publicații, scoase cu mari eforturi, vor interesa un public tot mai restrâns.

Î. Dar suntem în tranziție...

R. După mine tranziția e un concept gol. Întreaga istorie e o necurmată tranziție. Sub umbrela acestui termen înghesuim toate neputințele noastre. Dar cum ne aflăm, în plină *eră mediatică* (ca societate a spectacolului, încurajând și glorificând cultura epidermică), cum am ieșit din „Galaxia Guttenberg” plonjând în *iconocentrism*, sigur că s-a schimbat soarta cărții și, de aici pornind, și condiția literaturii. Ea se adaptează, din mers (cam împleticit), noului context (concurată brutal de audio-vizual) și încearcă să supraviețuiască în această vâscozitate anxioasă, secretată de societatea de piață. Se publică industriuos (în pofida crizelor care ne asaltează) dar sita posterității va cerne, vai, nemilos. Degeaba graba unora de a aranja clasamente și de a ciopli statui (evident, ale lor), îngrijindu-se gospodărește de propriul viitor, deja vestejit.

Î. A fost secetă literară în ultimul deceniu?

R. Nu poate fi vorba de un deceniu pauper. Explozia editorială (dublată, din păcate, de haotismul difuzării) infirmă o astfel de ipoteză. Relieful axiologic e denivelat (inevitabil). Regretabilă este însă „județenizarea” culturală; prefacerea hărții literare – ca normalitate a metabolismului cultural – nu poate ignora contextul, reducerea „la scară”. Reiau demonstrația: se

practică *marginalizarea* unor nume sub pretextul unor „campanii” în care noii procurori morali se dedau cu sârg la o nouă *valorizare politică*. Ceea ce înseamnă, la scara istoriei privind, o încropeală conjuncturală, prizată azi, repudiată mâine (de alții „contestatari”, și ei bântuiți, pompieristic, de ferocitate și „castitate” ideologică). Și tot așa conjugând intoleranța egocentristă cu îndârjirea viscerală, pofta maculărilor cu apetitul excomunicărilor, *amânând* o privire calmă, lucidă, „din avion”. Ca și cum toți am fi morți. Ceea ce, oricum, se va întâmpla.

Î. Fiindcă veni vorba de postmodernism, spune-mi și mie ce e cu termenul ăsta? Toată lumea vorbește, tu ai scris o carte...

R. Deși abundente, discuțiile ocupă zona aproximativului. Este această obsesie intelectuală a vremurilor noastre doar o formulă „de prag”? Vestește ea o nouă paradigmă sau va avea soarta ideilor de bibliotecă, îngropată la rândul ei într-un șir (deja impresionant) de cărți care cercetează speculativ-meandric aventura postmodernă? Indiscutabil, trecerea de la paradigma tare a modernității la modelul pluralist, „de-totalizant”, cultivând un scenariu gnoseologic centrifug înlătură exclusivitatea designației temporale. După cum efectele în plan socio-politic ne obligă să constatăm că postmodernismul nu cunoaște doar o nevinovată versiune livrescă. Impunând „ideologia fragmentului” (cum credea Liviu Petrescu) și dovedind o natură explicit interogativă (Matei Călinescu), noua epistemă obligă la un dublu codaj. Mi se pare, totuși, exagerat a vorbi de o strategie disidentă, cum sugerează unii analiști. Indiscutabil, postmodernismul, având drept concept-pivot pluralismul, presupune raportarea la modernitate. Fie că e vorba de abandonarea unui modernism vlăguit (prin „lichidarea” lui), fie că, instalat în acest imprecis *după*, el acceptă coabitarea. În această ultimă accepție, fenomenul postmodern, deși „sans rivages”, pare - în era electronică - doar o alternativă la modernitate. Sau chiar o etapă a modernismului, îndulcind schisma. Să observăm că dacă modernitatea era frisonată de perpetua căutare a noutății, postmodernismul, imposibil de disociat de societatea postindustrială e interesat de „revizitarea” recuperatorie a trecutului, devenind *inclusivist*.

Î. Știi prea bine cum e „tratat” Eminescu la Cernăuți. Cum ți se pare recepția lui în țară? E și el pândit de „amurgul idolilor”?

R. Obsedată de milenarism, lumea, trăind sub cearcănul îngrijorării, face „comerț” cu astfel de spaime. *Millenium Dreamers* și-au tăiat partea leului. Noi avem obligația să nu-l uităm pe Eminescu dar, tare mă tem, festivismul ne va potopi. Calendarul nostru e bogat, la tot pasul ne ciocnim de momente aniversare și boala care ne pândește ar fi, înclin să cred, tocmai festivismul. Vom fi apoi cu toții de acord (atingând râvnitul și hulitul context) că despre Eminescu nu discutăm doar la prilejuri aniversare. Fiind însă spiritul nostru emblematic, poetul național „reușește” performanța de a fi în zilele noastre și un scriitor contestat. Publicistica politică, mai cu seamă, excită spiritele și războiul propagandistic iscat îl găsește pe marele poet „vinovat” de toate păcatele. Campaniile de azi, grăbite în a opera simplificări și etichetări, purtate de noi și vehemenții *comisari ideologici* (deveniți, peste noapte, procurori morali), consideră că „omul deplin” al culturii noastre suferă de un naționalism caduc, obstrucționând inserția noastră europeană. Altfel spus, Eminescu ne obligă la izolaționism și cu el nu putem pătrunde în Europa. Nu vorbea S. Damian de „strategia porților ferecate” și nu deschidea marele poet lista vinovaților?

Nu toți, din fericire, se pliază noilor directive (acum vestice). Alții, dimpotrivă, consideră că Eminescu este poarta noastră de acces spre universalitate. Și nu observa Noica, îndreptățit, că fără universalitate, naționalul este zoologie? Întrebarea dacă trăim în vecinătatea geniului nostru tutelar stăruie însă și invitația lui E. Papu de a-l cunoaște pe Eminescu „pe dinăuntru” (nu pe dinafară, recitând mecanic, la ocazii festive) rămâne un îndemn mereu valabil. Ce este, de fapt, Eminescu? „Sunt vocile lui” – răspundea, imperturbabil, filosoful de la Păltiniș, invitându-ne în „haosul germinativ” al manuscriselor, în magia laboratorului, răscolind (și) molozul eminescian pentru a cuprinde „cea mai vastă sinteză făcută de vreun suflet de român”.

Curios, într-o „veche” serată TV, regretatul Iosif Sava și invitații săi păreau a fi de acord că în spiritualitatea românească negația se manifestă sfielnic. Ideea, lansată de Gh. Grigurcu (reluată, mai exact), are o brumă de adevăr; chiar dacă tocmai războinicul domn Grigurcu (și încă alții) ar putea fi invocat (invocați) ca exemple potrivnice. Nu cred că într-o vreme a contestațiilor violente, inflamate de umori schimbăcioase și a răsturnărilor spectaculoase, tocmai negația ar fi în suferință. Că ea, biata, ar fi surghiunită. Ușurința și graba de a lipi etichete sacrifică, din păcate,

nuanțele și susțin acest maniheism pripit și păgubos, iscat - în atâtea rânduri - de un criticism orb, primitiv, pus pe demolări și excomunicări. Sau de furii revizioniste, ambalând „campaniile” noilor „justițieri”.

Dar ceva dreptate tot are radicalul domn Grigurcu. Mă gândesc la spiritul encomiastic, mortificam, de fapt, făcând și el ravagii. Sunt nevoit să repet alte câteva constatări: marile nume (inclusiv Eminescu) „suportă” oricând confruntarea critică, doar aceasta asigurându-le supraviețuirea (flora exegetică). A alunga spiritul din preajma lor înseamnă a le refuza contemporaneitatea, exilându-le într-o tradiție muzeală (funerară). Mai mult, momentele de recul, de incisivitate nihilistă relansează exegeza, stârnind reacții contrare. Iar straturile de comentarii hiperelogioase, superlativitatea nedomolită „ascund” opera și îndepărtează cititorul, încât dovada supremă a prețurii rămâne contactul cu opera.

Î. Afirmai într-un interviu că asistăm la o ofensivă a veleitarismului. Argumentează, te rog. Acuzația e foarte gravă. Riști să-ți mai faci o duzină de dușmani. Dar ce să-i faci: asta e soarta criticului.

R. Nu retractez. S-a trecut, în context posttotalitar, de la cenzura ideologică la cea economică și, mă tem, la estomparea autocenzurii. Se publică orice în actuala explozie editorială (cu o condiție: să ai bani) și boala autorlăcului face ravagii, încât veleitarii dau năvală și grafomanii nu obosesc. Fenomenul, până la un punct, e firesc, e natural și irepresibil. Pericolul se acutizează dacă ațipește spiritul critic. Și te întreb: cine se încumetă să facă ordine?

Î. Ambiția și orgoliul pot fi factori determinanți în devenirea unui scriitor, în formarea și afirmarea lui?

R. Mai degrabă în afirmarea lui, în trasul sforilor (să fim cinști: se practică), în „gestionarea” gloriei. Vocația, cred eu, e decisivă: dar ea întâmpină multe opreliști. Competiția, până la urmă, se desfășoară la masa de scris, iar valoarea celorlalți – spunea un prozator – e ca o goarnă care dă alarma.

Î. Ai avut multe deziluzii în viață?

R. Deziluziile nu ne ocolesc. Ele fac parte din viață. Nu cred că ar fi timpul să le inventariez aici. Cine nu știe să încaseze n-are ce căuta în viața literară (parcă așa sună o povață). Să luăm aminte. Dar sfaturile nu ajută la nimic și repetăm, biciuiți de orgoliu, erorile. În fond, cimitirele lumii sunt pline de „oameni indispen-

sabili”. Știm asta dar o luăm mereu de la capăt. Iluziile înfloresc și sfârșim goliți de iluzii.

Î. Te rog, dacă e posibil să ne spui care ar fi locul scriitorilor din Bucovina în așa-zisa ierarhie a valorilor?

R. Punctul forte al Bucovinei rămâne poezia. Important ar fi să ne vedem de treabă, mai puțin frisonați de „aranjamente”, trăgând cu ochiul spre clasamente. Pentru cei din partea ucraineană nu poate exista un alt cântar critic. Literatura „de centură” trebuie examinată fără indulgență. Primul pas rămâne cel al integrării; nu poți respinge fără a cunoaște. *Poeți din Bucovina* asta își propunea, în primul rând să aducă acasă, în circuitele literaturii române, atâtea nume necunoscute sau vag cunoscute. Nu era cazul unui „măcel” critic.

Î. Fără a fi indulgenți cu cei „înstrăinați” aș îndrăzni să te întreb: care-s avantajele sau dezavantajele celor abia „recuperati”, grație antologiei *Poeți din Bucovina*?

R. Literatura exilului nu e automat superioară celei din țară numai fiindcă n-a fost infestată de virusul comunismului: deceniile postbelice, mă repet, n-au fost un deșert cultural. Fiind sociolog, privesc lucrurile contextual: cei înstrăinați, atâtea vreme, nu ocupă, peste noapte, locurile celor dați jos de pe soclu, printr-o rocadă motivată politic. Ceea ce pare un avantaj acum devine, pe termen lung, un cert dezavantaj dacă procedăm, iarăși, maniheic, mânați de furii revizioniste, cinstind valorizările politice. Dar, pentru a fi exact înțeles, adaug: revizuirile țin de normalitatea fenomenului literar. Când propunea termenul, Lovinescu se gândea la autorevizuiri; orice critic poate reveni asupra unei judecăți, reexaminând traiectoriile scriitoricești și contextele în prefacere. Iar clocotul revoluționar (sau, mă rog, postrevoluționar) tulbură tabloul, îndepărtând privirea senină, recepția calmă, judecata lucidă.

Î. Sincronizarea noastră la procesul literar general românesc impune renunțarea la specificul local, la imperativele redeschetării conștiinței naționale, la necesitatea apărării limbii române?

R. Arborescenta interogație pe care ai formulat-o se reazemă pe un cumul de prejudecăți longevive, din păcate. Să-l chem în ajutor pe Ralea care (în 1925) condamna acest „destin provincial” ispitit de graba contagiunilor, hrănind „o literatură de seră”. El spunea ferm: „Românismul se învață prin europeism”, dar „artistul, pentru o mie de motive, nu poate fi decât național”. Deci,

rezumând, aş zice: sincronizarea e obligatorie, va trebui să cunoaşteţi pulsul (ora) literaturii române şi nu numai, dar nu prin aliniere mecanică. În plus, judecând contextual (asta la mine devine o „deformaţie” profesională) nu putem ignora rolul (misiunea) pedagogic. Ținând cont de public, *neo-paşoptismul* (vituperat de unii, considerat ofilit) e chiar necesar. Aşa cred. Şi voi suporta consecinţele.

Î. Criteriul „generaţionist” funcţionează în literatură?

R. Generaţia e un concept „tactic”, util în radiografierea vieţii literare, nefolositor când e vorba de axiologie. Dar, observăm cu toţii, *criteriul generaţionist* funcţionează; el, prin păienjenişul relaţional, e o eficientă trambulină şi sub umbrela termenului se înghesuie multe nume obscure, sperând că vor supravieţui. În literatură contează soliştii, nu coriştii. Afirmarea „prin generaţie” poate fi o reţetă de succes (vezi cazul optzeciştilor) pentru a cuceri scena şi a provoca zgomot mediatic. Asta nu înseamnă şi rezistenţă valorică. Ciurul selecţiei se va dovedi nemilos. Iar timpul (alţi critici, mai exact) va/vor face ordine. Cum spunea şi cel cu „intellectul prezbit” (îl voi cita iarăşi pe Călinescu): „Văd bine numai la distanţă”.

Î. De la cele „două Românii” (cum scriai în 1993) ajungem la două Europe. Ce intenţionezi, de fapt, ca sociolog, să ne spui prin aceste lucrări?

R. Spun ceea ce se vede cu ochiul liber: că Europa e împărţită, că vechea cortină ideologică s-a prăbuşit, dar barierele economice sunt prezente şi agresive. Şi nu poate fi vorba nici de o permeabilitate culturală din partea Vestului. Că Europa unită e un proiect himeric, deşi, în ultima vreme, sunt semne (vezi spusele lui Schroeder) îmbucurătoare în această direcţie. Este vorba de pericolul „americanizării” planetei. Eu rămân însă sceptic, iar România rămâne o ţară dilematică.

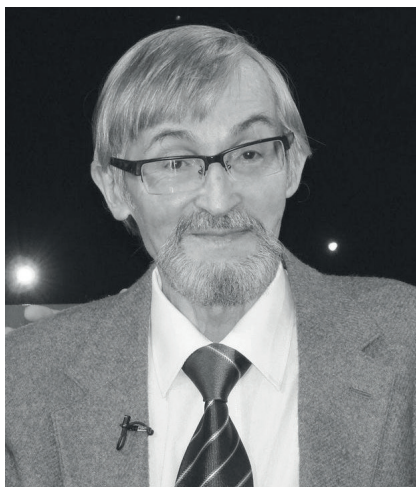
Î. Iată şi ultima întrebare: Cum se simte bucovineanul Adrian Dinu Rachieru printre băcăţeni?

R. Concretul existenţei e plin de asperităţi, oriunde te-ar aşeza viaţa. Ideea de Bucovina îngăduie şi chiar provoacă reveria încât voi încheia recunoscând că, din acest punct de vedere, Bucovina rămâne un spaţiu utopic. Evident, e vorba de utopia mea.

CĂLĂTORIE LA ORIGINI (CERNĂUȚI – BAHRINEȘTI – BUCUREȘTI). DIALOG CU VASILE ANDRU

Vasile Tărățeanu: Mă bucur, Vasile Andru, că te revăd după atâția ani de când ne cunoaștem. Aș vrea să te întreb, iată, despre ajungerea ta la Bahrinești, în locul tău de baștină, unde s-a produs venirea ta pe lume. Aici, în satul unde te-ai născut și unde-ți sunt înmormântați străbunii și un bunic; alți doi bunici au murit în Siberia, în deportare... Ce sentimente, ce gânduri te-au cutreierat azi la Bahrinești, parcurgând locurile pe unde n-ai putut să-ți porți pașii copilăriei?

Vasile Andru: Dialogul nostru este într-adevăr special, de două ori special. În primul rând pentru că începe la origini. Este primul meu dialog scriitoricesc care e plin de arbore genealogic, plin de concretețea zămislirii și a sângelui. Până acum, am purtat mai ales dialoguri pornind de la apariții editoriale, sau de la vreun eveniment sapiențial, sau de la călătorii inițiatice. Acum pornim de la concretul genealogic: satul natal – răpit, pierdut, viu. Existent în mine, prin strămoși, regăsit prin pășire acolo, reîncorporat. Chiar nașterea omului este o enigmă! Dar cum nu mi-am cunoscut satul sau locul fizic natal, enigma se dublează.

**Călătorie la origini. Dialog cu Vasile Andru*, în „Glasul Bucovinei”, An. VI, nr. 3 (19), p. 1998, p. 3-21.

****Vasile Andru** (1942-2016) a fost un prozator român, cunoscut pentru preocupările sale în domeniul spiritualității și al psihoterapiei. A absolvit Facultatea de Filologie a Universității din Iași, apoi a fost profesor universitar înainte de a se dedica scrisului. A urmat studii de filozofie Vedanta (India), a fondat Centrul de Practică Isihastă din București.

Când am părăsit satul, anexat de Stalin la imperiul sovietic, eu aveam doi ani, era în 1944. Abia în 1969 am revenit în vizită pentru prima dată în satul răpit. Era iarna, în februarie. Atunci, în 1969, n-am aflat nimic despre sat. Era ger cumplit și mi s-a părut că locul acesta este o prelungire a Siberiei, unde-mi muriseră bunicii dinspre mamă, deportați. Mi se părea că Stalin furase nu doar satul meu, dar și clima lui paradisiacă, și-l transformase într-un pol nord absolut. Din acea primă călătorie-expediție îmi amintesc doar gerul teribil, și suspiciunea cu care am fost privit de către autoritățile ruse, de la venire până la plecare: mi se limita drastic orice deplasare, eram un refugiat revenit la obârșie, un om care a fugit și a reușit să le scape, cândva. Mai rețin ochii rudelor, a verișorilor, necunoscuți, sfioși, mă priveau ca pe un om liber... deși știi cum o duceam și noi cu libertatea, pe atunci. Dar era foarte frig, în imperiul rusc era un frig generalizat.

Acum, în 1999, găsesc satul copleșit de verdeată, este început de iunie, văd vegetație abundentă plesnind de sevă, de sănătate, plaiuri înflorite, livezi cu cireși copti, și-mi pare imaginea paradisiacă, imagine care l-a fascinat pe Eminescu, și el a exclamat „Dulce Bucovină”. M-au fermecat astăzi livezile verzi, luncile, holdele, verdele abundent: mi s-a restituit astfel și adevăratul chip al satului meu, și satul arhetipal pe care-l am în adâncul sufletului.

Bahrinești este un sat furat țării, dar furat și copilăriei mele. Cum arată launtru omului căruia i-a lipsit locul natal, locul esențial al său? Evident, este o absență în interiorul nostru. Satul Bahrinești a fost tăiat în două părți, a fost sfărțecă de granița stalinistă, iar Mușenița românească unde locuiesc acum părinții mei, era o parte din Bahrinești, un cânt care depindea administrativ de Bahrinești. Se poate spune că granița a rupt în două o unitate, despărțind rude de rude. Casa părintească și fântâna sfințită și casa bunicilor au rămas la ruși... La Mușenița românească, mă urcam pe un deal, și părinții îmi arătau satul Bahrinești peste graniță, și ziceau: „Uite, acolo e casa noastră... acolo e casa lui Patrașcu, unchiul tău... acolo e casa lui Iavorșchi, nașul tău... Adesea priveam de pe deal casa pierdută, așa cum Micul Prinț din povestea lui Exupéry privea apusurile de soare, când era trist, ca o întrebare adresată cosmosului. De unde venim noi? Spre ce ne îndreptăm noi?”

Știm că copilăria are un rol mare în construirea psihismului uman. M-am întrebat: ce a rezultat din generația noastră marcată de o frustrare teribilă? E fapt de destin, e fapt de istorie? Ca o

repetare în destin, fiica mea Tamara, la șase ani, este nevoită să părăsească orașul nașterii sale, Bucureștiul, și să trăiască într-o țară occidentală pe care nici acum n-o poate simți ca o componentă a ființei sale...

Venirea mea astăzi la Bahrinești aș lua-o ca o potolire a însetatului și ca o normalitate sufletească. Aș lua-o și ca un „botez” nou. De altfel, am și trecut prin cele două biserici ale satului natal.

Î. Și mai ales, ai fost în biserica în care ai fost botezat, asta înseamnă foarte mult: biserica veche care, și ea, a fost adusă în sat, în locul bisericii arse, cu peste o sută de ani în urmă.

R. Adusă de la Vicov, alt loc bucovinean de marcă.

Î. Vezi cum se ajută oamenii cu biserici! Când una arde, din alt sat se aduce biserică!

R. Am intrat în acea biserică și a fost ca o reînnoire a tainei botezului. Cu noi era și preotul Constantin Cebotari, și el originar din Bahrinești – format însă la teologie în România. Apoi, am intrat în bisericuța nouă, construcție măreață, impresionantă – asta spune ceva despre evlavia consătenilor mei. Biserica aceasta a fost sfințită chiar zilele acestea, în prezența Majestății Sale Regele Mihai.

Î. Da, la Sfințirea picturii bisericii „Sfânta Treime” din Bahrinești a participat și Majestatea Sa Regele Mihai. Un eveniment al Bucovinei întregi.

R. Acum îmi amintesc că ieri, la mormântul lui Aron Pumnul din Cernăuți, când se făcea pomenirea rituală cu doi preoți, am constatat că nu există un clopot, și preotul vârstnic, părintele Mihai Ivasiuc, a început să bată cu un ciocan într-o bucată de metal...

Î. Părintele Mihai Ivasiuc este foarte înzestrat și, împreună cu noi toți, a pichetat cu câțiva ani în urmă sediul administrației regionale; am obținut atunci ca tricolorul românesc să fluture în fiecare sat chiar pe primărie!

R. Grozav! Ieri, deci, în loc de clopot, el lovea într-o bucată de fier, când se cânta „veșnica lui pomenire”. Aceasta e dureros și vorbește despre absența celor mai elementare obiecte de cult, drama de a nu avea un clopot la paraclisul acela, pentru îngropăciuni, pentru parastase... Și iarăși mă gândesc la îndepărtarea celor din țară față de românii din teritoriile înstrăinate... Dar, la modul pozitiv acum, mai arată că, dacă există credință, până și un metal banal se investește cu funcții sacre, se transformă în clopot, în glasul exterior al bisericii.

Î. Vom trece mâine printr-un sat unde este o biserică nou construită. Și pentru că n-au clopot, oamenii bat într-o butelie de aragaz. Bat cu ciocanul în butelie și cheamă lumea la slujbă. Dar sperăm că așa cum la Bahrinești s-au adus din țară trei clopote, și în aceste sate frustrate vor fi aduse clopote din partea patriei noastre istorice, și la acel sat unde în loc de clopot este o butelie de gaz în care pălămarul, clopotarul, bate cu ciocanul.

R. Îmi amintesc că am văzut pe Sf. Munte Athos clopote vechi, donate de voievozii noștri. Deci, românii, din istorie, s-au arătat darnici în privința aceasta. Dacă voievozii români au donat secole la rând clopote pe Athos, nădăduim că voievozii români de azi, președinții mai bine zis, mai puțin duși la biserică, să doneze câte un clopot românilor din Bucovina înstrăinată.

Î. Să revenim însă, Vasile Andru, la satul tău natal. Dar dacă am vorbit despre clopote, tot e bine, că și scriitorul este un fel de clopot! Clopot al conștiinței de neam sau chiar al credinței.

R. Popasul în satul natal a condensat multe din ceaurile copilăriei strămutate. Lucrul acesta se recuperează spontan și incendiar, într-o zi binecuvântată. Întâlnirea consătenilor, a rudelor... primirea caldă, ospitalieră, masa întinsă spontan te face să arzi etapele preliminară, să repari repede distanțele... ca și când nici n-ai lipsit treizeci de ani...

Dar să nu trec peste acel moment extraordinar, când, în cimitirul de lângă biserica veche, mi-a fost arătat printre ierburi înflorite mormântul bunicului dinspre tată, Constantin Andrucovici. Și el un chip legendar! A-l evoca pe bunic, înseamnă a evoca o rădăcină personală și o pagină de istorie română. Bunicul Constantin s-a întors rănit în toamna lui 1918 de pe front, după ce a făcut tot războiul și a apucat să vadă destrămarea Imperiului austro-ungar și realipirea Bucovinei și a Bahrineștiului natal la țara-mamă. S-a întors de pe front rănit grav, nu-și putea ține capul decât sprijinindu-l între mâini. Tatăl meu își amintește de el, ultima imagine a sa despre bunic este cum își sprijinea capul cu amândouă mâinile ca să-l poată menține. Dus repede la spitalul din Cernăuți, el a murit la puțin timp și a fost înmormântat la Bahrinești.

Apoi a urmat pribegirea familiei noastre, în două rânduri, în 1940, când acest teritoriu a fost anexat de ruși, apoi familia a revenit după ce rușii au fost împinși departe, apoi altă fugă în

1944 când rușii au năvălit iarăși... Fuga sătenilor era cu riscuri, unii au fost împușcați încercând să fugă peste granița silnică. Ne-am stabilit în Mușenița, lângă Rădăuți. O vreme nu a putut nimeni călători peste graniță. Când a putut călători, într-un târziu, prin anii 1970, tatăl revine la Bahrinești, caută mormântul bunicului, dar nu mai era acolo, nu se distingea unde este: crucea de lemn putrezise, dispăruse, mormântul se nivelase, devenise una cu pământul, crescuseră arbuști și ierburi, tata uitase locul... Și abia astăzi mi se spune, aici în sat, că tata a reperat mormântul bunicului printr-o viziune!

Î. Aici revenim la miracolul care ne urmărește, și văd că tu ai atinge cu miracolul prin originea ta, cu ce s-a întâmplat cu tine, și cu familia ta, supraviețuirea și o comunicare specială...

R. N-aș zice că-i o problemă „de familie”, miracolul. Eu cred că oamenii de altădată erau într-un contact mai frecvent, mai intim, cu miracolul. Lor li se întâmplau mai des aceste lucruri: erau mai aproape de cer, de eternitate, prin modul de viață și prin sensibilitatea religioasă autentică.

Î. Aceste întâlniri cu divinitatea.

R. Erau mai aproape de finețea comunicării cu sacrul, cu altă lume. Mentalul lor era puțin altfel decât al nostru, cu o dominantă intuitivă.

Î. Te rog să relatezi episodul. Că azi am aflat și eu, când a povestit mătușa ta Veronica... Mă gândesc, sunt sigur aproape, că acest episod va fi dezvoltat într-o proză de-a ta.

R. Voi adăuga acest episod la nuvela „Fântâna”, aflată încă în manuscris, proză de sertar unde povestesc întâmplările plecării familiei din satul Bahrinești, ocupat de ruși. Așadar, mătușa Veronica, sora mamei, când mă vede astăzi este teribil de uimită că am răsărit spontan în sat, sub ochii ei, în livadă, între ierburi înflorite, și zice: „Chiar ești tu, Vasile?”, repetând de câteva ori întrebarea aceasta... Și foarte bucuroasă! Că neamurile noastre rămase în Bahrinești sunt bucuroase până la euforie când le vizitează cineva din România: căci ele aici au fost frustrate și umilate, mult mai năpăstuite decât am fost noi dincolo! Ei aici au cunoscut deportările, decimările! Sora mamei ea însăși a fost deportată și s-a întors în sat, printre norocoșii supraviețuitori. Iar astăzi, când am ajuns în cimitir și i-am cerut să mă conducă la mormântul bunicului Constantin, mi-a povestit momentul vizionar al aflării acestui loc.

Î. Ține de domeniul irealului, deși eu sunt un om care crede în minunile dumnezeiești. După ce te-ai întâlnit cu mătușa Veronica, după treizeci de ani, de înstrăinare, deși sufletește nu te-ai înstrăinat. De ce ai lipsit atâta?

R. O absență îndelungată. Prima explicație este, evident, obstacolul graniței, condițiile descurajante care se impuneau pentru pașaport, restricțiile severe rusești. Și apoi, lipsa unei motivații psihice, în sensul că eu nu cunoșteam chiar pe nimeni în satul natal, fiind plecat de aici când aveam doi ani! Centrul lumii se mută acolo unde ești, mai ales în tinerețe. Dificultatea de a călători aici era, la început, foarte mare. Și când obțineai acest drept, ți se impunea un traseu fix, supravegheat, fără voie de extindere cumva: veneai în sat ca într-un fel de domiciliu forțat... Era sistemul polițienesc, dus la extreme. Totul crea un context psihic insuportabil. Se inventau aceste mijloace pentru ca înstrăinarea între rude să devină absolută.

Î. Dar n-au reușit. Am rămas emoționat surprins de întâlnirea ta cu rudele, de căldură a lor.

R. Da, deși veneam neanunțat, abrupt, adus de frumusețea acestui anotimp și de evenimente. Dar imediat la vărul Petrea s-a întins masă mare, cu vin și bucate ca de hram. Și s-au adunat cu mic, cu mare...

Î. Acum mă obsedează, la modul pozitiv, când mătușa povestea cum tatăl dumitale revenind în sat într-un târziu... trecând peste sârma ghimpată care a împărțit satul tău în două – după cum sârma ghimpată a împărțit și Sinăuțiul nostru în care m-am născut eu, tot în două părți...

R. După cum a împărțit Bucovina în două.

Î. Dar te rog să povestești acea întâmplare a tatălui tău.

R. Tatăl, venind, așadar, a văzut că mormântul nu se mai știe. Nici memoria lui nu-l ajuta, pentru că trecuseră mulți ani, decenii... Și atunci el a ales un loc, după închipuirea lui, și a făcut acolo „oleacă de morminte”, cum s-a exprimat Veronica. Adică a marcat un loc gol și a ridicat o moviliță, a pus o cruce, că așa e creștinește să împlinești, și să spui că acolo ar fi bunicul. Un fel de mormânt simbolic, cum este și cenotaful. Sublimă expresia mătușii, că trebuia să facă „oleacă de morminte”, după datină și după nevoia sufletească. Apoi tatăl s-a dus și s-a culcat.

Noaptea, a venit la el cineva, l-a scuturat de braț și i-a zis: „Mormântul adevărat se află dincolo de cărare, la trei pași dincolo

de cărare, lângă o tufă de flori înflorite (stânjenei?), și vei găsi acolo, sub tufa acoperită de ierburi, urma unde a fost crucea”. Apoi, acea apariție (un om, un duh, o apariție îngerească de o mare concretețe?) a plecat. A fost poate un vis, dar a avut mare concretețe și adevăr. Tatăl meu s-a dus dimineața la cimitir și a căutat locul indicat în vedenie și l-a găsit: fusese indicat cu o precizie totală. La trei pași de cărare se afla o tufă înflorită și lângă ea, sub ierburi, locul unde fusese crucea. Acolo, deci, tatăl a făcut movila mormântului și a pus crucea nouă.

Vestirea vizionară e uimitoare, dar mătușa o povestea ca și pe o întâmplare naturală, firească. Poate acest sentiment de firesc al viziunii a făcut ca tatăl meu să nu-mi povestească niciodată aceasta, lăsându-mă s-o aflui târziu, acum, de la alții.

Î. Da, o mână pe care n-o vedea l-a trezit din somn, l-a scuturat, și un glas i-a vorbit, a fost un dialog cu o făptură nevăzută, el n-a distins bine dacă era chiar bunicul sau o făptură îngerească – de fapt, amândouă, aceeași realitate.

R. Și i-a dat repere sigure; ascunse privirii sale, dar sigure.

Î. Dialogul acesta cu o putere nevăzută este o îndreptare de dincolo, care nu conduce spre adevăr.

R. Am mai întâlnit această temă a corectării unei erori prin viziune, de multe ori, la asceți. Cunoaștem, din viața asceților, visele care indicau locul unui penitent pierdut sau indicau remedii precise pentru un pacient credincios. Mă gândesc acum și la un caz de excepție, cum este Nicodim ascetul de pe Athos, din sec. XIV, care a primit în vis descrierea locului Tismana și poruncă îngerească să facă acolo mănăstire. El nu cunoștea deloc Țara Muntenească și a pornit să repereze pe teren acel loc, și l-a găsit după 15 ani. Atunci a constatat că locul găsit este perfect identic cu cel pe care l-a visat pe Athos, fără să-l fi știut vreodată dinainte.

Și am mai întâlnit acest gen de convorbire cu o putere îngerească. Evident, este nevoie de un mental pregătit, purificat, ca forța îngerească să se exprime astfel. Mintea profundă este locul unde omul se articulează la cosmos și unde omul primește veștile suprafirești (Anghelos, înger în grecește, înseamnă chiar „veste divină”).

Î. Măine vom vizita mănăstirea din Bănceni, lângă Herța. Părintele Mihai Jar a construit această mănăstire tot în urma unui vis vizionar. Și tot în vis, i s-a indicat locul pe care el nu-l știa dinainte. I s-a spus în vis: „Mergi în pădurea de lângă

Bănceni, vei găsi o poiană care are în mijloc un stejar .Acolo să înalți zidirea”. S-a dus, a găsit cu precizie locul acela. A început zidirea, însuflețit de puterea inspirată de viziune. În trei ani a ridicat o mănăstire, azi loc de rugăciune și vindecare, obștea are peste 50 de călugări, cu slujire înaltă și cu o creșă pentru copii orfani... Totul, în urma unei viziuni. Dar să revenim la Bahrinești.

R. Sunt lucruri care țin de calitatea fabuloasă a Bucovinei... Perceperea acestui fabulos impresionează legătura cu spațiul natal. Aceste locuri m-au clădit dinainte de naștere, percep aceasta mai bine acum. O bună parte din existența mea de dinainte de naștere o preșimt aici, iar alta este încă enigmatică.

Î. Asta înseamnă că trebuie să mai revii.

R. Voi reveni degrabă, de bună seamă. Degrabă – comparativ cu ce-a fost. Dar nu mai degrabă de un an... Căci sunt tare departe! Vom veni – va veni și soția mea Victoria – să îngrijim mormântul bunicului. Crucea pusă de tatăl meu s-a aplecat, a căzut, iar bunicul, de dincolo, o tot cere. Dacă amân mult, terenul se erodează iarăși, locul se pierde și nu știu dacă s-ar mai repeta visul vizionar pentru reperare.

Î. Da, timpul a dăruit crucea pe care a pus-o tatăl tău: acum s-o pui tu, să reziste un timp, apoi peste ani să vină alt urmaș din neamul Andru care s-o pună, perpetuând și amintirea, și credința și neamul.

R. Lângă fântână, în cimitir, în față, am văzut cenotaful și placa de marmoră pe care sunt gravate numele oamenilor din Bahrinești care au murit în deportare. Am notat inscripția: „În memoria consătenilor deportați în iunie 1941 în Kazahstan și-n august 1944 la Onega (Krasnoiarsk, Siberia) unde au fost supuși fără vină unor suferințe neomenești și exterminați prin muncă silnică și foame de regimul stalinist criminal. Din satul nostru de români pașnici au fost trimiși la pierzanie 32 de familii cu 177 de persoane de toate vârstele, dintre care 92 au rămas să zacă în pământ străin fără rânduială creștinească. Odihnească-se în pace!”

Din lista lungă de 92 de nume, multe sunt neamuri ale mele. Lista începe alfabetic, cu familia Andrucovici: Mihai, Ecaterina, Ștefan, Ștefania... morți în deportare. Mai găsesc rude drepte – unchi, verișori – familiile: Păun (numele mamei dinainte de căsătorie), Pătrașcu, Isopescu, Miculescu, Cornea. Bunicii după mamă au fost deportați în 1941. Eudochia, bunica, moare în

Siberia, avea 55 de ani când a murit. Bunicul Grigore, ridicat tot în 1941, moare și el în Siberia. Două fete ale lor, surorile mamei, Veronica și Maria, au fost deportate în Kazahstan. Maria a murit, Veronica a supraviețuit și este mătușa cu care am vorbit noi azi.

Pe bunica Eudochia am pomenit-o mereu, cu prioritate: o consider cea mai înălțată ființă din familie, prin martiriul ei. Am simțit că ea, prin sacrificiu, a ars cele mai multe din căderile noastre, a purificat adâncul nostru sufletesc. Jertfa ei a fost mare, a fost deportată când era vârstnică și slăbită, cu o constituție fizică fragilă. Ea a sucombat prima, au nimicuit-o repede, n-a rezistat la frig, muncă silnică și foame, stingerea ei a fost rapidă, o ardere, ca la martiri.

Astăzi în Bahrinești mai sunt paisprezece supraviețuitori ai lagărelor staliniste. Și văzând lista aceasta de victime, între care multe rude, am simțit încă o dată că mă înrudesc dureros cu o ascendență sacrificială. Zic că aici este blazonul meu. Că scrisul nu este atât un merit, cât o întâmplare de soartă – ni s-a dat acest dar să-l exprimăm. Dar blazonul adevărat este aici, în jertfa teribilă a unui sat întreg, a unei provincii întregi.

Î. Și este o jertfă pe care nu a cerut-o Dumnezeu!

R. În ce privește amestecul divin în istoria aceasta, este de cugetat. Eu cred că o catastrofă ține de planul natural, nu de planul divin. Catastrofa nu este o pedeapsă. Nu este consecința necredinței... Credința este foarte importantă, dar nu pentru a anula un dezastru, ci pentru a ieși bine din el... Credința și alianța noastră cu Dumnezeu ne ajută să scăpăm, să ne refacem după dezastrul ce ne-a lovit... Ne ajută să alegem o atitudine salvatoare. Bolșevismul nu a fost o pedeapsă divină dată Europei de Est. Bolșevismul este o patologie a istoriei. El a favorizat ca puterea să fie capturată de mari psihopați, de mari bolnavi psihici. Nu pot crede, nu-i logic, că Dumnezeu a vrut să pedepsească Estul Europei. Estul nu-i mai păcătos decât Vestul, și totuși Estul a fost martirizat.

Î. Dar am citit în *Vechiul Testament* că iudeii au fost pedepsiți de Dumnezeu când s-au îndepărtat de la credință.

R. Îndepărtarea de la credință ne slăbește potențialul de apărare, ne face vulnerabili. Profeții au numit aceste consecințe „pedeapsă” ca să se facă înțeleși. Profeții aveau un limbaj teribil, practic, urgent; și-n limbajul urgenței, când tu îți ruinezi țările ființei și resursele salvării, se poate folosi cuvântul respectiv, ca o trezie. Un om care pierde credința, se alienează sau se întoarce la

barbarie, nu la Dumnezeu. Iar cum credința te scoate din barbarie, omul a simplificat și a spus că Dumnezeu te favorizează pentru că ești credincios. Recitind *Biblia*, văd acum că profeții au putut ca, din dezastru, să scoată o pedagogie, o îndreptare. Specialitatea credinței este chiar tema salvării. Practica salvării. Dar omul a văzut în calamitățile istorice o pedeapsă de la Dumnezeu dintr-un fel de fatalism, din neputința de a se opune morții.

Î. Nu spun că-i pedeapsa Lui, ci că noi singuri ne pedepsim. Existând un echilibru pe care divinitatea l-a statuat în lume, numaidecât făcând rău, te paște un rău. Ai făcut binele, ți se întoarce binele. Cât este pedeapsă, cât este purificare, nu știm.

R. Noi discutăm despre taine! La polinezieni, la maori, am găsit o concepție despre relația omului cu cerul, deosebită de a noastră. Ei cred că, după moarte, sufletele merg toate în rai, într-un loc cu verdeț și fără suferință... Ei nu cunosc noțiunea de infern, de pedeapsă postumă, nu cunosc noțiunea de păcat. Dar asta e o altă istorie!

Î. Tu ai înaintat mult în cunoașterea aceasta secretă, inițiată. De la prima ta carte, te-ai deosebit de colegii de generație. În *Iutlanda posibilă*, tu abordezi omul într-un mod cu totul special. Văd o subtilă continuitate de la volumul *Iutlanda posibilă* (1970) la *Mistici din Carpați* (1998). Și tot o continuitate, cu visul vizionar al tatălui care descoperă mormântul dispărutului.

R. Mă bucur că ai văzut această continuitate între etape literare diferite, între scrisul meu și viața mea. În ce privește visul vizionar. Un caz aproape analog a fost cu reperarea rămășițelor pământești ale unei mucenice anonime, care a trăit cândva pe locul unde acum e satul Mușenița, satul în care stau azi părinții mei. Se pare că numele satului provine chiar de la mucenița aceea. Tatăl meu nu mi-a vorbit niciodată despre acel episod. Tot de la străini am aflat. Mi-a spus un consătean, Șotropa, care a participat alături de tatăl meu la amenajarea mormântului reperat al muceniței. Discreția tatălui nu era „deliberată”, ci firească: el considera probabil că lucrul este natural, nu spectaculos... Mucenița anonimă este protectoarea și temeiul acestui sat. Dar numele satului Mușenița are încă o presupusă origine, venind de la Mușatini, cuvântul a suferit o reajustare după ce-am fost binecuvântați cu o mucenică... Toponimul acesta este studiat de doi consăteni, Antoaneta și Casian Lucașciuc, care scriu o monografie a zonei...

Î. Miraculosul este prezent și-n această îmbinare de circumstanțe, de straturi de istorie și de prezent.

R. Revenind la vizita de la Bahrinești, mai constat niște coincidențe minunate. Deși venim fără anunțare prealabilă, nimerim la o aniversare însemnată: un nepot drept împlinea 25 de ani și el se bucura de oaspeți atât de depărtați geografic, iar noi ne bucuram că totul e sub semnul sărbătorii, al excepției. De altfel, este implicat și Eminescu. Pentru că am fost invitat la Cernăuți la comemorarea lui Eminescu, tot așa, abrupt și neceremonios. Și de la acest prilej s-au ramificat alte întâlniri mirabile: cu troițele de la Fântâna Albă, cu mănăstirea Bănceni, cu Herța – altă rană deschisă a sufletului nostru. Și întâlnirea cu acest oraș legendar Cernăuți, inima Nordului. O cascadă de emoții, un buchet de trăiri înalte.

Î. Poți exprima sintetic trăirile prilejuite de atâtea întâlniri, cu satul, cu cenotaful deportaților unde sunt trecuți bunicii materni și neamuri multe, cu regăsirea celor vii și a emblemelor locului?

R. Când mi se întâmplă lucruri neașteptate și minunate, îmi spun: „Acest destin este un mister”. Am mai avut doi frați, care au murit de mici, foarte mici. Și eu, născut în războiul cel mai nimicitor, s-a întâmplat să trăiesc... Și văd lista cu șirul deportaților de același neam cu mine... Și simt mai plenar că viața este un Dar, și fiecare zi este un dar. Simt că mi s-au făcut aceste daruri, viața, așezarea pe lume, cunoașterea, bucuria lucrului și mă întreb dacă, astfel, ne naștem pentru ceva anume. Dacă suntem parte distinctă dintr-un plan mare...

Î. Întrebarea pe care o lansez pentru mâine, întrebarea pe care mi-ai sugerat-o acum sau ai formulat-o acum: pentru ce te-ai născut, Vasile Andru?

R. Întrebarea aceasta presupune reperarea unui scop, a unei misiuni, a unei datorii sau a unei predestinări... Aceasta se elucidează foarte târziu! Ni se spune, la maturitate: „Orice om botezat este chemat la desăvârșire”. Dar foarte târziu descoperim pe cont propriu acest adevăr! Întoarcerea la origine îndeamnă la această întrebare: „Ne-am născut pentru ceva anume?”. Este o întrebare de examen existențial... Îmi amintesc că Pitagora, după peregrinări și inițieri, a fost întrebat de maestrul său: „Ei, acum la urmă să ne spui cine ești!”. Și dacă el ar fi răspuns „sunt Pitagora”, ar fi picat la examenul existențial. Că după inițieri și pelerinaje

trebuie să afli că „tu nu ești tu”, ci ești „mult și nimic”, duh și lut, loc de întâlnire al memoriei neamului tău cu acest trup concret, personal, trecător. Foarte târziu afli aceasta la nivelul trăirii.

Î. Înțeleg că ai aflat...

R. Aflarea ar fi partea de sus a căutării. La început, când nu-ți pui întrebarea aceasta, crezi că te-ai născut pentru bucuria de a trăi. Viața pură se însoțește cu bucuria de a trăi. Apoi, scriind, se adaugă o notă de orgoliu, și crezi că te-ai născut ca să strălucești... Și apoi, târziu, când mijesc înțelesuri, afli că te-ai născut ca să fii parte dintr-un întreg al viului, dintr-un plan al unei imensități unde tu ești un atom. E mult, e puțin?... Ești un atom dintr-un întreg care funcționează prin multitudinea atomilor lui, rânduiești într-un fel care e mai presus de noi. Asta ar fi deslușirea rolului existenței noastre, de la individual la cosmic, de la crezul copilăresc că te-ai născut pentru un sens individual pe care să-l împlinești strălucit și maximal (lucru care s-ar numi totuși împlinire egotistă). Și treptat afli că în realitate te-ai născut ca să întregеști o tainică alcătuire a unei imensități vii, prin care Dumnezeu ne conduce spre un scop nedeslușit încă de nimeni. Singurul lucru pe care omul l-a deslușit în ce ne privește planul divinității cu omul – este că El vrea să ne mântuiască. Dar mai departe: de ce vrea așa de mult de la noi – asta încă nu știm.

Î. Înseamnă că ai descifrat multe semne din viață. Și aici, m-am referit și la titlul cărții tale *Viață și semn*. Ți-au mai rămas multe lucruri care te îndeamnă să le deslușești sensul adevărat?

R. Cred că ajungi la capătul deslușirii semnelor atunci când ai dobândit liniștea. Și această liniște îți „spune” că sensul existenței este să lași ca prin tine să se rostească Legea divină, *thelema*, în grecește: *Voia Sa*. Chiar dacă aflu *pe viu* acest sens, în practicarea lui, în trăirea lui sunt discontinueități. Am liniște lăuntrică uneori până la desprinderea de haos, dar am și discontinueități, adică secvențe de trăire „în lume”. Adică mai am dorință, mai am voință de a obține ceva. Dar știu că nu pentru asta ne-am născut – nu pentru manifestarea voinței. Mai am urme de posesivism. Nu în gradul supărător, cum îl au cei ce ne asupresc pe noi și smulg de la noi bunurile simple, minime ale acestei vieți. Dar încă am plăcerea unei ambianțe decente, ocrotite, ceea ce mi se pare că-i departe de votul apostolic al depozitării de tot. Îmi produce mare neplăcere când ambianța existențială este foarte sărăcită, cum

este cea din România de azi și din țările române în general. Dar aceste trăiri n-au amplexat furtunii emoționale, ci sunt vălurile afective, reacții de corectare. Ele nu iau proporțiile împătimitului. Dar sunt conștient când există.

Î. De altfel, dorințele sunt materia scrisului. Și tu, odată, te-ai transformat într-un arheolog al dorințelor, ai propus o nouă „știință”, o cercetare, „arheologia dorințelor”, – cum este titlul unei cărți pe care ai publicat-o. Spune-mi, te rog, în „săpăturile” acelea în psihism, până la câte straturi ai ajuns?

R. Cartea *Arheologia dorințelor* a apărut în 1977, exact cu o zi înainte de cutremurul devastator din București din 4 martie. Sunt, deci, douăzeci și doi de ani de atunci! Au murit și scriitorii ca niște precursori ai neantului... A medita la soarta lor, la moartea lor sub ochii noștri, înseamnă a adânci întrebarea despre relația noastră continuă cu neantul... Douăzeci și doi de ani! Între timp, am făcut pasul de la analiza dorințelor la vindecarea lor. De aceea, o carte recentă, o altă lucrare, se numește *Terapia destinului* (1994). În aceasta, este un capitol despre purificarea dorințelor, arderea lor, expulzarea lor. Tot o continuitate.

Dar mă întorc la „cartea de la cutremuri”, ca să estimez câte straturi am clintit, am sondat în psihismul abisal... Sunt acolo nouă povestiri, posibil nouă trepte spre abisal. Observam acolo „urmele” pe care omul le poartă în sine de dinaintea nașterii sale, sub formă de povești ancestrale, sub formă de dominantă în soartă. Sau urmele speciei, ale istoriei. Una din proze este chiar *Urmele... Alta Graiul florilor*, puțința de a surprinde acea reverie vegetală. Uneori află sursa mentală a fantasticului, posibilitatea străpunerii unei breșe spre „lumea potențială”, lumea nevăzută, care o întreține pe cea văzută. Iar când această întretăiere este materializată, asistăm la miracol.

Î. Într-o proză, acolo, un personaj plonjează în reverie în timpuri dacice; el are o întâlnire cu o fiară totemică, aceasta-l mușcă, și el, când se trezește din „transă”, are pe braț realmente o mușcătură.

R. Comunicarea între straturile „arheologice” ale omului ar fi posibilă până la nivelul acesta, al materializării. Și s-au văzut materializări în trăirile puternice, ca în cazul stigmatelor: semnele cuielor răstignirii care apar la marii mistici. Retrăirea patimilor Mântuitorului, cu intensitatea, până la identificare, produce efectul stigmatelor. În cazul reveriei de la transportare în alt timp

și aducerea de acolo, la trezie, a unui semn concret: este vorba, poate, de o materializare, care a fost întâlnită la unii vizionari spontani. Firește, este și o taină în asemenea efecte.

Î. Fiind o „arheologie în ființă”, ține și de mistere umane, evident. Am adus în discuție cartea aceasta pentru că viața noastră la fiecare pas oferă situații surprinzătoare. Și atunci, un biet om, care se află sub vremuri, cum ar putea să se orienteze între aceste mistere, ca ele să nu-l copleșească, să nu-l deruteze, să nu-și piardă firul de lumină care-l menține ca „homo sapiens”.

R. Discuția noastră face pasul spre tema misticii. Marginea mistică este într-adevăr copleșitoare pentru om. Pasul spre ea trebuie făcut însă cu îndrumări, ca să nu-l deruteze pe om, cum ai zis. Și prima îndrumare la contactul cu misterul, prima avertizare, este cea dată nouă de maeștrii vechi. Când te întâlnești cu viziunea, alungă viziunea! Când te întâlnești cu îngerul, alungă îngerul!

Mereu ucenicii se mirau de asemenea îndemn. Dar alungarea viziunii înseamnă mai întâi conștientizarea că ea poate fi o elaborare subiectivă. Iar dacă este născută pe un teren psihic impur, sau încărcat, „vedenia” conține primejdioase orientări spre distrucție. Toți îndrumătorii, duhovnicii recomandă cu asprime alungarea vedeniilor, chiar când acestea au aparențe divine. Căci, pentru cei neformați, orice trăire de acest tip poate duce la rătăcire.

Î. O întrebare care mi-a venit acum – și are legătură cu călătoriile tale în India. Crezi în doctrina reîncarnării?

R. Nu. Eu nici nu zic „doctrina reîncarnării”, ci zic „mitul”, deci o introduc în categoria mitului și a metaforei. Mulți m-au întrebat despre aceasta. Și la cercurile de optimizare umană sunt întrebat despre reîncarnare. Răspund mereu că este un mit. Unii protestează: cum adică, un întreg continent, Asia, se înșeală și crede în mituri? Le răspund: „Și strămoșii noștri latini credeau în mituri și asta nu-i făcea mai puțin gospodari?” La noi, mulți sunt seduși de acest mit. De ce? Pentru că-i comod să-ți explici continuitatea sufletului după moarte prin „reîncarnare”, prin revenirea identică la altă viață, în alt timp și-n alt spațiu. Este o metaforă comodă și pitorească. La noi s-a folclorizat tema aceasta. Circulă și acele „tabele” care-ți spun ce-ai fost în altă existență. Și mulți le consultă: că omul este curios de oracole și este gata să asculte tot ce se spune despre el. Și multe din aceste „ghiceli” se potrivesc, căci în fiecare om se află o sumă de variante existențiale

secundare, nemanifestate. Pe lângă varianta existențială manifestată. Multe cazuri care sunt crezute a fi reîncarnări sunt, în realitate, criptomnezie, adică „memorie ascunsă”. În individ există o memorie ascunsă, o bibliotecă genetică și o imensă informație cosmică: depozitată sau în subconștient sau în fiecare celulă care ne alcătuiește. Revelarea acestei informații imense se face prin hipnoză (adică mecanic) sau prin asceză, mistică (adică natural și dulce) și îți poate da senzația că ai mai trăit odată... Când criptomnezia este declanșată prin hipnoză, pacientul chiar are impresia că a mai trăit odată. Când este declanșată prin asceză, lucrurile se clarifică. Vizionarul știe atunci când încep să-i apară scenariile din „biblioteca ancestrală” sau din cea cosmică și el nu se iluzionează că ar fi vorba de reîncarnare!

Cunosc un caz când o fetiță de opt ani știa totul despre sora ei moartă în urmă cu opt ani, și pe care n-o cunoscuse și nu i se povestise despre ea. Și acel copil, într-o zi, i-a spus mamei: „Mamă, hai să vedem mormântul meu, și îți mai amintești cum plângeai tu când eu am murit, și voiai să te arunci în groapă?” Evident, mama a rămas înmărmurită de uimire că fetița îi descria lucruri exacte. Dar copilul acesta era înzestrat cu o percepție extrasenzorială și a preluat, telepatic, toată informația, din mintea mamei. Așadar sunt cazuri care au fost explicate mecanicist ca reîncarnare...

Î. Dar citim în presă despre persoane care vorbesc într-o limbă pe care n-au studiat-o niciodată. Ce-i asta?

R. Este caz de criptomnezie. Sau este interferare telepatică a unei surse, a unei baze străine. Dacă există la modul obiectiv și acea memorie a lui Dumnezeu, unde scrie totul, atunci, în cazuri speciale (spontane sau elaborate) unii pot avea acces la acea „memorie”, unde scrie totul. Mai este o categorie, studiată de *glosolalie*, sau *xenoglosie*, vorbirea în limbi străine.

Toate cazurile de așa-zisă reîncarnare care mi s-au prezentat sunt explicabile prin cu totul alte aspecte ale manifestărilor speciale ale psihicului. Retrocogniție, de pildă... Dar omul simplu, care nu cunoaște gama manifestărilor psihicului uman, reduce totul la formula cea mai palpabilă, și zice: reîncarnare! Este vorba, deci, de personificarea unei iluzii. Iar personificarea este un mecanism psihic ancestral, care simplifică cunoașterea, până o face folclor...

Î. Am pus întrebarea aceasta pentru că tu ai călătorit în Orient și ai aprofundat filozofia indiană și puteai să cazi sub

influența doctrinelor orientale. Mai ales că această filozofie nu-i lipsită de un anumit temei.

R. Pentru orientali, doctrina reîncarnării are valoare cognitivă și explică continuitatea sufletului uman după moarte, dar și eternitatea sufletului. Este o metaforă a continuității. Și un stimulent la non-violență, căci ei cred că orice violență comisă de un ins va fi ispășită tot violent și sângeros în altă existență! Dar, observăm într-un text că și-n India „doctrina” aceasta se clatină astăzi. Iar Eminescu cred că a înțeles genetic continuitatea sufletului, când spunea: „Ce suflet trist mi-au dăruit/ Părinții din părinți...”.

În ce privește contactele scriitorilor români cu Orientul, unii compatrioți bigoți se tem că, după ce scoți nasul în lume, te convertești la tot ce auzi. Ca și cum, dacă românul studiază în Franța, se întoarce acasă calvinist, iar din Londra se întoarce anglican. Se convertește doar acela care nu-i creștin cu adevărat, acela care n-are religie. Iar această categorie nici nu apucă să plece în India, că se convertește chiar aici, pe malul Dâmboviței, cum am văzut cazuri. Am cunoscut convertiri din nevroze, din interes, din oportunism, dacă ești fără religie lăuntrică, dacă ești plin de spaime superstițioase, temător, deci, dacă ai teamă superstițioasă de Dumnezeu în loc de dragoste de Dumnezeu – atunci s-ar putea să te lași convertit.

Î. Tocmai extrag această distincție între *teamă* și *dragoste*. Păi omul a fost învățat să se teamă: să nu păcătuiască, să nu calce porunca. Este expresia: „Un om cu frică de Dumnezeu”. Oare tu combați sentimentul fricii?

R. Mulți au preluat expresia „fricii” și s-au cantonat în ea, au ignorat ceva ce au spus părinții bisericii și ai înțelepciunii. „Începutul a toată credința este frica, iar încununarea a toată credința este dragostea” – și omul a rămas la frică. Cine rămâne la frică este vulnerabil. Este prețios să dobândești dragostea de Dumnezeu. Iar pentru aceasta se cere lucrare multă, despietrire, despățimire. Trebuie să fim în stare de expulzarea ego-ului, ca să apară dragostea. Frica este începutul. Clerul folosește adesea frica: un instrument de constrângere psihică, spre morală. Frica este un substitut al eticii atâta vreme cât omul este prea grăbit sau prea leneș pentru curățenie lăuntrică.

Î. Dacă aș avea posibilitatea, aș merge la cercurile pe care le-ai inițiat, unde se dezbat asemenea lucruri.

R. Dar mai ales, se încurajează o practică a liniștii, de la care pornește și bunătatea, și sănătatea.

Î. Acum fiindcă am vorbit de Eminescu și am amintit de India... Tocmai astăzi, în timpul parastasului pentru Poet, au fost făcute niște afirmații păguboase. Cum că Eminescu s-ar fi îndepărtat de ortodoxie la un moment dat, sprijinindu-se pe cărți și doctrine indiene! Apoi, la sediul Societății, în cuvântul tău ai dat un răspuns. Și ai demonstrat prin exemple că Eminescu a rămas același creștin întotdeauna, chiar când traducea din *Upanișade*.

R. Unii atacă programatic, alții din necunoaștere sau din distorsiuni lăuntrice.

Î. Cu atât mai grav, când este programatic.

R. În ce privește deruta față de „orientalismul” lui Eminescu sau al lui Mircea Eliade – e altă categorie de reacție. Este mai ales dinspre cler. Și ține de o frică și de o prejudecată că Asia, Orientul, ar fi „păgâne” și „primejdioase pentru creștinătate”. Și că orice atingere cu Orientul ar îndepărta de ortodoxie: Eminescu a avut o atingere culturală, nu confesională, cu Orientul. El a cunoscut civilizația indiană și a tradus prin intermediar german texte vechi indiene. Eminescu a avut o vocație enciclopedică. Când traduce texte indiene, Eminescu nu se îndepărtează de creștinism. Religia este fapt de revelație, iar cultura este fapt de informație. Studiind filosofia veche indiană, Eminescu nu-și pierde botezul, care este profund și sufletesc. Vastitatea cunoștințelor culturale nu-l îndepărtează de creștinism, ci-l face un creștin cult, un creștin enciclopedist.

Și Mircea Eliade a fost blamat pe același motiv al „primejdiei” Orientului. I s-a reproșat lui Eliade că a scris nepărtinitor despre toate marile sisteme religioase, deci a scris fără să favorizeze creștinismul, ca revelație finală. Dar Mircea Eliade este un istoric, el descrie faptele, el nu ierarhizează. Și el este un enciclopedist. Dar nici el nu s-a îndepărtat de creștinism prin enciclopedism, prin informație. Căci revelația este deasupra informației, este cununa personalității. Mircea Eliade a cerut să se spovedească și să se împărtășească înainte de moarte, să fie înmormântat cu slujbă religioasă. Iar în țară, în ziua înmormântării din SUA, la București s-a ținut o slujbă simbolică de înmormântare de către părintele Galeriu care, astfel, împlinește datina, dar și spală prejudecata unor confrăți ai săi, spre cinstea culturii noastre.

Î. Revenim din sferele acestea înalte, pe pământul Bucovinei.

R. Și el o sferă foarte înaltă!

Î. Nu am citit tot ce-ai scris, dar din ce am citit, și din critici literari, observ că ești un scriitor foarte constant în tematică, în modul de sondare a umanului, în maniera scrisului. Sondezi mai ales în adâncime, nu în suprafețe, nu pe orizontală. Cum ți-ai păstrat această constanță?

R. Este un atelier de profesionist, de om care ia scrisul și ca o chemare, și ca o meserie. O taină și un meșteșug... O inițiere și o așteptare. Am părăsit de timpuriu catedra universitară, care era rentabilă material și pozițional, dar mă acapara. Scrisul cere să i te consacră cu totul.

Î. Cum lucrează scriitorul Vasile Andru la propriile sale cărți? Ce secrete de atelier poți dezvălui?

R. Unul din secrete este să-mi folosesc orele de dimineață. Între orele 6 și 12 pot scrie cu mare spor. În unele zile, până la ora 14 sau 15. Dacă n-am folosit orele matinale, ziua de lucru este pierdută. Puterea scrisului este dimineața. După-amiaza pot face corecturi, lectură sau treburi redacționale. Mult timp am lucrat într-o redacție literară, care îmi îngăduia prezența la slujbă începând cu orele 14.

Alt secret: când nu-mi iese bine astăzi un text, să-l rescriu a doua zi. Orice subiect, oricât de dificil, se lasă scris dacă-l reiei a doua zi. Aflând aceasta, nu sunt doar la voia inspirației, care e foarte importantă. Inspirația se silește, adică se ia cu asalt.

Astfel se aplică la scris acel aforism al ascezei: „Împărăția cerului se silește”. Mai știu mici secrete practice, ca omul care scrie de-o viață și care a cercetat și mecanismul psihic al creației.

Î. Dar la cerul tău de creativitate, discipolii nu află și tehnici sau secrete de laborator?

R. Află. Am predat un timp la Facultatea de Ziaristică din București un curs special: *Tehnici de creativitate și stimulare mentală*. Toate procedeele de creativitate despre care vorbesc acolo le-am formulat după ce mi-am scris romanele, nu înainte. Adică afli cum se face abia după ce ai făcut. Metode de creativitate, cum sunt *brainstorming*, sau *sinectica* sau *metoda Delphi* – le-am aplicat pe alții, nu pe mine. Ele servesc poate la acea „încălzire ascetică”, la sporirea milivoltajului mental. Poate că studenții mei, prin acel curs de stimulare, au dobândit un plus de creativitate,

dar mai ales au aflat că, după ce rescrii un text de șapte ori, creativitatea dă roade.

Î. Care din cărțile tale – ai publicat optsprezece până acum! – s-a scris cel mai ușor, și care s-a scris cel mai greu?

R. Toate s-au scris ușor, în sensul că au fost însoțite de bucurie, de seninătate. La început lucram mai laborios. Prozele de început erau mai muncite, cu multe variante. Romanul *Mirele*, publicat în 1975, a cunoscut mai multe variante și șaptesprezece transcrieri. La fel, romanul *Noaptea împăratului* a cunoscut multe transcrieri.

Î. Păstrezi variantele?

R. Nu, niciodată. Doar să nu apuc să rup.

Î. Nu vrei să-i omori pe cercetători!

R. M-a amuzat că un scriitor însemnat, după ce-și publică textul, dădea manuscrisul unui vânzător de semințe, care făcea cornete pentru semințe din filele autografe. Mi-a plăcut. Se va spune că manuscrisele, variantele, ar încuraja pe ucenicii serioși și i-ar descuraja pe veleitari, pe grafomani, pe infanțili. Ar introduce un plus de exigență. Dar scrisul rămâne mereu o experiență personală.

Azi, scrisul la computer va modifica mult raportul autorului cu manuscrisul. Adio frumusețe picturală a manuscrisului balzacian. Gabriel Garcia Marquez zicea că de când scrie la computer, viteza de elaborare i s-a triplat. Dar la ce bun? Mă întreb. Că rezultatul valoric nu se vede triplându-se. Nivelul cărții *Un veac de singurătate*, scris cu pana sau pixul sau cu primitiva mașină de scris, nu a mai fost atins de cărțile ulterioare, scrise cu viteză la computer.

Așadar, cărțile mele cele mai muncite sunt primele două sau trei. Apoi a sporit ușurința de elaborare. Romanul *Muntele Calvarului* (1991) a cunoscut doar trei transcrieri și acelea mai mult de ajustare, deci n-a fost vorba de variante.

Chiar dacă s-a petrecut o ușurință a elaborării, o carte îmi pune probleme de gestație, de așteptare, de lucrare constantă, zilnică. Evident, sunt și multe zile fără scris, sunt și zile de pelerinaj. Dar când sunt acasă, scriu zilnic. Mă țin de un fel de canon... Întâmplător, mașina mea de scris de la Wellington are firma Canon și asta-mi amintește expresiv că scrisul impune respectarea unui canon, ca și rugăciunea, ca și îngrijirea sufletului. Un canon zilnic, făcut la chilie.

Unele texte așteaptă mult până se lasă scrise. Alteori, exprimarea trebuie provocată, prin simpla așezare la mașina Canon, și simpla hotărâre de a face. Dar nu mă grăbesc. Sau mă grăbesc încet. Romanul *Rămas bun, iluzie!*, început în 1996, este la stadiul de schiță. Adesea amânarea vine din faptul că dau prioritate unui pelerinaj, unui stagiu de isihia pe muntele Athos, pe muntele Wairarapa... Că scrisul se ocupă cu „descifrarea” sufletului. Dar el însoțește „îngrijirea sufletului” care, la urma urmei, este cel mai important.

Î. Ai sondat neobișnuitul și partea fabuloasă a ființei umane. N-ai căutat-o și-n manifestarea politică? Astăzi, când toți fac politică și sport?

R. Există o intersectare între esoteric și politic. S-a vorbit despre inițiative secrete sau numai parțial revelate, de a forma guverne suprastatale sau grupări secrete de influențare și de organizare a lumii, azi. Noua ordine... Uneori aceste teme (sau temeri) devin materia unor romane de senzație. Privind în realitatea statului nostru sau a statelor avansate, vedem că unele progrese ale spiritualului n-au diminuat cruzimea politicului. Un politician spiritualizat mai curând pierde alegerile, decât să însănoțească climatul vârfului. Totuși, credem că sporirea parametrilor spirituali ar da o față umană actului de a conduce. Că încă există riscul ca puterea să încapă în mâinile unor lideri psihopați, spre pierzania națiunii.

Î. Cu ce gânduri, cu ce sentimente pleci de aici? Experiența ta a câștigat ceva, a fost reorientată într-un mod sesizabil? Cum găsești literatura care se scrie aici, la Cernăuți? Care-i diferența între Bucovina de aici, și partea de dincolo de graniță? Aici este o rămânere – programatică uneori – la un pașoptism pozitiv, cu idealurile sale. Îl găsești de actualitate?

R. Plec de aici cu evlavie pentru origini. Bucovina de aici, din nord, este mai păstrătoare, mai statornică deci; mă refer la sate. Aici satul are putere de regenerare, de loc protector. Cât despre viața literară, concentrată la Cernăuți, ea are diversitate și culoare, ca și în capitală. Văd că apar vreo zece publicații în limba română, două reviste academice, un anuar – „Țara Fagilor”. Văd că aveți grupuri și găști și cafenea literară - atmosferă! Polemizați între voi urban sau chiar impulsiv – deci nu există riscul unei uniformizări plictisitoare sau al unui festivism de acoperire și de necaz... Și mai văd că vă unește pe toți tristețea cumplită a

ruperii de patria istorică. Există aici un ideal de românitate, care la generațiile tinere de la noi s-a pierdut: sau a fost înlocuit cu pragmatismul, adică cu trăirea în imediat, nu în durată. Chiar ne punem întrebarea acolo: ce ideal am putea identifica acum, ca să fie orientate spre el noile generații, ca să trăiască și ele mai sus de imediat. Cele mai puternice idealuri au fost sugerate de institutul de supraviețuire, de salvare trupească. Acum poate fi inspirat și generalizat un ideal pontifical întemeiat pe instinctul metafizic, de salvare sufletească.

LA PAS, CU FLONDORENII, PRIN CERNĂUȚII VECHILOR AMINTIRI...

L-am cunoscut pe pictorul Constantin Flondor în toamna anului 2001, în orașul său de reședință – Timișoara. Rezonanța numelui său îmi stârnise atunci o curiozitate nestăvilită de a-l întâlni și de a-i admira lucrările. Aflasem între timp din cartea lui Andrei Pleșu *Jurnalul de la Tescani* despre grupul „Prolog” din București, o grupare artistică care constituia, de fapt, de la începuturile ei o fereastră *spre* și o mărturie *pentru* credință. Cunoșteam la acel moment câte ceva și din activitatea artistică a lui Horia Bernea, dar

nu aveam de unde să știu că în grupul „Prolog” voi întâlni numele a doi pictori bucovineni de origine, și anume, Paul Gherasim și Constantin Flondor, primul stabilit cu traiul la București, iar al doilea, la Timișoara.

Atunci, la întrevvedere noastră din 2001, nu am avut posibilitatea s-o cunosc nici pe doamna Sanda Flondor, soția pictorului, nici pe

* *La pas, cu Flondorenii, prin Cernăuții vechilor amintiri*, în „Glasul Bucovinei”, An. XVII, nr. 1 (65), 2010, p. 7-28.

** **Frații Sergiu și Constantin Flondor**, descendenți ai familiei Flondoreniilor și rude cu Iancu Flondor, s-au născut la Cernăuți în perioada interbelică. În 1944 au fost nevoiți să se refugieze definitiv în România, stabilindu-se la Timișoara. Sergiu a devenit economist și memorialist, păstrând vie, prin scrierile sale, memoria Bucovinei istorice, în timp ce Constantin s-a afirmat ca unul dintre cei mai importanți artiști plastici români contemporani.

fratele mai mare al maestrului, domnul Sergiu Flondor. Întâlnirea noastră din 2001 la Timișoara s-a materializat mai târziu într-un dialog pe care l-am intitulat *Constantin Flondor – umilul mărturisitor al culorii sau recuperarea tradiției prin credință*. Nu puteam să știu atunci că acest dialog va pune începutul unei cunoștințe benefice în timp, care a stimulat, într-un fel, și vizita din toamnă a familiei Flondor la Cernăuți. Și iată că la mijlocul lunii octombrie 2009, Constantin (Tinu – așa îl numesc cei mai apropiați ai săi din familie) Flondor împreună cu soția Sanda și fratele Sergiu au făcut o vizită la Cernăuți. Blânda toamnă bucovineană de octombrie, spectrul cromatic al frunzelor multicolore, care începuseră să se despartă de ramuri, atmosfera de sărbătoare a orașului (încă nu se stinsese entuziasmul bucovinenilor generat de aniversarea a 600 de ani ai Cernăuților) au creat o atmosferă plăcută, în al cărei anturaj oaspeții s-au simțit bine în orașul copilăriei lor, fiind încântați de frumusețea lui de odinioară, cât și de aspectul caselor proaspăt vopsite, cu toate că ochiul pictorului a reușit să prindă nuanțele stridente ale culorilor aplicate neinspirat pe unele dintre edificiile centrului istoric al urbei. Plimbându-ne împreună, la pas, prin cartierele orașului vechi, am avut posibilitatea să discutăm despre multe lucruri, despre viața Cernăuțiului interbelic, amintirile fiind, în ultimă instanță, cel mai fidel însoțitor al Flondorenilor. Încercăm să depănăm câteva dintre ele, prin bunăvoința și amabilitatea oaspeților noștri.

Ilie Luceac: Domnule Sergiu Flondor, iată că sunteți din nou la Cernăuți. Am înțeles că ați revenit în orașul copilăriei dumneavoastră după 65 de ani. Vă rog să vă prezentați și să încercați să vă amintiți de timpurile când ați trăit aici, în Cernăuți, și cum s-au întâmplat primul și apoi cel de-al doilea refugiu al familiei dumneavoastră. Mai recunoașteți orașul vechi, cel care cred că a rămas imprimat în memoria dumneavoastră de acum șase decenii și jumătate?

Sergiu Flondor: M-am născut în Cernăuți, sunt aproape 80 de ani de atunci, deci m-am născut în 1930. În primii ani ai copilăriei mele am locuit pe actuala stradă Kobyleanska, pe atunci strada Iancu Flondor, și mai înainte – renumita Herrengasse. Cât privește Cernăuțiul de astăzi, mărturisesc că am găsit un oraș aproape schimbat, un oraș pe care în ansamblu aproape că nu-l mai recunosc. Am rămas cu niște amintiri foarte frumoase din perioada când locuiam pe strada Iancu Flondor. Am locuit acolo

până la vârsta de șase ani. În special, mi-aduc aminte de sărbătorile de Crăciun. Erau cele mai frumoase pentru mine. Iarna strada era aglomerată, cu toate că era multă zăpadă pe ea. Pe atunci circulau sănii pe strada Iancu Flondor și caii aveau zurgălăi. Și astăzi îmi stăruie în memorie frumusețea acelor ierni.

Î. Vă copleșesc amintirile – și bănuiesc că sunt niște amintiri foarte frumoase. Oricine care a locuit pe strada Iancu Flondor cred că ar avea aceleași sentimente ca și dumneavoastră și ar avea în același timp ce-și aminti. De aceea, vă rog să vă depănați în continuare amintirile și să ne vorbiți, în special, despre faptul cum s-a produs primul refugiu din Cernăuți al familiei dumneavoastră.

R. Am locuit pe strada Iancu Flondor până în anul 1937. După aceea eu am lipsit un an din Cernăuți. Am fost dus la București, unde am făcut prima clasă primară. Când m-am întors, în 1938, familia se mutase cu locuința pe strada Ștefan cel Mare (astăzi strada Holovna), colț cu Arborea (scurul de pe piața Soborna, fosta Austriaplatz), în fața Catedralei *Pogorârea Sfântului Duh*. Astăzi în această casă se află judecătoria raionului Șevcenko al orașului. Am continuat învățătura în școala primară, unde am devenit și străjer. Pe timpul acela străjeria era o organizație de tineret creată de regele Carol al II-lea. Foarte nostim era faptul că toți colegii mei, copii de o vârstă cu mine, auzind că eu mă numesc Flondor, râdeau, zicând: „Uite, ăsta are nume de stradă!”. Asta se întâmpla de aceea că locuiam pe strada Iancu Flondor. Deci, vedeți cum se întâpărise în mintea cernăuțenilor numele de Flondor. Între timp, eu m-am îmbolnăvit de scarlatină și am fost internat la spitalul de copii din Cernăuți. Dar m-am vindecat curând și m-am întors acasă. În ceea ce privește anul 1940, mi-aduc aminte că a fost un moment tragic pentru noi. Bucovina a fost cedată Uniunii Sovietice. Sigur că noi, copiii, nu realizam atunci tragismul momentului. Astăzi multe întâmplări se suprapun în memorie sau se amestecă cu ceea ce mi s-a povestit ulterior, apoi și cu ceea ce am mai citit de unul singur, așa încât e greu să mă dumiresc și să identific amintirile mele cu derularea evenimentelor din acele vremuri de restriște.

Î. Vă rog totuși să vă amintiți câteva detalii mai concrete.

R. Cu o zi înainte de 28 iunie 1940, tatăl meu a fost la rezidentul regal pe atunci, Gheorghe Flondor, care i-a spus că trebuie să plece urgent din Cernăuți, pentru că este foarte periculos să

rămână aici și că rușii nu vor respecta înțelegerea care au avut-o cu românii de a lăsa populația să plece fiecare unde dorește. În noaptea aceea noi, copiii, dormeam și nu realizam ce se întâmplă. În casă era o mare agitație, se făceau la repezeală bagajele. A doua zi dimineța, când ne-am trezit, părinții mei își pregătiseră deja bagajele, erau două valize. Bunicii însă au rămas în continuare la Cernăuți, mai târziu urmând să fie repatriați la Graz, în Austria, împreună cu etnicii germani. Așa încât ei au avut un răgaz ca să mai salveze din lucruri. În dimineța zilei de 28 iunie ne-am luat rămas bun de la bunici și am ieșit în stradă. Pe atunci circula tramvaiul pe strada Ștefan cel Mare, am trecut vizavi, unde era o stație de tramvai și am zis că luăm tramvaiul. Din păcate, însă, tramvaiele nu mai circulau, orașul în acea zi era ca și mort, nu mai era nimeni pe stradă, nu se mai circula. La un moment dat, printr-o întâmplare fericită, a trecut o birjă cu un birjar care-l cunoștea pe tata și atunci el l-a rugat să ne ducă la gară. Am urcat cu toții în birjă, tata a urcat pe capră, lângă birjar, și am pornit. Am pornit pe strada Hauptstrasse pe atunci. Și cum se mergea la vale, spre gară, la un moment dat, după o cotitură, am văzut un grup de manifestați, care erau foarte agitați. Am aflat mai târziu că erau tineri evrei. Ei erau foarte agitați și purtau steaguri roșii.

Î. Vă rog să descrieți mai amănunțit aceste evenimente, fiindcă nu le prea întâlnim în literatura de specialitate.

R. Această agitație a evreilor, în special, începuse din Piața Unirii (astăzi Piața Centrală). Ei se îndreptau spre gară și spre Jucica veche, pe unde veneau sovieticii. În Piața Unirii, în agitația aceea, un tânăr evreu s-a urcat pe turnul Primăriei și a încercat să scoată drapelul românesc și să-l înlocuiască cu cel roșu. Dar nu a reușit până la urmă, fiindcă Primăria, fiind păzită, un jandarm a ieșit din interior, a pus pușca la ochi și l-a împușcat. Tânărul a căzut jos cu steag cu tot. Revenind la plecarea noastră și la episodul cu evreii care blocau strada, vreau să spun că nu se mai putea trece, fiindcă ei opreau pe orișicine care vroiau să fugă cu un tren. Și atunci tatăl meu i-a spus vizitiului să nu se oprească, să dea biciu calilor și să treacă prin mulțime. Caii au pornit în goană și cei adunați acolo s-au dat totuși la o parte. Astfel, în goana aceasta, am ajuns la gară.

Î. Este vorba despre primul refugiu, nu-i așa?

R. Desigur. Așadar, la gară era un tren tras pe prima linie. Atunci eu nu aveam cum să conștientizez că acesta era ultimul

tren care pleca din Cernăuți. Pe acoperișul vagoanelor erau militari români culcați, cu mitraliera în poziție de tragere. Noi ne-am urcat într-un vagon, am intrat într-un compartiment și eram foarte bucuroși că am reușit. Părinții erau și mai bucuroși că în sfârșit plecăm din acest vacarm. Când am ieșit din Cernăuți, pe porțiunea de șosea care era paralelă cu linia ferată, din mersul trenului, am văzut tancurile sovietice, care deja intrau în oraș. Însă ultimul tren care a plecat din Cernăuți a ajuns totuși la destinație, în București.

Î. Ce s-a întâmplat în primele zile la București? Unde v-ați oprit, cine v-a găzduit?

R. La București am fost găzduți de familia Romanovski, originară din Bucovina. Ei locuiau la București. Dânșii ne-au găzduit și mai târziu ne-au și facilitat închirierea unei locuințe, chiar la adresa unde am fost cazați. Această adresă era pe Calea Plevnei, la nr. 42, într-o casă care pe atunci nu era așa de veche, acuma este foarte veche, dar încă mai există. Printre altele, într-o vizită la București, am făcut niște fotografii ale acestei case, împreună cu fratele meu. Deci, iată unde am locuit noi, când am sosit la București după primul refugiu. Iar eu am continuat școala la București. Adică, am făcut clasa întâi acolo, apoi clasa a doua și a treia la Cernăuți și clasa a patra primară am făcut-o din nou la București.

Î. În 1937, când ați plecat la București, erați cu tot cu familie strămutați acolo? Cred că atunci ați și făcut clasa întâi primară la București.

R. Nu, numai eu eram la București, pentru că familia în timpul acesta s-a mutat cu locuința la Cernăuți din strada Iancu Flondor în strada Ștefan cel Mare. La București, școala primară era aproape de Calea Plevnei, pe strada Știrbei Vodă.

Î. Nu cumva pe strada unde e clădirea cea uriașă, care era destinată pentru Casa Radioului sau așa ceva? După câte știm, proiectul acela începuse încă de pe timpul lui Nicolae Ceaușescu.

R. Exact, acolo era. Eu parcurgeam drumul pe strada Berzei, care urca până în Știrbei Vodă și de acolo în partea stângă era o biserică care îi zicea *Cuibul cu barză*. Iar școala primară se numea la fel *Cuibul cu barză*. În 1984, când se făceau acele demolări uriașe în București și reconstrucțiile pe care le știm, biserica *Cuibul cu barză* a fost mutată în altă parte, iar porțiunea din jurul școlii primare s-a curățat, urmând să se construiască blocuri noi peste tot. Atunci, făcând o escapadă la București, am reușit să fotografiez

locurile unde se demolau bisericile. Aflându-mă acolo, am reușit să fotografiez școala mea în întregime. Astăzi, pe locurile acelea sunt blocuri masive. La București am trecut prin diferite momente dificile, așa cum a fost cutremurul din 1940, după aceea, rebeliunea legionară din toamna aceluiași an și diferite alte greutăți.

Î. Cred că este vorba despre toamna fatidică din 1940, atunci când a fost împușcat și Nicolae Iorga de către legionari.

R. Exact. Vreau să mai spun că vizavi de casa noastră, tot pe Calea Plevnei, era și Facultatea de Drept. Acolo erau mulți studenți legionari. În timpul acelei rebeliuni despre care vorbeam s-au auzit și împușcături. La un moment dat chiar se trăgea cu mitraliera, iar noi ne adăposteam sub geamuri, ca să nu ne ajungă gloanțele. După aceea, în 1941, am revenit la Cernăuți. Asta se întâmpla la sfârșitul verii și începutul toamnei anului 1941. Tata era angajat la fabrica de zahăr din Jucica veche și a căutat să-mi dea o educație respectivă.

Î. Spuneți câteva cuvinte despre tatăl și mama dumneavoastră. Unde au învățat și care era ocupația lor?

R. Tata a absolvit Liceul „Mitropolitul Silvestru” din Cernăuți, care se afla vizavi de locuința noastră de lângă Arboroasa. A fost o perioadă funcționar la Societatea de telefoane, iar după aceea a ajuns la fabrica de zahăr din Jucica, unde a funcționat până la cel de al doilea refugiu din Cernăuți. În final, a ajuns la fabrica de zahăr din Timișoara, de unde a ieșit la pensie. Tata se numea Dumitru Flondor și se trăgea din familia Flodorenilor (se poate urmări arborele genealogic), cea din spița basarabeană. Iar mama, pe nume Claudia, născută Ivasiuk, a făcut Școala Normală în Cernăuți, după care a intrat funcționară la o bancă. A lucrat câțiva ani la această bancă, până la căsătorie. După ce am venit eu pe lume, mama a rămas casnică. Cu bunicii mei am stat tot timpul împreună. Bunicul se chema Vasile Ivasiuk. A fost profesor și director la Școala Normală din Cernăuți. Cred că era prin anii '20 ai secolului trecut, când dânsul a fost director la Școala Normală, fiindcă în 1930 s-a pensionat deja. Iar bunica era casnică. Se chema Ivasiuk Emilia, născută Kunz.

Î. Acum vă rog să deschideți paranteza până la capăt. Spuneți că bunicul dumneavoastră se chema Ivasiuk Vasile și era frate cu pictorul Nicolae Ivasiuk.

R. Da, bunicul a fost frate cu pictorul Nicolae Ivasiuk, iar bunica era înrudită cu familia Kaindl, Maximilian Kaindl.

Î. Urmează să vedem dacă Maximilian Kaindl a fost rudă cu istoricul Raimund Friedrich Kaindl.

R. Eu cred că sunt rude, fiindcă există un document care nu se află deocamdată în posesia noastră, dar care atestă acest lucru. O verișoară avea acest document și ne-a promis că ni-l va pune la dispoziție. Până acum încă nu am intrat în posesia lui. Ce să mai adaug? Bunicii au fost la Graz, după cum am mai spus, au fost repatriați acolo. După izbucnirea războiului în 1941, s-au întors la București și apoi împreună am plecat la Cernăuți.

Î. Când v-ați reîntregit familia la Cernăuți?

R. În Cernăuți am sosit cu toții la începutul toamnei anului 1941. Aici mi s-a părut că viața decurge ca și înainte. Eu eram copil de unsprezece ani atunci și nu am prea observat schimbările care au avut loc, chiar dacă au fost. Viața continua. Tata m-a înscris la Liceul comercial și acolo am urmat cursurile până în 1944.

Î. Când ați plecat în primul refugiu, ați plecat din casa care se afla pe strada Ștefan cel Mare, de lângă parcul Arbo-roasa?

R. Da, de acolo am plecat și când ne-am întors, ne-am întors deja în casa de pe strada Vasilco (astăzi strada Saksaganska). Tata obținuse o repatrizare a locuinței acolo și amintirile de mai departe țin de această locuință.

Î. Domnule Sergiu Flondor, ați vorbit foarte interesant despre perioada primului refugiu. Acuma vă rog să răsfirați în continuare ghemul amintirilor. Ce s-a întâmplat după aceea?

R. În perioada de până la cel de al doilea refugiu, cât am stat la Cernăuți, am urmat Liceul comercial. Tata avea serviciul la Jucica veche și viața decurgea în condiții normale. În locuința de pe strada Vasilco era o grădină frumoasă în spate. Ea era pentru noi, copiii, o mare bucurie. Fratele meu a făcut grădinița – o grădiniță particulară care se chema „Gabi” – chiar acolo, nu departe de grădina noastră. Iar imobilul în care era locuința noastră aparținea înainte unui evreu pe nume Sekler. După ce autoritățile românești au rechiziționat casa, noi am intrat să locuim în acest imobil. În partea stângă era un apartament din patru camere și în partea dreaptă locuia bunicii într-un spațiu de două camere. Iar în camerele din față locuia tânăra familie Sekler. Ei aveau o fetiță de vârsta fratelui meu, cu care au făcut grădinița împreună. Ulterior, n-am mai ținut legătură cu ei. La etaj locuia mama tânărului Sekler, într-o locuință mare ce a fost repartizată unui domn care era

om de afaceri în domeniul petrolului. Mama tânărului Sekler avea un fiu cu care eram prieteni. El era cu un an mai mare decât mine.

Î. Ceea ce ați povestit acum despre locuința de pe strada Vasilco este tot atât de convingător și impresionant ca și momentele când am vizitat fosta locuință a dumneavoastră din această casă. Am în vedere locuința cu patru camere a părinților, din aripa stângă a casei de pe Vasilco, cât și cea a bunicii, din aripa dreaptă a casei, de pe același palier, dar care se constituia din două camere.

R. M-am născut la 30 august 1930, iar fratele meu este cu șase ani mai tânăr decât mine. Fiind la Cernăuți și având deja 12 ani – băiat mare de acum – părinții mă lăsau singur în oraș și atunci eu m-am pasionat de cinematograf. Colindam toate cinematografele din Cernăuți. Era un cinematograf în Casa germană, un alt cinematograf în Casa polonă care se numea *Capitol*. Era un cinematograf pe strada Regina Maria, care se numea *Savoi*, și un cinematograf, de mâna a doua, în care rulau filme cowboy și se numea *Roksi*. Apoi pe strada Universității, pe lângă Sinagogă, nu departe de Musikverein (astăzi Filarmonica regională), era un cinematograf central. Cel mai elegant cinematograf din Cernăuțiul interbelic era cinematograful *Scala*. El se afla în Piața Teatrului, lângă Casa de Comerț și Industrie. Eram un fan al tuturor filmelor, mai ales ale celor de aventuri. În perioada aceea rulau în majoritate filme germane. Adolescent fiind pe atunci, mă îndrăgostisem de o actriță germană care se chema Laiana și care evolua în filme exotice despre India. Mai târziu m-am îndrăgostit de altă actriță. Am să vă povestesc o întâmplare nostimă. Fiind la liceu, nu aveam voie să mergem la cinematografe decât cu permisiunea școlii, respectiv, a dirigintei, care ne dădea un bilet de voie. La cinematograful *Roksi* rula un film – îl țin minte și astăzi – *Cavalerul dreptății*, cu Tom Mix în distribuție – un mare actor pe vremea aceea. Dirigintele ne-a învoit și am plecat cu un coleg la acest film. Deci, în momentul când am fost întâlniți la cinematograf de alți colegi mai mari, am beneficiat de permisiunea dirigintei. Pe la cinematografe erau liceeni din clasele mai mari care-i vânau pe cei mai mici. Mă rog, nostime amintiri.

Î. Și acum, fiți amabil și povestiți-ne ceva despre cel de al doilea refugiu.

R. Ultimul Crăciun pe care l-am petrecut la Cernăuți a fost cel din 1943. După încercuirea de la Stalingrad, armatele germane

au început să se retragă. Părinții știau ce se întâmplă pe fronturile războiului și erau deja alarmați. Au trecut sărbătorile de iarnă și în luna martie au început mulți să se împacheteze. Eu eram în clasele superioare de liceu. Dar în ce privește mobilierul din casa noastră de pe strada Vasilco, despre care vorbeam mai înainte, două fotolii sunt și acum la fratele meu, iar dulapul-bibliotecă se află la mine, în Timișoara. Sigur că au mai rămas multe piese, pe care le-am recunoscut acum, în vizita de la Cernăuți, în fosta noastră casă de pe strada Vasilco. Or, după ce ne-am întors din primul refugiu, tata a reușit să recupereze din mobilierul pe care l-am avut în locuința de pe strada Ștefan cel Mare. Toate piesele au fost transferate apoi în locuința de pe Vasilco. În martie 1944 am plecat din Cernăuți, fără prea multe incidente. În București am tras din nou la familia Romanovski, care locuia deja pe strada Doctor Lister, în Cotroceni. Deci, cel de al doilea refugiu s-a consumat cu mai puține emoții pentru noi decât primul.

Î. Și ce s-a întâmplat mai departe cu soarta familiei dumneavoastră la București?

R. Am rămas vreo două luni la familia Romanovski, până nu am știut unde mergem. Tata lucrând în industria zahărului, am fost repartizați cu toată familia în localitatea Podari, care se află la vreo 16 kilometri de Craiova. Acolo se construia o fabrică de zahăr și erau o mulțime de case disponibile. În aceste case au fost găzduiți toți refugiații din Cernăuți care erau salariați ai fabricii de zahăr de la Jucica veche. Noi am plecat din București cu o zi înainte de bombardamentul american, care avea probabil misiunea de a distruge găurile și alte obiective de comunicație. Am avut un noroc mare în acest sens. De la București până la Craiova am călătorit aproape o săptămână. De câteva ori am fost nevoiți să coborâm din tren și să ne adăpostim undeva, fiindcă se bombardă fără milă. Prin iulie am ajuns la Craiova. Apoi a venit 23 august 1944 și trupele sovietice au început să se scurgă spre Calafat. Craiova era deja ocupată de armata sovietică și tata nu m-a mai dat la școală. Era altă administrație acolo și abia în anul următor am reluat instruirea la Liceul comercial „Gheorghe Chițu” din Craiova. Asta se întâmpla în 1945-1947. Fratele meu a făcut școala primară chiar la Podari, unde am fost repartizați. Abia după aceea ne-am mutat la Craiova. Deoarece și fratele urma să promoveze în clasele de liceu, în același timp și eu nu terminasem încă liceul, familia s-a mutat în 1947 chiar în orașul Craiova. Pe atunci începuse

deja reforma învățământului. Liceul a devenit unic, adică s-au comasat multe unități de învățământ. Liceul nu se mai numea liceu comercial, ci era un liceu unic. Din 1947, tata primise un angajament la fabrica de zahăr din Timișoara. Și în 1948 toată familia am trecut la Timișoara. Am primit o locuință care era a fabricii de zahăr, în actualul bulevard Dragalina, care este aproape în centrul orașului. În toamna anului 1950 eu am fost recrutat la armată. Am făcut serviciul militar în termen, care dura doi ani. Deoarece se făceau diferite reorganizări de tip comunist, între timp, în casa unde locuiam s-a mutat o școală tehnică de industrie alimentară. Am trebuit să plecăm cu toții de acolo. Noi ne-am mutat în bulevardul pe atunci Jdanov. După moartea lui Stalin acest cartier s-a numit bulevardul Tinereții, iar după Revoluția din 1989 s-a numit bulevardul regele Carol I. Aici locuiesc eu cu soția mea în prezent. Bineînțeles, între timp părinții și bunicii s-au retras în luturi, iar fratele meu, Constantin (Tinu) Flondor, după ce s-a căsătorit, s-a stabilit cu familia, până la urmă, într-un apartament frumos, cumpărat de ei, tot în același bulevard.

Î. Ce sentimente vă încearcă? Care sunt gândurile care vă domină acum, pășind cu pasul prin Cernăuțiul copilăriei? Nu ați visat adeseori Cernăuțiul după ce ați plecat din el?

R. După primul refugiu noi, copiii, nu realizam ce s-a întâmplat și nu ne chinuia dorul de Cernăuți, ca pe orice copil. Mi-aduc aminte că bunica evoca mereu Cernăuțiul, iar tata și mama sigur că tânjeau și ei după Cernăuți. Din cauza asta ne-am și întors în 1941 la Cernăuți. Bunicii au fost repatriați în Austria, au trecut apoi prin București și tot s-au întors până la urmă la Cernăuți. Noi, cei mai tineri, în special eu și fratele meu Tinu, ne-am legat de Cernăuți după revenirea din 1941, fiind deja conștienți de frumusețea și tandrețea acestui oraș. Iar după al doilea refugiu am simțit foarte mult timp dorul de casă, de Bucovina.

Î. Acuma vă rog să vă amintiți care erau sărbătorile cele mai frumoase ce se desfășurau la Cernăuți în perioada interbelică, cum decurgeau ele în capitala Bucovinei, în special, în familia dumneavoastră?

R. Sunt momentele cele mai frumoase din amintirile mele despre Cernăuți. În special, când locuiam pe strada Iancu Flondor, unde am stat până la vârsta de 6 ani și care mi-a rămas în minte cât de frumoasă era în perioada de iarnă, cu săniile și cu clinchetul zurgălăilor, pe care îi aud și acuma în memoria mea. Un ritual

întreg care nu se uită era și pregătirea bradului de Crăciun. El se instala în prima cameră din locuința de pe Iancu Flondor, la geamul care da în stradă. La primele două geamuri era sufrageria. Până când nu venea Crăciunul, în camera unde era bradul nu se mai putea intra.

Mi-aduc aminte că la 16 decembrie 1936 s-a născut fratele meu Tinu. Când a fost adus de la maternitate, era ca un pachet de Crăciun, de fapt, un cadou de Crăciun pentru familie. El era foarte gălăgios. Iar eu care aveam vreo șase ani am fost impresionat și i-am spus mamei că fratele este „der kleine Tiger”.

Î. Așadar, micuțul Constantin Flondor, prin gălăgia pe care o făcea înconștient, captiva atenția celor din jur, așa încât ei trebuiau să-i acorde atenția cuvenită.

R. Se pare că așa a fost. Eu mă plimbam prin camera unde era nou născutul și la un moment dat, când părinții erau ocupați cu treburile sărbătorilor, am început să-i explic celui mic că vine Crăciunul, că vine Moș Crăciun cu dulciuri și jucării. Nu înțelegeam de ce nu se bucură și de ce făcea atâta gălăgie.

Î. Spuneți, vă rog, în casa dumneavoastră, în familie, se vorbea românește sau nemțește?

R. Prima limbă pe care am învățat-o a fost cea germană. Abia când am plecat la București și am făcut clasa întâi primară, am învățat să vorbesc românește.

Î. Cred că același lucru se întâmpla în mai multe familii din Bucovina. De exemplu, în familia regretatului academician Radu Grigorovici a fost la fel. El ne povestea că de mic copil a vorbit întâi nemțește în familie și abia mai târziu a învățat românește.

R. În familia noastră bunica și bunicul vorbeau nemțește, iar părinții mei vorbeau și ei nemțește. Adevărul e că vorbeau și românește, dar uneori comunicau și în franceză, ca să nu înțelegem noi – cei mici – ce vorbesc ei.

Î. În clasele primare pe care le-ați făcut aici, în Cernăuți, în ce limbă se vorbea?

R. Școala era românească, în clasele primare sigur că se preda în românește. Eu am venit după clasa întâi care o făcusem la București și știam deja să vorbesc românește. Am mai amintit că în clasele primare intrasem în străjerie, care a existat atât timp cât a domnit Carol al II-lea. După abdicarea lui s-au desființat și organizațiile de străjeri.

Î. Acuma v-aș ruga să vă amintiți despre magazinele din perioada interbelică și diferite alte unități comerciale sau edificii culturale care existau la Cernăuți.

R. Vreau să revin puțin la faptul cum decurgeau sărbătorile de Crăciun la Cernăuți, în perioada interbelică. Cele mai mari forfote erau în domeniul culinar. La bucătărie se pregăteau cozonacii și în special macul pentru cozonaci, care se prepara în vase speciale de lut cu zimți, unde se freca macul până devenea alb. Apoi în seara de Crăciun era post, se mânca doar pește. Tata când a intrat în familia noastră a venit cu obiceiurile din Basarabia. La ciorba basarabeano-bucovineană se servea un fel de pateu cu ceapă care se numea Knische. Iar la sfârșit, ca desert, se servea binecunoscuta kutya, ceea ce știm prea bine că este grâu fiert amestecat cu mac, miere de albine sau zahăr și miez de nucă. Când suna clopoțelul și se deschidea ușa spre camera unde era împodobit pomul de Crăciun, era o veselie totală. Un ritual care nu l-am uitat nici până în ziua de astăzi. Pomul era uriaș, până în tavan, și împodobit cu jucării ca din poveste. Tata, care era un mare meșter, ne făcea câte o căsuță din traforaj, îmbrăcată cu staniol și care era luminată în interior. Astfel, sărbătoarea de Crăciun avea un farmec aparte.

Revenind la întrebarea pe care ați formulat-o, îmi amintesc că în Cernăuți, până în 1940-1941 eu n-am reținut prea multe magazine. De-abia prin 1942 am început să frecventez magazinele și unitățile comerciale din oraș. De exemplu, erau două librării pe care le frecventam, una era pe strada Flondor, aproape de casa unde am locuit, care avea o secție cu jucării și alta cu cărți. O altă librărie era pe strada Regina Maria. Astăzi îl întrebam pe fratele meu Tinu dacă-și mai amintește de faptul că atunci când eram mici, eu i-am cumpărat un teanc de cărți de la librărie, după care părinții m-au luat la întrebări de unde am avut bani?

Î. Suntem la capitolul „cartea în viața elevului de liceu”, așadar, care au fost preferințele dumneavoastră cât privește autorii și titlurile de romane sau povestiri pe care le-ați citit în copilărie?

R. În perioada aceea eram pasionat de romanele lui Carl May. Nu e vorba, citeam mult și neordonat poate, însă Jules Verne și alți autori de romane de aventuri țineau întâietatea în ierarhia intereselor mele de lectură. Exista pe atunci o colecție specială care se vindea cu 15 lei bucata și astfel puteam să-mi procur cărțile care mă pasionau.

Î. Vă rog să vă aduceți aminte și de alte magazine care existau pe atunci în Cernăuți.

R. Magazinul care îl țin minte cel mai bine era cel al lui Pod-sudik de pe strada Iancu Flondor, bineînțeles. Era un magazin cu mezeluri de specialitate. Dacă te mișcai pe strada Iancu Flondor în direcția Catedralei, el se găsea pe stânga. Când venea de la serviciu, tata cumpăra totdeauna de la acest magazin un pachet cu diferite mezeluri, zicându-i Aufschnitt (în românește – mâncare rece, mezeluri). Între aceste specialități se găsea și șunca de Praga, excepțională, de altfel, pe care eu nu am mai mâncat-o de atunci. Unul din magazinele renumite în Cernăuți era cel de chimicale. El se chema magazinul *Fontin* și era administrat de doi frați. Magazinul era dislocat pe strada Centrală, cum se merge spre gară, pe dreapta, mai jos de Piața Unirii.

Mi-aduc aminte că în perioada dintre cele două refugii, tata ținea și el un magazin, care se găsea pe strada Ștefan cel Mare și era administrat de un evreu. Era un magazin de produse alimentare. De câte ori mă întorceam de la școală, intram în acest magazin, fiindcă aproape întotdeauna eram servit cu ceva: bomboane, dulciuri, limonadă, prăjituri. El se găsea după Grădina Publică, înaintea de strada Mărășești, fosta Neuweltgasse.

Mai țin minte că mergeam destul de des cu bunica mea la un restaurant de pe strada Rusă, numit *Friedmann*, și la acel restaurant bunica comanda colțunași. Pentru mine, copil fiind, colțunașii aceia erau excelenți. Erau foarte buni și erau serviți cu tot dichisul, cu smântână, în recipiente separate. Dacă mergeam vara la restaurant, acolo era un spațiu deschis și cu separeuri. Memoria mea a reținut și până acum acest epizod cu colțunașii.

Î. Ce sentiment v-a încercat în zilele acestea când vă plimbați și admirați strada Kobyleanska, fosta Iancu Flondor și mai înainte strada Herrengasse?

R. Vreau să spun că eram mândru încă din perioada școlară și conștientizam faptul că locuiesc pe strada Iancu Flondor. În copilărie nu știam bine încă cine a fost Iancu Flondor, însă știam că a fost o personalitate marcantă. Mai târziu am aflat amănunte despre el și am putut să-mi dau seama de importanța activității lui.

Î. Sigur că, odată cu vârsta, ați aflat multe despre istoria Bucovinei și v-ați dat seama de importanța lui Iancu Flondor în viața acestui ținut. Ați vizitat zilele acestea și mormântul lui de la Storojineț. Cu ce impresii ați rămas?

R. Venind în Cernăuți după atâția ani, mă simt desigur copleșit de toate impresiile care m-au captivat. Ele sunt de două feluri. Unele țin implicit de familie, iar altele de locuri. Mă gândesc cu tristețe că iată, de curând, vom pleca și nu vom reuși să vizităm totul ce ne-am pus de gând. Vom avea însă timp acasă să rumegăm toate impresiile pe care le-am acumulat în vizita aceasta de la Cernăuți. Or, uneori la Timișoara am trăit momente când vedeam în vis că sunt la Cernăuți, mă visam pe unele străzi pe care le-am cunoscut foarte bine până la plecarea din Bucovina.

Î. Sunt convins că le-ați recunoscut, le-ați identificat acum și v-ați amintit de ele. Cum vi se pare orașul de data aceasta? S-a schimbat cumva, trăiți sentimentul înstrăinării față de el sau nu?

R. Vechiul centru istoric al orașului nu s-a schimbat prea mult. Despre populație nu pot să spun nimic. Bineînțeles că a crescut, în comparație cu epoca interbelică sau cea de după război.

Î. Dar unde se afla școala dumneavoastră?

R. În copilărie, pentru ca să ajung la școala unde am învățat, o luam în sus pe strada Vasilco, de unde locuiam. Ajungeam în strada Iancu Flondor și o luam la stânga, până ajungeam în strada Mărășești (strada Neuweltgasse), astăzi Șevcenko. De acolo, ajungând pe Ștefan cel Mare, o luam tot înainte, și, în felul acesta, ajungeam la școala mea, care era vizavi de Grădina Publică. Peste drum de școală era un spital. Clădirea școlii nu era pe atunci tencuită. Probabil că o fi suferit niște modificări până în ziua de astăzi.

Î. Dintre clădirile frumoase ale orașului, cele ale școlilor și ale altor instituții de învățământ, vă mai amintiți de Reședința Mitropolitană? V-a impresionat frumusețea clădirii atunci când erați copil mic?

R. Copil fiind, am fost de mai multe ori în reședință, însă țin minte cel mai bine momentul când am fost cavalier de onoare la nunta mătușei mele pe linie paternă, care se chema Beata (de la Beatrice) și s-a căsătorit cu un ofițer, Puiu Borcan îl chema. Ei locuiau pe strada Iancu Flondor, în preajma Casei germane. De multe ori îi vizitam, mă întrețineam cu verișoara și verișorul meu. Verișoara era de vârsta fratelui meu, Tinu, iar verișorul era cu doi ani mai în vârstă ca mine.

Cât privește Reședința Mitropolitană, am vizitat-o zilele acestea, și ieri, și alaltăieri. Mărturisesc că nu mi-a plăcut aglome-

rația de mașini din aripa stângă a Reședinței. Îți face impresia că este o autobază. Consider că Reședința este un loc care ar trebui să fie îngrijit și liniștit. Sigur că timpurile s-au schimbat, însă aglomerația din Reședință, foiala de acolo mi-au părut stranii. Poate sunt subiectiv, dar asta am simțit. Cred că ar exista o soluție ca universitatea să fie mutată în alte corpuri, care corespund spiritului vremii, iar Reședința să rămână ca muzeu.

Acuma, că vorbeam mai sus despre căsătoria mătușei mele Beata, care a avut loc în Biserica Seminarială din incinta Reședinței, vreau să amintesc și despre faptul că părinții mei s-au căsătorit și ei în una dintre cele mai vechi biserici din Cernăuți, și anume, biserica Sfântul Nicolae, construită de starostele de Cernăuți pe atunci, boierul Stroiescu, la 1607, pe timpul domniei lui Simion Movilă.

Î. Biserica Sfântul Nicolae – o mărturie a vremurilor de altădată – nu mai există. În dimineața zilei de sâmbătă, 14 noiembrie 1992, în împrejurimi acoperite de umbra misterului, această unică ctitorie moldovenească de la începutul secolului al XVII-lea a ars. Ea a fost ulterior „reconstituită”, tot din lemn, de către autoritățile ucrainene.

Ilie Luceac: Și acuma, aș vrea să mă adresez dumneavoastră, domnule Constantin Flondor. Fratele domniei voastre a vorbit mai sus foarte frumos, amintindu-și cum ați fost adus de la maternitate, după ce ați venit pe lume. Minunea se întâmpla în preajma sărbătorilor de Crăciun. Zicea fratele dumneavoastră Sergiu că erați un gălăgios când v-au adus de la maternitate. Ați fost adus în casa de pe strada Iancu Flondor, unde locuia atunci întreaga familie. A trecut atâta timp, s-au perindat atâtea evenimente, a fost războiul acela greu și refugiile pe care le-ați suportat. Iată că sunteți din nou la Cernăuți și ați mărturisit că sunteți pentru a treia oară în orașul natal, după ce ați plecat definitiv de aici. Ce sentiment v-a încercat când ați venit pentru prima dată în Cernăuți, după plecarea din 1944?

Constantin Flondor: În afecțiunea mea pentru orașul Cernăuți, de data aceasta este o diferență și înspre bine, dar și una care înclină înspre regret. Înspre bine este faptul că orașul este renovat, vechile cartiere sunt revopsite, metamorfozate. Probabil că jubileul de 600 de ani ai orașului a constrâns autoritățile să renoveze

clădirile și casele. În ce privește revopsirea caselor, aş zice că este o estetizare cam forţată, exagerată. E un fel de machiaj în care dispare, de fapt, fondul originar al faţadelor, care erau mai stinse cromatic în timpul austrieilor. Aşa îmi imaginez eu culoarea caselor de mai înainte.

Aici fac o paralelă şi cu alte oraşe din Europa. În toate aceste trei reveniri, pentru mine a contat foarte mult casa de pe strada Vasilco, nr. 8, locuinţa pentru care am păstrat cea mai multă memorie. Eram mai mărişor şi e firesc să țin minte anume perioada când am locuit pe strada Vasilco. Fratele meu ştie cu mult mai multe despre Cernăuţi. Eu ştiam despre casa de pe strada Vasilco, ţineam minte grădina unde ne jucam, astăzi nu mai e de recunoscut. Este cumpărată şi parcelată, se face un miniparc modern în ea etc., etc... În copilăria mea această grădină era cu mult mai rustică, mai lăsată în plata lui Dumnezeu. Pentru mine a rămas mai frumoasă cea de atunci, grădina pe care a reţinut-o memoria mea, decât aleile betonate de astăzi. Poate această grădină a fost mai puţin îngrijită în vremea copilăriei mele, însă ea era lăsată să crească cum vrea Cel de Sus.

Î. S-a produs ceva în sufletul dumneavoastră acum, la cea de a treia vizită în Cernăuţi?

R. Sigur că ceea ce am observat este faptul că Cernăuţiul se înstrăinează puţin de amintirile mele din copilărie. Ăla era Cernăuţiul arhaic al meu, cel primordial. Adevărat este că poate oraşul va deveni mai turistic, dar această spoială aparentă pe faţadele caselor este prea colorată şi diversă. O casă este de culoarea zmeurii, alta este ca o ciocolată, iar a treia ca vanilia. E ca un tort toată această spoială, arată ca un tort adevărat. Poate prin asta se şi estompează – conştient sau inconştient, nu-mi dau seama – viziunea Cernăuţiului de altădată. Se creează o depărtare, o distanţă dintre cotidian şi ceea ce era Cernăuţiul iniţial. Esteticul în cazul dat joacă o festă istoriei. Or, şi din punct de vedere istoric Cernăuţiul a fost altul decât cel de azi.

Ca pictor vreau să spun următoarele: cromatic şi vizual se resimte o mică înstrăinare faţă de un Cernăuţi sobru, cu o arhitectură splendidă. Acum, în această vizită, mi-am dat seama de faptul că dacă priveşti aşa, la rând, casă lângă casă, ai impresia că sunt nişte palate adevărate. Arhitectura aceasta austriacă este formidabilă, ea creând Cernăuţiului o aură aparte. Uneori poţi să recunoşti şi unele case construite în perioada interbelică, cu siguranţă de ro-

mâni. Ele sunt mai modernizate, dar seamănă foarte bine cu casele din București sau din alte orașe.

Î. Maestre, acumă v-aș invita și pe dumneavoastră să vorbiți puțin despre arborele genealogic al familiei Flondor, ai căror descendenți distinși sunteți împreună cu fratele.

R. Da, o reconstituire a arborelui genealogic pentru familia noastră n-ar strica. Am mai spus-o și cu altă ocazie, însă repet cu plăcere că pe linie maternă Sergiu Flondor și Constantin Flondor se înrudesce cu pictorul Nicolae Ivasiuk, cât și cu familia Kaindl, Maximilian Kaindl, iar pe linie paternă ne înrudim cu familia Kunz.

Î. E mare lucru dacă Maximilian Kaindl ar fi rudă cu Raimund Friedrich Kaindl. Pentru aceasta trebuie studiat bine arborele genealogic. Oricum, când ați fost adus de la maternitate, ați fost adus în casa de pe strada Iancu Flondor.

R. Sper să nu mă ispitească nicicând orgoliile. Iancu Flondor a fost cel ce a fost Iancu Flondor pentru generația lui, iar noi suntem exponenții generației noastre. Sigur că simt o bucurie și o mândrie care ține de clanul familiei Flondor. Nu pot să fiu indiferent atunci când mă plimb pe această stradă, știind foarte bine că pe aici s-a plimbat și bunica mea, și alți Flondoreni. De ce nu și Tudor cavalier de Flondor, compozitorul, și câți alții?! Probabil că pe atunci strada se numea Herrengasse. Pe aici s-au plimbat mama și tata, cred că toată lumea bună se plimba pe această stradă elegantă și liniștită și atât de bine amenajată arhitectonic.

Î. Care dintre casele în care ați locuit în copilărie va fost cea mai dragă? Vă leagă și acum un sentiment de afecțiune față de aceste locuințe?

R. Toate îmi sunt dragi și persistă în memoria mea, însă de data aceasta, când am venit a treia oară în vizită la Cernăuți, am în vedere perioada de după refugiile despre care s-a vorbit mai înainte, am constatat că în casa de pe strada Vasilco, pe partea cealaltă de stradă, în dreptul casei noastre, eram aproape geam în geam cu Paul Celan, ceea ce nu puteam să știu în copilărie. Părinții noștri cred că se cunoșteau. Eu nu am copilărit cu Paul, însă acumă îmi face plăcere să constat această vecinătate. Iar un pic mai sus, pe strada de vizavi era casa lui Grigorcea, un domn care era directorul fabricii de zahăr din Jucica, unde a lucrat și tatăl meu.

Î. Aș dori ca și dumneavoastră, doamna Sanda Flondor, să spuneți câteva cuvinte pentru cititorii revistei noastre. De

exemplu, cum este să trăiești o viață lângă un Flondor și care sunt sentimentele dumneavoastră referitor la orașul Cernăuți și, în general, cum receptați Bucovina? Am văzut că știți foarte multe despre acest oraș, înseamnă că sunteți o bucovinean-că adoptivă. Sunteți pentru prima dată în Cernăuți?

Sanda Flondor: În Cernăuți am mai fost în 1991. Am dorit să-l însoțesc atunci pe soțul meu și să văd unde a locuit, unde s-a născut. La noi, în partea de vest a României, se zice că la întrebarea: „De unde ești, mă?”, ardeleanul răspunde: „De pe unde mi-i nevasta”. Eu zic invers. Zic că sunt și eu de unde mi-i soțul meu. Adică și eu mă simt puțin că sunt din Bucovina. Cât privește vizita pe care am făcut-o acum în acest oraș frumos, m-a impresionat și orașul și cum am fost primiți. E multă istorie în orașul dumneavoastră. Iar în ce privește familia Flondor, este clar că este o familie de mare prestigiu, cu multe ramificații în arborele genealogic. Iar eu, bineînțeles că mă simt onorată. De când m-am căsătorit cu Constantin Flondor, am tot aflat câte ceva despre istoria acestei familii.

Î. Probabil că v-a plăcut Cernăuțiul înainte de a-l fi cunoscut?

R. Drept să vă spun, nu am fost mare amatoare de istorie când eram copil. Fratele meu era îndrăgostit de istorie, fiindcă atunci când i-am spus în tinerețe că am cunoscut un Flondor, el a reacționat imediat: „A, un bucovinean veritabil, dintr-o familie renumită”. Iar despre Cernăuți mai știam câte ceva. Știam că mitropolitul nostru din Timișoara a terminat Facultatea de Teologie la Cernăuți. Și apoi, sunt o mulțime de oameni din galeria personalităților ilustre, care și-au făcut studiile la Cernăuți. Printre ei sunt poeți, politicieni, istorici etc. Să ne gândim numai la un Eminescu, Bucevski, Porumbescu, Dimitre Onciul și câți alții.

Î. Mai doriți să evocați și alte personalități care se înrudeesc într-un fel oarecare cu Cernăuțiul?

R. Dacă ne gândim la Bucovina, la Ardeal, în momentele de grație ale istoriei, ne dăm seama că ne leagă foarte multe idealuri, unele împlinite, altele neîmplinite. Dacă bucovinenii se mândresc cu un Iancu Flondor, care a jucat un rol decisiv în actul Marii Uniri de la 1918, atunci noi, ardelenii, îl evocăm pe Vasile Goldiș, de exemplu, care a fost de asemenea o personalitate istorică de mare importanță pentru Ardeal. A luptat pentru Marea Unire. Eu

mă mândresc cu acest nume. Vasile Goldiș, prieten bun cu bunicul meu, a fost nașul de căsătorie al mamei mele.

Când ne-am născut noi, eu și apoi fratele meu, el fiind în vârstă, a fost doar simbolic nașul nostru de botez. Interesant este că la 3 decembrie 1989, cu vreo două săptămâni înainte de Revoluție, am fost la Arad, cu ocazia unei expoziții a soțului meu. După vernisaj ne-am dus cu toții la mormântul lui Vasile Goldiș, să punem o lumânare și să ne rugăm să se termine odată comunismul. Parcă am simțit ce se va întâmpla peste vreo două săptămâni, parcă am presimțit izbucnirea Revoluției.

Î. Maestre Constantin Flondor, ați amintit adineauri despre înrudirea pe linie maternă cu pictorul Nicolae Ivasiuk. Vă rog să comentați mai pe larg această coincidență. Abia acum descoperim acest lucru, care cred că are o importanță deosebită pentru istoria artelor plastice.

R. Mi-aduc aminte, aveam sub paisprezece ani, când după o reproducere pe care am găsit-o în familie – o reproducere mare cu o scenă istorică intitulată *Intrarea lui Bogdan Hmelnițki în Kiev* – m-am ambiționat să fac o copie după ea, în creion. Am și acuma acea copie de atunci. Am făcut-o, am arătat-o în familie, după care toți au fost încântați. Iar tata s-a bucurat în special. Era foarte mândru de acea copie pe care am reușit să o fac după această reproducere care era – aveam să aflăm mai târziu – executată după un tablou al lui Nicolae Ivasiuk, fratele bunicului meu dinspre mamă. Cred că atunci a fost și momentul care a declanșat cumva dorința și încrederea că trebuie să devin pictor.

Iată un punct de plecare, așa zice eu, și acum, după atâția ani – suntem în 2009 – m-am reîntâlnit cu niște informații referitor la Nicolae Ivasiuk, unele informații foarte dureroase. Pentru prima dată am aflat, de exemplu, că pictorul Nicolae Ivasiuk și-a sfârșit viața tragic, fiind condamnat și împușcat – și culmea, știm și data exactă – la 25 noiembrie 1937.

Eu mai aveam puțin și împlineam un an, iar el își termina existența. Așadar, pot să spun că am fost legat de acest unchi al meu, la început înconștient, ca un copil, care am desenat după o lucrare de-a lui. Apoi, mai târziu, am mai revenit nu o dată la lucrările sale.

Acuma, în vizita noastră la Cernăuți, am aflat că există o lucrare foarte frumoasă, cu un spate de femeie, foarte fin realizată,

fiind sigur în stil clasic. Școala lui a fost precis una clasică, nu știu unde și-a făcut studiile, unde a făcut Academia, la Kiev sau la Sankt-Petersburg. Acestea sunt date care încă nu le știu. Le vom afla cât de curând. Dar iată cum se face, că la această vârstă pe care o am eu acum, la cei 72-73 de ani, din nou m-am întâlnit cu opera lui Nicolae Ivasiuk. M-am bucurat cu adevărat când am aflat că la Muzeul de Artă din Cernăuți există destul de multe informații despre viața și opera lui, că Ivasiuk nu este un oarecare pictor, ci este un personaj important în istoria artelor plastice.

Dacă ar exista lucrări de-ale lui la Lvov, ar fi foarte bine. Iar originalul lucrării *Intrarea lui Bogdan Hmelnițki în Kiev*, de pe a cărei copie am făcut acel desen când aveam 13-14 ani, există la Kiev. Ar fi foarte bine să aflăm în ce stare se află și cum este conservată lucrarea. Eventual, poate mai sunt și alte lucrări ale lui Ivasiuk în muzeele de la Kiev, ceea ce ar fi o minune pentru arta plastică și o recuperare pentru Bucovina.

NINA CIONCA: „DIN NOIANUL VREMURILOR, CU AMINTIRILE MELE DESPRE FAMILIA PORUMBEȘTILOR...”

Resimțim tot mai mult în ultima vreme presiunea timpului care răstoarnă peste noi munți întregi de memorie. Unele crâmpoie din această zestre nematerială și nepalpabilă le înregistrează creierul, depozitându-le la un index numai de el știut. Iar pe altele le interceptează sufletul – acest receptor candid fără de care nu putem dăinui. Și bune și rele – toate aceste momente sunt fărâme

din viața noastră de toate zilele. Înțelepți au fost strămoșii care spuneau cu tristețe: *Fugit irreparabile tempus...* Și au avut dreptate. Iată că și toamna lui 2005 ne părăsește tot așa de grăbit, fără să aibă pic de milă nici de frumusețea culorilor ei, nici de faptul că ne împinge cu încă un an mai aproape de apele Stixului, nici de unele momente din viață – clipe și zile deosebite de fapt – care am vrea să nu treacă chiar atât de repede. Momente frumoase, întâlniri cu oameni buni și talentați, cum, de altfel, am avut ocazia să-i cunoaștem și în cadrul saloanelor de carte românească care se desfășoară aici, la Cernăuți, iată, acum al patrulea an la rând.

* *Nina Cionca: „Din noianul vremurilor, cu amintirile mele despre familia Porumbesților...”*, în „Glasul Bucovinei”, An. XII, nr. 4 (48), 2005, p. 13-34.

****Nina Cionca (1926–2019)**, nepoata Mărioarei, sora lui Ciprian Porumbescu, a fost profesoară de franceză și o pasionată cercetătoare a memoriei familiei sale. Refugiată în timpul războiului, s-a dedicat ulterior păstrării memoriei Porumbesților. A publicat articole și monografii despre Ciprian și Iraclie Porumbescu.

La cea de a doua ediție a unui astfel de salon, în toamna anului 2003, am cunoscut oameni și cărți de o rară frumusețe. Mulți dintre ei au venit aici la Cernăuți și din îndemnul inimii.

Printre aceștia se numără distinsa doamnă Nina Cionca, nepoata surorii lui Ciprian Porumbescu, care a venit în capitala Bucovinei istorice cu gândul că va regăsi orașul așa cum l-a cunoscut în anii copilăriei. Amabilitatea dumneaei de a discuta cu noi ne-a copleșit. În pofida dulcelor dezamăgiri pe care i le-au produs impresiile „micului Paris” de astăzi în comparație cu secvențele care le-a mai păstrat memoria din anii frumoși ai copilăriei, doamna Nina avea să ne depene nenumărate lucruri interesante și necunoscute cititorului nostru despre familia Porumbesților, în a cărei traiectorie de amintiri ea a rămas să strălucească pe linie descendentă cu demnitate și devotament.

Ilie Luceac: Stimată doamnă Nina Cionca, sunteți pentru prima oară în Cernăuți, după atâția ani. Să știți că din cărțile dumneavoastră, din ceea ce am avut la îndemână, din ceea ce am cunoscut și am citit până acuma, mi-am modelat dorința de a vă cunoaște personal. Pentru mine este o plăcere să vă urez acum un respectuos „bun venit” în Cernăuți, deoarece cred că nu greșesc dacă spun că acest oraș trebuie să vă fie foarte drag sufletului dumneavoastră. Aș dori să ne relațiați cât mai multe despre Cernăuțiul de altădată, despre dorul care v-a adus aici, în Bucovina, și despre amintirile care vă mai încearcă în legătură cu orașul adolescenței și tinereții fulgerător de scurte ale lui Ciprian Porumbescu.

Nina Cionca: Eu m-am născut la Cluj. Mama mea este fiica Mărioarei Porumbescu, sora compozitorului. Prima dată când am venit la Cernăuți era înaintea războiului. Atunci mama a hotărât să facă o excursie prin Cernăuți cu cei doi copii ai ei, cu mine și cu fratele meu mai mic, ca să ne arate orașul. Parcă presimțea că se va întâmpla ceva și nu îl vom mai vedea. De fapt, nimeni nu se gândea că se va începe războiul și că vom pierde tocmai Cernăuțiul. Fiindcă, dacă pierderea Basarabiei se poate explica printr-o logică istorică, în sens că au reluat-o din nou rușii, Cernăuțiul n-a fost niciodată al rușilor. Și atunci am venit, după cum spuneam, la Cernăuți, locuind în casa lui Leca Morariu, împreună cu mama, tata și fratele meu mai mic. Asta se întâmpla înaintea războiului, n-aș putea să fixez exact când, dar știu că am stat vreo săptămână în ospetie la Cernăuți. Eu eram mică,

aveam vreo 7-8 ani, cam așa ceva, în orice caz până în zece ani. Plimbându-mă prin oraș cu Leca Morariu, cu mama și cu tata, mă uitam la clădiri, ne plăcea tot ceea ce vedeam. Era un oraș frumos și curat. Întrucât eram mică pe atunci, n-aș putea să spun așa de exact ce se discuta între mama și Leca Morariu, dar țin minte că la un moment dat profesorul Leca Morariu m-a luat de mână – avea o palmă foarte moale și plăcută – și mi-a recitat niște versuri. Nu le mai țin minte, dar știu că mă mângâia pe cap și-mi spunea: „Aicea a fost Facultatea de Filozofie unde a studiat străbunchiul tău, Ciprian Porumbescu”. Noi am crescut sub oblăduirea acestui unchi al nostru, ca să spun așa. Eu revăd și astăzi în memorie camera buncii mele, unde pe perete erau diferite fotografii cu el. Atunci încă nu exista cunoscutul portret al unchiului nostru, făcut de pictorul – dar mai ales sculptorul – Ion Cârdei. Acest portret se află acum la muzeu, mama l-a donat la muzeu, este foarte frumos făcut, în creion. În orice caz noi am crescut în această atmosferă, ca să nu mai spun că de fapt bunica mea m-a crescut. Mama fiind doctoriță era foarte ocupată și bunica mă îngrijea, îmi era cea mai apropiată la vremea aceea, în timp ce de fratele meu avea grijă o servitoare. Noi nu puteam fi educați de aceeași persoană, fiindcă fratele meu era foarte bătaș, mă bătea tot timpul.

Î. Vă rog să încercați o schiță genealogică a familiei dumneavoastră. Pentru cititorul nostru acest lucru va prezenta un real interes.

R. Familia preotului Ioan Rațiu din Arad, care este tatăl lui Liviu Rațiu ce s-a căsătorit cu Mărioara Porumbescu are o istorie foarte interesantă. Ioan Rațiu se trage dintr-o foarte veche familie românească din Ardeal. Și anume, în 1524 stră-strămoșul lui, care se numea Petru Raț și era comite de Teiuș, a ridicat o biserică ce mai există și astăzi în cimitirul din Teiuș, care se află în spatele gării. Această biserică poate fi vizitată și în prezent. Este o biserică cu contraforturi ca și toate bisericile vechi din Moldova. În interior este pictată, se poate observa și acum portretul vechi al lui Petru Raț, din păcate, foarte șters, însă se mai poate vedea. O statură impozantă, cu barbă, ne privește de pe acest portret. Lângă el este o persoană feminină, pare mult mai tânără decât el. De altfel, și în pisania din pridvorul bisericii se scrie că acest lăcaș de cult a fost ridicat de către comitele Petru Raț de Teiuș și soția sa, frumoasa Zamfira. Ei au fost așadar ctitorii acestei biserici. Cine a fost frumoasa Zamfira e o poveste pe care eu nu am

aprofundat-o, însă tradiția familiei spune că ea este strănepoata Doamnei Chiajna. Doamna Chiajna, când a pierdut tronul, avea patru fiice, care toate au plecat în Ardeal. Una dintre ele s-a măritat cu Paolo Gega, acel intrigant italian cunoscut de la curtea principelui Ardealului. Și cealaltă s-a măritat cu un român. Ei, acesta și este Petru Raț. Așadar, am ajuns la biserica despre care spuneam mai înainte și la cel mai vechi antecesor al nostru despre care se știe doar ca o tradiție a familiei. În cartea *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni...*, scrisă de Gheorghe Ciuhandu, membru corespondent al Academiei Române, întâlnim documente cu privire la această tradiție a familiei pe care noi o știm așa, fără mărturii mai precise. El mai are acolo câteva nume de descendenți ai lui Petru Raț. Eu mi-amintesc de un nume Adam Raț și un alt nume Gheorghe Raț.

Iată dar legăturile între Țara Românească și Transilvania. Scotocind puțin în arhive, am descoperit că acest Petru Raț era omul de încredere al lui Mihai Viteazul, acela care i-a indicat domnitorului pe ce drumuri să pătrundă în Ardeal și cam unde să lovească. Și totodată după cucerirea Ardealului, el a fost trimis de către domnitor în Moldova să spună oamenilor de acolo: „Nu vă bateți, că și așa n-aveți cum să rezistați, și-apoi, e român de-al nostru”. Intrând Mihai în Transilvania, în armata lui s-au angajat patru frați Rațiu din Teiuș, al căror nume eu l-am aflat de la un cercetător ungur, care le-a publicat și pe care îl cheamă Veress.

Între urmașii acestei familii, în jurul anului 1700 apare disensiunea, adică o parte trec la greco-catolici, iar altă parte rămân ortodocși. Cei care au trecut la greco-catolici au moștenit pământul și ce-au avut pe lângă el, acolo, la Teiuș. Ceilalți au fost izgoniți de frații lor, așa spune tradiția. Ei au părăsit locurile natale și au trecut spre munții Apuseni. Aici au devenit preoți, notari, învățători, fiecare a căutat să-și găsească un rost. Din aceștia se trage Gherasim Raț, primul episcop ortodox al Aradului. Acest Gherasim Raț este, se pare, episcop înainte de Șaguna. Sigur că la Arad, deoarece Șaguna a fost la Sibiu și devine primul mitropolit al Ardealului. Episcopul Gherasim Raț este frate cu tatăl lui Liviu Rațiu, care se trage din partea aceasta a familiei Rațiu. Tatăl lui Liviu Rațiu a fost preot sau chiar protopop. Fiind protopop, el a întemeiat o tipografie românească la Arad. A fost o personalitate în lumea românească din Arad. Aceasta este pe scurt istoria familiei Rațiu. Însă un lucru aș mai adăuga. Petru Raț, așa-zisul primul

strămoș al familiei are mai mulți fii, dintre care patru luptă alături de Mihai Viteazul. Numele acestor patru fii ai lui Petru Raț sunt identificate, după cum spuneam, la cronicarul ungar Veress.

Î. Iar acum să vedem descendența Porumbestilor. Aici în Bucovina există mai multe opinii între cercetători în ceea ce privește originea familiei Porumbescu. Unii sunt de părerea că Iraclie ar fi de origine poloneză, Porumbescu (Golembiowski), iar alții susțin că este de origine românească. Însuși Iraclie vorbește că a fost botezat în legea creștin-ortodoxă. Ce-ați dori să spuneți despre acest lucru?

R. Consider că nu are absolut nici o importanță. Sunt lucruri inutile, la care trebuie să acordăm mai puțină atenție.

Î. Desigur, împărtășim și noi această părere a dumneavoastră. Ceea ce-au făcut Ciprian și Iraclie Porumbescu pentru cultura românească vorbește de la sine. Originea are mai puțină importanță în comparație cu opera lor culturală.

R. Cât privește descendența familiei, atunci trebuie să-i amintim în primul rând pe străbunicul, bunicul și tatăl lui Ciprian Porumbescu. Primul este Gheorghe Golembiowski, străbunicul. Al doilea este Atanasie (Tănase) Golembiowski și Iraclie, fiul lui Atanasie Golembiowski și tatăl lui Ciprian Porumbescu. Probabil că înainte de Gheorghe să fi fost un alt Tănase, că se cam obișnuia pe atunci acest lucru, cu reluarea numelui unuia dintre înaintași.

Această familie se stabilește la Sucevița, pentru că, după cum știm, Iraclie se naște la Sucevița. Atunci când se naște Iraclie, tatăl său, Atanasie, era deja vornic la Sucevița. Și ceilalți antecesorii ai lui îi găsim tot la Sucevița. Dar de unde au venit ei e greu de spus. Noi zicem ușor că au venit din Polonia, dar erau atâtea sate românești în care găsim nume fel de fel. Însuși Iraclie spune undeva cum că antecesorul lui a fost nobil și era polon. Dacă vreți să faceți pe placul celor care vor să zică cum că în vinele lui Iraclie Porumbescu curge și sânge polonez, atunci vă spun că pe atunci în Galiția erau sate întregi românești cărora li s-au schimbat numele. În ultima mea carte, *Puneți un păhar cu vin și pentru mine*, am pus mărturia făcută de Leca Morariu, în care dânsul spune că un domn a descoperit la Sucevița mărturiile cum că niște antecesorii ai lui Porumbescu se considerau drept nobili la momentul când au descins în aceste localități. Nobili care mânuiau foarte bine și plugul. Dacă vrem totuși să fim cinstiți, atunci trebuie să spunem

că mama lui Ciprian, Emilia Clodnițchi, fiica lui St. Klodniczki, era poloneză. Mi-aduc aminte foarte bine de istorisirile bunicii mele care glumea pe contul acestor ipoteze ale originii familiei. Eu am multe povestiri cu bunica, amintiri foarte clare din copilărie în care ea comenta diferite întâmplări din familie. Ciprian însă se simțea atât de român, încât nu mai avem ce comenta.

Părintele Iraclie Porumbescu avea trei copii care au rămas în viață. Ciprian, Mărioara și Ștefan. Mărioara s-a căsătorit cu Liviu Rațiu, care se trage din familia părintelui Ion Rațiu din Arad, care la rândul lui se trage din episcopul Gherasim Raț, primul episcop român al Aradului. Și aici am rotunjit cercul, mai departe cunoașteți istoria.

Î. Aceștia ar fi așadar strămoșii familiei dumneavoastră, atât după tată, cât și pe linia mamei.

R. Eu nu am un arbore genealogic complet. Referitor la frații Raț, care locuiau la Teiuș informația mea se întrerupe la 1700. La acea perioadă familia se scindează, cred că odată cu apariția greco-catolicismului în Transilvania, o parte din ea trebuie să devină prin constrângere greco-catolici, pentru ca să-și mențină domeniile și poziția socială. Iar cei care au refuzat, au trebuit să părăsească Teiușul și au devenit preoți, avocați, notari prin Munții Apuseni. Din aceștia se trage Gherasim Raț, care este străbunchiul lui Liviu Rațiu din Arad. Pentru ca să nu mai reiau povestirea, vreau să spun că perioada de circa o sută de ani pentru informația care poate fi folosită în arborele genealogic îmi lipsește. În ultimul timp m-am lăsat pe tânjală. M-a mobilizat căutarea unui articol foarte important despre acești Rățești, scris de un istoric al nostru, al cărui nume nu l-am reținut. Lucrurile s-au petrecut prin 1967. Acest articol a apărut în Analele Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”. Cred că îi aparține lui Larionescu.

Î. Vorbiți de Traian Larionescu care a fost cercetător științific la Secția de Documentare Științifică a Academiei Române și colaborator la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” sau de altcineva?

R. Cred că el este, mi-a adus fasciculul, mi l-a pus în mână. Eu l-am citit și el mi l-a luat foarte repede. Eu aveam intenția să i-l mai cer pentru ca să-l copiez.

Î. Dacă vă referiți la lucrarea lui Larionescu, atunci vreau să vă spun că el a fost un genealogist și heraldist foarte bun. A realizat genealogii ale unor familii de bucovineni.

R. Ei, asta este tot ce știu eu despre Rățești. Prin urmare, Mărioara s-a măritat cu Rațiu. A fost o căsătorie oarecum făcută, fiindcă Mărioara avea deja vreo 30 de ani și era considerată fată bătrână. Nu mai venea nimeni s-o pețască pentru faptul, mă gândesc eu, că fratele ei a murit de tuberculoză. Această boală era atunci la modă. Ea era considerată boala secolului. Oricine își putea închipui că și ea ar putea să aibă germenul acesta al tuberculozei. Dar Mărioara a binevoit să trăiască 72 de ani, să facă copii, să-i crească și să muncească pentru ei. Mărioara a beneficiat de o educație îngrijită. Până la vârsta de 16 ani a fost la un pension din Cernăuți, la un pension german, nu sunt sigură cum se chema. A învățat acolo pianul, limba franceză, istoria, literatura germană, în orice caz, a obținut o educație serioasă. Era o fată instruită. Mi-au rămas de la ea o mulțime de scrisori foarte interesante în legătură cu informații despre fratele ei. Scrisori, în special, către Leca Morariu și către Constantin Morariu.

Î. Spuneți, vă rog, și au fost publicate toate aceste scrisori?

R. Nu toate sunt publicate. Parțial am mai publicat eu câte ceva, dar este un material interesant și merită să fie publicat.

Acuma să revin la familia mea. Mama era deja studentă în anul I de medicină când familia a fost arestată și dusă la Doftana, în 1916, la izbucnirea războiului, adică atunci când România a intrat în război. Ei stăteau atunci la Câmpina.

Î. Vă rog să reveniți la Mărioara Porumbescu-Rațiu și să continuăm discuția mai departe.

R. Primul copil născut al Mărioarei a fost Răduțu. În cartea mea *Scrisorile lui Iraclie Porumbescu* (1999) apare Răduțu, cel cu ochi albaștri, copilul frumos, pe care Iraclie îl adora. Răduțu însă moare la vârsta de cinci ani, nu știu din ce motiv, dar moare. Apoi, înaintea morții lui Iraclie, în 1895, se naște la Buzău mama mea, Livia. Și tot acolo, peste doi ani se naște Ciprian Rațiu, al treilea copil al Mărioarei. Acești doi copii din urmă au rămas în viață până la bătrânețe. Ei n-au fost loviți de nici o boală, au murit bătrâni. Mama a studiat medicina. Ca informație pot să adaog un lucru curios: ea a avut nevoie de un certificat din partea tatălui ei, prin care acesta acceptă ca fiica lui, Livia Rațiu, să studieze medicina. Pe atunci era o ciudățenie ca o fată să facă medicina. Pe viitorul tată al meu ea l-a cunoscut în 1918 și în 1919 s-au căsătorit și au plecat împreună la Cluj. Eu, așadar, m-am născut la Cluj, în 1926.

Tatăl meu a fost profesor de vioară la Conservatorul din Cluj, el a făcut studii serioase la Berlin cu unul din marii pedagogi ai vremii și după absolvirea Conservatorului a fost numit asistent la această instituție. Dar după ce a intrat România în război, tata s-a simțit dator să se întoarcă acasă. Nu a fost înrolat pentru simplul motiv că în copilărie fusese rănit la mâna dreaptă. El nu putea să tragă cu arma, în schimb putea să țină arcușul de minune. Astfel a rămas tata acasă și s-a îngrijit cât a putut de familia lui până când s-a căsătorit cu mama. Din părinți i-au rămas în viață mama și cu un frate mai mic al lui, Ovidiu, cât și cea mai mică dintre fete, sora Mărioara. Sora lui mai mare era Aurelia Cionca. Ea a fost o tânără foarte talentată. S-a născut în 1888, odată cu înființarea Ateneului Român. Ea a fost una dintre marile noastre pianiste, la vremea aceea era cea mai mare, o celebritate. Fiind un copil-minune, ea a început să cânte de la vârsta de 6-7 ani. La această vârstă a fost remarcată de regina Carmen Sylva, care a luat-o sub oblăduirea ei și s-a interesat de educația ei. La această vârstă fetița se ducea la Palatul Cotroceni sau la Sinaia, de câte ori era invitată să cânte. Regina a avut grijă să i se acorde o bursă și la 13 ani Aurelia Cionca a plecat la Leipzig, unde a studiat pianul cu un fost elev al lui Liszt. A absolvit conservatorul în doi ani, clasa de măiestrie concertistică și a avut o carieră strălucită. A cântat mult în străinătate, a cântat în România, a avut premiere în țară. De exemplu, ea a prezentat pentru prima dată la București *Concertul nr. 1 pentru pian și orchestră* de Brahms. A cântat foarte mult din Bach, avea un program foarte larg și variat. A colaborat cu foarte multe personalități marcante ale muzicii românești, cu Ionel Perlea, cu marele Enescu, cu Rogalsky etc. Iar dintre moldoveni – cu Alexandru Zirra de la Iași.

Î. Iată că avem o tangentă directă cu Cernăuțiul. Or, Alexandru Zirra a fost profesor la Conservatorul din Cernăuți în perioada interbelică. A fost și directorul acestui conservator.

R. Să știți că Aurelia Cionca a avut concerte și la Cernăuți. Eu am așize de la concertele ei susținute în capitala Bucovinei. Despre Aurelia Cionca am scris și o carte care am editat-o la Editura Uniunii Compozitorilor din București. De fapt este o monografie intitulată *Aurelia Cionca*. Nu mai rețin anul apariției, dar știu că a fost o carte la care am lucrat cu dragoste.

Î. Cu permisiunea dumneavoastră, să revenim la Ciprian Porumbescu. Însă în continuare aș dori ca subiectul,

povestirea ca atare, relatările dumneavoastră să treacă prin inima scriitoarei Nina Cionca. Adică să spuneți tot ce gândiți despre cărțile pe care le-ați publicat în legătură cu familia Porumbescu, unele dintre care s-au și prezentat în cadrul Salonului de carte românească din Cernăuți.

R. Da, acum am să încerc să rămân față-n față cu amintirile mele despre familia Porumbesților... Răscolind prin noianul vremurilor, mi-aduc aminte că în tinerețea mea niciodată nu m-am gândit că voi scrie, că mă voi ocupa de Ciprian Porumbescu.

Î. De ce v-a stăpânit acest gând?

R. E greu de spus de ce. Știu doar că am fost zguduită de un vis, de o viziune, care mi-a slujit ca impuls. Am scris în jurnalul meu undeva, nu pot să precizez acum în timp când a fost aceasta, însă viziunea a fost următoarea. Se făcea că lângă tatăl meu ședea Ciprian, care mi-a spus următoarele: „Tu trebuie să te gândești la mine, tu vei scrie ceva despre mine”. Știu și cum era îmbrăcat, adică am notat atunci, în jurnalul meu atunci și am regăsit în vara aceasta confirmarea aceluia vis. Ciprian era îmbrăcat într-un costum bleumarin închis și avea o lavalieră la gât la fel de culoare bleumarin și era foarte frumos. Era luminos, strălucitor. Și visul s-a rupt... A fost așa ca un fel de invitație. Pe atunci eram profesoară de limba franceză, eram ocupată cu scrierea de manuale. Eram la un moment dat profesoară la ITC și mă ocupam cu instruirea cadrelor didactice, deci aveam cu totul altfel de preocupări, încât am zis: „Ce se întâmplă, pentru ce trebuie eu să mă ocup de acest lucru?”. În 1966 eram deja stabilită în București, venisem de la Timișoara la București și mă duceam foarte des la nenea Ciprian, fratele mamei, care moștenise deja arhiva de la Leca Morariu, pe care acesta, la rândul lui, o moștenise de la Mărioara Porumbescu, bunica mea. Și povestindu-i eu lui nenea Ciprian – era unchiul meu, după cum v-am mai spus, căruia îi ziceam nenea Ciprian – despre visul meu, el mi-a spus: „Tu vei primi, draga mea, această arhivă, în orice caz o vei primi tu, pentru că altcineva nu poate s-o primească și-apoi tu mai și scrii. Vei încerca să continui ceea ce a început el. Dar deocamdată ar fi cazul să te uiți puțin peste acest jurnal al lui”. *Jurnalul* pe care mi l-a pus la dispoziție era deja tradus și dactilografiat. Nu mi-a pus la dispoziție traducerea lui Leca Morariu. Nenea Ciprian făcuse o traducere cu o doamnă, o specialistă de la Academie. Traducerea era bătută la mașină și era de fapt primul jurnal de la Cernăuți al lui Porumbescu. Așa am

intrat eu în contact cu nenea Ciprian, unchiul meu. După aceea a început să-mi dea scrisori din perioada aceea. Adevărat, erau puține la număr, dar el m-a rugat să fac notițe, pentru că cine știe când îmi vor folosi aceste notițe. Ceea ce am și făcut. Mi-a dat scrisorile din Viena, apoi a urmat *Jurnalul* vienez din 1880. Pe urmă mi-a dat și niște scrisori din Brașov ale compozitorului și iată că așa, fără să-mi dau seama cum, eu adunam material. Citindu-l, m-am îndrăgostit de el. Pentru că Ciprian Porumbescu este un real povestitor, unul din marii povestitori ai noștri. Din păcate, el a scris mult în limba germană, fiindcă așa a avut educația și nu-l putem acuza pentru asta. Și apoi, văzând eu că și Xenopol a scris în franțuzește, și Maiorescu scria în germană, Martha Bibescu scria în franceză, nu am mai dat semne de mirare. Ce s-a întâmplat însă mai târziu, a fost mai tragic. Bunica mea, de exemplu, fiindcă i s-au găsit scrisori în limba germană, a fost băgată în închisoare.

Î. Și chiar v-aș ruga să insistați asupra acestui epizod. Lucrurile despre care povestiți sunt cutremurătoare. Cel puțin, despre ceea ce spuneți că i s-a întâmplat bunicii dumneavoastră.

R. Aceasta va fi o altă poveste, despre care merită să vorbim cu altă ocazie.

Î. Ei, atunci să continuăm despre *Jurnal* și scrisorile vieneze ale lui Ciprian Porumbescu. Și tot în acest context ar fi binevenit să amintiți despre corespondența dintre Ciprian Porumbescu și Epaminonda Bucevschi.

R. Da, am aceste scrisori, le cunosc și am scris chiar un articol în „Analele Bucovinei”, unde am comentat această corespondență între compozitor și pictor. Articolul este consacrat pictorului Epaminonda Bucevschi și este bine documentat, după părerea mea. În prima scrisoare ni se înfățișează atelierul lui Epaminonda. Deci am văzut aceste lucruri și încetul cu încetul m-am hotărât să încep să fac o biografie. Îl și cunoșteam deja pe compozitorul și muzicologul bucovinean Liviu Rusu. Cu el am putut să ajung la Editura Muzicală. S-a vorbit despre intenția mea, oamenii au acceptat ideea. Fără să fac nici un fel de contracte, m-am pus pe lucru și am scris prima mea monografie despre care trebuie să spun că e perfectă, nu are nici o greșală, fiindcă am verificat minuțios fiecare cuvânt. Monografia este intitulată *Ciprian Porumbescu* publicată la Editura Muzicală. Eu nu mai am nici un volum acasă, trebuie să fi fost prin anul 1974 când a ieșit de sub tipar. La data

aceea, această monografie era, cred eu, cea mai atractivă dintre biografiile lui Ciprian Porumbescu, pentru simplul motiv că eu nu fac altceva decât să intercalez informații printre mărturisirile lui. Ea se înscrie în modelul lansat de francezi, adică modelul literaturii franceze, *par lui même*, prin sine însuși. Deci acolo este descris Ciprian Porumbescu prin sine însuși. În momentele când putea să se intervină cu povestirea lui, am și publicat povestirea lui. Astfel că până la urmă a ieșit o carte prea mare și cei de la editură îmi cereau să nu depășescă 200-250 de pagini. Jurnalele și scrisorile lui sunt voluminoase, și apoi nu toate informațiile din jurnale sunt necesare. Eu atunci am selecționat mărturiile necesare și am scos în felul acesta cartea. După ce a apărut, cartea a fost foarte bine primită de critică și de cititori, bineînțeles, deoarece a dispărut destul de repede de prin librării. La data aceea vreau să spun că Ciprian Porumbescu era deja inclus în programele de învățământ. Conservatorul îi purta numele, se vorbea mult despre el, se studia opera lui.

Î. Erau cunoscute și monografiile semnate de Petra-Petrescu, Valeriu Braniște, Paul Leu, Dragoș Vitencu, Mihail Poslușnicu, Viorel Cosma și alții, de care cred că ați ținut seama.

R. Între cartea mea și celelalte cărți, vreau să spun că eu mă țin de document și asta mi se pare a fi cel mai important lucru. Ceilalți au exploatat și legenda. De exemplu, eu nu afirm nicăieri că Ciprian Porumbescu a fost la Giuseppe Verdi, dar nici nu infirm acest lucru. Deoarece nu am documentul respectiv. Din jurnalul lui și din scrisorile trimise din Italia rezultă că Ciprian l-a cunoscut pe Ariggo Boito și pe Marco Sala, dar nu rezultă că a fost cu ei la Verdi. Întrucât, dacă el ar fi fost în vizită la Verdi, nu putea să omită descrierea acestei întâlniri în jurnalul său, deoarece jurnalul se ținea zi de zi. Acuma, ce se poate întâmpla? Eu deduc că s-ar fi putut întâmpla în felul următor. S-ar putea ca Ciprian personal să fie autorul poveștii. Dar cum? Fiind grav bolnav, pe patul de moarte, la Stupca, văzându-și familia atât de distrusă suflatește, el le-ar fi povestit această poveste. Se poate înțelege și faptul de ce familia era atât de mahnită. Acest fiu nu era unul obișnuit. Iraclie și-a pus speranțe imense în acest fiu al său! Faptul că el era pe patul de moarte i-a mahnit pe toți deopotrivă de mult. Vioara era pentru el sensul întregii vieți... Eu cred că însuși Ciprian le-a povestit această frumoasă poveste. Mai târziu au

apărut niște documente false, în veridicitatea cărora nu poți avea încredere. Ele sunt fabricate după povestea repovestită probabil de Iraclie Porumbescu, care la data aceea nu citise *Jurnalul* fiului său, Mărioara la fel nu-l citise. *Jurnalul* lui Ciprian fusese legat, închis, cu rugămintea de a nu fi atins.

Î. Cine a formulat rugămintea de a nu se citi *Jurnalul*, nu cumva chiar Ciprian?

R. Da, Ciprian a rugat să se distrugă *Jurnalul* și să nu fie atins. De ce? Fiindcă în acest jurnal el nota tot felul de blestemății studentești. Deci, se gândea el, ce-o să zică preotul, tatăl? Ce-o să zică surioara mea cea sfioasă? Aproape îndrăznesc să cred – aceasta e o supoziție – că el a rugat-o pe Mărioara să-l bage pe foc. Ceea ce ea n-a făcut, din fericire. Vă dați seama ce informație ar fi dispărut. Iată deci câteva lucruri despre prima mea carte.

A doua carte care trebuia să fie un album omagial, chiar scrie pe ea *Ciprian Porumbescu. Album ilustrat comemorativ 1883-1983*, trebuia să apară în 1983, dar la editură l-au împins până în 1984. A apărut pe hârtie proastă și îndrăznesc să spun că și din vina mea s-a întâmplat aceasta, fiindcă nu am dat atunci un bacșiș cui trebuia să dau. Nici nu mi-am închipuit că la omagierea celor 100 de ani ai lui Ciprian trebuia să procedez astfel, or, prima carte a ieșit pe o hârtie frumoasă și fără eforturi de acest gen din partea mea. Cred că cel mai mult a depins de redactorul care mi-a scos în halul acesta albumul comemorativ. Când a apărut cartea, am luat-o în mâini și am început să plâng. Pentru că numai fotografiile pe care le-am prezentat atunci pentru acest album m-au costat mai mult de patru mii de lei. Or, pe vremea aceea patru mii de lei era leafa mea pe o lună ca lector de limba franceză la Academia Militară. Și-apoi drumurile pe care le făceam la meșterii fotografi din Câmpina. Mă duceam până acolo ca să ridic fotografiile care erau foarte bine făcute. Unele dintre ele au chiar o poveste întreagă. De exemplu, ilustrația școlii la care a cântat Ciprian Porumbescu în Brașov am primit-o de la urmașa familiei lui Iacob Mureșianu, dușmanul lui Ciprian Porumbescu, care a fost extrem de furios pentru faptul că brașovenii l-au preferat pe un bucovinean în loc să-l accepte pe dânsul. Această urmașă a familiei Mureșianu n-ar fi vrut să mi-o dea. Am rugat-o să-mi arate alte fotografii din Brașovul de atunci și nu mi le-a oferit cu multă dragoste. După ce am stat mult de vorbă, abia de mi-a pus la dispoziție fotografia lui Ciprian ca profesor la Liceul din Brașov.

Î. Aveți în vedere Liceul „Andrei Șaguna”, nu-i așa?

R. Da, este vorba despre Liceul „Andrei Șaguna”. Este o fotografie esențială, îngălbenită complet, cu niște dungi pe ea, stătute probabil în vreo pivniță, dar este o fotografie de epocă. Fotograful de la Câmpina a reușit să scoată chipul acesta frumos al lui Ciprian Porumbescu. Alt urmaș al familiei Mureșianu – cred că Gherman îl chema – tot timpul îmi vorbea despre știința de carte a lui Iacob Mureșianu și neștiința de carte a lui Ciprian Porumbescu. Și i-am spus la un moment dat: „Domnul Gherman, acumă sunt morți amândoi, acumă se țin de umăr și dumneavoastră spuneți niște blestemății, credeți că le face plăcere?” Și atunci m-a luat, m-a dus la fereastră, afară ninge, geamul era direct cu vederea spre primărie și ninge frumos peste această clădire veche din Brașov. Mi-a spus apoi la un moment dat: „Am să vă fac un cadou”. Și a început să scotocească. Și mi-a dat această fotografie. Deci fiecare dintre aceste poze care au intrat în album are istoria ei. Printre fotografiile din acest album se află și cea cu Casa Mureșenilor.

Î. Ați colaborat și cu muzeul de la Casa Mureșenilor? Documentele relatează că Iraclie Porumbescu era în strânsă legătură cu Mureșenii, încă de pe timpul când era secretar la revista „Bucovina” a Hurmuzăkeștilor, care a apărut la Cernăuți între anii 1848-1850.

R. Da, am colaborat și cu ei. Domnul Gherman, despre care vă vorbeam, mi-a spus să mai vin la Brașov pentru ca să-mi ofere patru scrisori ale lui Iraclie Porumbescu ca să pot să le consult. N-am mai apucat însă fiindcă între timp dânsul a murit. Când am venit la Casa Mureșenilor, muzeografa de acolo habar nu avea despre ce e vorba.

Î. Da, am avut și eu această tristă experiență cu muzeul de la Casa Mureșenilor. Căutam ceva ce n-a fost publicat din corespondența Hurmuzăkeștilor cu Mureșenii. Mi s-a comunicat că scrisorile au fost transmise la Iași pentru consultare, de acolo nu s-au mai întors și, în ultimă instanță, ori s-au pierdut, ori a pus mâna cineva pe ele.

R. Tot în această perioadă am mai cunoscut o doamnă care era profesoară de pian la școala de muzică din Brașov, un muzicolog distins. Dânsa se ocupa de istoria muzicii, a scris istoria muzicală a Brașovului. Ea mi-a oferit fotografia cu orchestra orașului Brașov de altădată. Această orchestră a cântat cândva sub bagheta

lui Ciprian Porumbescu, atunci când s-a interpretat la Brașov premiera operetei *Crai nou*. Doamna care mi-a oferit fotografia se chema Gema Dindeliuș. Și ea a murit.

Tot această orchestră va interpreta sub bagheta compozitorului, de această dată în postură de dirijor, primul concert mare românesc pe care l-a dat Ciprian Porumbescu înaintea plecării sale în Italia, concert în care s-a interpretat în prima audiție *Rapsodia Română*, pe care el o scrisese pentru orchestră. Partitura s-a pierdut și a rămas numai reducția pentru pian, pe care Ciprian a trimis-o de la Nervi editorului Gebauer din București și Gebauer a publicat-o. După un timp, folosind notele pentru pian, Constantin Bobescu a refăcut partitura pentru orchestră. Așadar, acum există imprimată pe disc toată lucrarea, *Rapsodia Română pentru orchestră* de Ciprian Porumbescu, datorită strădaniei lui Constantin Bobescu.

Acesta este volumul al doilea despre Ciprian Porumbescu pe care l-am scos eu. Între timp au trecut anii și m-am gândit că trebuie să scriu o nouă carte mai amplă și mai documentată despre Ciprian Porumbescu. Să dau lista compozițiilor, să copmletez informațiile pe care le adunasem între timp, într-un cuvânt, am adunat materialul necesar pentru scrierea acestei cărți. De fapt, scrisesem prima parte când mi-am pus întrebarea unde o să editez această carte, pentru că la Editura Muzicală se pătrunde acum foarte greu. Ei scot vreo două-trei cărți pe an, dar trebuie să fii membru al Uniunii Compozitorilor, trebuie să ai diferite alte merite pe care eu nu le am. Eu sunt o simplă cercetătoare. Despre o educație muzicală foarte înaltă nu se poate vorbi. Eu am făcut pianul până la refugiu, adică până în 1940. Pianul ne-a rămas la Cluj și nu am mai putut să continui. Educația muzicală cât o am mi-am format-o prin audiții selecte, prin concertele pe care le-am ascultat. Căutându-mi așadar un sponsor pentru această carte, am vorbit la un moment dat cu o tânără farmacistă din Suceava, doamna Maria Olar, care a moștenit ce a mai rămas din arhiva lui Leca Morariu. Dânsa mi-a comunicat atunci că va deschide chiar o Fundație Leca Morariu, ceea ce s-a și întâmplat. Ea mi-a făcut drumul spre domnul Ion Drăgușanul care dorea să publice ceva în acest sens. El este în conducerea Editurii „Mușatinii”. Ne-am întâlnit cu Ion Drăgușanul, care a căzut de acord să publice lucrarea. Era prin anul 1992-1993. Discutând detaliile, am căzut de acord să se uite peste manuscris și cercetătorul sucevean Nicolae Cârlan, care este foarte atent la lectură. Nu am fixat pe hârtie nici

un fel de contract, i-am predat materialul necules la calculator sau la mașină, nu știam să culeg atunci la calculator, dar nici nu-l aveam. I-am dat lui Drăgușanul tot materialul de la nenea Ciprian, jurnalele și toate celelalte. I-am zis: „Se publică întâi biografia, care este mai redusă aici decât cea cunoscută, adică o scurtă biografie, după care se vor publica jurnalele lui Porumbescu, scrisorile și fotografiile”. Asta a fost ideea mea inițială. La urmă se va da o bibliografie și, bineînțeles, o cronologie, care de fapt este utilă pentru o astfel de carte.

În această carte *Puneți un păhar cu vin și pentru mine* (2003) am adunat mai multe materiale despre Ciprian Porumbescu. Este prima carte a mea despre Ciprian Porumbescu, unde se publică jurnalele și scrisorile compozitorului. Citindu-i *Jurnalul*, citind scrisorile lui, scrisul lui, ne dăm seama de calitatea lui de prozator. Despre Ciprian ca poet nu putem vorbi încă, poate va veni și momentul acesta, dar este un foarte bun povestitor, are foarte mult nerv, fantezie și umor. Cititorul va fi racordat cu un temperament modern, care știe să spună lucrurilor pe nume. Un om care iubește societatea, iubește prietenii, iubește viața, iubește paharul, fără ca din el să facă un cult. Doamne ferește! Or, știm bine, că la toate întrunirile studențești pe care el le organiza, mai mult de dragul cântecului, tinerii iubeau să ciocnească un păhar, să cânte *Deșteaptă-te române*, *Să ciocnim*, *Pe-al nostru steag*, *Tricolorul* ș. a. Aceste lucruri se întâmplau la Viena și Cernăuți. Acești băieți tineri și frumoși erau buni cântăreți, ei făceau întotdeauna o impresie bună. Ei atrăgeau publicul, știau să se dăruiască pentru un ideal și nu uitau totodată să se bucure de viață.

Iar acum despre carte. Ea este structurată în următoarele capitole: întâi, bineînțeles, începe cu o biografie, cât s-a putut de scurtă, a vieții compozitorului, urmată de scrisori și jurnale care se întrețau. Apoi urmează o listă a celor două sute de compoziții despre care știm că au existat, unele publicate, altele nepublicate. Din păcate foarte multe încă necunoscute, adică inedite. Vom încerca să le tipărim, cât se va putea. Apoi sunt aici, în carte, materiale despre Ciprian, care sunt foarte interesante. Asta este ceea ce am vrut să spun despre cartea mea.

Despre dragostea mea pentru Ciprian Porumbescu aș mai adăuga câteva cuvinte. E semnificativ faptul că eu am trăit alături de bunica mea, care a fost sora lui și care m-a crescut până la vârsta de zece ani. Mama mea fiind doctoriță era ocupată, copiii,

nepoții însă totdeauna stau pe lângă bunici. Bunica era pianistă, ea m-a învățat să cânt la pian. Bunica mi-a cântat compozițiile lui Ciprian Porumbescu și mi-a povestit foarte multe despre acestea. Mi-a povestit despre multe detalii de interpretare, de concepție a lucrărilor. Mi-a vorbit despre unele momente din viața compozitorului, despre faptul cum au fost gândite unele lucrări și multe altele. Din toate aceste amintiri ale mele, din toate aceste lucrări, s-a născut cartea despre care vorbim. Din documentele pe care le-am studiat cu foarte multă atenție și cu simțul răspunderii am încercat să redau în aceste trei lucrări ale mele rodul muncii și atmosferei spirituale care mi s-a transmis din familie și care au avut la timpul său rolul respectiv în viața și opera lui Ciprian Porumbescu, dar și a părintelui său, preotul Iraclie Porumbescu. Acest prim prozator al Bucovinei s-a născut în 1823. Noi nu-l prea cunoaștem astăzi și nu-i cunoaștem nici scrierile așa cum s-ar cuveni. Opera i s-a publicat pentru prima dată la trei ani după moartea lui, după aceea au mai fost și alte ediții. Pe la 1923 una și încă una la Cluj, la Editura *Dacia*, din care, bineînțeles, nu mai există exemplare. Intenția mea este să mă ocup acum de opera lui Iraclie, dacă voi avea sănătate și putere.

Acum, când țin cartea mea în mână, mă gândesc că aș aduce-o la zi, dar poate voi mai avea posibilitate. Vreau să menționez că am pus domnului Drăgușanul la dispoziție un număr mult mai mare de fotografii, cred că peste o sută șazecei. El m-a avertizat să-i trimit câte fotografii am, că toate vor intra în carte. Am alergat în stânga, în dreapta, am adunat, am copiat de pe unde am putut, din cărți, din reviste, am cheltuit și la urmă ne-am ales cu ce ne-am ales. Adică nu a publicat decât câteva fotografii din cele care i le-am pus la dispoziție. Să știți că m-am dus special la Viena pentru ca să aflu unde era clădirea în care dădea concerte Societatea „România Jună”. Aceasta este o specificare inedită. Clădirea se află în fața Bisericii Franciscanilor din Viena. Eu am intrat, am vorbit cu supraveghetorul clădirii, care mi-a spus că există documente din timpul când a activat „România Jună” la Viena. El mi-a spus că aici, în această clădire, Societatea „România Jună” își dădea balurile, organiza diferite festivități ale sale. În partea de sus a clădirii este un salon pe care l-am vizitat și unde cică se țineau concertele Societății.

Î. Să înțelegem că e vorba despre clădirea vechii universități din Viena?

R. În cartea scoasă de Drăgușanul apare un fragment de fotografie cu vechea universitate din Viena, unde Ciprian Porumbescu audia cursurile de istoria muzicii cu Eduard Hanslick. Aici, în această clădire, în salonul de la etaj, se dădeau balurile „României June” și ale altor societăți studențești nemțești, nu numai cele ale Societății „România Jună”. Între lucrurile pe care Drăgușanul nu mi le-a publicat am și fotografia profesorului de cor Franz Krenn de la Conservatorul la care a învățat Ciprian Porumbescu. Franz Krenn conducea clasa de cor și totodată conducea corul din faimoasa Biserică Sfântul Mihail (Michaelerkirche) din Viena, care este vizavi de Burg, de Palatul Imperial. Această biserică are un turn care datează din 1250. Când am vizitat Viena am fost în această biserică, am fotografiat locul unde cânta corul. În această biserică Ciprian a condus corul pe timpul studenției sale. Franz Krenn văzând că el este un muzician perfect, îl lăsa să conducă în locul lui. La urmă profesorul Franz Krenn i-a dat un certificat care mărturisea despre priceperea lui Ciprian de a conduce un cor și priceperea sa de a compune pentru cor. Deci între fotografiile pe care i le-am dat lui Drăgușanul se află și cea a lui Franz Krenn, care are o poveste aparte.

Î. Vă rog din tot sufletul să o mărturișiți. Va fi o revelație pentru iubitorii de muzică și pentru cei ce se interesează de perioada vieneză din viața lui Ciprian Porumbescu.

R. Sigur că, dacă nu ar fi fost norocul întâmplării, nu aș fi găsit nici în ruptul capului fotografia lui Franz Krenn, să dai cu tunul. Am fost și la arhive și peste tot la Viena, nicăieri nu am dat peste fotografia lui Franz Krenn. Ei, întâmplarea face ca fiica mea să-mi încredințeze misiunea de a cumpăra două bilete la un concert Sergiu Celibidache, la care dânsa ținea numaidecât să mergem. Mi-a dat 100 de mărci și mi-a spus să mă descurc. Un bilet costa în jur de 50 de mărci. Acolo unde trebuia să achiziționez biletele pentru concert era o prăvălie unde se vindeau discuri, cărți de muzică și bilete de concert. Lumea sta la coadă, unde m-am aliniat și eu. Între timp văd că dintr-un raft o carte stă să cadă. Și ce face o femeie ordonată, vrea să pună la loc cartea. Trag cartea și văd că este o carte despre Anton Bruckner, profesorul lui Ciprian Porumbescu de armonie. N-am ezitat și am cumpărat-o. Când am întâlnit-o pe fiică-mea i-am spus: „Adio cu Celibidache!”, deoarece cartea costa 90 de mărci. Însă a dat Dumnezeu că am ajuns și la concert. Deci în această carte am și găsit fotografia lui

Franz Krenn. Iată că așa a venit la mine și Franz Krenn. Sigur că până la urmă Drăgușanul n-a publicat fotografia lui Krenn.

Î. El n-a știut să valorifice acest document, n-a avut de unde să-i cunoască importanța.

R. Da, i-au scăpat multe lucruri. Și atenția omului, este atâta cât ți-o dă Dumnezeu. Trist este că i-a scăpat faptul care denotă că între manuscrisul pe care-l avea de la mine bătut la mașină și pe urmă cel cules la calculator era o diferență. Manuscrisul meu bătut deja la calculator cuprindea *Jurnalul* lui Ciprian Porumbescu de la Cernăuți și Stupca, or manuscrisul după care editorul Drăgușanul a bătut din nou textul la mașină era al lui Leca Morariu, dăruit de doamna Olar de la Suceava, care se termina cu întoarcerea lui Ciprian la Stupca. Deci îmi lipsește în această carte, *Puneți un pahar cu vin și pentru mine*, cea mai fericită parte a existenței lui Ciprian, vara fierbinte din anul 1879.

Î. Dar manuscrisul s-a păstrat, nu-i așa? Deci se poate recupera ceea ce nu a intrat acum în carte.

R. Da, manuscrisul este și sigur că se poate recupera ceea ce n-a intrat în cartea scoasă de Drăgușanul.

Î. Ceea ce ați reușit să faceți dumneavoastră pentru înveșnicirea numelui lui Ciprian Porumbescu este enorm, deci nu aveți nici un motiv să vă întristați pentru unele nereușite.

R. Eu sunt o perfecționistă de felul meu. Mie-mi place să fac lucrul curat și cât se poate de perfect.

Î. Sunteți de școală veche, aveți alte cerințe față de ceea ce facem și cum facem, față de ceea ce realizăm.

R. Da, sunt de școală veche și atunci când fac ceva trebuie să fie făcut cum se cade. Când scriu o scrisoare înseamnă că scriu o scrisoare, nu arunc acolo niște cuvinte alandala. Când fac ordine – fac ordine. Adică, nu că aș fi excesiv de ordonată, așa cum este partea ardelenescă a familiei mele, eu am și ceva din sângele Porumbesților, însă ordinea îmi place. Apropo, să invoc aici câte ceva din amintirile hazlii ale bunicii mele, pe care și mama mi le repeta adeseori. Cică Ciprian spunea câteodată, referindu-se la sora sa Mărioara: „Nu o lăsați să facă ordine în hârtiile mele de pe masă”. Putea să facă ce vrea, dar ce era pe masă trebuia să rămână neatins, pentru că el știa ce și de unde să ia. Când i-a făcut o dată ordine, el a spus în glumă că o croiește cu arcușul dacă mai face.

Î. Ați vorbit până acum despre cea de a treia carte a dumneavoastră și ultima despre Ciprian Porumbescu, dintre

care le-ați publicat până astăzi. V-aș ruga să spuneți câteva cuvinte și despre volumul *Scrisorile lui Iraclie Porumbescu*.

R. Da, am mai scos o carte, o culegere de scrisori de-ale lui Iraclie Porumbescu către familie, adică special pentru Mărioara, scrisori adresate Mărioarei și celui mai apropiat prieten al lui Ciprian, preotul Constantin Morariu. Aceste scrisori sunt extrase dintr-un maldăr imens de scrisori, cred că am vreo 300-400 de scrisori de-ale lui Iraclie Porumbescu. Am ales pe cele mai semnificative și pe cele scrise în limba română.

Î. Iraclie Porumbescu scria și în limba germană. Au rămas scrisori scrise de el și în limba germană?

R. Da, chiar și fiicei lui, Mărioara, îi scria uneori în limba germană. Sigur că cele mai multe scrisori sunt în limba română. Eu le-am extras, fiindcă am considerat întotdeauna și îl simt și astăzi ca unul din marii noștri povestitori. Când scrie în limba română el scrie într-o limbă care se plasează, aș spune eu, între Creangă și Sadoveanu. E o limbă românească frumoasă, curgătoare, cu acele reveniri de fragmente de frază care se leagă pe câte o idee anterioară, ca și cum ai zice: „A, stai că-ți mai adaog ceva” – și mai adaogă ceva și bagă ideea în aceeași frază. E așa cum povestește țăranul, e așa cum se povestea mai demult, cum povesteau și cronicarii, între limba cronicarilor și felul cum vorbesc țăranii putem să-l situăm pe Iraclie Porumbescu. Dacă el s-ar fi născut în Moldova, dacă n-ar fi beneficiat de educația habsburgică, ar fi fost scutit de acele germanisme pe care le are în proza lui, când se adresează unui intelectual. Când îi scrie lui Constantin Morariu, de exemplu, mai putem înțelege, dar când îi scrie Mărioarei, e cu totul altceva.

Î. Oricum, trebuie să nu uităm că a fost secretar de redacție la ziarul „Bucovina” al Hurmuzăkeștilor din Cernăuți. Și ce amintiri deapănă el despre acești boieri bucovineni de neuitat, ce amintiri ne lasă despre sosirea lui Aron Pumnul în Cernăuți!

R. De aceea, dorința mea este să pot să republic povestirile lui, amintirile lui, într-un volum aparte. Pentru că primul volum care a apărut după moartea lui Iraclie Porumbescu și care a ieșit sub oblăduirea lui Leonida Bodnărescu se bazează pe scrisorile dăruite acestuia spre publicare de către Iraclie Porumbescu. Acuma, între aceste scrisori pe care i le-a dat preotul, unele au fost deja publicate anterior prin reviste. Ar fi de dorit să mă documentez, să consult „Gazeta Transilvaniei”, „Albina”, pentru că acele scrisori,

trimise de Iraclie la aceste publicații, sunt corectate (revăzute) de el însuși. Or, ceea ce i-a dat el lui Leonida Bodnărescu este manuscrisul original și s-ar putea întâmpla ca povestirea să fie îmbunătățită chiar de către Iraclie.

Î. Să știți că se întâmplă și viceversa. În Biblioteca Academiei Române am dat de niște scrisori ale lui Nicu Hurmuzaki, cel din urmă dintre frații Hurmuzaki din generația întâi, care a devenit ulterior membru de onoare al Academiei Române. Aceste scrisori sunt „îmbunătățite” de către istoricii de mai târziu, care le-au redactat, de fapt.

R. Da, de aceea eu vreau să merg pe textul lui crud. Singurul lucru pe care aș vrea să-l fac, dacă e cazul, să umblu puțin la verbe. Am observat că Iraclie a aflat despre existența perfectului simplu și-l folosea și acolo unde nu prinde. Bucovineanul nu-l utilizează de fapt. În Bucovina nu se folosește perfectul simplu în vorbirea orală. Aici mi-aș permite să-l înlocuiesc cu perfectul compus, de exemplu. Atât ce mi-aș permite să intervin în text. Altceva nimic. Nu știu dacă nu ar fi benefic să extrag informațiile adăugătoare referitor la cele relatate anterior. El, ca povestitor, nu-și dădea seama că aceste informații adăugătoare îngreunează textul. Se-apuca și dădea niște informații despre cele spuse mai înainte. E de văzut dacă nu ar fi bine să se dea un asterisc, o trimitere, și atunci textul ar avea de câștigat.

Vreau să-l readuc pe Iraclie în literatura care circulă, fiindcă el este unul dintre primii noștri scriitori. El poate fi comparat cu Creangă, cum am mai spus. Netrăind alături de Creangă în Moldova, el scrie aceste amintiri despre Bucovina, frumoasele povestiri cu filon folcloric, cum este cea cu Darie și altele, care sunt așa de curate, așa de fascinante.

Î. Dar despre poeziile pe care le-a scris, ce părere aveți?

R. N-aș vrea să vorbesc despre poeziile lui. Sunt slabe și nu rezistă criticii. La vremea lor au fost bune pentru îmbărbătarea românilor, a fost ceva pentru suflet, din punct de vedere literar însă nu prea au valoare.

Î. Doamna Cionca, acum aș dori să reveniți la prietenia dintre Porumbescu și Bucevschi. A existat și o colaborare artistică între ei. Adevărat, nu atât de bogată, însă a existat, de altfel, cum și între Mihai Eminescu și Ciprian Porumbescu.

R. Da, a existat între ei o prietenie și o colaborare. Invoc aici o scrisoare a lui Ciprian, pe care am descoperit-o recent, lucrând

la cartea mea, în care el spune: „Tablourile lui Bucevschi ce mi-au rămas la Brașov să le luați”. Prin urmare, avea tablouri de Bucevschi. Iar scrisorile lui Alecu Hurmuzaki, nenea Ciprian le-a vândut. V-am mai spus, este vorba despre fratele mamei mele, care la un moment dat era muritor de foame, fiindcă pe el l-au lăsat fără pensie, fără nimic. Toate acestea se întâmplau în epoca comunistă. Bine că nu l-au băgat la închisoare, fiindcă el a fost secretarul lui Lucrețiu Pătrășcanu un timp. Ce s-a întâmplat cu Lucrețiu Pătrășcanu știm, nenea Ciprian însă nu a fost nici măcar membru de partid. El a fost luat ca secretar pentru ca să i se facă un cod al muncii. Când a căzut Lucrețiu Pătrășcanu, pe Ciprian Rațiu l-au dat afară pur și simplu. La vârsta lui de 50 și ceva de ani a rămas fără nimic. Și atunci el a vândut multe manuscrise Porumbescu, care au trecut prin moștenire de la Leca Morariu la el. Manuscrisele au trecut de la Mărioara Rațiu-Porumbescu la Leca Morariu și de la acesta la nenea Ciprian, unchiul meu. Și din ele el a trăit.

Din scrisori aflăm că Alecu Hurmuzaki se luptă cu Iraclie Porumbescu pentru ca acesta să intre în politică. Se cunoaște momentul din viața lui Iraclie Porumbescu când acesta a fost trimis ca preot la Boian pentru ca să liniștească spiritele agitate de acolo și să potolească prozelitismul catolic, încuibat pentru moment în Boianul lui Neculce. Episcopul Eugen Hacman l-a trimis la Boian, ca într-un surghiun. Și acuma, să încheiem acest epizod cu una din cele mai nostime glume ale lui Iraclie Porumbescu, adresate lui Hacman. Abia numit el, hirotonit fiind ca preot în comuna Șipote, îi scrie episcopului următoarea scrisoare, citez din memorie: „Prea Sfinția Voastră, am nevoie de trei clopotari: unul să ție clopotnița, al doilea să tragă clopotul, al treilea să meargă pe dealuri să-mi adune enoriașii, că clopot nu-i”.

Î. Dacă veni vorba despre Șipote, poate ne spuneți câteva cuvinte și despre Carol Miculi, care știm că poposea în vacanța de vară la Iraclie Porumbescu, la Șipote. El venea din Lemberg (Liov, astăzi Lviv), unde avea postul de director al Conservatorului de acolo, pentru ca să se odihnească vara în Bucovina.

R. Da, Carol Miculi poposea întâi în Cernăuți, la frații Hurmuzaki, mai bine zis în casa bătrânului Doxachi din Cernăuți. Pentru că Iraclie acolo l-a cunoscut, fiind, după cum am mai spus, secretar la ziarul „Bucovina” pe care îl redactau frații Hurmuzaki.

Și de aicea, cum spune povestea, pornea spre Șipote împreună cu pianul încărcat într-un car cu fân. Nu știu dacă am dreptate, dar eu văd mereu o imagine interesantă: o laviță (laiță se zice în Bucovina) pe care stă un preot tânăr și cineva de-ai casei, în cameră, lângă geamurile mici și la o pianină cântă cineva la lumina unei lumânări sau a unei lămpi de gaz. Așa văd eu imaginea. Și iarăși o afirmație de-a bunicii mele, când eu, fiind mică, nu vroiam să însușesc să scriu pe hârtie notele muzicale, când învățam să cânt la pian. Atunci ea mi-a spus: „Uite, să știi, că unchiul Ciprian nu știa să scrie literele când a învățat să scrie notele muzicale de la Carol Miculi. Acesta a și zis: – Hai să-l învăț notele muzicale”. Carol Miculi a văzut că el cântă perfect la vioara aceea cumpărată de tatăl său, din târg, la vârsta când Ciprian avea doar cinci ani. El cânta melodia *Măi ciobane de la oi* și alte cântece pe care le auzea la clacă. Imediat le prindea la ureche și le cânta. Atunci Miculi i-ar fi spus: „Tu nu vrei să le scriu eu pe note?”. La care Ciprian îi răspunse: „Dar ce-mi trebuie mie note, eu le am în cap”. Miculi ripostează: „Da, dar tu poți să le uiți, și-atuncea dacă sunt scrise pe note, ele rămân acolo și le poți oricând vedea din nou”. Și Ciprian ar fi răspuns: „Dar tu nu ai în cap ceea ce este scris pe note?”. Și așa din vorbă în vorbă, din joacă în joacă, Miculi l-a învățat pe Ciprian să scrie notele muzicale: un cerculeț, un punct cu codiță, o aripioară, un bastonaș etc. Și-apoi copilul, mai târziu, de câte ori auzea un cântec și-l nota pe hârtie, într-un caieteț aparte. Așa a învățat Ciprian notele muzicale.

Î. Doamna Cionca, când vorbești despre cartea dumneavoastră *Puneți un pahar cu vin și pentru mine*, care s-a lansat în cadrul salonului, ați amintit niște crâmpie sau a fost o replică din sală, în tot cazul, ați reacționat prompt în ce privește referirea la Bertha Gorgon, dragostea cea mare a lui Ciprian Porumbescu. Poate ne spuneți câteva cuvinte în legătură cu această pasiune a compozitorului bucovinean.

R. Da, Bertha Gorgon a fost o mare pasiune a lui Ciprian. Și vreau să adaog că Ciprian a meritat cu mult mai multă atenție din partea ei, decât a avut-o el. Vreau să spun că scrisorile Berthei către Ciprian, pe care le am în copie (originalele se află la Muzeul din Suceava) conțin foarte multe lucruri interesante și oarecum ciudate. Mă refer la atenția ei care ar fi trebuit să fie cu mult mai sporită față de ceea ce simțea Ciprian pentru ea. De exemplu, prima scrisoare în care ea îi răspunde că nu poate să vină la o

întâlnire din motivul că este ocupată la bucătărie. Banalitatea refuzului e vădită. Și aceasta, după ce s-au cunoscut și s-au plăcut, bineînțeles, reciproc. După vara aceea fierbinte a anului 1879, în care ea îi răspunde prin priviri și comportare la sentimentul nutrit de el, Ciprian pleacă la Viena. Iar când se întoarce din capitala muzicii, ea refuză să-l mai vadă, nu răspunde la scrisori și chiar îi comunică unei prietene comune a lor, Lola Lichtenberger, următoarele: „Spune-i lui Ciprian că eu știu tot ce a făcut la Viena”, cică ar fi știut totul despre viața pe care a dus-o el la Viena. Sigur că nu se puteau aduce acuzații unui tânăr de 26 de ani pentru că el s-a distrat, a dansat în lipsa ei. Sunt niște acuzații neîntemeiate. În orice caz, după aceea urmează răceala dintre ei, părinții le interzic căsătoria. Ea repetă mereu prietenelor ei, în aceeași formulă: spune-i lui Ciprian să se liniștească, să se potolească, să mă uite, să se dedea muzicii lui, să renunțe la mine etc.

Î. Și asta se întâmplă în pofida faptului că Ciprian făcea muzică împreună cu tatăl ei, pastorul Gorgon, care nu-l agreea ca pe un viitor ginere, ci vedea în el doar un partener de seri muzicale. Ciudat lucru și acoperit de mister.

R. Da, foarte interesant. Atunci când Bertha îi întoarce spatele, pastorul Gorgon vine la Stupca, le face o vizită și-l invită pe Ciprian la el, fiindcă nu putea fără muzică nici pastorul. El se bucura de vioara lui Ciprian. Cântau împreună sonate de Haydn și de Beethoven. Pastorul se bucura de Ciprian ca muzician, dar în același timp nu-l vroia de ginere, cum spuneai adineaori, fiindcă între timp el fusese în închisoare, era și arborosean. Arătase atâta patriotism românesc și se gândea bătrânul Gorgon cum să ia în familia sa de preot luteran pe acest român?! Și încă ceva, el aflase că în închisoare Ciprian a contractat tuberculoza de care suferea. Probabil s-o fi gândit: cum să-mi dau eu bobocul meu de fată după un bolnav. Deci, pe de-o parte el e român, pe de altă parte este și bolnav. Poate astea au fost gândurile care l-au stăpânit pe pastorul Gorgon, cine știe?...

Î. Să ne gândim la Mărioara care l-a îngrijit pe Ciprian cu devotament până în ultimele clipe. De ce n-ar fi putut face același lucru Bertha, care era sănătoasă și ar fi rezistat să-l îngrijească.

R. Să vă mai spun că doamna Filia Popovici, Teofilia Popovici, pe care o avem în fotografie în cartea mea scoasă de Drăgușanul, îl adora pe Ciprian. Cânta cu el de multe ori, făcea

muzică cu el în casa lui Mandicevski din Cernăuți. Ea era fiica celui preot bogat din Cernăuți, pe nume Popovici. Dacă s-ar fi înșurat Ciprian cu ea, n-ar mai fi avut griji materiale, n-ar mai fi știut ce înseamnă să-ți agonisești pâinea de toate zilele, și-ar fi văzut doar de compozițiile sale.

Î. Bine, dragă doamnă Nina, dar poza cu Teofilia Popovici care a intrat în cartea dumneavoastră nu este altceva decât portretul Filiei Popovici pictat de Epaminonda Bucevski.

R. Da, exact, domnul Drăgușanul a uitat să dea inscripția pe care am solicitat-o sub această poză. De altfel, Ciprian o numea în corespondența sa Boopis. Eu am tot căutat cine e această Boopis. După spusele lui nenea Ciprian, fratele mamei, Boopis ar fi o zeitate neimportantă din mitologia greacă, care avea ochii mari și frumoși. Ciprian Porumbescu vorbește mereu despre ea în corespondența sa, dar nu cred că o iubea. El era pur și simplu sensibil la frumusețea feminină. Într-un fragment de jurnal, Ciprian notează că Pridie, un prieten de-al lui, îl întreabă de ce nu se însoară cu Boopis? Prietenii au observat că exista o plăcere reciprocă între ei sau poate că ea singură a transmis acest lucru prin Pridie. Însă atunci când a fost întrebat, Ciprian a răspuns: „Asta nu se poate”. La mijloc era Bertha Gorgon. Mai târziu știm că Luția se însoară cu Teofilia Popovici. Din această căsătorie s-a născut acel Elie Luția, bine cunoscutul erou. Deci o familie frumoasă. Pe unul din Luția, Ciprian l-a cunoscut încă de la Serbarea de la Putna. El apare des în corespondența lui.

Î. Da, este cunoscut și Petre Luția, profesor de istoria artelor la Universitatea din Cernăuți, care este tot din această familie. El a scris două articole foarte frumoase despre viața și opera lui Epaminonda Bucevski. Despre el amintește și Corneliu Gheorghian în cartea sa *Bucovina în pictură*, dedicată operei pictorului diecezan Epaminonda Anibal Bucevski.

R. O altă pasiune a lui a fost o tânără din Brașov, pentru care Ciprian s-a aprins ca o făclie. Într-o scrisoare de la Brașov este descris șocul întâlnirii compozitorului cu această tânără brașoveancă. Ciprian a privit-o adânc în ochi, după care i s-a făcut rău. Prietenul lui, Petrescu, care a scris prima biografie a compozitorului, îi zice: „Ce-i cu tine, prietene, du-te de te culcă, ești ca un mort”. Și asta premerge concertului pe care urma să-l dea. Înainte de concert, el a avut vreo câteva zile de criză. Compozitorul a fost o fire extrem de sensibilă și receptivă

la frumusețea feminină. Acesta nu era un neajuns al lui. Însă dragostea vieții sale a rămas, după cum spuneam, Bertha Gorgon.

Din păcate, în această carte a mea despre Ciprian Porumbescu, *Puneți un pahar cu vin și pentru mine*, au apărut multe greșeli. S-au strecurat greșeli și la copierea textului după traducerea lui Leca Morariu. De exemplu: „Călăresc singur cu trenul...” Cu siguranță că ar fi trebuit să fie cuvântul „călătoresc”. Sau Stroiești, în loc de Storojineț și altele de genul acesta. Doamna Maria Olar de la Suceava trebuia să țină seama de exactitatea textului lui Leca Morariu. În sfârșit, s-a făcut cum s-a făcut. Pentru cititor, cred eu, cartea aceasta este o realizare.

Î. Acuma, dacă mai doriți să comentați vreo poză dintre acelea care au intrat în această carte, v-aș ruga să puneți câteva cuvinte despre vechea universitate din Viena, unde fotografia nu apare cu nici un fel de comentariu.

R. Da, este vorba despre vechea universitate în care Ciprian audia cursurile lui Eduard Hanslick. Acesta îl critica pe Wagner la timpul său. Există o caricatură unde Wagner îl ține pe Hanslick în mână, iar în jurul lui se învârt o puzderie întreagă de critici muzicali minori, care îl hărțuiesc pe uriașul Wagner. Ciprian Porumbescu îl adora pe Wagner. El notează undeva chiar că nu poate să doarmă după ce ascultă vreo operă de Richard Wagner.

Î. Cât de frumos vorbește Ciprian și despre Johann Strauss, despre orchestra fraților Strauss. El a audiat orchestra fraților Strauss nu o dată la Viena.

R. Cu siguranță, el vorbește foarte frumos despre Johann Strauss și despre fratele acestuia, Eduard Strauss, Edy Strauss cum i se mai spunea. Să ne aducem aminte de documente, care spun că în 1880, la revelionul comunității românești din Viena, Eduard Strauss interpretează cu orchestra sa valsul *Camelii* de Ciprian Porumbescu. Sunt niște pagini fermecătoare în *Jurnalul* lui Ciprian dedicate muzicienilor vienezi și, în special, vieții culturale și muzicale a acestui „oraș etern” al muzicii.

**„ÎNCERC SĂ ÎNTREPRIND CEVA ÎN NUMELE
ACELUIAȘI ÎNĂLȚĂTOR IDEAL”.
DIALOG CU ION BELDEANU**

Vasile Tărățeanu: Dragă Ion Beldeanu, ești o personalitate distinctă, cunoscută nu numai în spațiul nostru bucovinean; ești președintele Societății Scriitorilor Bucovineni, autor a mai multor cărți de poezie și publicistică, mulți ani ai fost corespondent al Agenției Rompres, prezent cu regularitate în presa centrală și locală cu relatări și articole de atitudine, uneori chiar foarte curajoase și în contradicție cu politica oficialităților (îmi amintesc de războiul tău cu fostul prefect de Suceava sau cu autoritățile din Capitală pe tema Tratatului cu Ucraina). Și totuși mulți dintre permanenții tăi cititori, am impresia, știu prea puțin despre omul, scriitorul, publicistul de forță, și în sfârșit, patriotul acestui spațiu istoric. De aceea pentru început te-aș ruga să te referi la câteva dintre datele tale biografice.

Ion Beldeanu: Nu-mi plac amănuntele de ordin biografic, poate pentru că în diverse cazuri prin asemenea detalii fie că nu se spune nimic, fie că se încearcă o exacerbare a meritelor, atâtea câte există. Cine dorește astfel de date, n-are decât să deschidă

***Încerc să întreprind ceva în numele aceluiashi înălțător ideal (dialog cu Ion Beldeanu), în „Glasul Bucovinei”, An. VIII, 2001, nr. 1-2 (29-30), p. 3-15.*

*** Ion Beldeanu (1939-2024), originar din Zamostea (județul Suceava), a fost poet, prozator, critic și istoric literar. A publicat peste 19 volume, acoperind genuri diverse de la poezie la proză și publicistică. A condus Societatea Scriitorilor Bucovineni, fiind totodată redactor-șef al revistei „Bucovina literară”.*

dicționarele și se va lămuri. Oricum pentru a nu fi înțeles greșit, am să răspund în parte la întrebarea aceasta, reținând doar ceea ce consider că poate, într-un fel sau altul, să intereseze ori să clarifice lucrurile. Existența mea, trebuie s-o spun cu durere, a fost marcată de un eveniment mai mult decât dureros: tatăl meu a murit participând la eliberarea Odesei, eu neștiindu-l decât din fotografii și din relatările rudelor. Această pierdere imensă avea să-mi influențeze puternic și deloc favorabil copilăria și adolescența. Cert este că ea m-a marcat pentru totdeauna, deoarece nimic nu-i mai trist decât să știi că n-are cine să-ți vegheze primii pași în viață și n-ai cui, în caz de nevoie, să-i ceri ajutorul. O frustrare ce poate naște sentimente contradictorii și asupra căreia poate voi reveni. Mi-au rămas de la tata câteva fotografii, o copie a unor scrisori de pe front, scrisori deteriorate și abia descifrabile și pe care cineva din familie le-a recuperat odată cu actul prin care ni se aducea la cunoștință, că el căzuse la datorie. Cu mai mulți ani în urmă ajungând și eu la Odesa, am umblat o zi prin orașul primăvăratec, încercând să-mi imaginez înfruntarea crâncenă petrecută acolo. Poți să-ți închipui stările prin care am trecut și cum m-am întors de acolo...

Î. Într-adevăr copilăria ta nu ți-a fost ușoară, mai ales că ea a căzut într-o perioadă care a generat atâtea drame în familiile românilor.

R. Așa este. Copilăria mea și a celor din generația mea a stat sub semnul acestor drame. Dimensiunea pierderii de care ți-am vorbit — moartea tatălui meu — am înțeles-o mai târziu, dar efectele acestei pierderi s-au răsfrânt într-un mod neașteptat cu o evidentă încărcătură socio-politică. Faptul că tatăl meu luptase pe frontul antisovietic avea să atragă asupra mea consecințele știute în epocă. La un moment dat era cât pe ce să nu-mi mai pot continua studiile, adică să fiu eliminat din liceu. De altfel, familia mea a suportat consecințele perioadei fiind catalogată drept o familie de reacționari, adică de dușmani ai puterii populare, cum se zicea pe-atunci. Și aceasta pentru că era o familie de vază în comună; bunicul meu, de pildă, avusese prăvălie și nu orice fel de prăvălie, iar unchiul Gheorghe și nana Natalia, sora tatei, fuseseră declarați chiaburi periculoși. Prăvălia bunicului și casa aveau să-i fie confiscate, iar el scos afară, în stradă. Pentru că se încăpățănase să nu ducă grâul la arie a trebuit să stea o vreme fugăr, apoi să fie vânat și prins și dus la închisoarea de la Botoșani.

Î. Pe cine ai avut în preajmă în tot acest răstimp, adică cine ți-a fost mai aproape, suplinind într-un fel afecțiunea paternă de care aveai atâta nevoie, ca orice copil?

R. Două ființe dragi mi-au fost multă vreme aproape: nana Natalia, de care am amintit, adică sora cea bună a tatei, și bunicul Petre Beldeanu căruia-i spuneam Pi, pur și simplu Pi, pentru că și el mă alinta la fel. Mă leagă amintiri frumoase de el și așa spune că imaginea lui rămâne de neuitat pentru mine: înalt, păr alb cu cărare pe dreapta, voce plăcută, temător de Dumnezeu și un povestitor neîntrecut. Intenționat sau nu, el a reușit să-mi cultive o iluzie extraordinară, aceea că taică-meu trăiește și că se va întoarce într-o zi și de aceea trebuie să nu-l fac de rușine. A existat chiar și o poveste aproape credibilă: cum că tata în realitate ar fi fost doar rănit în luptele de la Odesa. Spitalizat, a fost apoi închis de ruși într-un lagăr de muncă din care ar fi evadat împreună cu alți prizonieri pentru a ajunge în urma unor peripeții în Germania. Târziu am realizat că bătrânul a construit acea poveste pentru mine și, înclin să cred, și pentru el, pentru imaginea lui. Pentru că era evident că de la o anumită vârstă (eram de-acum în ultimul an de liceu) să nu devin suspicios. Dar atunci când își relua istorisirea, mereu întregită de noi amănunte, cu noi întâmplări, sesizam cum privirile lui se luminau dintr-o dată, semn al convingerii ferme că totul era adevărat și credibil. Și trebuie să-ți spun că până în ultima clipă bunicul Pi a sperat că fiul lui drag se va întoarce din lunga sa călătorie.

Î. Și nu te-a tentat să așterni pe hârtie această captivantă poveste?

R. Nu neg, a existat mereu un gând în această privință. De altfel, uneori mă întreb dacă nu cumva e vorba chiar de o istorie reală ori care ar fi putut fi reală? Pentru că, iată, o întâmplare ce pare desprinsă dintr-un film. Aveam câțiva ani, tocmai de aceea o văd plutind într-un vâl de ceață, și peste noi năvăliseră dintr-o dată mașini cu hurei greu și mulțime de militari cu fețe încrâncenate. Erau așa-zișii eliberatori, după cum avea să mi se spună mai târziu la școală. La începutul verii 1944, și noi, țăncii satului, eram înspăimântați de vânzoleala ocupanților care umblau pe ulițe, intrau zgomotoși în curțile gospodăriilor și confiscau tot ce găseau, producând o panică de nedescris. Acolo unde nu convingeau cu prezența, scoteau armele și trăgeau aiurea băgând lumea în sperieți. Într-una din zile, pe ulița noastră și-au făcut apariția doi cazaci călări care căutau casa părinților mei. Casa era

însă părăsită, mama plecase la scurt timp după vestea venită de la comandamentul de război, iar eu fusesem luat în grija mătușii Natalia. A fost chemat moș Ilie, omul care o rupea pe rusește. Ce voiau cei doi străini? Se interesau de tata: că unde-i, când a plecat pe front, dacă n-a dat între timp pe acasă și câte altele. Dar de ce îl căutați? ar fi întrebat acel moș Ilie. Inițial, cazacii s-au făcut că nu auziseră întrebarea, pentru ca, până la urmă, să-i spună aceluia că e vorba de un fugar periculos, evadat dintr-un lagăr. Bunicul a fost ținut trei zile la primărie, interogată și bătut să spună unde e ascuns fugarul.

Î. Acum încerc să-mi explic de unde vine patosul tău pentru apărarea fostelor teritorii românești.

R. O explicație ar putea fi, știu eu, și în cele relatate. Cert este că m-a afectat enorm sfârșitul tatălui meu, jertfa sa pentru cauza nobilă a Reîntregirii. La rândul-mi încerc și eu să întreprind ceva în numele aceluiași înălțător ideal.

Î. Povestește-mi despre copiii tăi. Ce fac, pe unde-s și dacă vreunul dintre ei a mers pe calea ta, pe urmele tale?

R. Copiii mei sunt mari, unul dintre ei, Răzvan, a devenit între timp el însuși tată, și trebuie să-ți răspund că nici el, nici Ioana, fiica-mea, n-au mers pe urmele mele, cum te exprimi tu. De fapt, eu nu sunt adeptul principiului potrivit căruia copiii trebuie, în mod obligatoriu, să îmbrățișeze preocupările părinților. Și când afirm chestia asta îmi amintesc de un caz cunoscut cândva, pe când eram încă foarte tânăr. Locuiam într-o cameră de bloc și pe același palier stătea o familie de modești funcționari. Respectivii aveau o copilă la care desigur țineau mult. Zilnic, la o anumită oră de după-amiază la ușa lor își făcea apariția un dascăl de vioară pentru ca imediat să aud scârțâit de coarde, semn că dincolo începeau obișnuitele exerciții de învățare a aceluia instrument. Părinții voiau să scoată din fătucă lor o violonistă probabil. Ei bine, am locuit acolo vreo trei ani și trebuie să-ți spun că la plecare am lăsat în urmă același scârțâit enervant care nu se lega nici într-un chip într-o înșiruire melodică, armonioasă. N-am sesizat nici un progres, de parcă instrumentul acelei copile nu putea să scoată altceva decât nenorocitele alea de sunete stridente. Știu eu, mi-ar fi plăcut ca Ioana, de pildă, să fie pasionată de literatură, de scris. Numai că ea și-a ales o profesie mai pragmatică decât mângălitul păgubos al hârtiei. Așadar, de ce să-i forțăm pe copii să facă ce vrem noi să facă? Nu-i firesc.

Î. Ce poți să-mi zici despre primele tale încercări literare.

R. Ca pentru orice împătimit de poezie, primele semnale s-au consumat în adolescență, bineînțeles. Încă nu terminasem școala generală și am simțit nevoia de a mă exprima prin scris. Evident că acele prime încercări nu erau altceva decât simple imitații după poezii pe care-i citeam. Cu acele însăilări naive m-am produs în fața colegilor la diverse serbări școlare și la gazeta școlii. Încet-încet, literatura avea să devină o preocupare acaparatoare, din care n-am reușit să mă mai desprind niciodată. Vreau să adaug încă ceva: mulți dintre confracții noștri nu uită și așa trebuie să fie, deci, nu uită de cei care le-au îndrumat cei dintâi pași pe acest atât de ispititor teren. În ceea ce mă privește trebuie să mărturisesc cu regret că n-am avut șansa unui profesor care să mă ghideze și să mă încurajeze în încercările de început. Am fost un alergător singuratic și atunci și mai târziu, și tot ceea ce am reușit să realizez, am realizat fără complicități stimulative de acest gen. N-am avut mentori, n-am fost dădăcit de nimeni. Nici intrarea mea la una sau alta din revistele literare și nici apariția primelor cărți nu s-au petrecut altfel. Adică n-am beneficiat de generozitatea vreunui maestru care să mă introducă în arenele poeziei. Și nici n-am avut șansa apartenenței la un grup, așa cum se întâmplă de o vreme, înaintarea în grup fiind alta decât mersul solitar.

Î. În majoritatea poeziilor tale bănuie un fel de tristețe amară care creează o atmosferă încărcată de sobrietate, chiar dacă uneori te înfășori într-o *Armură solară*, ea totuși se face simțită. Spunând aceasta mă gândesc la articolele tale prin care ți-ai exprimat poziția, clară și deschisă, în legătură cu una din poeziile lui Mihai Gălățeanu apărute într-o culegere din Suceava. Probabil că nu toți confracții de condei din generația optzeciștilor sau nouăzeciștilor ți-au aprobat atunci gestul, considerându-te poate refractar la poezia modernă, deși poezia ta e tot atât de modernă ca și a lor. Tu ce zici?

R. Eu spun că poezia e cea care te scrie și nu tu ești cel ce o scrie, afirmație care ar putea să pară forțată dacă nu și banală, dar acesta-i adevărul. Există o matrice ce te marchează și se regăsește în întreg demersul tău creator și asta ține de configurația psihomantică, de datul genetic și, desigur, de mediul socio-moral în care te-ai format. Cei mai mulți dintre comentatorii textelor subsemnatului, îndeosebi ale celor din ultimele volume, au sesizat „unda solitară” a poeziei mele, de care vorbești și tu. Așa este,

numai că aş face o delimitare. Versurile scrise înainte de *Lecția de melancolie* s-au aflat într-un alt registru. O deosebire netă dinainte de această carte și cele care au urmat nu există. Și, totuși, într-un fel scriam atunci, altfel scriu azi. Spre edificare am să apelez la ceea ce spunea critica despre poezia de dinainte de acest moment (*Lecția de melancolie*). Daniel Dimitriu, de exemplu, remarca în *Mirele Pâinii*, cartea mea de debut, o luminozitate aparte, găsind că versurile acelea erau „pline de discreție, lunecătoare, suave, aproape de o remarcabilă eleganță”. Aceeași seninătate a confesiunii se regăsește și în *Armura solară*, sau în *Bună-seara frumoasă poveste*. Dincolo însă de tonul elegiac, preponderent de altfel, și de privirea îngăduitoare asupra lumii ce emanau din contextul liric, un alt critic, Al. Cistelean, observa cu severitate că o asemenea poezie n-are șanse, altfel zis „metafora (subsemnatului) nu sapă, însă, prea adânc nici în straturile limbii, nici în cel al sufletului, preocupată mai curând să le învâluie pe amândouă în luminiscentă sau să le acopere cu o floră fragedă a expresivității”. Bineînțeles că aceste aprecieri deloc măgulitoare nu mi-au convenit la vremea respectivă, chiar m-au iritat, așa cum se întâmplă când ești tânăr și te crezi genial. Nici Alex Ștefănescu nu m-a cruțat, numai că el are un fel al lui ironic-amabil de a te pune la colț fără să te simți lezat. „Ion Beldeanu, nota el, ține la o anumită solemnitate și uneori privește pe furis în oglindă să vadă dacă îi stă bine într-o atitudine meditativă, cu degetul la tâmplă”.

Nu întâmplător, Mircea Ciobanu de la Editura Cartea Românească, de pildă, mi-a condiționat debutul editorial de includerea în acea plachetă a cinci poezii patriotice. Și se știe ce se înțelegea prin poezie patriotică în anul de grație 1976. Am ezitat mult pentru că nu scriam asemenea poezii de care îmi era silă și mie, dar până la urmă mi-a acceptat câteva texte cu trimitere la emblemele memorabile ale istoriei. Cu greu Mircea Ciobanu mi le-a acceptat, însă mi-a făcut o altă neplăcută surpriză, schimbându-mi titlul cărții, adică dându-i tentă angajantă. Așa m-am pomenit pe copertă cu *Mirele Pâinii* (de care avea să se amuze copios Al. Piru în rubrica sa din „Luceafărul” consacrată debuturilor relevante) în loc de *Pacea călătorului*. La nedumerirea mea, Mircea Ciobanu mi-a explicat îngăduitor cum că altfel placheta n-ar fi avut șansa să treacă de cenzura de la Consiliul Culturii. Tot ce-i posibil.

De asemenea, odată cu scurgerea anilor, perceperea realității a suportat (și în ceea ce mă privește) suficiente corective. Am

devenit mai exigent cu mine și cu realitatea din jur. Morga elegiacă, ușor vetustă, nu mă mai prindea și pentru că între timp își făcuse intrarea în viața literară o altă promoție, ce-i drept zgomotoasă, dar prea puțin dispusă la concesi.

Î. Citindu-ți câteva din cărțile pe care le-ai semnat, mi-am dat seama că am în față un adevărat semănător de bine și frumos și mai ales de adevăr, care cred că reprezintă „proba ta de viață”. În buzunarele de semănător porți, probabil, cu tine nu puține „semințe eterne”. Aruncându-le pe ogorul fertil al sufletelor îndrăgostite de cuvântul frumos, preaplin de sens și așezat la locul potrivit, ai toate șansele să devii „mirele pâinii”, cum e și titlul primei tale cărți de care tocmai ai amintit. Am citat aici titlurile a trei din cărțile tale. Ce ne poți spune despre ele?

R. Sunt trei expresii a trei momente diferite din creația mea. Despre aceasta din urmă (*Mirele Pâinii*) am vorbit, dar cu riscul de a fi suspectat că mă abat de la regula dialogului, ți-aș propune să-mi dai voie să revin asupra enunțului anterior privitor la generații sau promoții literare. Mă refer, desigur, la generația optzecistă ce ocupă de vreo două decenii scena literară. Și știi, de ce? În primul rând pentru că ea a aplicat o altă strategie de penetrare a acestei „scene literare” – atacul în grup, susținut puternic de o serioasă artilerie critică. Mentorul optzeciștilor rămâne Nicolae Manolescu, care ocupă în epocă o poziție extrem de favorabilă unei asemenea acțiuni; era cadru universitar și dirigitor de cenaclu, așa-numitul „Cenaclul de luni”, și pe deasupra deținea la „România literară”, cea mai importantă revistă de specialitate de atunci, rubrica de cronică literară. Toți învățăceii săi, trecuți prin respectivul cenaclu, aveau apoi să fie propulsați în arenele literare prin cronicile inserate în revista menționată. Așa se face că fiecare debutant a primit girul criticului și coroana de premiant pe care respectivii și-o poartă și azi cu nonșalanță ca pe un blazon de necontestat. Oricum, optzeciștii ne-au dat nouă, celor din generația precedentă, o lecție teribilă despre modul cum se construiește succesul în literatură. Adevărul este că șaptezeciștii au avut neșansa de care vorbeam, fiecare fiind în felul său un alergător solitar. Și ghinionul sau nedreptatea continuă să-i urmărească. La ora actuală în România există câteva edituri care publică în exclusivitate numai literatură optzecistă.

Î. E corect să fie așa?

R. Nicidecum. Se creează falsa impresie că literatura contemporană stă doar pe umerii unei generații și că toate cărțile membrilor acesteia sunt excelente și candidate sigure la premiile literare. Nu mai vorbesc de solidaritatea acestor combatanți în a se susține în toate împrejurările. Dacă X vorbește (scrie) despre Y, el nu va uita să-i amintească, profitând de ocazie, pe toți ceilalți. Și nu-s doi, trei...

Din nefericire, generația mea, cum ziceam, este o generație de solitari. Noi nu ne cunoaștem între noi decât din scris, nu generalizez desigur, pentru că fiecare și-a făcut drum de unul singur prin hățișurile vieții literare. Singurul critic literar care a urmărit mișcarea aceasta dispersată a fost Laurențiu Ulici. El însuși recunoștea că promoția 70, cum o numea, „și-a găsit cu discreție și calm locul în concertul literelor contemporane suplinind vreme de aproape zece ani absența unui sentiment activ de generație printr-o atitudine relativistă față de chiar conceptul de generație și prin creditul acordat dintru început individualității”. Această definire desprinsă din partea introductivă a vol. I din *Literatura română contemporană* (Ed. Eminescu, 1995) spune în esență totul despre particularitatea generației.

Î. Iată că *nolens volens* am intrat în cotidianul nostru frământat de patimi și interese, de vicii ce rod încet și sigur însăși ființa noastră națională. Și nenumăratele noastre dureri și drame. La una dintre acestea te-ai referit și tu atunci când ai publicat cartea *Bucovina care ne doare*, la care într-un anume fel, împreună cu alți români din nordul înstrăinat al Țării Fagilor, am fost și eu martorul scrierii paginilor sale.

R. Amân răspunsul la întrebarea ta pentru a completa, stârnit de evocarea ce ai făcut-o, cele spuse și a declara, fără ocoliș, că starea de fapt ce vizează Bucovina suportă de o vreme o continuă alterare. Și am în vedere începuturile dezghețului de după 1989, entuziasmul din primii ani de după prăbușirea Cortinei de Fier și destrămarea imperiului sovietic. Emoțiile erau sincere, elanul patriotic dezinteresat, adică din inimă, și gândurile noastre duceau spre același ideal. Am fost într-adevăr împreună la numeroase acțiuni ale comunității românești de-acolo, am trăit la cea mai înaltă tensiune victoriile mișcării de renaștere națională, precum și șicanele – ca să nu le numesc altfel – deci șicanele autorităților ucrainene și ale extremiștilor, naționaliștilor împotriva voastră. Mergeam atât de des la Cernăuți, de cele mai multe ori anunțat

de tine printr-un telefon, pentru a nu pierde pulsul evenimentelor despre care relatam apoi în presa din țară. Nu vreau să exagerez și nici n-am motiv să mă laud, dar am fost primul ziarist care a informat opinia publică din România despre situația din nordul Bucovinei, despre cine sunt conaționalii noștri de-acolo și despre necazurile și idealurile lor. După atâtea decenii de izolare era nevoie, trebuia să se știe adevărul despre voi.

Î. Poziția ta îndrăzneță n-a rămas nepedepsită de cei vizați.

R. O, despre șicanele de la vama Porubne nu mai vorbesc. De fiecare dată era un calvar trecerea spre Cernăuți. Apoi a fost acel furt din mașina parcată chiar în fața sediului Societății „Mihai Eminescu”, un furt minuțios pregătit prin care mi s-a luat reportofonul cu înregistrările unor interviuri ale fruntașilor mișcării. Dar eu n-am dorit să fiu decât cronicarul vieții românilor cernăuțeni, iar prin corespondențele mele să atrag atenția politicianilor și guvernanților dâmbovițeni asupra celor ce se întâmplă în partea cealaltă a Bucovinei.

Î. Așa s-a născut cartea despre care aminteam.

R. Acolo sunt inserate și memorii ale deceniilor de înstrăinare din epoca sovietică, precum și din paginile negre ale deportării staliniste. Cartea s-a vrut, cum ziceai, o radiografie a durerilor și doleanțelor românilor nord-bucovineni. Nu mi-a fost deloc ușor s-o văd tipărită (am menționat faptul acesta în prefața volumului), dar m-a uimit pățania cu cele o sută de exemplare dăruite Societății „Mihai Eminescu”, exemplare, care, înainte de a ajunge în mâinile celor cărora le erau destinate, au poposit o vreme în depozitele secrete ale Securității ucrainene. Înclin să cred că acea diversiune fusese înscrisă în agenda neprietenilor noștri și ea trebuia efectuată.

Trist este că între timp s-au petrecut și se petrec fapte deloc plăcute. Și în ceea ce mă privește și în ceea ce vă privește. Bătălia mea pentru Bucovina, ca să-i spun așa, nu mi-a adus decât neplăceri și necazuri. Despre unele ai pomenit și tu. E vorba, de pildă, de presiunile exercitate asupra mea de fostul director general Rompres, determinate de considerente politice. Respectivul fusese propulsat în fotoliul de la Casa Presei odată cu miile de așa-ziși specialiști ale defunctei coaliții țărănist-liberale. Unul din țelurile sale, odată ajuns acolo, a fost acela de a se debarasa de oamenii incomozi pentru a aduce în locul lor indivizi de teapa

sa. *Bucovina care ne doare* l-a ațâțat și mai mult, încât în una din discuțiile avute cu el am fost calificat nici mai mult nici mai puțin decât naționalist extremist. Faptul că de fiecare dată îl înfruntam a pecetluit situația mea.

Î. Noi, cei de la Cernăuți, după cum știi am fost neplăcut surprinși de cele întâmplare, cu atât mai mult cu cât știam ce se ascunde în spatele acelei eliminări. Dar nu mi-ai răspuns la ce te întrebam, ai de gând să adaugi la *Bucovina care ne doare un nou volum*?

R. Este posibil să pregătesc pentru tipar cea de a doua carte dedicată Bucovinei, pentru că selecția materialelor a și fost făcută. Cartea va însuma evenimentele și ecurile acestora începând din 1995 și până la zi, și va avea aproximativ 200 de pagini. Desigur, acum situația este cu totul alta, dezamăgirile încep să devină preocupante și cauza acestora se găsește deopotrivă și într-o parte și în cealaltă. Probabil a intervenit uzura, sentimentele frumoase sunt tot mai rare, ele fiind estompate de eternele păcate omenești – invidia, ambiția deșartă, minciuna, rachiuna etc.

Cel mai mult mă întristează faptul că în mișcarea românească de la voi se extind cu repeziciune, cu pregnanță, efectele acestor metehne. Am fost alături de cauza românismului de la Cernăuți și tot ceea ce am întreprins pentru cauza sa, uneori nu cu puține riscuri și sacrificii, am întreprins fără să urmăresc nici un fel de avantaj sau privilegiu, ci numai dintr-o datorie de conștiință. Poate, așa cum îți relatam anterior, și dintr-un impuls venit din subconștient și pe care-l pun pe seama sacrificiului suprem al tatălui meu. Aflu însă de la o vreme despre fapte neplăcute în care sunt implicați și unii dintre prietenii mei și-mi zic că nu are, nu mai are nici un rost să visez cu ochii deschiși. Nu puține asemenea dezamăgiri mi-au fost date în perioada la care mă refer. Mă abțin să dau exemple și nume dar nu pot să înțeleg cum de s-a ajuns aici și cum e posibil ca sentimentele înălțătoare care ne-au animat cândva să devină o simplă monedă de schimb pentru realizarea unor interese, mai mult sau mai puțin profitabile, mai mult sau mai puțin imperioase, motivate la o adică.

Î. Pentru că am atins o asemenea coardă sensibilă te-ai întreba, care calități umane le apreciezi mai mult și ce păcate omenești îți displac?

R. Eu aparțin unei generații care, dincolo de nenorocirile și frustrările ce i-au marcat destinul, a fost crescută în cultul

respectului pentru valorile morale și spirituale. Cinstea, corectitudinea, respectul față de părinți și față de vârstnici, spiritul de dreptate, disprețul față de minciună, lășitate și trădare, frica de Dumnezeu, mila pentru cei aflați în suferință etc. sunt principalele precepte care mi-au călăuzit existența. Din cauza aceasta de multe ori am fost considerat naiv. Recunosc, mai ales în vremurile de azi, sunt un om lipsit de simț practic, nu știu să profit de o anume relație sau de o anume împrejurare. Am comis de-a lungul vieții numeroase gesturi de generozitate, pentru multe dintre acestea alegându-mă cu surprize dintre cele mai neplăcute. Defectul meu este, dacă acesta poate fi numit defect, că eu nu pot să-i judec pe alții decât prin ceea ce simt eu. Dacă eu sunt corect, cred că toți trebuie să fie corecți, dacă eu nu pot să accept vreun folos necuvenit, cred că toată lumea ar trebui să nu râvnească la ceea ce nu i se cuvine.

Î. Conduci de o bucată de timp revista „Bucovina literară”, o publicație de înaltă ținută și care se bucură de reale aprecieri. Cum vezi tu această revistă, ținând cont de rolul ei în viața culturală a istoricei noastre provincii?

R. În ianuarie 1990, când noile condiții ne-au permis, noi, grupul de scriitori din Suceava, care realizasem până atunci un modest supliment literar „Pagini bucovinene”, inclus în corpul „Convorbirilor literare” de la Iași, am decis că e momentul să facem o revistă de sine stătătoare, care să pună în valoare potențialul creativ de care dispuneam. La propunerea mea, această publicație a devenit „Bucovina literară”, noua serie, prin preluarea numelui fostei publicații cernăuțene de dinainte de 1944. Profilul revistei s-a conturat treptat. Într-o primă fază ea era un conglomerat de materiale, pentru ca, ulterior și, îndeosebi în ultimii ani, să-și definească structura și, odată cu aceasta, să-și sporească exigențele. Suntem o publicație care nu se cantonează în niște coordonate localiste, ci una care, respectând reperele spirituale ale Bucovinei, este implicit ancorată în marile probleme ale literaturii și vieții literare din România contemporană. De aceea, alături de semnăturile noastre în „Bucovina literară” vei găsi de fiecare dată semnături de prestigiu din întreg spațiul cultural național. Noi acordăm, se înțelege, atenția cuvenită fenomenului literar din cele două părți ale Bucovinei și, după cum știi, avem o rubrică permanentă, deschisă confrăților noștri din Cernăuți. Din păcate, însă, colaborările voastre se lasă prea mult așteptate.

Î. „Bucovina literară” se vrea o continuare a publicației cernăuțene interbelice sau ea este altceva?

R. Răspunsul meu se găsește chiar în întrebarea pe care mi-o adresezi, ea este o continuare a ceea ce au început înaintașii noștri, dar este, în același timp, și o publicație ce se sincronizează cu cerințele publiciste de astăzi. Cum aminteam puțin mai sus, am reușit treptat să depășim limitele interesului local care se mai numește și provincialism. A face loc în paginile unui periodic de acest gen creatorilor, autorilor din zonă și laudelor reciproce înseamnă a-ți tăia singur craca de sub picioare. „Bucovina literară” se vrea o publicație care refuză literatura de proastă calitate și care se racordează în permanență la pulsul exigențelor scrisului românesc. Din aceste motive unii ne consideră elitști, iar atunci când le refuzăm colaborările mediocre se supără pe nedrept pe noi...

Î. Ion Beldeanu, noi te știm în postură de publicist de excepție, așa cum te cunoaștem și ca poet de forță, dar și prozator de reală sensibilitate. Care din toate aceste fațete ale scriitorului ți se potrivește mai bine sau te reprezintă în cea mai mare măsură?

R. Mă pui la o dificilă încercare pentru că nu știu în clipa asta ce să-ți răspund. Aș fi înclinat de pildă să spun că cea mai apropiată de mine a fost și a rămas publicistica. Poate și pentru că toată viața m-am aflat în tranșeele gazetăriei din prima linie. De altfel, debutul meu editorial s-a produs în 1974 cu o carte de reportaje semnată împreună cu prozatorul Alexei Rudeanu, colegul și prietenul meu de tinerețe. Recunosc, mi-a plăcut și îmi place această postură de combatant și continuu s-o practic și astăzi, deși cu mai puțină ardoare ca altădată.

Proza a reprezentat o permanentă tentație, am scris și am publicat două cărți, cea de a doua fiind chiar o reușită elogios apreciată. Numai că proza nu-i o permanentă pentru mine. Și am lăsat poezia la urmă, pentru că poezia rămâne mereu marea mea obsesie, marele meu examen pentru care totdeauna am avut emoții, iar atunci când m-am considerat nepregătit, am preferat să amân intrarea în arenă, să exerseze îndelung pentru a fi sigur că nu voi rata. De la o vreme scriu însă tot mai rar poezie. Cineva spunea că adevărata poezie este cea pe care o scriem în tinerețe. Nu sunt într-un totu de acord cu această afirmație, dar ceva adevăr există aici. Din acest motiv, nu-i suport pe industriași, pe cei

care compun în neștire și indiferent de ce le iese de sub peniță aruncă imediat pe piață. O adevărată carte de versuri nu se poate, nu trebuie să fie editată, decât o dată la cinci ani, dacă nu la un interval și mai mare de timp. Restul e maculatură.

Î. Ai vorbit despre înaintașii noștri de la Cernăuți. Te afli de mai mulți ani în fruntea Societății Scriitorilor Bucovineni. Cât de grea este această povară?

R. Nu-i deloc ușoară, mai ales că eu m-am înhămat la această poveste încă de la reactivarea SSB, adică de la acel furtunos sfârșit de decembrie 1989, când fostul Cenaclu Suceava al Uniunii Scriitorilor a devenit Societatea Scriitorilor Bucovineni. O perioadă de timp Societatea noastră a cam lăncezit pentru că unii dintre cei cu care pornisem la drum se arătau foarte mulțumiți de simplul fapt că ea exista. Or, numele pe care-l purta gruparea noastră însemna și o serioasă responsabilitate. Implicându-mă din 1995 în funcția menționată, am început să inițiez o serie de acțiuni care să facă din SSB o prezență și nu una oarecare în viața spirituală a Bucovinei. Și în bună parte, împreună cu colaboratorii mei, am reușit. SSB reprezintă azi un reper, o autoritate culturală.

Î. Dar ce este cu acea Uniune a Scriitorilor și Publiciștilor apărută spre sfârșitul anului 2000?

R. N-aș vrea să abordez acest subiect, pentru că e lipsit de relevanță pentru a-i acorda o asemenea importanță. Mă limitez să zic doar atât, ceea ce s-a întâmplat cu respectiva uniune constituie o izbucnire de ambiții și vanități fără acoperire ale unora dintre amicii noștri, iar tentativa lor de a crea o diversiune împotriva SSB n-a dat din fericire rezultatul scontat. Și aceasta pentru că SSB reprezintă o zestre culturală și morală prea puternică pentru a se clătina atât de ușor.

Î. Dragă prietene, ne apropiem de sfârșitul convorbirii noastre și n-aș vrea să încheiem înainte de a aminti și de războiul tău cu Ministerul Culturii. Nu de alta, dar pentru a se vedea cât de ingrată poate fi uneori societatea cu oamenii de creație.

R. E o istorie urâtă și deloc simplă. De fapt, viața mea, parcă am mai spus asta, e semănată nu cu puține asemenea întâmplări cărora a trebuit să le fac față, de cele mai multe ori refuzându-mi-se victoria. Sunt un ghinionist, recunosc, dar am avut dintotdeauna respect pentru dreptate și adevăr și m-am luptat, pe cât mi-au stat puterile, pentru a face ca adevărul să nu moară. Din această

cauză mi-am atras mereu vrăjmășii, invidii, revanșe nemeritate etc. Cu Ministerul Culturii lucrurile au fost cam în felul următor. În 1996, la recomandarea prefectului de atunci al Sucevei am concurat pentru postul de consilier-șef la Inspectoratul pentru cultură. Toată activitatea mea de-a lungul anilor vorbea suficient despre pasiunea și reușitele mele în acest domeniu. Cunoșteam moleșeala din instituția cu pricina și îmi plăcea să cred că aveam abilitățile necesare pentru a-i pune capăt și a revigora starea de lucruri existente. Povestea despre care vorbim se petrecea la o răscruce de evenimente politice. Vechea guvernare se ducea și, în noiembrie 1996, puterea era preluată de coalțiție. Susținusem examenul la București, la Ministerul Culturii, întregit și de o lucrare scrisă chiar despre o posibilă unire culturală dintre nordul și sudul Bucovinei, numai că rezultatele se lăsau așteptate.

De la bun început, am știut că ceva se pune la cale. Mai întâi prin „culturnicii” care nu agreau nici într-un fel venirea mea ce amenința să le tulbure dulcea lenevie și apoi la nivelul factorilor de decizie. Instalarea noului prefect a clarificat dintr-o dată semnele de întrebare. Din clipa aceea am știut că șansa mea era pierdută. I-am făcut totuși o vizită pentru a mă convinge. Nu i-am cerut decât să afle de ce ministerul tace. Și știi ce mi-a răspuns? „Pe noi, adică pe Măria sa unsul în fruntea autorității statale, nu ne interesează ce a fost înainte de 17 noiembrie 1996”, data când Alianța țărănistă-liberală-pedistă câștigase alegerile. Ulterior, mi s-a comunicat că nu eram eu cel preferat și că urma să se organizeze un nou concurs. Totul era o cacialma ordinară pentru ca noul prefect să-și plaseze în acea funcție omul său. Ceea ce m-a bulversat și m-a umilit a fost faptul că pierderea concursului era motivată de o notă de șase primită de la unul dintre cei cinci membri ai comisiei de examinare.

Nu-mi mai rămânea altceva decât să-mi apăr onoarea și să fac dovadă că la mijloc era o mistificare grosolană. Ca atare am deschis acțiune în judecată împotriva numitului minister. Procesul a durat mai bine de trei ani și jumătate pentru ca, în sfârșit, prin hotărârea Curții de Apel Suceava, devenită definitivă și irevocabilă în urma acceptării acesteia de către Curtea Supremă de Justiție, ca acel mincinos proces-verbal de examinare să fie anulat și subsemnatul să fie declarat câștigător al concursului în cauză. A fost o simplă satisfacție morală, desigur, pentru că ministrul Caramitru n-a avut măcar bunul-simț să schițeze o scuză sau să încerce a simula

oferta pe care o meritam. Dacă aş fi fost un obraznic, ar fi trebuit – vorba unui amic – să mă înfăţişez a doua zi la Inspectoratul pentru cultură şi să mă aşez în fotoliul ocupat de protejatul prefectului. Oricum, vreme de patru ani respectivul a moţait în linişte acolo fără să-l deranjeze cineva, timp în care viaţa culturală a lăncezit mai departe.

Î. De ce n-ai fost ulterior reabilitat sau recompensat în vreun fel pentru nedreptatea suportată în timpul guvernării CDR?

R. Poate aşa ar fi trebuit să se întâmple, numai că politicienii, indiferent de coloratura lor, sunt la fel. Egoişti, farisei, lipsiţi de scrupule. Venirea la putere a PDSR în noiembrie 2000 a perpetuat, în ceea ce priveşte cultura o stare de fapt binecunoscută. În mod paradoxal la instituţia despre care am vorbit a fost readus chiar omul care în cealaltă guvernare pedeseristă fusese demis. Cu alte cuvinte, cel dat alaltăieri afară, în orice caz nu pentru ochii săi albaştri, este readus triumfal înapoi şi reaşezat în scaunul ştiut. Povestea asta m-a amărât suficient pentru a mă mai interesa ce se întâmplă mai departe acolo.

Î. Poate în felul acesta are de câştigat scriitorul care eşti, are de câştigat revista pe care o conduci, are de câştigat viaţa literară a Bucovinei.

R. Este posibil sau mai exact înclin să cred că este aşa.

Î. Nu mi-ai spus nimic despre ceea ce faci acum şi în continuare, ce proiecte pui la cale, ce scrii?

R. Ar trebui să-ţi răspund că pregătesc cutare carte, că aştept să-mi apară volumul nu ştiu care şi aşa mai departe. Sincer să fiu, mă simt aproape blocat când văd mulţimea de produse tipografice, că altfel nu pot numi noianul de volume şi volume de toate culorile şi mărimile semnate de atâţia inşi lipsiţi de har, dar care se îmbată cu iluzia şi chiar cred că sunt scriitori. Cantităţi imense de hârtie se consumă în van pentru potolirea ambiţiilor nestăvilite ale acestor grafomani. E suficient să vezi ce maldăre de cărţi se adună în redacţiile revistelor pe care nimeni nu le va citi, pentru a fi tentat să renunţi a mai scrie şi a mai publica ceva. Şi asta în timp ce mulţi autori de talent nu-şi pot vedea tipărite cărţile din lipsa de bani sau tineri promiţători aşteptând mila sponsorilor. E trist şi e dureros în acelaşi timp.

Î. Şi o ultimă întrebare. Spune-mi, te rog, care crezi că va fi viitorul literaturii în secolul, în mileniul în care am intrat?

R. Nu-mi fac iluzii în acest sens. Literatura, cartea în general sau în special, se îndepărtează tot mai mult de contemporanii noștri. Și aceasta din două mari motive. Mai întâi, ar fi ascendența nestăvilită a prețurilor care transformă cartea într-un obiect de lux. Și aici, în acest context, nu trebuie să pierdem din vedere ceva foarte important. Cititorul dornic de lectură nu mai găsește în biblioteca publică lucrarea pe care el singur nu și-o poate cumpăra, dar nici respectiva bibliotecă nu și-o poate procura, deoarece nu mai primește bani pentru completarea și înnoirea fondului de carte sau primește sume simbolice. A doua cauză ar fi aceea ce se numește cultul inculturii, la care asistăm neputincioși în ultimii ani. Așadar, asistăm îngroziți la o ofensivă a subculturii, a pornografiei, a violenței și a prostului gust care acționează foarte rapid îndeosebi în straturile de jos ale societății. Dar ceea ce contribuie decisiv la imbecilizarea individului și îndepărtarea sa de adevăratele valori culturale este televiziunea. Se difuzează pe toate canalele din zori până în zori iluzii, modele de bătărbănie, farse ale adevărului și ale dreptății, pilde de jaf, de escrocherie sau de îmbogățire fără muncă, modele monstruoase de descurcări, ucigași, satrapi, femei ușoare etc.

Toate acestea au condus și conduc la ruperea relației dintre individ și morală, dintre individ și educație, dintre individ și cultură. În asemenea condiții se va ajunge ca singurii cititori ai cărților de literatură să rămână doar autorii acestora și eventual cei din imediata lor apropiere.

Î. **Îmi pare rău că încheiem dialogul nostru pe această notă deloc veselă. Dă-mi voie, totuși, ca la capătul convorbirii noastre, pe cât de sincere, pe atât de interesante, să-ți mulțumesc și să-ți doresc sănătate și tot binele din lume.**

CHEIA DE BOLTĂ ÎN ACTIVITATEA ARTISTICĂ A PICTORULUI BUCOVINEAN ȘTEFAN PURICI

L-am întâlnit pe pictorul Ștefan Purici lucrând la unul din altarele Bisericii *Sfânta Treime* a Mănăstirii de maici din Cernăuți. Era foarte prins de lucru și cuprins de pasiune pentru ceea ce făcea, muncind la finisarea unor chipuri de sfinți din panteonul creștin-ortodox. Pe unul din registrele pictate am văzut reprezentată *Liturghia îngerească*, motiv ce apare pentru prima dată în picturile bisericilor din nordul Bucovinei. În ansamblul lucrării realizate la Mănăstirea de maici s-a respectat programul iconografic bizantin, ceea ce constituie, de fapt, o viziune nouă asupra picturii și iconografiei din Bucovina, aplicată de pictorul Ștefan Purici. A trebuit să insist mult pentru ca să-l pot sustrage de la ceea ce făcea. El însuși avea înfățișarea unui sfânt, cu fața palidă, absorbit de idei, cu privirea cuprinsă de o inspirație ciudată și cu pletele lăsate în dezordine pe spate. Lucra cu echipa sa de ucenici, pe care o tutelează mulți ani la rând în calitate de maestru și în calitate de îndrumător spiritual al acestor tineri pasionați pentru pictura bisericească. L-am întrebat dacă

**Cheia de boltă în activitatea artistică a pictorului bucovinean Ștefan Purici*, în „Glasul Bucovinei”, An. XV, nr. 4 (60), 2008, p. 7-28.

***Ștefan Purici* (n. 19 iunie 1965 în Mahala, regiunea Cernăuți) este pictor originar dintr-o localitate cunoscută prin personalități ca Grigore Nandriș și Anița Nandriș-Cudla. A urmat școala primară și gimnazială în Mahala, în paralel cu școala de pictură pentru copii din Cernăuți. Între 1980–1985 a studiat la Liceul de Arte „I. E. Repin” din Chișinău. Din 1990 a urmat cursurile Academiei de Arte Frumoase „Nicolae Grigorescu” din București, iar între 1991–1993 – Școala de pictură bisericească a Patriarhiei Române.

acești tineri lucrează separat sau sub îndrumarea lui. Era atât de concentrat, încât nu a reacționat la ceea ce-l întrebam. În timpul lucrului nu scotea nimeni nici o vorbă. Se vedea că tinerii care pictau în preajmă erau ucenicii lui, fiindcă trecea încet pe lângă fiecare, adăugând ici-colea o nuanță sau alta cu pensula. Într-un târziu mi-a răspuns, cu un glas care își revenea la realitate.

Ștefan Purici: Sunt printre ei mulți tineri care au absolvit școli medii generale sau licee de artă, dar și unii care fac facultatea în timpul de față. Sunt studenți din Chișinău, din Cernăuți și din zona regiunii Cernăuți, cum este Putila, Vijnîța sau am avut studenți chiar și din Kiev.

Ilie Luceac: Ați selectat acești tineri sau ei v-au găsit pe dumneavoastră? Și dacă vorbim despre ei, vă rog să-i și prezentați.

R. Care și cum. Unii dintre ei au venit singuri la mine, iar pe alții i-am selectat eu. Printre tinerii care lucrează sub îndrumarea mea i-aș numi pe Vitalie Cocea din Voloca-Hrușeuți, Tudor Aștefulesi din Târnauca, Domnica Zaidel-Loic din Mahala, Nicolae Gumeniuc din Corovia, Vasile Guranda din Soroca, Republica Moldova, Ion Cojocaru din Chișinău, Vitalie Halițea și Vitalie Popiuk din Putila, regiunea Cernăuți. Trebuie să vă spun că tinerii care au absolvit o instituție medie de specialitate sau chiar Academia de Arte Plastice au nevoie la început de cale de o practică specială la pictarea icoanelor. Sunt niște lucruri care trebuiesc însușite în practică, cu toate că școala pe care o faci și le oferă în mod teoretic.

Î. Care este criteriul de selecție al acestor tineri? Prevalează talentul sau sunt alte motive, în baza cărora îi alegeți?

R. O parte din tineri care au venit la mine erau nevoiți să susțină o probă practică, i-am testat într-un fel oarecare pictoricește sau au venit cu lucrările pe care le aveau finisate anterior. Sigur că în această selecție prevalează talentul. Nu am respins nici un tânăr care avea darul picturii, mai ales nativii care sunt înzestrați de la Dumnezeu cu un ochi exact, care vede dincolo de ce văd toți. Un coleg al meu de șevalet, pictorul Alexandru Timciuc, român și el tot de aici, de pe valea Prutului, din Mahala (Buda), cu care lucrăm împreună de ani de zile, se ocupă intens de educația acestor tineri, învățându-i desenul, compoziția, pictura. Ne cunoaștem din copilărie. El a absolvit școala de pictură din Cernăuți, apoi Liceul de Arte din Chișinău și după aceea Institutul de arte plastice „I. Creangă” din capitala Republicii Moldova. Mai vreau să adaug că

atât eu, împreună cu soția, cât și prietenul meu Alexandru Timciuc, ne ocupăm de educația profesională a acestor tineri, învățându-i practic să picteze, mai întâi pictura icoanei și apoi pictura murală bisericească. Mulți dintre ei sunt talentați și ne bucură acest fapt. Succesul lor este un îndemn și un suport moral și pentru munca noastră de fiecare zi.

Î. Aveți o bucurie în urma acestor tineri? Puteți să afirmați că munca dumneavoastră a dat rod?

R. Cred că am tot temeiul să mă bucur de uceniciei mei. Mare mi-a fost bucuria când școala care am înființat-o cu binecuvântarea Înalț Preasfințitului Onufrie, Mitropolitul Cernăuților și al Bucovinei, a obținut Premiul de excelență la concursul „Icoana din sufletul copilului”, organizat de către Ministerul Culturii și Cultelor și Patriarhia Română, consecutiv, doi ani la rând.

O altă mulțumire sufletească mi-a prilejuit-o sânguința lui Vitalie Cocea, care la cei 23 de ani ai săi conduce un șantier de pictură bisericească sau Tudor Aștefulesi, care încearcă să țină piept conducerii unui atelier de pictură. Succese deosebite a obținut și Domnica Zaidel-Loic din Mahala, iar verișoara ei, Marcela Straticiuc pictează, vreme de doi ani, la Lavra Sfântul Aleksandru Nevski din Sankt-Petersburg.

Școala a organizat și expoziții de pictură. Cele mai reușite lucrări au fost expuse la Casa de cultură din Noua Suliță, la Consulatul General al României din Cernăuți. Aceste realizări ne bucură și ne încurajează.

Î. Maestre Ștefan, aș dori să ordonăm lucrurile și s-o luăm de la început, așa cum se cuvine într-un dialog de felul acesta. O formulă plauzibilă ar fi să începem cu școala pe care ați făcut-o, cum a decurs copilăria dumneavoastră și cum ați fost ademenit de pictură?

R. M-am născut la 19 iunie 1965 în comuna Mahala de pe valea Prutului, actualmente chiar îi zice satul Prut. Comuna Mahala de lângă Cernăuți este cunoscută în societatea românească doar dacă rostim cel puțin două nume de rezonanță: cel al profesorului universitar Grigore Nandriș și cel al țărancei Anița Nandriș-Cudla... Mă mândresc că m-am născut și eu aici, sub geana Cernăuților. Am avut parte de o copilărie frumoasă. În familia noastră toată lumea era învățată cu munca, mai ales munca la câmp. Tata a avut multe oi, de aceea cunosc meseria de baci, știu ce înseamnă balada *Miorița*, mergeam să pasc oile și luam cu mine mereu o

carte, însă până la urmă descopeream că citesc frumusețea care mă înconjură: apele învolburate ale Prutului, frumusețea luncilor de lângă Prut, poezia multicoloră a pădurilor și a câmpiilor în plină vară sau în fapt de toamnă. Aveam întotdeauna și un album cu mine, unde prindeam sub creion încântătoarea priveliște a naturii care mă înconjură. Probabil că din această perioadă am simțit atracția pentru pictură, pentru culoare.

Î. V-aș ruga să specificați niște perioade ale școlii pe care ați făcut-o, pentru ca cititorii noștri să vă cunoască mai bine, așa cum vă prețuiesc și pictura din bisericile pe care le-ați zugrăvit până în prezent.

R. Am făcut clasele primare în comuna natală, apoi școala medie necompletă din Mahala, învățând paralel și la școala de pictură pentru copii din Cernăuți. În 1980 mi-am continuat studiile la Liceul de arte „I. E. Repin” (astăzi poartă numele pictorului Plămădeală) din Chișinău, pe care l-am absolvit în 1985. A urmat serviciul militar în termen, după care în 1987 m-am angajat la Fondul plastic din Cernăuți, pe atunci Combinatul de arte plastice.

Î. Ce obligații ați avut sau în ce a constat angajarea la Combinatul de arte plastice, astăzi Fondul plastic din Cernăuți? Cu ce v-ați ocupat acolo?

R. Executam diferite picturi de design, interioare sau exterioare pe care trebuia să le amenajăm din punct de vedere estetic. De exemplu, am fost printre primii care am realizat reclame publice de anvergură. Între timp, mă gândeam la un studiu serios al picturii.

Î. Și când s-a întâmplat acest lucru?

R. În 1990, la îndemnul mai multor prieteni, inclusiv și a criticului literar Ștefan Hostiuc – măhălean și el de origine – am susținut probele necesare care trebuiau date pentru a pleca la studii în România. Aceste lucruri se făceau atunci în baza unui acord bilateral între Ucraina și România, ultima oferind burse de studiu tinerilor de origine română din regiunea noastră. Astfel, am ajuns să devin student la Academia de Arte Frumoase „Nicolae Grigorescu” din București.

Î. Așadar, odată cu studiile la Academia de Arte Plastice din capitala României a început o pagină nouă în viața dumneavoastră.

R. Sigur că la început aveam frică să plec de acasă, cu atât mai mult că pictam o biserică în Basarabia, deci aveam de acum

o experiență oarecare și mă înspăimânta plecarea pe mai mult timp de acasă. Însă când am venit la București, mi-a plăcut atât de mult orașul, încât am rămas să studiez cu multă ardoare în acel așa-numit „micul Paris” de odinioară. Primul an a fost cam greu pentru mine, până mi-am pus la punct problemele cu limba. Colegii din țară erau mai pregătiți și la specialitate, și la celelalte discipline generale.

Î. Ce se studiază în primul an la Academia de Arte Frumoase?

R. În primul an am făcut pictură, compoziție, desen, desen academic, obligatoriu anatomie. Însă eu am rămas cu plăcerea de a picta icoane, în primul rând, fiindcă înainte de a pleca la studiu, pictasem deja câteva biserici. Vroiam să fac pictură bisericească și acest gând mă stăpânea.

Î. Probabil că la Academie v-ați ales specialitatea pictură monumentală.

R. Să știți că și pictura bisericească este o pictură monumentală, deci specialitatea pictură monumentală include și noțiunea de pictură bisericească. Am rămas totuși la specialitatea „pictură”, unde l-am avut ca îndrumător pe marele profesor Ștefan Câlțea, de la care am învățat tainele picturii adevărate. Dânsul a fost un om deosebit din toate punctele de vedere. Văzând, de exemplu, că sunt atras de pictura icoanei, mi-a propus în vacanțele de studiu să pictez pe diferite șantiere cu un alt mare pictor, Grigore Popescu, care era prietenul profesorului Câlțea. Astfel am ajuns să pictez cu maestrul Grigore Popescu la Mănăstirea Râmeț din județul Alba Iulia. Acolo am făcut primii ani de ucenicie adevărată, cu maestrul Grigore Popescu, care avea ucenici din toată țara. Am stat acolo o vară și am pictat. Al doilea an am avut norocul să pictez în calitate de ucenic la Mănăstirea Tismana, tot cu maestrul Grigore Popescu. Consider că am făcut două școli în paralel: Academia de Arte Plastice și șantierele de vară cu pictură bisericească.

Î. Este un mare noroc pe care l-ați avut, deoarece nu fiecare poate să beneficieze de o asemenea ocazie. Să pictezi la frumoasa Mănăstire Tismana, de care este legat numele lui George Coșbuc, nu este o simplă întâmplare, ci mai curând o ofertă a sorții. Ați avut noroc.

R. Norocul vine și din partea profesorului Ștefan Câlțea, care avea grijă să fac șantierele de vară, deoarece programele de studiu erau foarte dense și nu fiecare putea să le facă față. Consider că am

învățat bine pictura bisericească, deoarece la lucrarea de licență am prezentat patru icoane. Și am avut succes cu ele.

Î. Care v-a fost volumul lucrării de licență la Academia de Arte Frumoase „Nicolae Grigorescu”? Este interesant, ce trebuie să prezinte la sfârșitul cursului de pictură un licențiat al acestei instituții?

R. Deși trebuia să fac pictură în ulei, am fost admis să prezint patru icoane, ca material practic al lucrării de licență. Comisia a luat această decizie, deoarece s-a convins că-mi place pictura bisericească. Și apoi, domnul profesor Câlțea m-a susținut în această idee.

Î. Specificați, vă rog, în ce constă tehnica picturii în ulei și tehnica picturii unei icoane. Atât tehnica cât și materialele cu care se lucrează, presupunem că sunt diferite. Descifrați aceste frumoase taine pictoricești.

R. La Academia de Arte Plastice sunt mai multe facultăți, iar două din ele se intitulează Pictura monumentală (murală) și Pictura de șevalet. Ca să poți picta icoane pentru biserici, trebuie să faci Facultatea de pictură monumentală (murală). Aici se învață arta și tehnica picturii murale, cât și cea a icoanelor. Iar la pictura de șevalet se învață compoziția și pictura în ulei. Aici intră și peisagistica, care se realizează în ulei. Eu am rămas la pictura de șevalet, apoi am avut posibilitatea să însușesc bine și pictura bisericească, pe șantierele de vară, după cum vă spuneam, alături de specialiști experimentați, ceea ce mi-a prins foarte bine.

Î. V-aș ruga să vă amintiți despre cei mai îndrăgiți profesori ai dumneavoastră de la Academia de Arte Frumoase „Nicolae Grigorescu”.

R. Despre profesorul Ștefan Câlțea v-am vorbit. Să știți că în cei șase ani de studii care se fac la Academia de Arte am avut mai mulți îndrumători talentați. Mi-aduc aminte de profesorul de anatomie – tot Popescu îl chema – care este originar din Cernăuți. El ne povestea că a locuit pe strada Fedkovyci (fosta Aviator Gagea) din Cernăuți, după care s-a refugiat din acest oraș, odată cu declanșarea celui de al doilea război mondial.

Î. Spuneți că durata studiilor la Academia de Arte este de șase ani, mai rămâne să adăugați dacă studiile se fac cu frecvență sau la distanță, adică prin corespondență?

R. Studiile la Academia de Arte Plastice sunt cu frecvență. În decursul desfășurării lor se face intens pictură în atelier, pictură

monumentală, se organizează diferite expoziții, se studiază în muzee. Eu am absolvit Academia de Arte Frumoase în 1996, prezentând patru lucrări la licență. În fond, patru icoane cu *Arhanghelul Mihail*, *Arhanghelul Gavriil*, *Sfântul Nicolae* și *Sfântul Vasile cel nebun pentru Hristos*.

Î. Vă rog să mărturisiți cum ați ajuns la pictura bisericească? Cred că și profesorii pe care i-ați avut au contribuit decisiv la această alegere pentru care ați optat. Sau e vorba numai de pasiunea dumneavoastră?

R. La pictura bisericească am ajuns din dragostea față de icoană, de Dumnezeu. Apoi am avut noroc de profesorul Ștefan Câlțea, după cum vă mai spuneam, care m-a trimis câteva veri la rând pe șantiere, unde am întâlnit specialiști remarcabili în pictura bisericească. Și apoi, din 1991 până în 1993 am făcut Școala de pictură bisericească din cadrul Patriarhiei Ortodoxe Române din București. Iar vara plecam să învăț și să pictez pe șantierele care erau în lucru. Așa am ajuns la maestrul Grigore Popescu, de la care am învățat practic pictură bisericească. Fără această școală și experiența acumulată nu aș fi putut să pictez biserici.

Î. Erați de unul singur acolo, pe șantierele de vară, sau ați mai avut colegi, ați fost mai mulți? Cum se desfășoară activitatea sau cum se lucrează pe un asemenea șantier de pictură bisericească?

R. Bineînțeles, că eram mai mulți ucenici care pictam, în diferite etape, sub îndrumarea unui maestru. Acest șantier de pictură bisericească se desfășoară în felul următor: ucenicii care sunt mai avansați, pictează chipurile sfinților, veșmintele lor, ceilalți pictează fondurile, fac diferite ornamente ale interiorului bisericii, aplică foița, mestecă culorile, fac diferite schițe, desenează. Care sunt la început de cale, încep cu desenele. Așa și eu am început, așa îmi învăț și ucenicii mei de astăzi.

Î. Așadar, din 1996 până astăzi au trecut vreo doisprezece ani. Cum s-au scurs acești ani pentru dumneavoastră, chinuitor de încet sau ca o clipă?

R. Aș răspunde că au trecut foarte repede sau mai corect spus, rapid și chinuitor. De fapt, în acești ani ai studenției am rezolvat mai multe lucruri. Fiind în București, am cunoscut-o pe Doina, care mi-a devenit soție. Eram atunci în anul doi de facultate. Ne-am căsătorit, am locuit la cămin. În București mi s-au născut și cei doi fii ai mei. Într-un cuvânt, le-am reușit pe toate, dar important

este că am reușit să învăț pictura. Soția mea a făcut Facultatea de Litere. Dânsa este un om deosebit, mă ajută foarte mult în ceea ce fac, în primul rând mă înțelege excepțional.

Î. Prezențați-vă, vă rog, fiii. Am înțeles că vă urmează exemplul, optând pentru aceeași specialitate ca și tatăl.

R. Pe cel mai mare dintre fii îl cheamă Horia-Ștefan, are vârsta de 16 ani și face Liceul de arte din Cernăuți. Iar cel mai mic este Constantin-Alexandru, noi îi zicem Costel. Băiatul va împlini anul acesta vârsta de 14 ani.

Î. Să vă fie sănătoși și să pășească cu dreptul, atât în viață, cât și în domeniul specialității pe care și-au ales-o, adică să vă ajungă din urmă. Sunt sigur că nu i-ați impus să vă urmeze calea și să devină pictori.

R. Sigur că nu. Știți prea bine, copilul unui muzician sau al unui pictor urmează îndeletnicirea părintelui doar dacă este înzestrat. Ori cântă, ori nu cântă. Așa e și cu pictura: ori pictezi, ori nu poți picta. Talentul vine pe alte căi, el nu se transmite chiar din mână în mână.

Î. Deci, ați venit din București cu plinul: soție, copii, diplomă, doldora de carte și de experiență.

R. Da, dar pe loc gol. Totul a început de la zero. Casă, masă, stabilitate materială, deoarece trebuia să fac față obligațiilor de părinte și să-mi întrețin familia. Să știți că am avut noroc. Nu a durat mult timp de când mă întorsesem de la București și am ajuns să pictez o biserică. E vorba de lăcașul *Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil* din satul Corogea (Corovia, regiunea Cernăuți), pe care am finisat-o în 1997. Adevărul este că până atunci mai pictasem două biserici. Una din ele, Biserica *Nașterea Maicii Domnului* din satul Unguri, Republica Moldova, am lucrat-o în 1989. Cea de a doua, Biserica *Sfinții Împărați Constantin și Elena*, din Călărașii Vechi, România, am pictat-o în 1993, în perioada studenției mele de la București.

Î. Explicați, vă rog, cum se ajunge să lucrezi o biserică sau alta? Există un concurs oarecare sau e de ajuns doar o invitație personală?

R. Când am fost invitat să pictez biserica de la Corovia, a cărei pictură am realizat-o în ulei, m-au găsit pur și simplu enoriașii și părintele paroh. Ei mi-au și lansat invitația, știind că am mai executat astfel de lucrări. Abia după realizarea picturii interioare la această biserică, m-am decis să încerc să fac pictură bizantină, ceea ce nu exista până atunci în nordul Bucovinei.

Î. Aici trebuie să discutăm mai pe larg. Despre tehnica picturii bizantine și despre ceea ce ați reușit în acest domeniu, merită s-o spuneți metodic, pe îndelete, cu lux de amănunte, deci, vă lansăm invitația.

R. Ne-am întors aici, în Bucovina, unde, de fapt, nu prea există biserici care să fie pictate în stil bizantin, doar pictura veche de la biserica din Lujeni. Nu cunosc unde s-ar mai afla vreo biserică pictată în stil bizantin. Și astfel, încet-încet, am început să pictez icoane în stil bizantin. În Cernăuți n-am găsit această tradiție, adică, de a înfrumuseța interiorul bisericilor cu pictură bizantină. Cred că suntem primii care am încercat să aplicăm acest stil în pictura bisericească.

Î. Acest început în pictură, am în vedere acest pionierat în domeniul aplicării stilului bizantin în nordul Bucovinei, s-a soldat cu eforturi din partea dumneavoastră sau nu?

R. Da, vreau să vă spun că am început-o de la zero. Ne-am gândit să facem o școală, niște cursuri de pictură bisericească. Neavând nici un spațiu și nici o înțelegere din partea nimănui, am hotărât să organizez aceste cursuri la mine acasă, în atelierul meu de pictură. Nu avem alt local nici până în ziua de astăzi, de aceea continuăm lucrul și învățătura la mine acasă. Până în ziua de astăzi nu avem și nici un sprijin material din partea cuiva.

Î. Care este contingentul de ascultători la această școală particulară, cred că așa ar fi potrivit s-o numim.

R. Am început cu copiii care au absolvit clasa a zecea sau cu cei de la instituții diverse de specialitate. I-am învățat pe rând ce înseamnă pictura bizantină, adică pictura bisericească. Am luat-o de la început, i-am învățat ce înseamnă în general desenul, pictura, compoziția, aplicarea foiței, cum se prepară scândurile, lemnul pentru a putea picta o icoană, cum se prepară pereții, mă rog, tot ce trebuie pentru a putea picta. Tot ce am învățat eu la București, am aplicat aici în practică, i-am învățat pe tineri să lucreze cu această tehnică. Și am încercat apoi să aplicăm în practică tot ce au învățat acești tineri însetați de cunoștințe. Prima biserică pe care am pictat-o, aplicând această tehnică, a fost Biserica *Înălțarea Domnului* din Colincăuți, raionul Hotin. Am realizat această lucrare în 1998.

Î. Este momentul să dezvăluiți câteva secrete ale tehnicii picturii bizantine, în ce constă această artă a picturii?

R. În primul rând aş vrea să spun că tehnica picturii bizantine ţine de un canon foarte strict, riguros. Acest canon nu poate fi încălcat sau neglijat, fiindcă există nişte reguli de pictură în biserică. Fiecare scenă, fiecare icoană are locul ei şi se foloseşte după Erminia lui Dionisie din Furna. Toate bisericile care sunt pictate în stil bizantin se lucrează după acest program iconografic al Bisericii Ortodoxe. Fiecare icoană, fiecare sfânt are locul lui în ansamblul picturii dintr-o biserică. Din cupola centrală până jos, toate registrele picturii sunt plasate după canonul respectiv, despre care am vorbit. De la Iisus Hristos Pantocratorul vine liturghia îngerească în jos, proorocii, apostolii, după rang, după cin. După evanghelişti în jos vin scenele Înălţării, ale Răstignirii etc. Pe partea de nord sunt reprezentate scenele legate de patimile Domnului şi pe partea opusă – scenele legate de Buna Vestire şi de Naşterea Domnului. Apoi jos vin sfinţii, împăraţii. Dacă, mai explicit, pictura bisericească se construieşte după două axe, pornind de la cele două simboluri ale Cerului. Primul este Sfântul Altar, de unde începe prima axă, al doilea este turla. Pictura este aşezată în ordine ierarhică, de la cupolă în jos şi din Sfântul Altar spre ieşire, spre naos şi pronaos. Ca centru în turlă este reprezentat Mântuitorul Iisus Hristos Pantocrator, Atotţiitorul. În jos coboară lumea îngerească, Liturghia îngerească. După aceea, dacă există spaţiu, urmează strămoşii, după aia vin proorocii, apoi vin sfinţii apostoli. În pandantiv sunt pictaţi evangheliştii. Tot în orânduiala întâi, în locul cel mai de sus, sunt scenele de praznic. Acelaşi lucru se poate urmări şi pe axa a doua, adică din Sfântul Altar. Pictura începe cu sfinţii ierarhi, avându-i în centru pe Mântuitorul Iisus Hristos ca mare arhieru, alături de sfinţii Vasile cel Mare şi Sfântul Ioan Gură de Aur, ca scriitorii de liturghie, şi în continuare pictura înfăţişează alţi sfinţi ierarhi şi sfinţi diaconi. Apoi după Catapeteasmă, după Iconostas, urmează sfinţii mari mucenici, sfinţii doctori fără de argint, apoi se continuă cu marii cuvioşi, ca stâlpi ai bisericii, cum ar fi pustnicii. În această ierarhie se desfăşoară pictura până la ieşirea din biserică. Descrierea prezentată constituie ordinea interioară de zugrăvire a bisericii, iar cea exterioară are oarecum aceeaşi structură. Se respectă, în principiu, acelaşi tipic. Adică, pe partea exterioară a Altarului sunt de preferinţă pictaţi sfinţii ierarhi şi în absidele de pe exterior, la fel, apar sfinţii mucenici. E cam acelaşi lucru. Deoarece numărul de sfinţi este foarte mare, de obicei se continuă în exterior cu ceea

ce n-a avut suficient spațiu în interior. Se mai pictează și sfinții locului, cei ce sunt venerați într-o regiune oarecare. De multe ori se pictează chiar cu viețile sfinților în registre casetate.

Î. Maestre Ștefan, ați absolvit Facultatea pictură de sevalet și, în paralel, pictură bisericească. Nu cred că nu ați organizat vreo expoziție personală, fie în timpul studiilor sau după terminarea lor.

R. În timp cât am fost student am organizat în București patru expoziții personale. Acestea au fost niște expoziții de icoane. Una din ele a fost deschisă la Biserica *Sf. Visarion* din București, unde slujește părintele Nicolae Buga, bucovinean din Solca, un bun prieten al nostru. El ne-a ajutat foarte mult în București. Ne simțeam ca și cum am fi fost copiii lui. La biserica unde își are el parohia, am și făcut în 1993 prima expoziție de icoane. Vreau să menționez că una din aceste expoziții a fost vizitată de către academicianul Răzvan Theodorescu, un mare specialist în domeniul artelor plastice, ceea ce a constituit pentru noi o onoare deosebită. Dânsul a și vorbit foarte frumos despre icoanele expuse în cadrul acestei expoziții. În timpul cât am fost student, el predă un curs de Istoria artei la Academia de Arte Frumoase „Nicolae Grigorescu”.

Î. Domnule Ștefan, aveți tot motivul să fiți un om fericit și ca familist, și în domeniul profesional. Vă înțelege foarte bine soția, vă susține, copiii intenționează să îmbrățișeze aceeași specialitate ca și tata.

R. Să știți că într-adevăr mă consider un om fericit. Copiii încearcă să picteze și ei, învață tainele acestei arte și s-ar părea că lucrurile merg bine. Soția mă ajută enorm, ea se ocupă de iconografie, tehnologia picturii, de cursurile pe care le ține ucenicilor, cu alte cuvinte, se ocupă cu tot ce ține de tehnologia picturii.

Î. Ați vorbit mai sus despre ierarhia (canonul) picturii bizantine în biserică. Mai insistați vă rog asupra tehnicii realizării acestui tip de pictură. Cum se realizează o icoană în stil bizantin?

R. Icoana se pictează destul de complicat. Se începe de la lemn, care trebuie să fie neapărat un lemn de tei, uscat pe cale naturală, și cu o vechime de 4-5 ani de când a fost tăiat. Trebuie să știm cum se usucă acest lemn. Într-un an reușește să se usuce doar un centimetru grosime. Acest lemn slujește

drept suport, cu traverse în coadă de rândunică. După aceea, pe suprafața lui se aplică un strat de clei din oase de pește de nisțtru diluat, pentru ca să pătrundă cât mai adânc în lemn. Apoi se lipește un tifon. Pe această suprafață se aplică straturi de grund, preparat din praf de cretă naturală, clei și ulei de in. Acest grund preparat se șlefuieste, se face desenul pe el, se aplică foița de aur, apoi încep a se aplica primele culori, care sunt pregătite din pigmenți naturali. Tainele acestei tehnologii încep de la cele mai închise nuanțe de culori. Peste acest prim strat de culoare, chipul sfântului pictat începe să se lumineze cu alte culori, mai deschise, asemeni sufletului uman, care se luminează prin har. Se lucrează cu pigmenți naturali, amestecați cu emulsie de gălbenuș de ou. Se ia un gălbenuș de ou, se amestecă cu puțin oțet sau bere, sau vin natural, în calitate de conservant, și astfel se obține emulsia. De remarcat că la culorile deschise se folosește oul de fabrică, al cărui gălbenuș este mai deschis, iar la culorile mai închise se folosesc ouăle de țară. Altă categorie de pigmenți – cei minerali – se prepară din pietre semiprețioase și sunt foarte costisitori. Acesta și este unul din secretele picturii mănăstirilor vechi din nordul Bucovinei. Când icoana este pictată, se scrie numele sfântului, realizându-se abia acum comuniunea între nume și imagine. Din acest moment, panoul pictat devine icoană. Și ultima fază a icoanei este ungerea ei cu ulei de in fiert. Asemenea poruncii date de Dumnezeu lui Moise în pustiu, atunci când s-a făcut Cortul Mărturie: „După aceea să iei mir de ungere și să ungi cortul și toate cele din el și să-l sfințești pe el și toate lucrurile lui și va fi sfânt” (*Ieșirea*, 40, 9).

Î. Până acuma ați vorbit despre prepararea și realizarea unei icoane în stil bizantin. Vă rog să spuneți câteva cuvinte despre pictura murală, despre fresca bizantină.

R. Sunt două feluri de pictură murală bisericească. Cea mai prețioasă este fresca, care se realizează pe tencuiala umedă, tencuială din var și câlți. Și cea de a doua este pictura al secco. Se prepară un glet din cretă cu cleiuri anumite, se șlefuieste și se aplică din nou un strat de clei. E o tehnologie mai complicată la această pictură murală. Apoi se trec desenele, se aplică foița și apoi încep toate etapele picturii artistice.

Î. Nu cred că mai există mulți oameni în Bucovina care să-și pună la dispoziție casa proprie pentru a întreține și a lucra cu tinerii care au talent.

R. Da, mai primim un grup de copii de 13-14 ani, care învață desen, pictură, compoziție. Aceste ore se țin sâmbăta. O parte din ceilalți ucenici, locuiesc chiar în atelier și învață tehnologia picturii icoanei, iar alții lucrează în biserici sub îndrumarea noastră, însușind pictura murală. Bineînțeles că ei se schimbă, dorind fiecare să învețe și cealaltă specialitate. Tehnologiile acestor picturi sunt puțin diferite, cu toate că au foarte multe elemente comune, după cum am amintit mai sus. Am transformat atelierul de acasă într-o adevărată școală. Realizăm desen, pictură, compoziție, tinerii învață să prepare lemnul pentru icoane, învață să așeze culorile pe un panou. Astfel, învățând 4-5 ani, ei pot deja picta o icoană.

Î. Maestre Ștefan, știu că ați lucrat pictura interioară a Bisericii *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril* din Cernauca, care a fost ctitorită de Doxachi Hurmuzaki și construită pe fosta moșie a Hurmuzăkeștilor de la Cernauca.

R. Vreau să încep de la faptul că până la pictura care am executat-o la Cernauca am mai pictat două biserici care îmi sunt foarte dragi. Este vorba despre Biserica *Sfinții Apostoli Petru și Pavel* de la Voloca (Hrușeuți), pe care am pictat-o în 2000-2002, cât și Biserica *Adormirea Maicii Domnului* din Boianul lui Neculce, pe care am pictat-o în 2003. Iar în 2004, la rugămintea părintelui Veaceslav, ne-am apucat de pictura pereților interiori ai bisericii de la Cernauca. Am găsit un dezastru total la Cernauca. Biserica era într-o stare de degradare foarte avansată. Pereții erau umezi din cauza construcției. Temelia și pereții din piatră veche au prins igrasie. Pictură ca atare acolo n-am găsit. Erau niște tipare (modele), cum se făceau mai înainte, un soi de clișee vechi, ceva foarte primitiv. Pictură veche nu am găsit. Și mă mir de ce? Cu siguranță că pictura veche s-a distrus mai târziu.

Î. S-ar putea să fie așa, fiindcă în Arhiva Hurmuzaki se găsesc informații despre biserica lui Doxachi Hurmuzaki de la Cernauca.

R. Eu cred că prin anii '80 ai secolului al XX-lea sau un pic mai înainte se mai pictau biserici pe la noi. Nu este exclus ca atunci să se fi nimicit toată pictura veche. A fost înlăturată și s-a făcut kitsch-ul pe care l-am găsit eu în 2004. Tencuiala veche era degradată, umezeala își făcuse efectul, iar în biserică s-au depozitat diferite substanțe chimice, amoniacuri diferite, ca, de altfel, și în alte așezăminte de cult, încât mă și mir cum a rezistat

tencuiala. N-am găsit nimic din pictura veche. Eu am căutat să pot să descopăr ceva, însă nu am găsit nimic. În Boian, de exemplu, am descoperit ceva interesant. E vorba de o piatră frumoasă, cred că are niște inscripții de pe vremea lui Ioan Neculce. Urmează să mai vedem, dar e ceva foarte interesant. Pe când în Cernauca, după cum vă spuneam, n-am găsit nimic, decât un soi de șabloane stereotipe fără nici un gust. Așadar, am dat totul jos, am făcut o tencuială nouă, am preparat pereții din nou, cu niște materiale calitative din Germania și am făcut pictura pe care ați văzut-o. Am pictat-o în stil bizantin, după canonul lui Dionisie din Furna. Pictura arată bine, e frumoasă. S-a făcut tot ce s-a putut face acolo, dar să știți că pereții bisericii necesită o conservare serioasă pe exterior, chiar de la fundament în sus. Tavanul – deoarece în această biserică nu este o cupolă – l-am realizat după pictura lui Teofan Cretanul. Cred că am reușit să fac tot ce se putea face. Însă repet, ceea ce vrea să facă astăzi părintele Veaceslav la biserica din Cernauca, costă foarte scump. Pentru a izola fundamentul de perete, cu scopul de a opri umezeala, este nevoie de o investiție serioasă, de specialiști restauratori, pe care nu-i găsești atât de repede și care în plan material nu sunt atât de accesibili.

Î. Cât timp ați lucrat la biserica din Cernauca?

R. Am pictat un an și jumătate la biserica de pe fosta moșie a Hurmuzăkeștilor. Am lucrat la această biserică cu multă pasiune și tragere de inimă. Nu cred că trebuie să vă explic de ce.

Î. Cum lucrați de obicei? Începeți un proiect și pictați numai la el sau lucrați și în paralel?

R. Atunci când începem să pictăm o biserică, lucrăm la ea până nu terminăm pictura, îmbinând această activitate cu pictura icoanelor în atelier. Dacă este o biserică mare, sigur că volumul de muncă este tot atât de mare și nu ieșim din ea până nu terminăm pictura.

Î. Este bine cunoscut faptul că orice creator ține la lucrările pe care le-a realizat ca la niște copii ai săi. Vreau să vă întreb care lucrare vă este mai aproape de suflet?

R. Cea mai dragă-mi este biserica de la Hrușeuți, pe care am început s-o pectez în anul 2000. Mi se pare cea mai reușită. Este o lucrare la care țin foarte mult. Am lucrat la ea doi ani și ceva, biserica fiind foarte mare. Am pictat circa două mii metri pătrați de pictură. Sigur că am executat această lucrare împreună cu ucenicii mei.

Î. Care este timpul în care se poate realiza o asemenea lucrare de anvergură? Cred că și biserica din Hrușeuți ați pictat-o în stil bizantin.

R. Lucrăm în fiecare zi. Ne aflăm pe schele de dimineață până seara târziu. Bineînțeles în afara zilelor de sărbătoare. Acuma puteți socoti cam cât de repede înaintează o asemenea lucrare, dacă am pictat în doi ani de zile aproximativ două mii de metri pătrați.

Î. Ați pictat multe biserici în stil bizantin, puteți vorbi despre o evoluție a acestui stil în comparație cu cel vechi, originar?

R. Sigur că putem vorbi despre o evoluție a acestui stil. Chiar și din punct de vedere tehnic. Culorile de astăzi diferă de cele vechi, de cele din Evul Mediu târziu. Putem să vorbim, bunăoară, despre mai multe școli. Cunoaștem pictura bizantină grecească, pictura bizantină rusească, pictura bizantină românească (bisericele mănăstirilor Sucevița, Moldovița, Voronețul, Cozia și altele), pictura bizantină sârbească, macedoneană. Diferite școli după cum vedeți. Un început poate fi școala lui Teofan Cretanul din Grecia. Mai târziu s-a dezvoltat școala lui Teofan Grecul din Rusia. A apărut marelui Andrei Rubliov, care a rămas un fenomen în pictura bizantină universală. Această pictură, unică în felul ei, a avut la bază pictura bizantină grecească, canonul bizantin. Mai târziu se dezvoltă și celelalte școli.

Î. Dintre toate școlile pe care le-ați numit, care este cea mai aproape de sufletul uman? Care este cea mai reușită școală care apropie mai mult sufletul credinciosului de Dumnezeu?

R. Cred că o pictură bună, adevărată, caldă și receptivă este cea promovată de școala lui Teofan Cretanul, școala lui Panselinos. Gândiți-vă și la *Troița* lui Rubliov, *Sfânta Treime* de Andrei Rubliov, la chipul lui Iisus Hristos în viziunea lui Rubliov. Lucruri extrem de profunde și răscolitoare. Aceștia sunt titanii picturii bizantine. De la ei încoace orice pictură bizantină n-a putut să facă abstracție de lucrările lor, de aceste concepții.

Astăzi, când există o pictură neobizantină, o pictură mai apropiată de cea realistă, nu putem să facem abstracție nici de ea. Aceasta este o pictură frumoasă, o întâlnim din ce în ce mai des, însă eu sunt de părere că nu trebuie să uităm de tradiția bizantină curată, de pictura pură bizantină, care trebuie să înfrumusețeze o biserică.

Î. Ce se întâmplă în Bucovina cu respectarea acestor tradiții?

R. În nordul Bucovinei lucrurile sunt mai complicate în acest domeniu. Aici avem multe influențe sau confluente ale școlilor. Pictura realistă, pictura rusească, pictura românească și-au găsit puncte de interferență. În ceea ce mă privește, am reușit o combinație dintre pictura bizantină și trăsăturile caracteristice locului și oamenilor. O pictură bizantină bucovineană, frumoasă, receptivă, cu chipuri vii și chiar uneori dinamice. Eu cred că ea va rămâne și se va impune ca ceva al nostru, aproape de sufletul nostru. Este o cheie de boltă a activității noastre de până acum. Folosind elemente din școala grecească, școala rusească, sper că am reușit să obținem ceva original, care să ne caracterizeze, dar fără să ieșim din tipic. Răvnim la o pictură care să se apropie de sufletul nostru. Am visat de ani de zile la acest lucru. Bucovina nu a avut această pictură bizantină în zonă, nu a cunoscut-o până acum aici. La început am pictat mai moale, mai dulce, pentru ca în ultimul timp să ajungem la o pictură bizantină care înclină spre tipicul clasic. Și lumea o înțelege. Acest fapt mă bucură cel mai mult.

Î. Într-adevăr, pictura de la Cernauca, de la Hrușeuți, ca și alte lucrări, din alte biserici, realizate în stil bizantin, sunt expresive, frumoase.

R. A fost o muncă titanică, în primul rând pentru mine. Și ea nu s-a încheiat, nu cred că se va sfârși vreodată. Am trecut prin foarte multe încercări de creație, am îndurat multe decepții până am ajuns să se cristalizeze lucrurile.

Î. Câte biserici ați pictat, aplicând stilul bizantin?

R. În jur de vreo cincisprezece biserici.

Î. Se pare că ați pictat și în România. Vă rog să spuneți câte biserici și în ce localități ați lucrat acolo? Și cred că nu ați numit nici toate bisericile de aici, din nordul Bucovinei, pe care le-ați lucrat.

R. Cred că nu v-am numit vreo trei biserici pe care le-am mai pictat la noi, în Bucovina. În 2005-2006 am pictat interiorul Bisericii *Sfântul Ierarh Nicolae* din Sadagura (Cernăuți), a Bisericii *Sfânta Treime* de la Mănăstirea de maici din Cernăuți și Biserica cu hramul *Sfinții Împărați Constantin și Elena* din Țănteni (Herța). Iar în România am pictat în 2004 Mănăstirea *Nașterea Maicii Domnului* din Marghita, județul Oradea. În 2007

am lucrat la Schitul de maici *Adormirea Maicii Domnului* din comuna Petru-Vodă, județul Neamț, nu departe de Casa memorială „Ion Creangă”. Acolo ne-am apropiat sufletește de părintele arhimandrit Iustin Pârnu, cunoscut în lumea monastică din România ca un mare duhovnic. Anul acesta, în 2008, am început să lucrez la Mănăstirea *Sfântul Ierarh Spiridon* din comuna Vârful Dealului, lângă Cacica, județul Suceava. Deci vreo patru biserici în total, lucrate în stil bizantin.

Î. Ați mai lucrat și în alt stil? Pictură laică, portretistică sau lucrări de alt gen?

R. După absolvirea facultății, altceva n-am mai pictat, decât pictură bisericească. Am mai realizat și câteva catapetesme: la Mănăstirea Hreșteatik, la Mănăstirea de maici *Înălțarea Maicii Domnului* de la Briceni (nordul Basarabiei), la biserica din Colincăuți, iconostasul bisericii din Zastavna și a celei din Rostoki (raionul Vijnțița), la Călărașii Vechi din România, la o biserică din Eforie Nord, România și altele.

Î. Ați amintit de părintele Iustin Pârnu de la Mănăstirea Petru-Vodă din județul Neamț. Am citit nu demult despre acest mare duhovnic contemporan și aș vrea să vă rog să spuneți câteva cuvinte despre sfinția sa, de vreme ce l-ați cunoscut personal.

R. Părintele Iustin Pârnu este un duhovnic al românilor de pretutindeni. A trecut vârsta de 90 de ani. Sfinția sa demult nu-și mai măsoară timpul în ani, ci în fapte și vorbe bune. Acest lucru l-am simțit și noi, întotdeauna, cât am fost în preajma lui. E ca un sfânt, cu ochi albaștri, de culoarea cerului. Te îndeamnă, îți spune de ce anume ai nevoie ca să mergi mai departe într-un început bun și-ți însuflă speranță și încredere în tine. Când pictam la Mănăstirea Petru-Vodă, într-un moment de inspirație meditativă, aruncându-și privirea asupra *Sfintei Treimi*, pe care am lucrat-o acolo, mi-a spus: „Ștefane, ești frate cu Rubliov, trebuie să mergi înainte, să lucrezi, aceasta este mântuirea ta!”. M-au copleșit aceste cuvinte și m-au smerit.

Î. La ce lucrați în momentul de față și ce gânduri vă încearcă pentru viitor?

R. Anul 2008 e pe sfârșite. Aș dori să închei cu bine pictura la care am lucrat un an întreg. E vorba de Mănăstirea *Sfântul Spiridon* din comuna Vârful Dealului, lângă Cacica, județul Suceava, despre care vă vorbeam mai înainte. Mi-a mai rămas să

pictez pronaosul și câteva detalii din naos. Dacă mi-ajută bunul Dumnezeu, în timpul cel mai apropiat trebuie să încep lucrul la o Catapeteasmă de la Mănăstirea de maici *Izvorul Tămăduirii*, din comuna Icoana, de lângă Constanța (România). Iar pentru viitor, ce să vă spun, de-am fi sănătoși! În primăvara anului ce vine intenționez să încep lucrările la Mănăstirea de călugări din satul Urecheni, lângă Cristești, nu departe de Târgu Neamț (România).

Î. Pictorul Ștefan Purici, un om foarte modest din fire, care a făcut școală la morala creștin-ortodoxă, atunci când l-am întrebat dacă nu are lucrări împrăștiate prin colecții particulare, ne-a relatat următoarele lucruri.

R. O parte din icoanele mele se află în colecții particulare în Statele Unite ale Americii, iar altele – în Moscova, Grecia, Italia, Franța, Anglia și, bineînțeles, în România.

LA PUTNA, CU ARHIMANDRITUL MELCHISEDEC VELNIC

Timpul își deapănă în tăcere anii, trecând fără milă peste toate mofturile istoriei. Neschimbate rămân doar semeția munților în împrejurimile Putnei și statornicia Mănăstirii lui Ștefan Voievod de sub geana Carpaților milenari, care de peste 500 de ani străjuiește zestrea cea mai aleasă a acestui popor – spiritul lui. Iar ctitorul își doarme somnul de veci, veghind din piscul veșniciei sale peste acest pământ, pentru ca „vreun vânt să nu ni-l ia”. Prin faptele sale

eroice și prin credința sa fierbinte, strămoșul cuminte îndeamnă la neuitare generație după generație, poruncindu-le blând să nu uite „Ierusalimul neamului românesc” și să țină minte în veacul veacurilor cuvintele sale rostite urmașilor: „Moldova n-a fost a strămoșilor mei, n-a fost a mea și nu e a voastră, ci a urmașilor voștri și a urmașilor urmașilor voștri în veacul vecilor...”. Ecoul acestor cuvinte reverberează și astăzi în pădurile de brazi din

* *La Putna, cu Arhimandritul Melchisedec Velnic*, în „Glasul Bucovinei”, An. XVII, nr. 4 (68), 2010, p. 7-28.

** **Arhimandritul Melchisedec Velnic** (n. 1961, Comuna Ceplenița, județul Iași) este exarh al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților și stareț al Mănăstirii Putna din 7 decembrie 1992. A urmat Seminarul Teologic de la Mănăstirea Neamț (1979–1984) și Institutul Teologic Universitar din București (1985–1989). A inițiat ample lucrări de restaurare și extindere la Mănăstirea Putna, a înființat centre de cercetare, simpozioane („Colocviile Putnei” ș.a.), facilitând inițiative culturale, tabere pentru tineri și conferințe.

preajma Putnei, rarefiind și purificând aerul, încât în orice oră a zilei, dangătul clopotelor de la Putna, care cheamă la rugăciune, poate fi auzit până în adâncul inimii fiecăruia care gândește și simte românește.

Într-una din zilele frumoase ale acestei toamne, chiar atunci când sosiseră la Putna moaștele Sfântului Maxim Mărturisitorul, am avut fericita ocazie să ne învrednicim de bunăvoința Părintelui stareț al Mănăstirii Putna, Arhimandritul Melchisedec Velnic, care a binevoit să stea puțin de vorbă cu noi. Așa încât, cu „Doamne ajută” în gând, am pornit să cercetăm gândurile bune.

Ilie Luceac: Părinte Arhimandrit, am citit undeva cuvintele frumoase care Vă aparțin și al căror înțeles rotunjește o adevărată înțelepciune. Sfinția Voastră spuneți într-o convorbire: „Omul credincios este echilibrat. Omul credincios știe ce are de făcut. Omul credincios știe cum să se apropie de aproapele său...”.

Și dacă simt o adâncă sfială și o neliniște în sufletul meu în aceste momente, când încerc să mă apropiu cu cuvântul de Sfinția Voastră, înseamnă că slabă îmi este credința. Ajutați-mă să ies din acest impas. Cum să mă întăresc în convingerea că tot ceea ce fac este bine și de folos, că tot ceea ce fac este plăcut Celui de Sus?

Melchisedec Velnic: Să vă ajute Dumnezeu să faceți în continuare ceea ce este bun și de folos. Și dacă vă muștră conștiința pentru ceva, înseamnă că puteți să faceți mai mult și nu ați făcut, sau poate ceea ce ați făcut a fost din nițică slavă deșartă. Atunci apare această nemulțumire. Dar aceasta nu este numai la dumneavoastră, ci și la noi, la monahi. De multe ori când avem nemulțumiri launtrice, nemulțumiri sufletești, fie că puteam să facem mai mult și n-am făcut, fie că ceea ce am făcut, am făcut din mândrie, pentru a fi văzuți și apreciați.

Să faceți, așadar, cu dragoste față de Dumnezeu! Faptul că sunteți conștient de o anumită neîmplinire este un semn bun, un semn al urcușului duhovnicesc. Omul, când nu-și dă seama de starea lui launtrică, când se încrede în sine și e convins că el este cineva și nu-și mai vede neputințele, neajunsurile, nu progresează duhovnicește. Atât timp cât suntem conștienți de anumite neîmpliniri ale noastre, acesta este un semn al urcușului duhovnicesc, al smereniei, al modestiei, de care avem neapărată nevoie pentru urcușul nostru duhovnicesc. Smerenia este cheia urcușului duhovnicesc. Smerenia dă echilibru și așezare launtrică. Smerenia este virtutea care ne așează în Dumnezeu, ne pune

într-o strânsă legătură cu Dumnezeu și cu aproapele. Smerenia este virtutea care premerge dragostei sau, mai bine zis, care este împreună-lucrătoare cu dragostea. Smerenia, cu dragostea și cu răbdarea – aceste trei virtuți ne fac pe noi să creștem în Dumnezeu. Și când ne dăm seama de anumite neîmpliniri duhovnicești este un semn bun. Să vă ajute bunul Părinte Ceresc să vă puteți împlini.

Î. Precuvioase Părinte Stareț, toată lumea Vă cunoaște ca un adevărat căutător de isihie, dar, în același timp, foarte mulți simt lucrarea Sfinției Voastre îndreptată către lume. Cine calcă cu dreptul, cu inima curată, în incinta Mănăstirii Putna, nu poate să nu observe că în fruntea ei se află un adevărat gospodar. Cu toate acestea, se simte că gândul Sfinției Voastre nu este în primul rând la zidurile de piatră, ci la zidurile cele sufletești.

R. Anul acesta, pe 1 decembrie, se vor împlini 18 ani de când am fost rânduit îndrumătorul obștii monahale. O cruce nu grea, ci chiar foarte grea, pe care obștea mănăstirii și Înalt Preasfințitul Arhiepiscop Pimen au rânduit să o iau. Într-adevăr, în căutările mele lăuntrice, pacea și liniștea au avut un loc aparte. Un stareț trebuie să îmbine partea spirituală cu partea materială, adică să o împace pe Marta cu Maria, căci ele sunt surori. Marta reprezintă partea materială, bunăstarea, iar Maria reprezintă partea duhovnicească. Ea, Maria, e cea care s-a așezat la picioarele Mântuitorului Hristos și asculta cuvintele Lui. Ei bine, Maria nu trebuie uitată. Ea trebuie să fie în fața ochilor noștri duhovnicești. Pe Maria trebuie să o căutăm permanent. Și de ce? Pentru că a o căuta pe Maria, adică partea duhovnicească, partea lăuntrică, înseamnă a avea legătură strânsă cu Dumnezeu, iar celelalte se adaugă. Mântuitorul Hristos ne-a spus limpede și clar: „Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui și toate acestea se vor adăuga vouă” (Matei 6, 33). Iar Sfântul Apostol Pavel spune foarte frumos: „Cu ochii ațintiți asupra lui Iisus, începătorul și plinitorul credinței” (Evrei 12, 2). Să avem ochii ațintiți asupra lui Iisus, ținta noastră să fie Hristos, dar să ne îngrijim și de celelalte. Mai este un cuvânt foarte frumos la Sfinții Părinți, care spune: „Să avem în mintea noastră cugetarea la moarte ca și cum am mai avea de trăit o zi, dar să muncim cu mâinile noastre, să ne ostenim și să trudim ca și cum am mai avea de trăit foarte mulți ani”. Deci, mintea să ne fie permanent la Hristos și la viața noastră de dincolo, iar cu mâinile să împlinim ceea ce avem de făcut aici. Să-l slujim pe aproapele,

căci în felul acesta Îl slujim pe Hristos. Să slujim comunitatea în care suntem, pe părinți și pe frați, pe cei care sunt în obștea aceasta monahală, ca și cum am sluji Părintelui Ceresc. Și în felul acesta putem să le împăcăm pe toate. Cred că acesta mi-a fost scopul, ținta. Și nu pot să spun că am luat-o dintr-o experiență lăuntrică. Am văzut la părinții duhovnicești pe care i-am avut, dar și în scrierile Sfinților Părinți, în scrierile Patericului. Deci, dacă pe primul loc Îl punem pe Dumnezeu și slujirea aproapelui, toate se adaugă nouă și Dumnezeu ne poartă de grijă.

Î. Părinte Stareț, cine V-au fost părinții duhovnicești? Învățătura lor V-a călăuzit la momentele de cumpănă ale vieții?

R. Cu darul lui Dumnezeu, am avut parte de părinți duhovnicești foarte buni. Numai că eu nu sunt un urmaș vrednic al acestora. Cuvintele lor mă călăuzesc, cuvintele lor sunt prezente în viața mea, le simt, de multe ori apelez la ele. Chipul lor îmi apare de multe ori în minte și de multe ori, îndrăznesc să spun, chiar muștrându-mă, îmi amintesc cum petreceau, cum erau ei, îmi amintesc starea lăuntrică pe care o aveau și o compar cu starea mea lăuntrică. A te cunoaște pe tine și a-ți vedea păcatele înseamnă a fi mai mare decât cel care vede îngeri și care se înalță cu mintea către cele mai înalte culmi ale cunoașterii Dumnezeirii. Așa că mă străduiesc în primul rând să mă cunosc, să-mi văd neputințele și greșelile în comparație cu părinții pe care i-am avut.

L-am cunoscut încă din primii ani de școală, din anii tinereții, pe când aveam 18-19 ani, pe părintele Paisie Olaru. Prima întâlnire am avut-o cu el la Schitul Sihla. M-a copleșit cu blândețea, cu smerenia, cu pacea lui cea adâncă. Avea o smerenie atât de adâncă încât simțai că te copleșește; simțai că are o trăire a prezenței lui Dumnezeu. Avându-l pe el în preajma ta, în fața ta, Îl simțai parcă pe Dumnezeu.

Este apoi părintele Cleopa Ilie, pe care l-am avut ca îndrumător duhovnicesc și care m-a sprijinit mult. Pe părintele Sofian Boghiu l-am avut ca duhovnic în anii de facultate. Și părintele Sofian te copleșea cu blândețea lui, cu smerenia lui cea adâncă. N-am să uit niciodată când, într-un moment de răzvrătire pentru ceea ce se întâmpla în jur, în anii grei ai comunismului, 1987-1988, când se dărâmau biserici în București, am mers la părintele Sofian. Văzând răzvrătirea din interiorul meu, părintele, cu multă dragoste și cu multă smerenie, mi-a pus această întrebare: „Ei

bine, ai îndreptat lucrurile cu ceva?!”. Și mi-a mai spus atunci: „Tu să nu faci, tu să nu îndrăznești să faci vreodată așa ceva!”. A fost un cuvânt care venea dintr-o trăire adâncă, dintr-o simțire adâncă, fiindcă a nu judeca pe cineva nu este nimic altceva decât împlinirea poruncii Mântuitorului Hristos: „Nu judecați și nu veți fi judecați”. Părintele Sofian Boghiu mi-a fost duhovnic trei ani de zile și m-a sprijinit enorm. Chiar dacă nici în ziua de astăzi nu împlinesc pe deplin cuvintele lui, am nădejdea că le voi împlini. Nădăjduiesc, cu darul lui Dumnezeu, că va sosi sorocul când voi pune în practică sfaturile pe care mi le-a dat de atâtea ori.

Venind în mănăstire, l-am avut duhovnic pe părintele Iachint Unciuleac, starețul de atunci al Putnei, care mi-a fost stareț și duhovnic până la trecerea sa la cele veșnice. Așa a rânduit bunul Dumnezeu, așa a fost să fie ca ultimul pe care l-a spovedit părintele Iachint să fiu chiar eu. Chiar în ziua aceea, către orele 11.30 m-am spovedit la el, apoi am plecat la Suceava, la praznicul nașterii Sfântului Ioan Botezătorul, Sânzienele, și seara, la ora șase, părintele a plecat pe drumul veșniciei. Am considerat aceasta ca o binecuvântare pe care am primit-o de la Sfinția Sa înainte de plecarea dincolo, ca un mandat, ca un testament pe care mi l-a transmis, pe care mi l-a lăsat să-l duc mai departe.

Acești părinți, acești duhovnici iscusiți pe care i-am avut, au lăsat o amprentă puternică asupra mea, asupra vieții mele. Îmi amintesc de ei cu dragoste și cu evlavie, îi port în rugăciunile mele și nădăjduiesc în rugăciunile lor, pentru că au fost părinți cu adevărat, duhovnici mari, care au știut să dea un anumit curs vieții mele.

Î. Sfinția Voastră, care ar fi învățăturile cele mai importante pentru un călugăr? Cum ajunge un trăitor din obștea Mănăstirii Putna sau din orice altă mănăstire la înțeleapta cugetare?

R. Aceasta este o întrebare înaltă. Nu este atât de ușor să ajungi la înțeleapta cugetare, sau mai bine am putea-o numi la smerita cugetare, adică să ai cugetare înaltă, care, totuși, să fie smerită. Și atunci când cugetarea îți este smerită, atunci cu adevărat ai o așezare lăuntrică cu totul deosebită. Am să fac apel la un cuvânt al unui părinte din Sfântul Munte, al părintelui Dionisie, cel care a fost duhovnic la Schitul Colciu din Muntele Athos până la adânci bătrânețe și care, înainte de trecerea sa la Domnul, și-a pierdut vederea. El spovedea aproape tot Sfântul Munte, stareți și monahi,

foarte multă lume alergia la el. De loc din Vorniceni-Botoșani, a plecat din anul 1932 în Sfântul Munte și a trăit acolo tot timpul, nu a ieșit decât o singură dată din Sfântul Munte. A fost un om duhovnicesc deosebit. Părintele Dionisie mi-a spus acest cuvânt: „Ascultarea și tăierea voii. Astea două dacă le ai: ascultarea și tăierea voii, după scurt timp sau mai mult coboară harul Sfântului Duh și dobândești smerita cugetare, și atunci ești înarmat cu toate armele cele duhovnicești cu care lesne poți sta împotriva duhurilor necurate și a tuturor ispitelor”. Deci părintele o prezintă ca pe un dar al Duhului Sfânt. Nu oricine poate să dobândească această harismă, această virtute a smeritei cugetări. Puțini sunt aceia care reușesc să o dobândească. Dar prin ascultare și prin tăierea voii se poate ajunge la lucrul acesta. Acestea sunt temelia vieții noastre monahale. Dar să știți că nu este vorba de acea roboteală, de a te duce și a împlini un anumit cuvânt, o anumită muncă undeva, ci ascultarea implică cu mult mai mult, implică acea taină a lui Hristos. A face ascultare înseamnă a intra în taina lui Hristos, care „S-a smerit pe Sine, ascultător făcându-se până la moarte, și încă moarte pe cruce” (Filipeni 2, 8). Dacă cercetăm ascultarea lui Hristos, vedem că ea implică smerenia, implică dragostea față de aproapele, răbdarea, și, avându-le pe acestea, intri apoi în taina cea adâncă a lui Hristos. Așadar, călugărul, monahul devine un dar al lui Dumnezeu, un dar pe care omenirea îl face lui Dumnezeu, dar și un dar pe care Dumnezeu îl face omenirii. Eu așa am considerat și așa am simțit că este călugărul. Prin virtuțile acestea pe care caută să și le agonisească, el este un dar al lui Dumnezeu, și în felul acesta ajunge la cea mai înaltă treaptă a smeritei cugetări, când pe el nu-l mai ispitesc gândurile și toate cele din jur. Înălțarea cu mintea și momentul când te prinde închipuirea de sine sunt ca un ghimpe care ne macină, o ispită care vine după noi până la cea din urmă suflare. Când ai această virtute, despre care am vorbit, acest dar de la Dumnezeu al smeritei cugetări, atunci, cum spunea părintele Dionisie, ești cel mai fericit om. Ai de toate, pentru că-L ai pe Hristos.

Î. Părinte stareț, cum ați ajuns la Putna și cine v-a îndrumat pașii către ctitoria lui Ștefan cel Mare?

R. La Putna am ajuns în 12 august 1989, după ce în 30 iunie am susținut examenul de licență la Facultatea de Teologie din București. După ce am absolvit studiile la zi, am avut o discuție adânc duhovnicească cu Înalt Preasfințitul Iustinian Chira

Maramureșeanul, pe atunci episcop-vicar la Cluj. După discuția amintită m-am decis definitiv pentru viața monahală. Gândul meu a fost pentru Putna. De ce? Pentru că, lângă Părintele stareț Iachint Unciuleac, mai erau, cel puțin în vremea aceea, încă vreo patru-cinci absolvenți de teologie. Pentru vremurile acelea, în plin regim comunist, era destul de greu să fii primit în vreo obște monahală, chiar dacă aveai studii și erai pornit spre mănăstire. Dar Părintele Iachint, cu blândețea și cu dragostea pe care le avea, a atras pe lângă sine mulți părinți cu pregătire teologică. În felul acesta am venit către Putna, la Părintele Iachint și la mormântul Sfântului Ștefan, pentru a fi alături de părinții care viețuiau aici. La Putna mai erau încă doi viețuitori pe care îi cunoșteam încă din anii de Seminar și de Teologie, părintele Vartolomeu Chira și părintele Antonie Știrban, primul fiind astăzi stareț la Mănăstirea Sfântul Ioan cel Nou din Suceava, al doilea fiind ecleziarh mare aici, la noi, la Putna. Știind că ei au intrat înaintea mea – unul cu un an și altul cu doi ani – în obștea Mănăstirii Putna, gândul meu a fost că voi merge și eu pe lângă ei, așa încât lângă blândul părinte Iachint îmi voi găsi și eu loc ca să-mi mântuiesc sufletul. Nu am gândit niciodată că numai peste trei ani părintele Iachint avea să se orienteze și să mă ia cumva sub oblăduirea sa, când mi-a și zis pentru prima dată la taina spovedaniei: „Să te pregătești pentru o cruce mai grea”. Atunci când mi-a zis lucrul acesta, pentru mine a fost ceva neașteptat. Ei bine, el avea gândurile lui, gânduri care s-au împlinit peste câteva luni de zile. Lucrurile acestea s-au întâmplat în 1992. Eu am venit la Putna cu gândul de a fi monah, cu gândul de a sluji monahismul din interior, de a-L trăi pe Hristos, și de a mă apropia de Hristos așa cum mi-am dorit dintru-nceput. Așa a fost să fie. Nădărdim, cu darul lui Dumnezeu, ca aici, la Putna, să ne ducem crucea frumos și să fim niște lucrători în via lui Hristos și să fim de folos totodată pentru Biserică.

Î. Părinte Arhimandrit, cum împărțiți obligațiile de stareț al Mănăstirii Putna cu cele de exarh al mănăstirilor din Bucovina? Ce presupune această demnitate pe care o îndepliniți?

R. E o ascultare pe care am primit-o acum 15 ani, în 1995, când Înalț Preasfințitul Arhiepiscop Pimen a decis să fiu și exarh al mănăstirilor. La început eram alături de Părintele stareț Iachint, pentru ca să-l sprijin pe el, căci mai ținea încă locul de exarh. Apoi, din 1996 am fost încadrat pe deplin în ascultarea de exarh al

mănăstirilor. E o ascultare destul de grea. De ce? Pentru că trebuie să mergi să îndeplinești și să supraveghezi la buna rânduială a celorlalte mănăstiri. Priveghind și veghind asupra celorlalte mănăstiri, de multe ori nu mai ai timp pentru mănăstirea ta. De aceea, eu am cerut de la IPS Arhiepiscop Pimen ca ascultarea de bază să fie cea de stareț al Mănăstirii Putna și, când este nevoie, să merg să îndeplinesc ascultarea de exarh. Lucru pe care IPS Pimen l-a înțeles și îl înțelege, și mă sprijină în privința aceasta. Pentru că a fi stareț la Putna, totuși, nu este un lucru ușor. Părintele Iachint Unciuleac, înaintașul meu, spunea în ziua de 7 decembrie, ziua când am fost instalat ca stareț: „Stăreția Putnei este o stăreție foarte grea, este o stăreție chiar anormală”. Și aceasta o spunea având în vedere problemele pe care le ridică stăreția Putnei. Aici trebuie să prezinți, să transmiți sau să altoiești neamului și țării, societății întregi, nu numai credința în Dumnezeu, nu numai dragostea de Dumnezeu, ci și dragostea de neam, de țară, de valorile noastre naționale. Acesta a fost și este mandatul Putnei, pe care l-a dat Măria Sa Ștefan, și totodată este ascultarea pe care o avem de la acest ctitor sfânt al neamului nostru: să transmitem urmașilor noștri și celor care sunt sub păstoria noastră aceste valori, să transmitem dragostea față de valorile culturale, de credință, de neam și de țară. Căci, dacă nu păstrăm și nu avem aceste valori, atunci nu mai mergem pe urmele strămoșilor cuminți, ci ne abatem, și acesta este un lucru foarte grav. Și când nu vom mai merge pe urmele strămoșilor cuminți, atunci neamul și țara se vor dezbină și se vor risipi. Nădăjduim, cu darul lui Dumnezeu, să nu se ajungă niciodată la așa ceva. Deci, căutăm să îmbinăm și ascultarea de stareț, și ascultarea de exarh fără ca obștea aceasta de la mănăstire să simtă lipsa starețului de aici, dar nici celelalte mănăstiri să nu sufere cumva că nu este prezent exarhul.

Î. Egumenul Ioasaf, arhimandritul Spiridon, arhimandritul Vartolomei Mazereanu, mitropolitul Iacov Putneanul, care a instituit o nouă epocă de strălucire și care va readuce slăvita ctitorie monastică a voievodului Ștefan cel Mare în prim-planul istoriei culturale românești din secolul al XVIII-lea, egumenul Arcadie Ciupercovici, viitorul Mitropolit al Bucovinei (și am în vedere vara anului 1871, când a avut loc Congresul studenților de la Putna), apoi, mai aproape de noi, starețul Pimen Zainea, actualul Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, starețul de frumoasă amintire Gherasim

Putneanul, arhimandritul Iachint Unciuleac – ca să numim doar câțiva dintre ctitorii sufletești care au dus faima Putnei și au îmbogățit cultura românească în tot spațiul locuit de români. În ce măsură vă simțiți responsabilizat de această moștenire?

R. Sfântul Apostol Pavel spune în Epistola către evrei: „Priviți la înaintașii voștri cum și-au încheiat viața și urmați-le credința”. E o povară destul de grea stăreția Putnei. Pentru că, privind la înaintași, începând de la Ioasaf, așa cum foarte bine ați pomenit aici câteva nume mari ale celor care s-au impus în istoria Mănăstirii Putna prin viața lor, prin cultura lor, prin ceea ce au creat și au lăsat în urma lor, aceasta constituie o responsabilitate foarte mare pentru starețul Putnei de astăzi. Așa cum spune acest cuvânt al Sfântului Apostol Pavel: trebuie să privim la înaintași, cum și-au încheiat viața, și să le urmăm credința. Pentru orice stareț, de la oricare mănăstire, sau pentru orice conducător, de oriunde ar fi el, înaintașii au fost cei care le-au dat viață, le-au dat seva necesară, hrana necesară. Eu am găsit la strămoșii mei, la înaintașii mei, hrana necesară pentru a-mi duce crucea mai departe, crucea stăreției Putnei. Mi-a plăcut de fiecare dată, și îmi place să scot în evidență vrednicia lor, a acestor înaintași. Am în minte și un Pateric al Putnei, pe care aș dori să-l realizăm, în care să scoatem în evidență trăirea, simțirea și cuvintele părinților noștri, care s-au nevoit și au trăit aici, căci am avut înaintași vrednici, în fața cărora ne plecăm cu multă pioșenie, cu multă evlavie. Înaintași vrednici, care, așa cum am spus, ne dau putere în viața noastră de zi cu zi. Starețul Putnei, cel de astăzi și cel din viitor, care va fi – pentru că toți suntem trecători, azi putem să fim și mâine putem să nu mai fim – trebuie să știe cât de importantă este învățătura înaintașilor. Cât privește viața noastră, Părintele Cleopa ne îndemna să avem permanent cugetarea la moarte, ca și Sfinții Părinți: „Când ți-a da să fie ca și când ți-ar lua, și când ți-ar lua să fie ca și când ți-ar da”. Ei bine, conștiința vremelniceii noastre nu face nimic altceva decât să ne dea puterea de a face cât mai mult, acum, cât suntem în viață, dar nu spre slavă deșartă, ci spre slava lui Dumnezeu. Pentru că, dacă privim la înaintași, cum au ctitorit ei, cum s-au jertfit, cum s-au dăruit, suflul lor, dragostea lor, duhul lor ne obligă și pe noi la aceeași stare de jertfă. Căci, în cele din urmă, starețul Putnei trebuie să se așeze într-o stare de jertfă. El nu trebuie să-și mai aparțină sieși, ci el aparține

comunității, obștii monahale și obștii celei mari, a tuturor acelor care vin și bat în poarta Putnei. El trebuie să fie prezent, trebuie să fie în mijlocul tuturor, să sprijine, să mângâie, să îndrume, să povățuiască. Acesta a fost dintotdeauna rolul esențial al Putnei, al acestor vrednici înaintași pe care i-ați amintit; acesta este și rolul viitorului stareț și al tuturor stareților care vor fi aici: să îndrume, să povățuiască, prin faptă și cuvânt, prin ceea ce face și prin ceea ce spune. Căci faptele trebuie să concorde cuvântului. Trebuie să fie o împreună-lucrare. Părintele Sofian Boghiu ne spunea de multe ori că trebuie să fie o unitate între minte și inimă. Minte înseamnă cugetarea, iar inima lucrarea. Deci cugetarea și lucrarea trebuiesc unite. Și când acestea sunt strâns unite între ele, atunci firul vieții, cursul vieții noastre este unul firesc, normal, așezat în duhul strămoșilor, în duhul lui Dumnezeu.

Î. Vă rog să binevoiți să ne spuneți câteva cuvinte despre Centrul de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare” al Sfintei Mănăstiri Putna, care editează și revista „Analele Putnei”.

R. În anul 2001, când au început pregătirile pentru sărbătoarea *Ștefan cel Mare și Sfânt – 500* din 2004, a venit în conștiința noastră gândul că trebuie să facem ceva mai mult pentru slăvitul Voievod Ștefan. Și, în felul acesta, am luat legătura cu un grup de profesori de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, de la Facultatea de Istorie, secția de Istoria Evului Mediu, și, în mod deosebit, cu domnul profesor Ștefan Sorin Gorovei. Grupul acesta de istorici a venit alături de noi și am pregătit cumva marea sărbătoare, din punct de vedere cultural-cărturăresc. Am organizat simpozioane, colocvii, premergătoare evenimentului *Ștefan – 500*, am publicat câteva cărți. Așa au apărut: *Portret în legendă* (2003), unde am adunat toate legendele legate de Ștefan cel Mare și Sfânt. Aici îndrăznesc să amintesc un cuvânt al celui care semna prefața. Este vorba despre regretatul academician Virgil Cândea, care spunea să luăm aceste legende așa cum luăm cuvintele Patericului, acele cuvinte venite din bătrâni, despre care nu ne întrebăm cine și cum le-a scris, dacă a trăit și în ce secol a trăit, să le luăm ca atare și să căutăm să le împlinim. Au urmat încă două volume, *Portret în istorie* (2003) și *Portret în cronică* (2004), despre cum au înțeles istoricii și cronicarii și cum au vorbit ei despre Măria Sa Ștefan, care, împreună cu volumele *Bibliografie* și *Biserica. O lecție de istorie* (2004), acesta din urmă despre statutul Bisericii

în vremea lui Ștefan cel Mare, au premers evenimentului de la 2 iulie 2004. După ce a trecut sărbătoarea, am avut o întrunire, la începutul anului 2005, cu același grup de profesori de la Iași, și împreună am plămădit ideea creării Centrului de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare și Sfânt”. Centru care a și luat ființă, cu binecuvântarea Înalt Preasfințitului Arhiepiscop Pimen și care iată, din 2005 și până astăzi, are o activitate rodnică. În fiecare an se țin unul sau două colocvii la Putna sau la Iași, iar comunicările se publică în revista „Analele Putnei”. Centrul de Cercetare și Documentare are acum editura proprie *Mitropolit Iacov Putneanul*, care a publicat până acum câteva volume. Așa au apărut *Maria Asanina Paleologhina* (2004), apoi a apărut volumul profesorilor Maria Magdalena și Ștefan S. Gorovei, *Princeps omni laude maior (O istorie a lui Ștefan cel Mare)* și *Cercetări arheologice la Mănăstirea Putna* (2007), primul volum, și sperăm ca în curând să apară și al doilea. Ultima lucrare tipărită este o culegere de articole istorice despre Bucovina, intitulată chiar *Pro Bucovina*. Apoi, când în mass-media s-a discutat care este cel mai mare român, s-au făcut niște afirmații nefondate despre Măria Sa Ștefan, cum că ar fi un mit creat de regimul comunist. Atunci am publicat scrierile unor oameni de seamă ai neamului nostru, apărute înainte de 1948, înainte de instalarea regimului comunist. Acești autori, au arătat în cuvintele lor cine este slăvitul Voievod Ștefan. Așa au apărut în secolul al XVIII-lea scrierea lui Gherasim Putneanul, *Cuvânt de îngropare vechiului Ștefan Voievod al 5-le, domnul Țării Moldovii, cel ce s-au numit Mare, pentru marile vrednicii și vetejii ale sale*, apoi un cuvânt al lui Xenopol, *Cuvântare festivă rostită la serbarea națională pe mormântul lui Ștefan cel Mare în 15 (27) august 1871*. Volumul al doilea al *Cuvintelor* conține scrieri ale unor personalități din secolul al XX-lea, precum Mircea Eliade. Ele toate arată că imaginea marelui voievod a fost identică peste veacuri, fiecare generație recunoscându-l ca model exemplar de viață și de credință. Deci imaginea de astăzi nu este un mit creat, ci slăvitul Voievod Ștefan este Mare și Sfânt și Bun, este strămoșul cuminte, este „domn mai presus de orice laudă”, cum îl numea Dimitrie Cantemir, și este cel mai mare român, asupra căruia trebuie să ne aplecăm și pe care trebuie să-l urmăm, în credință și în faptă.

Toate aceste scrieri, înmănunchate în patru volume, *Pomenirea lui Ștefan cel Mare*, volumele I și II (2007) și *Cuvinte*

despre Ștefan cel Mare, volumele I și II (2007), au fost redactate în cadrul Centrului de Cercetare și publicate prin editura Mușatinii din Suceava. Din ele, oricine poate înțelege cine a fost slăvitul Voievod Ștefan și cum l-au văzut și l-au înțeles înaintașii.

Î. Astăzi, Sfânta Mănăstire Putna și-a redresat activitatea culturală. Pe lângă Centrul de Cercetare și Documentare „Ștefan cel Mare”, a fost înființată Fundația *Credință și Creație*. Acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta, cu Editura Nicodim Caligraful. Care este rolul acestei fundații și ce activitate desfășoară?

R. Fundația *Credință și Creație*. Acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta a fost creată după moartea marelui profesor, a maicii Benedicta, în 2006. Maica Benedicta s-a așezat în pământul Putnei ca bobul de grâu. Bobul de grâu, când îl așezi în pământ, dacă n-ar putrezi el nu ar încolți, nu ar rodi. Așa am îndrăznit să spun și despre Maica Benedicta, că s-a așezat ca bobul de grâu în pământul Putnei și a venit alături de părintele Iachint, de amintirea lui Mihai Eminescu și, în primul rând, de slăvitul Voievod Ștefan, pentru a arăta tuturor românilor care ne este drumul, care ne este calea. Fără dragostea de neam, de țară și de valorile strămoșești nu putem să mergem mai departe. Eu așa am considerat prezența ei aici la Putna. După înmormântarea din mai 2006, împreună cu un grup de profesori și de apropiați, cunoscuți ai Maicii Benedicta, și în mod deosebit, cu academicianul Dan Hăulică, am organizat un simpozion dedicat memoriei Maicii Benedicta – academician Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Simpozionul a avut loc în august 2006. Apoi, în 2007, am înființat Fundația *Credință și Creație*, despre care am amintit mai sus. Scopul acestei fundații este „promovarea modelului de viață creștină și a valorilor culturale și spirituale românești și universale cărora li s-a dedicat Acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta”.

Maica Benedicta a avut o credință și o cultură deosebite și a fost un model în viață, în primul rând pentru toți cei care au stat în bancă și i-au ascultat prelegerile. Pentru a promova dragostea față de valorile spirituale, culturale și literare ale neamului nostru, s-a decis ca în fiecare an să se organizeze câte un simpozion aici, la Putna, pe diferite teme: *Tradiție spirituală și deschidere spre universal* – 2007, *Tensiunea etic – estetic* – 2008, *În căutarea absolutului: Eminescu* – 2009, iar anul acesta, în 2010, tema a fost

Fertilitatea mitului. Aceste colocvii, cu aceste teme interesante, au atras aici oameni de cultură de valoare care, în preajma mormântului Maicii Benedicta, în preajma mormântului Sfântului Voievod Ștefan și a bustului lui Eminescu, nu au putut și nu pot să gândească altfel decât în duhul acestor strămoși sfinți și cuminți. În felul acesta, îmbinându-se dragostea pentru aceste valori cu pregătirea și cultura fiecăruia, se nasc valori care ne înrădăcinează bine în valorile strămoșești. Astfel se promovează dragostea de cultura și spiritualitatea românească.

Î. Ca să nu ne îndepărtăm de acest subiect, V-aș ruga, Sfinția Voastră, să ne dezvăluiți câteva momente în legătură cu personalitatea celei care a fost profesorul academician Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Cum a ajuns dânsa la monahism? Nu credem că este întâmplător faptul că domnia sa își doarme somnul de veci aici, în cimitirul Mănăstirii Putna.

R. În testamentul pe care ni l-a lăsat, ea a scris: „Dacă voi muri la București vreau să fiu înmormântată la mănăstirea Cernica, dacă se va întâmpla însă la Văratec sau oriunde în altă parte, să fiu înmormântată la mănăstirea Putna”. A fost o dorință a ei. La întrebarea pe care i-a pus-o un reporter odată, și anume care au fost iubirile ei, Maica Benedicta a răspuns: „L-am iubit pe Apostol și pe Mihai. Acestea au fost iubirile din viața mea”. Apostol nu a fost altul decât soțul ei, care a plecat la Domnul cu câțiva ani înaintea ei, iar Mihai nu este altul decât Mihai Eminescu. Cred că nimeni din perioada contemporană nu l-a iubit și nu l-a prețuit pe Mihai Eminescu așa cum a făcut-o Zoe Dumitrescu-Bușulenga. Și unde putea să-și doarmă somnul de veci cea care l-a iubit atât de mult pe Mihai Eminescu decât la Putna, unde este bustul lui Eminescu, și unde știm prea bine că Mihai Eminescu a fost unul dintre organizatorii Serbării de la Putna din 1871, când a lansat îndemnul: să facem din Putna „Ierusalimul neamului românesc, iar din mormântul lui Ștefan cel Mare altar al conștiinței naționale”. Maica Benedicta, prin personalitatea ei, prin tot ceea ce a lăsat urmașilor, a imprimat dragostea față de valorile literare, culturale ale neamului nostru. Și, totodată, ea a fost o iubitoare de Dumnezeu. Dragostea de Dumnezeu i s-a întipărit în suflet încă de mică, cum o auzeam mărturisind într-o conferință. Trăia Liturghia pe deplin, ca o comuniune deplină cu Hristos. Permanent afirma: fără Dumnezeu și fără de Psaltire, deci fără de rugăciune, nu putem să înaintăm. Să ne întoarcem la Psaltire, acolo vom găsi cuvintele

de care avem nevoie și care ne formează pe noi. Îl vom găsi pe Dumnezeu, care ne călăuzește în viața noastră. Fără de acestea este greu să înaintăm. Nu pot să descriu și nu pot cuprinde în cuvinte tot ce a fost domnia sa ca om de cultură, ca academician, ca savant, pentru că mă văd neputincios în fața colosului ce se cheamă „Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta”. Îmi amintesc în ziua înmormântării cum era: cu fața veselă, senină, cu ochii aproape deschiși către cerul divin care o aștepta. N-am să uit acea imagine a ei. Ea L-a iubit pe Hristos, L-a iubit pe Dumnezeu, și nu întâmplător și-a găsit odihna aici, în cimitirul Putnei, alături de mari sfinți strămoși ai neamului nostru. Se întâlnesc în mod fericit la Putna și sunt așezați pe o axă: bustul lui Eminescu, mormântul lui Ștefan, Turnul Tezaurului, mormântul lui Zoe Dumitrescu-Bușulenga și mormântul Părintelui Iachint, duhovnicul iscusit al Bucovinei.

Î. La 15 august, de hramul Adormirii Maicii Domnului, a avut loc sfințirea picturii interioare a Bisericii, în care își doarme somnul de veci voievodul-ctitor. Biserica și-a recăpătat „veșmântul liturgic” abia după mai bine de 350 de ani, grație celor doi pictori bucovineni – Gavril și Mihail Moroșan. Ce a însemnat pentru Sfinția Voastră această osârdie de nouă ani de zile? Când a apărut ideea repictării interioare a Bisericii voievodale?

R. Ideea pictării bisericii Mănăstirii Putna a venit dintr-nceput, chiar din prima zi a stăreției. Dar nu am primit momentan atunci gândul că trebuie pictată Putna în timpul stăreției mele. De ce spun lucrul acesta? Pentru că în seara zilei de 7 decembrie 1992, când fusem instalat ca stareț, către orele 21-22, a bătut la ușa chiliei Părintele stareț Iachint Unciuleac, care mi-a adus câteva pachete de foiță de aur (șlagmetal) și pigmenți pentru pictura mănăstirii. Totodată, împreună cu acele pachete a transmis și dorința lui și a înaintașilor, ca un mandat, ca un testament al tuturor, de a se picta biserica Mănăstirii Putna. Iar el a preluat de la înaintașul său, Preasfințitul Gherasim Putneanul, această dorință fierbinte de a picta Putna. Mai târziu, cercetând documentele Mănăstirii, am văzut dosare întregi legate de pictarea din nou a Bisericii Mănăstirii Putna, cu toate încercările ce au fost făcute mai înainte în această direcție. Cu darul lui Dumnezeu, acest gând a revenit după ce s-au rânduiri lucrurile în exterior, după ce au fost refăcute gardurile, arhondaricul „Visarion Puiu”, corpul de

chilii din gospodărie cu garajele, atelierul de sculptură, atelierul de pictură și altele. Apropiindu-se anul 2004, am cugetat că pentru marea sărbătoare, toată suflarea românească, cler și mireni, să facem un dar slăvitului Voievod Ștefan – pictarea din nou a Bisericii Mănăstirii Putna. De aceea, Părintele Patriarh Teoctist a răspuns la adresa înaintată de mănăstire că a primit dorința noastră ca pe o „bună veste”. Prea Fericitul Patriarh Daniel, pe când era Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, venind odată la Putna, dacă nu greșesc, la împlinirea a 125 de ani de la Serbarea de la Putna din 1871, a spus: „Biserica voastră fără pictură e ca un arhiereu îmbrăcat numai în stihar, fără odăjdii. Faceți în așa fel încât să pictați biserica, împodobiți-o în veșmântul pe care îl merită”. Astfel, am văzut că e o dorință comună a tuturor și a celor mari, și a celor mici, de la vlădică până la opincă, cum se zice, de la conducătorii de stat și până la cel din urmă enoriaș, astfel am purces la treabă.

În 2001 s-au început lucrările de pictare a bisericii Mănăstirii Putna. Atunci intenționam ca aceste lucrări să se finalizeze în 2004, însă ele aveau să dureze nouă ani de zile, căci într-un 31 iulie 2001 s-au trasat primele linii, primele culori, sus, în turla mănăstirii și tot într-un 31 iulie, însă 2010, aveau să se încheie lucrările picturii interioare a bisericii voievodale. A fost o bucurie pentru noi, monahii de la Putna, deoarece a fost împlinirea unei dorințe a noastre, a tuturor. Nu a fost ușor, ci destul de greu, pentru că a trebuit să procurăm materialele necesare nu numai din țară, ci și din străinătate, în mod deosebit, foița de aur, într-o cantitate destul de mare, pentru că, așa cum bine se cunoaște, Putna a fost pictată pe fond de aur.

Cu darul lui Dumnezeu, cu purtarea de grijă a Maicii Domnului și a Sfântului Voievod Ștefan și cu binecuvântarea ierarhului locului, s-a dus la bun sfârșit acest mandat. Deși, de multe ori, în perioada aceasta de nouă ani, credeam că nu voi mai ajunge să văd finalizată pictura Mănăstirii Putna. Au fost multe încercări, pentru că orice lucru bun nu se face fără de ispite. Lucrul plăcut lui Dumnezeu se cerne ca aurul în topitoare. Monahul și lucrul lui Dumnezeu se învederează în mod deosebit în cuptorul ispitelor și al încercărilor. Acest cuptor a fost, așa zice, permanent în preajma noastră. Cu toate acestea, Îi mulțumim lui Dumnezeu că ne-a dat puterea ca să răbdăm și să ducem, să împlinim acest mandat, această frumoasă lucrare. Și, iată, acum vedem pictura, vedem

Putna strălucind în interior, îi vedem pe sfinți binecuvântându-ne și îi simțim aproape de noi. Astăzi vedem Putna înveșmântată așa cum bine merita.

Î. Cum ați găsit acești doi pictori, cum i-ați descoperit?

R. Începând din primăvara anului 2000, am cercetat pictura mai multor autori de categoria I, care aveau dreptul să picteze monumente istorice. Hotărârea pentru frații Moroșan a venit în urma a două cuvinte pe care le-am primit de la Patriarhul Teoctist și de la Arhiepiscopul locului, Părintele Pimen. Patriarhul Teoctist mi-a spus: „Ce faci, nu te apuci de pictat Putna? Că iată, frații Moroșan stau degeaba, acum s-au întors din Israel și sunt liberi, i-ai”. Apoi IPS Pimen, după ce am mers pe la mănăstiri și biserici de la noi din țară: Râmreț, Lainici, Tismana, Secu, Neamțu, Sfântul Gheorghe Nou din București, mi-a spus: „Bine, cum vrei, dar mai buni ca frații Moroșan nu vei găsi, pentru că sunt oamenii locului, crescuți în duhul locului și ei, când au crescut, au văzut Voronețul, Humorul și Moldovița, încât nu vor picta altfel decât în același duh”. Și așa m-am decis pentru frații Mihail și Gavril Moroșan. Iar decizia finală s-a luat în comisia mixtă din mai 2001, de la sediul Patriarhiei, prezidată de Preafericitul Teoctist, prezent fiind și ministrul Culturii de atunci, academicianul Răzvan Theodorescu.

Î. Precuvioase părinte stareț, cultul pentru Eminescu a fost și este întotdeauna viu la Mănăstirea Putna. Aici a cântat și Ciprian Porumbescu „Daciei întregi”, în vara anului 1871, tot aici era prezent și Epaminonda Bucevski, înfrumusețând porticurile Mănăstirii pentru sărbătoarea care trebuia să aibă loc. Toți trei au pornit din Cernăuți, au învățat apoi la Viena, însă și-au modelat gândurile și simțirea românească la Putna. Ce înseamnă Cernăuțiul pentru Putna sau ce ar trebui să însemne Putna pentru Cernăuți?

R. Cernăuțiul este un oraș cu care avem o strânsă legătură sufletească, așa cum sunt și Suceava, și Iașul. Toate sunt centre culturale și spirituale ale neamului nostru. Nu putem să vorbim de Moldova, nu putem vorbi de Bucovina, fără a vorbi de Cernăuți. Acolo au activat atâția români vrednici, acolo au inițiat ei marea Sărbătoare de la 1871 și tot de acolo s-a plecat către Putna. Eminescu, când a venit la Putna în 1871, a venit de la Cernăuți, prin Storojineț, Crasna. La Crasna a poposit și acolo, potrivit mărturisirilor sale, a văzut cum creștinele din Crasna făceau cozonaci pentru sărbătoarea de la Putna, care avea să aibă loc

peste o zi sau două. Ei bine, pentru noi, Cernăuțiul, așa cum am mai spus, este orașul lui Eminescu, este orașul atâtor români care au iubit valorile și nu ne putem despărți niciodată de Cernăuți. Cunosc îndeaproape orașul și m-aș bucura dacă românii de dincoace l-ar cunoaște. Cernăuțiul fiind în Ucraina, nemaifăcând parte din statul național unitar român, cred că românii din țară au mai multe datorii față de Cernăuți, pentru că din Cernăuți au plecat multe idei folositoare neamului nostru, din Cernăuți au plecat mari oameni de cultură. Să nu uităm că Eudoxiu Hurmuzaki și familia Hurmuzăkeștilor sunt mai la nord de Cernăuți, la Cernauca. Acolo s-au născut și au trăit. Să nu uităm Șipeniții lui Miron Costin, care sunt și ei din preajma Cernăuților. Apoi Toporăuții lui Miron Barnovschi, să nu uităm de Boianul lui Neculce, de Hotinul lui Ștefan cel Mare și Sfânt, de atâtea și atâtea locuri care ne sunt dragi, de Codrii Cosminului, locuri care se află în jurul Cernăuțiului. Să nu uităm nici de cimitirul de la Cernăuți, unde-și dorm somnul de veci primii episcopi și mitropoliți ai Bucovinei: Dositei Herescu, Teofil Bendella, Teoctist Blajevici, Arcadie Ciupercovici, marele Silvestru Morariu Andrievici, Vladimir de Repta – cu serbarea din 1904 de la Putna, Nectarie Cotlarciuc – emerit profesor. Tot aici își doarme somnul de veci și Aron Pumnul, apoi profesori de la Universitatea din Cernăuți – Vasile Mitrofanovici, Teodor Tarnavski, profesorul de ebraică Hacman – universitate de înaltă clasă, care a creat atâtea valori în plan național și universal. Cernăuțiul ni l-a educat pe poetul nostru național, Mihai Eminescu, căci la Cernăuți a studiat, și până în ziua de astăzi se mai păstrează o stradă care-i poartă numele, chiar dacă este scurtă.

Mai avem și un liceu la Carapciu, care poartă numele poetului nepereche. Iată de ce Putna este legată de Cernăuți și Cernăuțiul este legat de Putna. Nu numai această legătură culturală trebuie să fie între noi și Cernăuți, ci acest oraș trebuie să fie în sufletul oricărui român. Eu am zis că fiecare român trebuie să meargă să îngenuncheze la mormântul lui Ștefan și să învețe de la el, dar să nu uite să treacă și prin Cernăuți și să vadă valorile pe care le-au creat înaintașii noștri, centrul cultural al Cernăuților, atât cât mai este din el, dar și aceste locuri pe care le-am amintit, care sunt cu o adâncă încărcătură istorică și unde au activat români deosebiți, centre istorice pe care nu trebuie să le uităm, ci să le avem în conștiința noastră ca pe niște locuri sfinte. Legătura dintre Putna și Cernăuți am simțit-o și o simt mereu. Când zic Cernăuți,

mă gândesc la românii din Herța, din Crasna, din Storojineț, din Boian, din Hotin, din Cernaucă și de peste tot unde sunt români. Mă gândesc la cele circa 103 sate românești cu cei 103 preoți români, și de aceea cu drag am mers în satele românești de dincolo, pentru că și pe românii de acolo i-am găsit cu dragoste față de Putna. Ei vin cu drag la sărbătorile Putnei și noi mergem cu drag la sărbătorile din satele lor. Iar acum, grație Departamentului pentru românii de pretutindeni, s-a inițiat un proiect, în urma căruia în fiecare sâmbătă primim câte aproximativ 100 de români, care vin de acolo ca să cunoască mănăstirile din nordul și sudul Bucovinei. Vin grupuri de copii, împreună cu profesorii lor și se închină la mormântul lui Ștefan cel Mare. Deci e o strânsă legătură între Putna și regiunea Cernăuți, care cred că are o importanță mare pentru a ne cunoaște mai bine cultura și spiritualitatea neamului nostru. Frații noștri de acolo nu trebuie să se simtă niciodată uitați, chiar dacă acum vreo câțiva ani de zile un cântăreț din Crasna mi-a spus: „Părinte, ne-ai uitat”. Același cuvânt l-am auzit și anul acesta, la sărbătoarea Crasnei. Un creștin mi-a spus: „Părinte, noi suntem români, dar suntem ai nimănui”. I-am răspuns: „Nu sunteți ai nimănui, chiar dacă poate nu facem prea mult pentru dumneavoastră, dar vă purtăm în sufletul nostru, în rugăciunile noastre și pe cât ne este în putere, vă sprijinim”. Într-adevăr, românii de dincoace trebuie să facă mai mult pentru românii din Bucovina și din Basarabia.

Î. Vorbeați despre acest proiect, care există cu sprijinul Departamentului pentru românii de pretutindeni, în cadrul căruia se fac la fiecare sfârșit de săptămână excursii pentru copii de școală și pentru adulți pe la mănăstirile din Bucovina istorică. E un lucru foarte frumos și salutar. Se pare că nu numai între sate, dar și între biserici, în special între Mănăstirea Putna și Mitropolia din Cernăuți există o legătură foarte frumoasă. Avem certitudinea că datorită înțelepciunii exarhilor și de la Putna, și de la Mitropolia Cernăuților și a Bucovinei, se pot realiza aceste lucruri. Ca dovadă, toamna aceasta, la aducerea moaștelor Sfântului Maxim Mărturisitorul la Mănăstirea Putna, a venit să se închine și Înalt Preasfințitul Onufrie, Mitropolitul Cernăuților și al Bucovinei. A fost un gest foarte frumos.

R. Legătura strânsă cu Putna dintre românii de dincolo și românii din partea aceasta s-a văzut în decursul timpului. Nu

numai la nivelul nostru de clerici, de preoți, ci și ierarhii de dincolo au vizitat Mănăstirea de aici. Așa cum spuneți, acum, de curând, când Înalt Preasfințitul Onufrie a aflat de venirea moaștelor Sfântului Maxim Mărturisitorul la Putna, a venit cu evlavie și s-a închinat la Putna și a fost un lucru cu totul deosebit, binevenit pentru noi, căci a întărit legăturile acestea frățești. Înalt Preasfinția Sa a venit cu un grup de preoți de dincolo și au dat răspunsuri la Sfânta Liturghie, ne-am rugat deci împreună și ne rugăm împreună. Această strânsă colaborare, această strânsă legătură s-a văzut de nenumărate ori. Acum un an de zile, pe 7 decembrie 2009, a fost iarăși prezent la Putna Înalt Preasfințitul Onufrie, cu Preasfințitul Meletie, Episcopul Hotinului, cu Înalt Preasfințitul Teodor de Kamenet-Podolski, și au purtat un dialog de cunoaștere și de apropiere cu ierarhii noștri, Înalt Preasfințitul Părinte Mitropolit Teofan și Înalt Preasfințitul Pimen. Cu câteva luni mai înainte fuseseră iarăși Preasfințitul Meletie cu episcopul de la Ivano-Frankovsk, Panteleimon, cu Teodor de Mukacevo, care au venit și au vizitat mănăstirile noastre. E foarte bine și binevenit lucrul acesta, pentru că îmi amintesc un cuvânt al Părintelui Iachint, care spunea: „Oamenii se iubesc când se cunosc și se cunosc când se iubesc”. A ne vedea, a ne cunoaște și a ne aprecia valorile reciproc nu fac altceva decât să ducă la o bună trăire, la o împreună-viețuire pe aceste locuri binecuvântate de Dumnezeu, așa cum se cuvine în duhul curat ortodox. Și este bine ca să ne cunoaștem valorile reciproc.

Î. Sfinția Voastră, în anul 1904, când a fost comemorat Ștefan cel Mare, sărbătoarea a fost condusă de către Doxută Hurmuzaki, fiul lui Gheorghe Hurmuzaki, unul dintre frații primei generații a celebrilor frați Hurmuzăkești din Bucovina. În 2004, când s-au comemorat 500 de ani de la trecerea Dreptcredinciosului Voievod la cele veșnice, Sfinția Voastră ați fost sufletul manifestărilor comemorative. Vă rog să ne spuneți câteva cuvinte despre desfășurarea acestor festivități. Iorga a scris atunci și a dedicat poporului român frumoasa monografie despre Ștefan cel Mare, iar după 2004, în 2005, istoricul nostru contemporan Ștefan Sorin Gorovei a scris bogata și bine documentata monografie *Princeps omni laude maior (O istorie a lui Ștefan cel Mare)*.

R. Marea sărbătoare din 2004 am pregătit-o cu drag, împreună cu viețuitorii Mănăstirii Putna. A fost o sărbătoare

de suflet, cea mai mare, cel mai important eveniment pe care l-am putut întâmpina, pe care mi l-a hărăzit Dumnezeu să-l trăiesc ca stareț al Putnei. Când am zis că am pregătit cu drag această sărbătoare, nu am făcut ceva din slavă deșartă, din slavă omenească. Tot ceea ce s-a împlinit înainte de 2004 și după aceea a fost ca o datorie sfântă. Toate au venit dintr-un îndemn lăuntric, nu așa cum spunea Iorga, „de sus și de-aiurea” ci „de sus și dintr-o chemare lăuntrică”. Așa am simțit că trebuia făcut. În felul acesta, am purces prima dată la pictarea din nou a bisericii Mănăstirii Putna, care s-a dorit a fi un dar făcut slăvitului Voievod Ștefan la împlinirea a 500 de ani de la adormirea sa, dar nu a fost să fie decât în parte. Numai altarul și naosul au fost pregătite atunci. Apoi, simpozionul care s-a ținut în primăvara anului 2004, *Ștefan cel Mare și Sfânt – atlet al credinței creștine*, simpozion care a durat o săptămână și a întrunit istorici din țară și străinătate, un simpozion internațional. Lucrările au fost publicate într-un volum cu același titlu. Pe lângă aceste două mari evenimente, am fost absorbiți de pregătirea însăși a sărbătorii. Pregătirile au implicat în primul rând restaurarea catapetesmei bisericii mănăstirii, reorganizarea muzeului, definitivarea lucrărilor la arhondaricul „Visarion Puiu”. Apoi, pictarea unor icoane de dimensiuni foarte mari: o icoană cu *Adormirea Sfântului Voievod Ștefan*, care este unică, apoi un Deisis dezvoltat, care avea să împodobească scena de la 2 iulie, ziua marii sărbători. Au fost și alte lucrări care s-au cerut a se face: împodobirea Bisericii cu candelă noi, aducerea de odore sfinte – Evanghelie, sfinte vase, sfântul chivot pentru marea sărbătoare. Toate s-au făcut dintr-un îndemn lăuntric, spre slava lui Dumnezeu și a Sfântului Voievod Ștefan. Lucrările care au premers sărbătorii au fost ca o ofrandă, ca o jertfă, pe care am pus-o în fața mormântului marelui ctitor de neam și de țară. Și am simțit-o ca pe o datorie sfântă. Este un cuvânt în Sfânta Scriptură: „Suntem slugi netrebnice pentru că am făcut ceea ce eram datori să facem” (Luca 17, 10). Premergător mării sărbători a fost și acel pelerinaj deosebit de frumos, organizat de studenții români, Asociația Studenților Creștini Ortodocși Români (ASCOR), în frunte cu păstorul lor, părintele dr. Vasile Gavrilă, pelerinaj care s-a făcut de la cetatea Sucevei și până la Mănăstirea Putna. S-a plecat de la Suceava în ziua de 29 iunie, cu icoana *Adormirii Sfântului Voievod Ștefan*, pe jos până la Putna, când s-a ajuns în ziua de 2 iulie. Acest pelerinaj a adunat între patru sute și șase sute de

studenți români. Cred că a fost cea mai mare mișcare studențească din perioada noastră. O întrunire a studenților mai mare ca aceasta nu cred că a fost. În dimineața zilei de 2 iulie 2004 au intrat pe poarta mănăstirii, purtând icoana Sfântului Voievod Ștefan.

Apoi a urmat slujba, cu cele obișnuite care sunt prezente în Sfânta Liturghie. Au slujit Părintele Patriarh Teotist, Preafericitul Sava, Mitropolit al Varșoviei și al întregii Polonii, Înalt Preasfințitul Ghendios, Mitropolit de Sasima, delegatul Patriarhiei Ecumenice, și alți 32 de arhieri români, înconjurați de un mare sobor de preoți și diaconi. Au fost în total 154 de slujitori la sfântul jertfelnic, între care și clerici din Basarabia și Nordul Bucovinei. Au fost atunci și românii din satele din apropierea graniței, cu străvechi legături cu Putna: Crasna, Hliboca, Storojineț, Voloca, Cernăuți. La ora 12, la Radio România, întreaga țară a putut asculta *Simfonia clopotelor*, în care clopotele mai multor catedrale din țară au bătut însoțind versuri de aleasă simțire a unității românești.

S-au rostit cuvântări deosebite, s-au adus daruri deosebite. În cuvântul din partea Patriarhului Ecumenic, Sanctitatea Sa l-a mărturisit pe Sfântul Ștefan ca „simbol și expresia autentică a întregii națiuni române”. Între daruri, aș vrea să amintesc despre o replică a sabiei slăvitului Voievod Ștefan adusă de către Primul Ministru al României de atunci, Adrian Năstase, apoi darurile aduse de Patriarhul Teotist, o icoană pictată de Elena Murariu, icoană care împodobește astăzi sala de protocol a stăreției. Au fost și alte daruri, ale Întăistătorului Bisericii Ortodoxe din Polonia, Mitropolitul Sava, apoi darurile Patriarhului Ecumenic, ale IPS Iustinian, arhiepiscopul Maramureșului și Sătmărlui, și altele.

Seara, la ora 23, torțe ale recunoștinței, purtate de studenții veniți în pelerinaj, au fost aprinse pe Dealul Crucii, luminând noaptea cu numele „ȘTEFAN”, iar deasupra acestuia reprezentând o cruce.

Patriarhul Ecumenic, însă, a ținut să vină și personal în vizită, așa încât pe 19 octombrie 2004 el a cercetat Mănăstirea Putna. Sanctitatea Sa a așezat atunci o candelă, cu propria sa mână, pe mormântul Voievodului Ștefan, în semn de recunoștință față de sprijinul pe care l-a dat slăvitul Voievod Ștefan Patriarhiei Ecumenice prin Muntele Athos. Apoi aș vrea să mai amintesc, tot între evenimentele deosebite de atunci, prezența la Putna a Mitropolitului Vadului, Feleacului și Clujului, Înalt Preasfințitul Bartolomeu, care a venit cu un sobor imens de clerici, de stăreți,

starețe, de protopopi, consilieri, profesori universitari, care au ținut să vină în mod deosebit în luna lui septembrie, în semn de recunoștință față de Ștefan cel Mare, căci Ștefan a înființat în timpul său prima episcopie ortodoxă din Transilvania, cea de la Vad și Feleac. De atunci și până în ziua de astăzi, Episcopia Clujului își are rădăcinile de la Măria Sa Ștefan. În cuvântul său, IPS Bartolomeu a spus că românii din Transilvania, ale căror suferințe pentru credința ortodoxă și pentru apărarea identității românești sunt binecunoscute, nu au avut precum în Moldova un Ștefan care să ducă crucea țării și a fost nevoit să o ducă poporul.

Toate acestea au fost pentru noi momente deosebite, popasuri duhovnicești dedicate sărbătorii *Ștefan – 500*. Au fost multe evenimente excepționale pe care le-am parcurs și le-am trăit împreună, care au lăsat urme adânci în sufletul nostru și care ne-au legat pentru totdeauna de acest mare ctitor. Trăind aceste evenimente și văzând mișcarea românilor către Ștefan, am simțit că fără dragostea pentru aceste valori și fără dragostea pentru Ștefan cel Mare, fără a-l avea ca model, este greu să mergem mai departe. Într-un cuvânt pentru tineri, istoricul Neagu Djuvara spune că avem ceva de învățat de la Ștefan cel Mare doar dacă ne iubim valorile noastre strămoșești. Dacă nu ne mai iubim valorile strămoșești, atunci nu avem ce să învățăm de la Ștefan cel Mare. Doar în acel duh al său putem să învățăm ceva de la el. În consecință, trebuie să păstrăm duhul strămoșilor noștri, acea logică, acea gândire pe care au avut-o ei, căci numai în felul acesta putem să dăinuim ca neam și ca țară.

Î. Este o mărturie a faptului că figura lui Ștefan cel Mare focalizează românitatea în jurul ei. Și e simbolic faptul că anul acesta, în vara lui 2010, a fost instituit al doilea hram al Mănăstirii. E o bucurie probabil pentru Mănăstirea Putna de a avea încă un hram al locașului, cel al Binecredinciosului Ștefan Voievod.

R. Până în 1992 ne adunam a treia zi de Crăciun la Putna, când era pomenit Sfântul Arhidiacon Ștefan, patronul, ocrotitorul Sfântului Ștefan. Și atunci săvârșeam parastas și vorbeam și simțeam românește la mormântul Sfântului Voievod Ștefan. Din 1992, Voievodul a fost canonizat, a fost trecut în calendar în rândul sfinților, fiindcă în popor el era cinstit ca bun, drept și sfânt încă din vremea sa, și astfel ziua de 2 iulie a devenit ca un al doilea hram al Putnei. Iată că anul acesta, printr-un act patriarhal, pe

care Preafericitul Părinte Patriarh Daniel l-a dat împreună cu Înalț Preasfințitul Arhiepiscop Pimen, Putnei i-a fost conferit oficial cel de al doilea hram, ziua de 2 iulie. Deci, în fiecare an, la 2 iulie ne vom întâlni la hramul al doilea al Mănăstirii Putna, pentru a-l cinsti pe cel care nu a avut odihnă întru apărarea țării și a credinței strămoșești.

Î. Istoria și credința strămoșească sunt cei doi piloni care au ținut și țin dintotdeauna aprinsă flacăra Putnei. Oare aceste două datorii nu sunt un testament pentru generațiile tinere de astăzi și cele care vor veni?

Am dori să avem cuvântul de învățătură al Sfinției Voastre, cum trebuie să le păstrăm și cum să înmulțim aceste datorii?

R. Mai întâi trebuie să le cunoaștem. Am spus mai devreme acel cuvânt: nu poți să cunoști dacă nu iubești și invers. Mai întâi trebuie să cunoști. Trebuie să te duci la rădăcini, să-ți cunoști bine istoria, istoria neamului, așa cum îți cunoști bunicii, părinții, chiar și străbunicii. Deci trebuie să-ți cunoști neamul tău, de unde vii, stirpea ta din care te tragi. Așa trebuie să ne cunoaștem istoria neamului. Dacă nu ne cunoaștem istoria, și dacă Ministerul Educației și Învățământului nu înțelege că trebuie să promoveze istoria, să promoveze dragostea față de înaintași, dacă tinerii care vin după noi nu vor cunoaște aceste rădăcini, vor fi ca niște pomi fără de rădăcină, ca niște plante care nu au rădăcină și nu au de unde să se hrănească. La unul dintre colocviile închinat acad. Zoe Dumitrescu-Bușulenga – Maica Benedicta, ambasadorul și academicianul Dan Hăulică spunea foarte frumos: „Agentul funcționalității acestui neam este tocmai cunoașterea rădăcinilor lui”. Dacă nu-ți cunoști bine rădăcinile, istoria, nu poți să funcționezi, e ca și cum n-ai avea agentul funcționalității, ca neam și ca țară. Trebuie să ne cunoaștem bine istoria. Cunoscându-ne așa cum trebuie istoria, după aceea vine și dragostea față de valorile pe care le avem, față de tot ceea ce a creat neamul acesta. Adică valorile de patrimoniu. Când vom vedea o clădire, când vom vedea o troiță, o biserică veche, o carte, un epitaf, o cruce într-un cimitir, ceva care vine de la strămoșii noștri, o să știm să le apreciem, să le prețuim și să le promovăm mai departe, căci acestea sunt Sfânta Sfintelor a neamului. Așa cum te îngrijești și mergi de aprinzi cu evlavie o lumânare la mormântul mamei și al tatei, la mormântul bunicilor, al celor care ne-au crescut, căci

acolo, sub brazda de pământ se ascunde o altă mână de țărână de care suntem legați, așa și cunoașterea istoriei neamului creează în interiorul nostru, aprinde în suflet dragostea față de aceste valori. Și atunci vom ști cum să le apreciem, vom ști mai departe cum și încotro să mergem. Căci altfel, neîubind și nemergând pe aceste urme sfinte ale strămoșilor cumiți, vom fi mereu „pe muchie de cuțit și la margine de prăpastie”. Vom fi permanent în stare de instabilitate și nu vom ști în care direcție să mergem, cum de fapt mi se pare că și suntem, permanent cu gândul că ne scufundăm, din punct de vedere economic, cultural și spiritual. Să ne întoarcem la valorile noastre cele reale, să ne întoarcem la Dumnezeu și să-i cinstim pe strămoși. Să vedem cum au acționat ei și de ne vom întoarce cu adevărat cu fața spre aceste valori, atunci neamul și țara vor prospera, atunci vom merge bine. Până atunci este greu. Fără Dumnezeu nu putem face nimic.

Î. Sărut dreapta, părinte stareț, să Vă dea Dumnezeu sănătate și putere de muncă pentru ca să le puteți îndeplini pe toate.

R. Dumnezeu prea bunul să ne ajute și Sfântul Voievod Ștefan să trezească conștiința națiunii noastre, să-i trezească pe cei mari ca să-și dea seama de unde suntem și unde am ajuns, și să pornim hotărâți în a ne reface cultural și spiritual, și atunci va veni și materialul din urmă. Dar mai întâi, spiritual și cultural să ne refacem, și celelalte se vor adăuga nouă. Căci fără El, fără Dumnezeu, nu putem face nimic.

TENORUL DRAMATIC MARIAN TALABĂ: O MĂRTURIE A TALENTULUI AUTENTIC BUCOVINEAN

Încă nu apucaseră să apună cu totul ultimele acorduri ale orchestrelor simfonice din centrele muzicale ale Europei, care marcau prin concerte și recitaluri încheierea Anului Enescu și iată că noile programe și stagiuni muzicale ale teatrelor lirice din lumea întreagă anunțau deschiderea noului an muzical – Anul

Mozart (250 de ani de la naștere), cât și comemorarea a 150 de ani de la moartea compozitorului german Robert Schumann. Nume de referință în lumea creatorilor de geniu, muzica acestor compozitori mișcă soarele și planetele, cugetul și sufletele oamenilor. Un asemenea „miracol inexplicabil” – vorba lui Goethe, cu privire la melodicitatea lui Mozart – întrece orice imaginație umană.

Talentul, acest ciudat și enigmatic fenomen cu care sunt înzestrați oamenii aleși de providență, nu este împărțit oricui.

**Tenorul dramatic Marian Talabă: o mărturie a talentului autentic bucovinean pe scena Staatsoper-ii din Viena, în „Glasul Bucovinei”, An. XIII, nr. 1 (49), 2006, p. 7-36*

**** Marian Talabă**, născut în 1977 în satul Cupca, regiunea Cernăuți. A studiat muzica la Cernăuți și apoi la Academia Națională de Muzică din Kiev, unde a debutat la Opera Națională în rolul lui Tbaldo din *Romeo și Julieta* de Gounod. În 2004, la un concurs internațional, a fost remarcat de directorul Operei de Stat din Viena, care l-a invitat să devină solist al prestigioasei instituții din Austria. A încetat din viață în 2022.

Mulți îl râvnesc, vanitoșii îl visează în nopțile lungi de iarnă și se amăgesc cu gândul că-l stăpânesc. În zadar. Puțini sunt cei care îl primesc în dar de la Dumnezeu. Nu ne prea înghesuie oamenii talentați, și dacă-i avem, nu știm să-i ocrotim. Există însă oameni deosebiți care merită toată stima și prețuirea noastră. Mai ales dacă ei sunt și bucovineni, copământeni de-ai noștri, cărora soarta le-a surâs și i-a ales pentru ca să ne fie ambasadorii culturii neamului.

Printre aceștia este și tenorul dramatic Marian Talabă, cu care am avut fericita ocazie să stăm de vorbă în vara anului 2005 la Cernăuți. Tânărul cântăreț ne-a mărturisit multe lucruri frumoase și interesante din lumea operei, pe care vi le propunem în continuare.

Ilie Luceac: Stimată Marian Talabă, sunt foarte bucuros că ne-am întâlnit într-un dialog, care sper să fie interesant nu numai pentru noi, ci și pentru cititori. De obicei, când se întâlnesc doi oameni cu scopul de a realiza un dialog, și dacă cel intervievat mai e pe deasupra și muzician, bineînțeles că primele întrebări nu pot fi altele decât: unde te-ai născut, cine ți-au fost profesorii și cum ai ajuns la muzica de operă?

Marian Talabă: M-am născut în satul Cupca, regiunea Cernăuți (Ucraina), într-o familie de muzicanți. Atât surorile cât și frații mei au cântat înainte, cântă și astăzi. Chiar aș putea spune că suntem o dinastie de muzicanți. Vreau să-l amintesc în primul rând pe tatăl meu, care ne-a învățat pe toți să cântăm. De mic copil, mi-aduc aminte, părintele meu nu m-a lăsat nici o dată să fiu relaxat. Întotdeauna m-a împovărat cu școală, cu muzică. Întotdeauna trebuia să aduc de la școală numai note de „zece”. O întrebam pe mama de ce are această atitudine severă față de mine și ea îmi răspundea că tata a dorit întotdeauna ca noi, copiii lor, să avem o altă deschidere față de ceea ce facem și cum facem, față de școală, în general, și mai ales față de munca mea, ceea ce în fond avea să-mi determine mai târziu soarta de cântăreț. Nu prea înțelegeam atunci gândurile tatălui meu. Abia mai târziu am început să le înțeleg. Cea mai plăcută ocupație pe care o aveam când eram copil a fost aceea de a cânta. Tot ajutorul pe care-l acordam părinților pe lângă casă era cântecul. Țin minte că de la vârsta de trei ani am fost împins pe scenă să cânt. S-a păstrat până acum o înregistrare pe bandă de magnetofon a unui cântec popular, *Sanie cu zurgălăi*, care a fost făcută când aveam cinci ani. Când am împlinit douăzeci și cinci de ani, rudele mele mi-au

făcut această surpriză, punându-mi melodia pe care am cântat-o la vârsta de cinci ani. Mi-am ascultat vocea. Am fost impresionat până la lacrimi. Aveam o voce ca de îngerăș. Mai țin minte că în copilărie îmi era o frică teribilă să ies pe scenă. Aveam mereu emoții în fața publicului. Credeam că o să uit într-o bună zi pe scenă cuvintele. Niciodată nu le-am uitat. Până am crescut mare însă am avut această frică de scenă. Eram mereu cuprins de suspiciuni, mama mă liniștea tot timpul, m-am acomodat greu cu scena.

Țin minte că la un moment dat tata mi-a cumpărat un acordeon „Malîș”, dar nu înainte de a mă întreba ferm dacă voi cânta la el sau nu. Am cântat un timp, mi-a plăcut, simțeam că n-o să mă mai despart de acordeon. Dar prin clasele a șasea, a șaptea am început să fiu antrenat în ansamblul vocal al familiei noastre. Toate sâmbetele și duminicile aveam concerte în sat sau la școală. Concertam la stânga și la dreapta. Satul m-a primit foarte bine. Încet-încet am devenit solistul ansamblului de familie. Toate serile de revelion din familie erau ale mele. Cântam mereu. *Sanie cu zurgălăi* a fost de fapt cântecul care m-a lansat. Așa am ajuns la muzică. Tata a fost acela care m-a dus de mână spre această meserie, care mai târziu avea să se transforme în artă adevărată și să dea sens existenței mele.

Î. După toate cele povestite până acum deduc că ești o fire extrem de emotivă. De asemenea cred că ai intuit foarte bine publicul chiar din fragedă copilărie, ceea ce ți-a ajutat, cu siguranță, în cariera ta de mai târziu.

R. Da, emoțiile sunt în fiecare din noi, important este ca ele să fie constructive, benefice, cum s-ar zice, și să-ți aducă satisfacții. Sufletul trebuie să simtă, mai ales sufletul unui interpret. Și apoi m-am convins că dacă sufletul nu e mare și nu e bun, nu poți nici să cânti. Numai un om bun la suflet poate să cânte cu adevărat. Este o convingere a mea. Un om rău la suflet nu poate da culoare vocii lui, îi lipsește dulceața vocii. Mulțumesc lui Dumnezeu, căci numai el așează toate lucrurile așa cum le așează. Omul dacă e deștept și are minte, știe cum să folosească ceea ce i-a dat Dumnezeu sau ce i-a pus în suflet.

Î. Să revenim, cu permisiunea ta, la începuturile școlarizării. Să ne spui unde ai învățat, ce ți-a plăcut mai mult la școală și dacă binevoiești, să ne dai și niște date mai concrete pentru a putea reconstitui calea pe care ai parcurs-o.

R. Sunt foarte mândru pentru că m-am născut la 15 ianuarie 1977. Este o dată emblematică pentru toți românii, nu numai pentru mine. E ziua nașterii lui Mihai Eminescu. De câte ori sunt întrebat când m-am născut, rostesc cu mândrie această dată, cu toate că pentru mine este doar o fericită coincidență.

În 1984 am pășit pragul clasei întâi la școala natală din Cupca și în 1992 am absolvit nouă clase, școala medie necompletă, cum este considerată la noi. După tentative nereușite de a-mi continua studiile la vreo școală din oraș pentru a învăța în continuare muzica, m-am hotărât să fac clasa a zecea și a unsprezecea, adică să absolv școala medie, pentru ca între timp să mă și pregătesc mai serios la muzică. De altfel, prin clasa a noua eram deja sigur că o să mă dedic muzicii.

La un festival școlar anual, care s-a desfășurat la Cernăuți, m-a auzit cântând doamna Galina Amari, profesoară de muzică pe atunci în oraș, care m-a îndemnat să mă gândesc ce voi face în continuare, deoarece am o voce care nu trebuie lăsată de izbeliște. De aici a și pornit toată povestea. Domnul profesor Vasile Amari, tatăl Galinei, m-a luat de mână și m-a dus la profesorul de vocal de la Colegiul Pedagogic din Cernăuți, domnul Mykola Katerenciuk, care a început să mă învețe vocal academic. De la început n-am prea înțeles multe, dar mai târziu, când am început să studiez muzica cu adevărat, aceste lecții ale domnului Katerenciuk mi-au prins bine.

Î. Te rog să mai depeni niște impresii din copilărie, legate implicit de muzică. Spuneai că oriunde ai fi fost, cu prilejul oricărei ocazii, întotdeauna erai gata să cânti. Îți face plăcere astăzi să-ți aduci aminte de aceste momente? Mai persistă ele în memoria ta?

R. Da, mi-aduc aminte că la toate festivalurile de artiști amatori, la seratele muzicale întotdeauna eram prezent și trebuia să cânt. Nu mai vorbesc de toate nunțile, petrecerile cu cântec care au loc pe la sate. Ele erau toate ale mele. Această practică mi-a dezvoltat foarte mult auzul muzical și îndeletnicirea de a cânta, fie și fără multă școală de la început, cu toate că notele muzicale le cunoșteam deja când am venit la oraș. Consider că a fost o practică benefică și pentru voce. Am înțeles acest lucru mai târziu, când am ajuns cântăreț de operă.

Î. Să revenim, dragă Mariane, la școlile pe care le-ai făcut și cu cine ai învățat.

R. În 1994, după ce am luat câteva lecții de vocal cu domnul Katerenciuk, m-am prezentat la Colegiul muzical „Isidor Vorobchievici” din Cernăuți, unde m-a ascultat profesoara de canto Silvia I. Maksymenko. Această doamnă mi-a hotărât soarta mea de cântăreț și m-a îndrumat pe drumul cel drept. De exemplu, când am venit să mă asculte, m-am prezentat că sunt bariton, ceea ce nu era adevărat. Doamna Maksymenko mi-a spus de la bun început că sunt tenor și nu bariton. Cu toate că pentru ea ar fi fost mai ușor să lucreze cu un bariton. Acestuia nu trebuie să-i formezi un diapazon. Dacă e bariton, așa rămâne. Tenorul însă are nevoie să-i formezi cu timpul un diapazon. Cu tenorul este greu de lucrat, notele din octavele de sus se iau foarte greu. Dumneai mi-a intuit vocea de tenor, ea era însă ascunsă undeva acolo, în străfunduri, și urma să fie dezvăluită. Ca pedagog, ea a observat că are un material bun cu care poate să lucreze și a insistat. Am fost primit direct în anul doi. Vreau să spun că din 1994 până în 1996, când am absolvit Colegiul de muzică „Isidor Vorobchievici” din Cernăuți, profesoara Silvia Maksymenko mi-a înlesnit accesul la încă o octavă, așadar aveam un diapazon de două octave. Dumneai a reușit să extragă tot ce aveam ascuns în vocea mea. Material era, însă trebuia intuit și valorificat. A făcut aceasta uneori în pofida faptului că un vocalist la o vârstă fragedă nu are voie să lucreze mai mult decât 45-60 de minute pe zi. Dacă depășești regulile de vocal, coardele pot să se întindă, să se îngroașe, să apară pe ele un gen de polipi sau pot să i să și se rupă. Instrumentiștii pot să exerseze de dimineață până în seară, vocaliștii însă se conduc după alte legi, pe care sunt nevoiți să le respecte.

Î. După cum se vede, ai niște amintiri frumoase despre prima ta profesoară de vocal, ai mai întâlnit-o de atunci, ea știe că ai ajuns solist la Opera din Viena?

R. Da, am niște amintiri deosebite despre profesoara Silvia Maksymenko. O întâlnesc din când în când și ea este bucuroasă să mă vadă. Mi-a fost uneori ca o mamă, nu mai vorbesc de faptul cât am putut să învăț de la ea. Îi datorez enorm că mi-a descoperit vocea. Cântam bine, nu-i vorbă, și până atunci, însă vocea îmi era acoperită. Ea este aceea care a înțeles acest lucru și mi-a relansat, mi-a redescoperit vocea. A ținut la mine foarte mult și am o recunoștință deosebită față de dumneai pentru acest lucru. A fost o muncă uriașă. Ea a avut răbdarea s-o ducă la bun sfârșit, aplicând diferite tipuri de exerciții. Mi-a pus la punct și

respirația în timpul vocalului. A făcut să rezoneze vocea, a scos-o în afară. Or, o voce obișnuită nu poate să fie auzită într-o sală de trei mii de spectatori, de exemplu. Vocea pregătită a vocalistului are o intensitate de circa o sută de ori mai mare decât o voce obișnuită. În jumătate de an doamna Maksymenko a făcut minuni cu vocea mea. Sunt oameni care se chinuie ani de zile să ajungă la asemenea performanțe. Nu e atât de ușor să scoți din voce într-un an de zile încă o octavă. Ea a știut s-o facă și de aceea îi sunt foarte recunoscător.

După un an de zile de muncă simțeam că știu ceva, am înșușit ceva. În 1995 am încercat să dau examenul de admitere la Conservatorul din Odesa. M-am răzgândit însă, i-am ascultat sfatul și am mai lucrat un an de zile cu dumneaei. Acuma văd că nu am greșit. Vreau să mai adaug că în Vestul Europei astfel de specialiști ca doamna profesoară Maksymenko sunt prețuiți la justa lor valoare. Din păcate, în Ucraina omul talentat nu este apreciat și răsplătit la timp, după valoarea lui. Din acest motiv mulți oameni talentați pleacă și nu se mai întorc în Ucraina.

Î. Aștept cu nerăbdare să aud ce s-a întâmplat după absolvirea Colegiului de muzică din Cernăuți.

R. În 1996 m-am decis pentru Conservatorul din Kiev. De altfel și doamna Maksymenko îmi spunea că în capitală lucrurile sunt cu totul altfel. Există posibilități mult mai mari. Există tradiții, soliști mari, instituții muzicale mai multe, o școală în domeniul muzicii cu tradiții instituite în sensul stilului de interpretare. Și iarăși dânsa a avut dreptate. Astfel că în toamna anului 1996 am pășit pragul Academiei Naționale de Muzică din Kiev.

Î. Te rog să-ți aduci aminte de profesorii care te-au îndrumat în arta de a cânta?

R. Primul meu îndrumător de la Conservator a fost profesorul Vladimir Timohin, solist din pleiada lui Kozlovski și Lemeșev. Aceștia din urmă erau prieteni buni cu profesorul meu, se întrețineau cu familiile chiar. Timohin a fost un tenor renumit la timpul său. Ca om a fost de asemenea deosebit. Un sufletist adevărat. Ținea foarte mult la studenții săi.

Î. Ce înseamnă de fapt clasa unui profesor de la conservator, ce intră în obligația profesorului, dar și a studenților în același timp?

R. Clasa unui profesor de la conservator are vreo zece-doisprezece tenori, noi eram vreo cincisprezece, cu un program

zilnic de la orele 12 până la 18. De trei ori pe săptămână aveam acest program. Profesorul nostru mai avea și o soprană-două cu care lucra. Deci avea un program destul de dens. Lecția fiecăruia dura până la o oră. Aceași lege: vocea începătoare este crudă și trebuie cruțată. Nu ai voie s-o exploatezi la maximum. Ea poate ceda dacă nu știi cum s-o dirijezi. Coardele vocale pot să cedeze, să se rupă și atunci îțiiei rămas bun de la carieră, în genere de la vocal.

Mi-aduc aminte niște amănunte care mi-au rămas în memorie. Cum am nimerit să studiez cu Timohin? Când am venit la Kiev pentru examenul de admitere la Conservator, am fost la audiție la alt profesor de canto, tenorul Constantin Ognevoi, care mi-a spus că am o voce puternică, dar strig prea tare, nu se știe dacă voi rezista în arii mai mari ca durată, poate ar fi bine să mi se propună un an pregătitor etc. Aveam însă o ambiție de bucovinean și mi-am zis în gând că eu trebuie să reușesc în acest an cursul de bază și nu în anul pregătitor. Și am reușit. Cu atât mai mult că între timp mai trecusem o audiție și la directorul de atunci al Teatrului Dramatic din Kiev, baritonul Anatoli Mokrenko, care predă și la Academia de Muzică. Acesta i-a ripostat lui Ognevoi, spunându-i că sunt un tenor curat de operă, fapt care m-a încurajat foarte mult și m-a făcut să ies din incinta Academiei de Muzică cel mai fericit om, care se vedea deja viitor student. Bucuria o împărțeam cu buna mea profesoară de la Cernăuți, Silvia Maksymenko, care venise să mă susțină la audiție. Așadar, am fost admis la Conservator, erau toți curioși să vadă ce fel de voce a venit și de unde. La examenele de admitere m-au ascultat cu interes, am înțeles că am o voce adevărată, destinată operei. Mai târziu colegii de studiu îmi spuneau că după ce m-au ascultat la admitere toată lumea era curioasă să știe de unde am venit sau de unde m-am luat. Amintiri frumoase și plăcute.

În toamnă m-am apropiat timid de profesorul Timohin, care se plimba pe culoar cu mâinile la spate, rugându-l să binevoiască să mă asculte. M-a ascultat, mi-a cerut imediat să scriu cerere la clasa de canto pe care o conducea, fără să spună un cuvânt. Era prima mea bătălie câștigată, or, ca să ajungi să studiezi cu Timohin nu era atât de ușor.

Doi ani și jumătate am studiat cu acest admirabil profesor, care mi-a fost și el ca un tată, ca un prieten, ca un îndrumător adevărat. Soarta mi-a scos în cale al doilea om care a jucat un rol

hotărâtor în formarea mea ca vocalist. După doi ani și jumătate, profesorul Timohin a murit, din păcate. Un cancer violent l-a doborât la o vârstă când mai putea să facă mult pentru arta muzicală ucraineană și universală. Durerea noastră, a studenților pe care îi conducea, a fost de nedescris...

În Kiev am început să înțeleg cu adevărat ce înseamnă belcanto. Acolo am început să învăț stilurile de interpretare italian, rusesc și altele. Am început să am o dexteritate oarecare, am început să înțeleg că muzica italiană se cântă într-un fel, cea rusească puțin mai deschis și multe alte finețuri, pe care nu le-aș fi însușit dacă nu l-aș fi avut ca profesor pe regretatul Vladimir Timohin.

Î. Sigur, se cunosc și alte cazuri, cum a fost cel al Mariei Tănase, care a cântat până-n ultimele clipe ale vieții. Nici cei mai apropiați oameni nu au știut că ea a suferit de această boală cumplită. Sau cazul ilustrului pianist Dinu Lipatti, care a concertat până în ultimele zile, înfruntând dramatic leucemia care-l chinuia.

R. Cu Timohin a fost la fel. La ultima lui lecție (noi nu știam că avea să fie ultima lecție), când s-au adunat toți tenorii lui iubiți, profesorul a cântat splendid, atacând niște înălțimi impresionante în registrul de sus. Nimeni nu s-ar fi gândit că este atât de bolnav. Avea grijă de noi. Ne întreba până când și ce am mâncat. Țin minte că ne explica că un tenor trebuie să se alimenteze bine, deoarece el are nevoie de putere pentru a ataca sunetele înalte. Și apoi respirația trebuie să fie bine pusă la punct. Diafragma se dilată, plămânii se umflă. Nu e întâmplător că artiștii vocaliști de operă sunt mai voluminoși. Acuma, ca să beneficiem de o abatere lirică, vreau să vă spun că cineva l-a întrebat o dată pe Caruso ce a făcut el pentru a deveni cel mai mare tenor al lumii, de ce a avut nevoie? El a răspuns foarte simplu: „Un piept mare și o gură mare. Nouăzeci la sută memorie, zece la sută inteligență și foarte multă muncă. Și ceva în inimă”. Sper că nu am greșit prea mult, fiindcă am citat din memorie.

Și încă un lucru semnificativ în legătură cu amintirile mele despre profesorul Timohin. Înainte de a se stinge din viață – cred că simțea acest lucru, dar noi nu știam nimic – m-a prezentat altui pedagog foarte bun, Aleksandr Vostreakov, tenor și el de anvergură. Acest profesor mi-a rămas îndrumător până în ziua de astăzi. A știut să lucreze cu vocea mea atât de bine, dându-i

coloratură și strălucire. Avea un stil de îndrumare foarte original. Mi-a ușurat vocea. Am putut să mă lansez în diferite arii care erau până atunci pentru mine dificil de interpretat. Cu el am și terminat studiile la Academia de Muzică. La absolvire am avut un program foarte complicat. Am avut vreo opt arii din Verdi, Ceaikovski, Lysenko, diferite romanțe. Am evoluat ultimul. Intenționat m-au lăsat să cânt la urmă. Examenul meu s-a transformat într-un spectacol adevărat, atât pentru comisie, cât și pentru sală. Toți au venit să mă asculte. Și colegii, și cunoscuții. Am rămas cu amintiri foarte frumoase despre anii de studii la Kiev.

Î. Marian, te-aș ruga să dai câțiva termeni de specialitate din domeniul vocalului sau să enumeri câteva din legile cântării cu vocea, ceea ce cred că i-ar interesa în primul rând pe cititorii avizați.

R. Mulți vocaliști de la începutul carierei lor abuzează cu vocea de piept, așa am procedat și eu, am făcut abuz de registru de piept și nu a fost bine. Când folosești prea mult acest registru, ai senzația că vocea se îngreunează. Vocea de piept ține de registrele de jos și atunci nu poți să ataci nici o notă în registrul de sus. Cu cât te urci mai sus cu vocea, cu atât pieptul (vocea de piept) se detașează și treci în rezonatorul superior, în registrul de sus al vocii. Valul de aer se lovește de cerul gurii și repercutează până în canini. Cerul gurii are o mare importanță pentru a obține o voce adevărată, cea care trebuie să ajungă la spectator. Vocalistul care exploatează foarte bine rezonatorul, care contează pe registrul vocal de sus, are cele mai bune șanse să devină un cântăreț bun. Este o întreagă tehnică pe care trebuie s-o stăpânești. Vocea trebuie scoasă la suprafață și împinsă înainte. Nu trebuie să atingi peretele din spate al rezonatorului, al cerului gurii. Drumul parcurs de voce trebuie să aibă ondulația formei unui clonț de vultur. Dacă vocea atinge peretele din spate al cerului gurii, atunci ea rămâne în mare parte în cavitatea bucală și este auzită numai de spectatorii din primele două rânduri. În asta și constă rațiunea vocalistului. El trebuie să știe cum să manipuleze cu vocea.

Vocalul se bazează pe simț și pe intuiție, trebuie să ții minte unde ai trimis vocea și cum trebuie s-o primești. Între timp trebuie s-o și fixezi pentru ca ea să iasă curată, cristalină, să exprime ceea ce dorești, dacă ai, bineînțeles, sensibilitatea necesară.

Forma coardelor vocale, a cerului gurii, a corolarului dentar, a nasului este diferită la fiecare om. Vocalistul adevărat trebuie

să știe unde trimite vocea. De aceea aici se iau în ecuație mintea și judecata corectă. Cu alte cuvinte, vocalistul trebuie să aibă o gândire muzicală adecvată. Centrul respectiv din creier urmează să conducă vocea acolo unde trebuie.

Î. Da, am mai întâlnit aceste gânduri la cântăreții de operă. Arta de a cânta cu vocea trebuie să înceapă a se studia cu perseverență și rigurozitate abia de la 17-18 ani. În caz contrariu, coardele vocale, încă neformate, pot să se distrugă.

R. Întocmai, aparatul cantabil (cavitatea bucală) împreună cu porțiunea unde se află coardele vocale trebuie scutite. Acest aparat este ca o vioară. Arcușul este aerul, strunele sunt coardele vocale. Cavitatea nazală, împreună cu cerul gurii formează cutia de rezonanță. Ea se întinde până la partea din față, de lângă dinți. Aerul trece peste coardele vocale cum ar trece arcușul peste strune. Contactul arcușului cu strunele produce sunetul. De aici începe un lucru mai complicat. Trebuie să scoți vocea de acolo, din adâncuri, să n-o lași să se piardă pe undeva prin gât, aiurea. Trebuie s-o scoți înainte. Pentru ca s-o faci să rezoneze, trebuie s-o trimiți în fața cavității bucale și nazale. De aici vocea țâșnește la libertate. Cântărețul de operă trebuie să gândească, să simtă și să știe să-și dirijeze vocea. Este o lămurire simplă la prima vedere, însă se învață ani și ani de zile.

În zilele înainte de spectacol cântărețul de operă trebuie să fie odihnit și liniștit. Mai ales somnul are o importanță mare pentru voce. De obicei vocaliștii se trezesc din somn la o oră târzie, activitatea lor începe după prânz. Spectacolul de seară constituie ora de vârf a activității unui cântăreț de operă.

Î. Care sunt manierele lui Marian Talabă în viața de fiecare zi, în comportarea cu semenii, cu colegii de breaslă, cu prietenii? Se pare că ești un caracter ferm, prompt, care nu permite nici un fel de presiune asupra conștiinței. Ești după câte știu un român bucovinean mândru de ceea ce faci și o faci cu toată dăruirea de sine. Asta se simte și în maniera de interpretare a diferitelor arii din opere.

R. Sunt un om ambițios, dar am o ambiție sănătoasă care e departe de a se transforma în invidie. Mi s-a mai spus că am o voce de operă. Vocile de operă sunt voci mari. Mi-a dat Dumnezeu o voce mare și-i mulțumesc pentru asta. Cei de la Viena îmi zic că sunt un tenor spinto, am o voce italiană. Aceasta este o voce foarte rară, răsunătoare și pătrunzătoare totodată. Sunt și alte voci, cu

un răsunet mat. Dar un tenor spinto posedă o voce strălucitoare. Tenorul lirico-dramatic spinto îl auzi dintre alți tenori atunci când cântă. Aceasta este o culoare de voce, coloratura ei, o culoare de tembru. Și e bine, fiindcă în artă dacă nu tinzi către performanță, înseamnă că nu există artă cu adevărat.

Î. Marian, care sunt disciplinele de bază pe care trebuie să le însușească un cântăreț de operă?

R. Bineînțeles, pe lângă măiestria de a cânta – clasa de operă așa numită sau opera propriu-zisă – un viitor cântăreț de operă are și alte discipline speciale, care sunt obligatorii pentru vocaliști. Și anume, mișcarea în scenă, arta actoricească și dicțiunea scenică. Astea toate se învață pe lângă disciplinele generale pe care oricum trebuie să le însușești.

Î. Și acum să vorbim despre activitatea ta concertistică. Ai evoluat în *Aleko* de Rahmaninov? Te întreb acest lucru știind că partitura muzicală a acestei opere de tinerețe a lui Rahmaninov este foarte complicată.

R. Pentru un tenor nu e atât de greu, tenorul nu are multă partitură în această operă. Baritonii și bașii au de lucru foarte mult aici. Cu toate că și partea tenorului este destul de complicată. Nu am interpretat încă rolul tânărului țigan din această operă, care revine tenorului. Din Rahmaninov am cântat până acum doar romane.

Î. Dar din Ceaikovski ai cântat ceva în fața publicului?

R. L-am interpretat pe Gherman în *Dama de pică*, cu toate că acum văd acest personaj cu alți ochi, îl simt altfel. Din *Evgheni Oneghin*, de exemplu, care-mi place foarte mult, nu am cântat încă nimic. Pentru Lenski trebuie un tenor liric. Pentru un tenor dramatic rolurile cele mai indicate sunt Radames din *Aida* de Verdi, Canio din *Paiaze* de Leoncavallo sau Don José din *Carmen* de Bizet. Vocea mea este pentru un rol dramatic. În finalul operii tenorul dramatic trebuie să ucidă sau trebuie să se sinucidă, conform libretului respectiv al fiecărei opere în parte. Pur și simplu lui i se distribuie un rol plin de dramatism. Iată, în *Dama de pică* este exact rolul meu, însă sunt încă tânăr pentru a-l interpreta așa cum trebuie pe Gherman. Pentru un vocalist vârsta de aur este cea de 35 de ani, atunci când vocea se maturizează și se stabilește definitiv. Sunt roluri pe care abia aștept să le interpretez, pe care le văd și le simt că sunt ale mele. Și dirijorii cu care lucrez au observat acest lucru.

Î. Să punctăm în continuare câteva momente din activitatea pe care ai desfășurat-o la Kiev. Bănuiesc că ai mai avea multe de spus.

R. Da, spuneam că profesorul Vostreakov m-a orientat spre scena Teatrului din Kiev încă din anul cinci de studii la conservator. Știam că mă așteaptă o responsabilitate foarte mare, de aceea amânam mereu ceea ce până la urmă a trebuit să se întâmple. Am acceptat invitația și m-am prezentat la Teatrul din capitala Ucrainei. Primul rol interpretat la Opera Națională din Kiev, după ce am fost audiat și angajat ca solist, a fost rolul lui Tîbaldo din *Romeo și Julieta* de Charles Gounod. Repetiția a fost foarte scurtă, deoarece acolo spectacolele sunt multe la număr și se schimbă repede. Am avut niște emoții extraordinare. Regia la această operă este interesantă, rechizitele scenelor sunt foarte înalte, scena însăși este mare. Când mi-am făcut apariția în fața spectatorilor am avut senzația că sunt pe lună. Primii pași în scenă îi țin minte și până astăzi... Apoi au urmat alte spectacole și m-am obișnuit repede. N-au lipsit, bineînțeles, și intrigile de fiecare zi, odată cu apariția mea ca stagiar. Însă am învins și am fost luat ca solist.

La Kiev am interpretat în premieră un rol dintr-o operă de Prokofiev. Emoțiile erau duble, deoarece știam că la Cernăuți mi se născuse și prima fetiță, Diana. Am avut un succes nemaipomenit. Și astăzi mi-aduc aminte cu emoție de acele clipe fericite.

Î. Ce ai mai cântat din rolurile mari, fiind angajat la Opera Națională din Kiev?

R. Rolurile pe care le-am interpretat pe scena Operei Naționale din Kiev și nu numai au fost următoarele: Ducele din *Rigoletto* de Verdi, Lâkov din *Mireasa țarului* de Rimski-Korsakov, Bezuhov din *Război și pace* de Prokofiev, Arlecchino din *Paiaze* de Leoncavallo, Tîbaldo din *Romeo și Julieta* de Gounod, despre care v-am mai vorbit. La fel am interpretat și rolul Prințului din *Dragostea pentru trei portocale* de Serghei Prokofiev, alături de admirabilul bariton ucrainean Pavel Baransky. Am cântat muzică de Händel și Haydn, în special am interpretat un rol important din oratoriul *Messia* de Händel. Dar sigur că cele mai îndrăgite roluri și poate și cele mai frumoase au fost Calaf din *Turandot* de Puccini și Ducele din *Rigoletto* de Verdi. Sunt două roluri, de fapt, care îl caracterizează pe orice tenor. Ele sunt ca o carte de vizită pentru cântărețul de operă. Cel care se pricepe în muzica de operă,

știe cu cine are de-a face, dacă îi spui că le-ai interpretat. Odată ce te-ai încumetat să le cânti, înseamnă că ești un cântăreț de operă adevărat.

Î. Dragă Mariane, povestește, te rog, cum ai fost cooptat la Staatsoper-a din Viena. E un moment stelar din cariera ta, din viața ta ca solist de operă.

R. În 2004 a avut loc un concurs „Moniuszko” la Varșovia, un concurs internațional de vocaliști. Am întârziat puțin cu înaintarea documentelor. Așa se obișnuiește de obicei, trebuie să înaintezi niște formulare speciale pentru a fi inclus la un asemenea concurs. Printr-un impresar care îl cunoșteam – am mai cântat în capitala Poloniei și de acolo îl cunoșteam – am întrebat dacă mai pot fi inclus în concurs. La Opera din Kiev, unde eram solist, nu mi s-a transmis la timp despre faptul că trebuie înaintate documentele. Din acest motiv eram foarte amărât. Însă am reușit totuși ca să trimit la timp hârtiile necesare și am plecat la Varșovia. Am trecut primul tur, al doilea. La al treilea tur al ediției din anul acela a asistat directorul Staatsoper-ei din Viena, maestrul Ioan Holender. El era invitat tot timpul la acest concurs, însă domnul Holender a venit pentru prima dată la Varșovia în anul acela, când a ajuns concursul la cel de-al treilea tur. Acesta a fost norocul meu cel mare. Și acum să vedeți de ce!

Eu mă așteptam să primesc cel puțin un premiu bănesc la acest concurs. Orice distincție m-ar fi satisfăcut. Ce s-a întâmplat însă? S-a încheiat concursul, s-au distribuit premiile: locul întâi, al doilea, al treilea... Numele meu nu a apărut nicăieri. Eram decepționat că nu am fost nominalizat nici la unul din primele trei locuri, așa încât nici nu am mai sesizat ce se întâmplă mai departe. Simțeam că se năruie cerul peste mine. În disperarea mea nu mai auzeam și nu mai înțelegeam nimic ce se face. Și deodată unul dintre colegii care sta lângă mine îmi spune: „Ai auzit că ai fost nominalizat la un premiu special?! Ai primit invitație să pleci la Viena, la Staatsoper-a din Viena!”. Bucuria mi-a creat un șoc de moment din care cu greu mi-am revenit. Abia peste vreo câteva ore am conștientizat cât de mare mi-a fost norocul. Dirijorul care a condus orchestra în turul trei al Festivalului m-a felicitat și el, spunându-mi că acesta este de fapt cel mai mare premiu la care poate să viseze un vocalist.

Î. Cum l-ai cunoscut pe maestrul Holender? Ce a urmat după ce știai că vei pleca la Viena?

R. După absolvirea Academiei Naționale de Muzică am cântat patru ani de zile în capitala Ucrainei, fiind angajat ca solist la Opera Națională din Kiev. Când am venit la concursul „Moniuszko” din Varșovia știam despre domnul Ioan Holender doar că este directorul Operei de Stat din Viena, mai mult nu știam nimic. Nici nu bănuiam că știe românește.

Î. Cred că domnul Holender te-a ascultat la Varșovia, te-a punctat și a decis să te invite în capitala europeană a muzicii. Care a fost prima convorbire cu directorul Operei din Viena?

R. M-am apropiat de el și l-am întrebat dacă vorbește într-adevăr românește. „Păi cum să nu vorbească?”, mi-a răspuns el într-o română perfectă. Am înțeles imediat că nu este străin de spațiul cultural românesc. Am discutat cu el și l-am întrebat ce s-a întâmplat cu distincțiile de la Festivalul din Varșovia? El mi-a răspuns: „Nu contează, tinere. Uită de asta. Important este că vii la Viena”. Mi-a dat cartea de vizită, mi-a spus câteva cuvinte despre contract, despre actele necesare pentru a mă putea angaja. N-a vorbit mult, dar tot ce mi-a spus a fost de folos pentru mine. L-am întrebat dacă la Opera din Viena mai cântă Anatoli Kocerga, renumitul bas din Ucraina. El mi-a răspuns că a plecat de acolo de vreo câțiva ani.

Î. Am înțeles că dintre artiștii din Ucraina nu numai Kocerga a fost angajat la Staatsoper-a din Viena, ci și soprana Victoria Lukianef. Care sunt condițiile, cum poți să te menții pe scenele teatrale din capitala Austriei?

R. E foarte greu să te menții mulți ani la rând pe scena Operei din Viena. Unii lucrează câte trei-patru ani și pleacă. Oricum, vocaliștii se mențin vreo trei-patru ani și pleacă de acolo. La Viena uneori te angajezi și fără salariu, cred că mă înțelegeți de ce. Oricare muzician își dorește acest lucru din toată inima. Ar da orice pe lume numai să ajungă acolo. Pentru o angajare la Teatrul din Viena accepți orice condiții. Și consider că este corect, vocaliștii care sunt acolo trebuie să simtă valoarea, înălțimea acestui pisc. Prin splendoarea ei, această importantă scenă te obligă și la responsabilitate în același timp.

Î. Chiar vroiam să te întreb dacă acest Teatru de operă este impresionant și în interiorul lui?

R. Da, Teatrul din Viena este foarte frumos, are o arhitectură pe măsura splendorii lui artistice, o sală frumoasă cu o acustică foarte bună, ceea ce pentru vocaliști este de primă importanță.

Pentru vocaliști cea mai mare frumusețe este acustica. Cu cât e mai bună ea, cu atât mai bine te simți pe scenă. Dacă nu este acustica în ordine, începi să forțezi vocea, îți pare că nu te auzi, unele fragmente mai fine din recital nu se aud în sală, pierzi din calitate. Cu cât e mai bună acustica, cu cât e mai mare eco-ul, cu atât mai ușor, mai liber te simți pe scenă și, bineînțeles, mai inspirat.

Î. Maestre Marian, cu cine dintre marii artiști ai avut posibilitate să cânti până acum? Cine ți-au fost partenerii de scenă?

R. Dacă ești un vocalist care te respecti și dacă vizezi la o carieră adevărată în marea operă, e un noroc să începi a cânta alături de mari interpreți care s-au afirmat de-acum pe scenele lirice ale lumii. Pot să spun că eu am avut norocul să cânt cu unul dintre cei mai mari dirijori contemporani, Marcelo Viotti. La fel și cu alt italian celebru, dirijorul Armiliatto. Am fost partener de scenă în *Nabucodonosor* de Verdi cu legendarul Leonucci. Atunci când am cântat alături de Leonucci, am avut un rol principal în scenă, singurul rol principal pe care l-am avut până la acea vreme pe scena din Viena. La sfârșitul spectacolului, Leonucci mi-a dat nota: „Magnifico”, ceea ce pentru mine a fost ca un vis. Celelalte roluri care le-am avut până la angajarea mea la Opera de Stat au fost secundare. Deci, vă dați seama cât de greu este ca domnul Holender să-ți încredințeze un rol principal într-un spectacol de la Staatsoper-a din Viena. Am mai cântat după aceea în *Paiaze* alături de Jose Cura. Este un tenor argentinian strălucit. Apoi am cântat în *Norma* de Belinni cu Gruberova, o cântăreață foarte bună din Bulgaria. Una dintre cântărețele afirmate, de școală veche, cum au fost Maria Callas, Ileana Cotrubaș, Viorica Cortez, Montserrat Caballé și altele, nu prea multe la număr. Am cântat într-un spectacol și cu Bruson, bariton italian bine cunoscut.

Î. Să ne spui, te rog, cum se obține un rol – fie secundar sau principal – la Opera de Stat din Viena? De ce depinde obținerea unui rol?

R. Nu este lucru simplu să primești un rol care-ți place la Opera din Viena. Am în vedere un rol principal, cunoscut în literatura muzicală universală. Se înțelege de la sine că acest teatru este plin de vedete. Printre vedete e foarte greu să te strecuri. De aceea, cred că maestrului Holender îi vine cam greu să găsească un rol mai bun și pentru începători. Uneori însă și monștrii sacri

sunt mai indulgenți. Și atunci poți să obții un rol bun, chiar dacă ești începător. În același timp, un solist nu trebuie să uite despre gusturile publicului, care în Viena nu poate să fie altfel decât elevat. Astăzi îl vor pe cântărețul cutare, mâine pe altul, poimăine pe al treilea. Încearcă să ghicești și să satisfaci gustul publicului! E greu, după cum vedeți, să obții un rol principal într-o operă îndrăgită de spectatori, dar toate se rezolvă până la urmă de la sine, fiindcă viața merge înainte și noi nu avem decât să învățăm de la ea.

Î. Mariane, ai deja suficientă experiență pentru ca să-mi permit să te întreb dacă există în opinia ta vreo diferență între școala rusească de canto și cea germană, mai bine zis cea austriacă. Și, bineînțeles, să nu uităm în această gradație de vechea școală italiană de canto.

R. Cu siguranță că există o diferență. E unanim cunoscut faptul că școala italiană de belcanto este cea mai bună. În lumea muzicii ei sunt cei care stau la începuturi, ei au cântat bine dintotdeauna, cântă și vor cânta. Italienii sunt conștienți de faptul că ei sunt primii. Au avut compozitori și interpreți de talie mondială și-i au și astăzi. Cât privește școala rusească de canto, ea se consideră în Europa ca fiind una tot dintre cele mai bune, însă cam stridentă, ca realizare scenică. Metoda ei este de a lua vocea cu forța. Rușii au voci bogate și mari. Europeanilor le pare însă că școala rusească este stridentă puțin.

Î. Din ceea ce spui putem deduce că ai cântat cu rușii sau ai fost chiar invitat la concursuri care se desfășurau pe scenele din orașele rusești.

R. Da, am fost la Petersburg, la Teatrul Mariinski (Kirov), am avut o solicitare, o invitație din partea lor. Mă gândeam la un moment dat să mă și angajez acolo. Nu mi-a plăcut însă sistemul de muncă, maniera de comportare a soliștilor ruși. Am rămas un timp acolo, am tras concluziile corespunzătoare și m-am întors acasă. Soliștii din Petersburg sunt într-un fel sedentari. Ei cântă cu precădere numai în teatrul lor. Nu le prea plac oaspeții, dar mai ales acei în a căror persoană ar putea vedea un rival potențial. Felul de comportament al celor care sunt invitați la ei trebuie să fie unul oriental. Trebuie să fii foarte docil, să te închini, să le cânti și în surle. Adică fiind între soliștii ruși de acolo, trebuie să uiți de demnitatea ta personală, nu mai vorbesc de origine. Un tânăr solist de acolo, pe care l-am cunoscut la Festivalul din Varșovia,

mi-a și spus la un moment dat, întâlnindu-ne într-un spectacol la Viena, că am procedat corect când am plecat de la Teatrul din Petersburg.

Î. Angajarea de acolo n-ar fi fost promițătoare pentru tine?

R. Nu știu ce s-ar fi întâmplat până la urmă, dar știu ce mi-au spus, că dacă rămân la ei îmi voi face o carieră foarte frumoasă. Ei aveau de gând să mă țină vreo doi-trei ani pentru ca să-mi transforme maniera de interpretare, intenționau să mă facă al lor, numai pe placul lor. Cam așa procedează dâșii. Dacă vine o voce bună din Ucraina, ei o prelucrează, o transformă în maniera lor, pentru ca până la urmă să te prezinte că ești de-al lor. Au o plăcere deosebită dacă până la urmă pot să spună: „Eto naș peveț”, adică, acesta este cântărețul nostru.

Î. Bine, aici este vorba despre mentalitate și maniere, dar nu de altceva, însă nu poți să neglijezi marea lor școală de canto sau de dans, de balet. Ei au o tradiție veche în muzică.

R. Da, mentalitatea aceasta modernă a lor este deranjantă. Înainte se cânta mai mult decât se vorbea. Toate intrigile de scenă care sunt iminente astăzi nu contează în comparație cu vocea pe care trebuie s-o ai. Din păcate, în ziua de astăzi nu te salvează numai o voce bună, ci și faptul cum lucrează impresarul fiecărui artist. Cunoștințele contează, diversele aranjamente și multe altele. Poți să ai voce foarte bună și să nu evoluezi nici pe o scenă mare a lumii. Astăzi întreabă toți: „E frumos, e scenic, e înalt?”. Vocea i-o amplificăm și o facem să răsună. De exemplu, pentru un contract scurt în Danemarca – doar două concerte – mi-a fost solicitată o singură fotografie pe internet. În baza ei m-au și invitat. Mulți soliști care sunt înalți, au prioritate pe scenă. Însă vocile lor pot fi artificiale, acoperite, modelate, contrafăcute, etc.

Î. Bine, dar ce ne facem, Enrico Caruso nu era deloc înalt. Avea circa un metru și jumătate înălțime. Nu mai comentăm însă succesul pe care l-a avut pe tot parcursul activității sale artistice.

R. Asta și este. Înainte conta frumusețea și vigoarea vocii. Lumea era mai simplă și avea alte măsuri de apreciere a talentului autentic. Astăzi cerințele sunt un pic mai altfel.

Î. Din păcate, și arta se supune uneori legilor comercializării. Și totuși, să ne întoarcem la școlile de canto despre care vorbeam mai sus.

Pe lângă școala rusă și cea italiană de canto, cum ai aprecia școala germană sau austriacă, dacă vrei?

R. Pentru ca să te consideri un cântăreț de școală germană, nu trebuie să înveți în altă parte arta de a cânta. Vreau să spun că străinii care sunt considerați drept interpreți de școală germană și care au venit în Austria sau Germania pentru a se angaja sunt deja cu studiile făcute fie în Italia, fie în Rusia. Interpreții de origine germană sau austriacă, de obicei, rămân la ei acasă și preferă să cânte mai mult piese din repertoriul național. Nu am prea auzit despre mulți cântăreți mari, originari din Germania, Austria sau Franța. Italienii și rușii întotdeauna au ținut întâietatea.

Î. Da, vocaliștii germani, austrieci sau francezi nu s-au remarcat la nivelul celor italieni. Germanii și austriecii au fost dintotdeauna instrumentiști foarte buni. Cum apreciază Marian Talabă la vârsta și performanța la care a ajuns noțiunea de noroc. Crede în norocul pe care poate să-l aibă un artist?

R. Un vocalist cunoscut îmi spunea în anii studenției că eu am numai noroc, că am avut mereu noroc, îmi tot repeta că mă însoțește peste tot norocul. Până la urmă, mi-am ieșit din pepeni și i-am reproșat. L-am întrebat dacă își dă seama cât am muncit și dacă înțelege că doar prin muncă grea am ajuns acolo unde am ajuns. Nu puteam să-mi găsesc liniștea uneori, erau zile când nu puteam să adorm dacă nu reușeam să iau o notă înaltă, dacă nu puteam să atac nota în așa fel încât să obțin fraza pe care o dorea profesorul meu. O muncă sisifică la început, dar până la urmă, dacă am fost perseverent, am început să culeg și roade pe măsură. Așadar, norocul vine prin muncă, în primul rând. Pentru un cântăreț norocul adevărat este ceea ce ți-a dat Dumnezeu. Cel de Sus îți dă un impuls și tu trebuie să lucrezi. Simt că am în mine o putere și o dragoste de muncă neobișnuite, pentru care sunt mândru. Poate nu este prea modest, dar nu concep să fiu al doilea, al treilea în ceea ce fac, tind întotdeauna să fiu primul. Cu aranjamentele de astăzi se întâmplă lucruri ciudate, uneori ți se spune dinainte că vei fi pe locul al doilea sau al treilea, la care eu mă revolt la culme. Și încă ceva, dacă simți că ai cu ce, că ai posibilități, că ai har de la Dumnezeu, e un mare păcat să nu folosești ceea ce ți s-a dat. Așadar, norocul mai vine și ca un rezultat al muncii. Dacă lucrezi și ești mereu în căutare, succesul nu te ocolește.

Î. Sau te remarcă cineva pentru lucrul bine făcut. În cazul tău, directorul Teatrului de Stat din Viena, maestrul Ioan Holender, care te-a descoperit și te-a invitat la Viena.

R. Într-adevăr, cunosc mulți vocaliști care muncesc mult, foști colegi de-ai mei din Ucraina, au și voci foarte bune, cântă prin teatrele din Europa, dar, din păcate, în teatre mai mici, de mai puțină importanță. Din Kiev n-a mai reușit nimeni în ultima vreme. Mulți soliști vin la audiții în teatrele mari, de prestigiu, dar nu reușesc. Poate aici ar fi bine să se vorbească de acel dram de noroc. În ceea ce mă privește, cred că l-am avut. De ce depinde acest gen de noroc e greu de spus. Un lucru îmi este clar. Trebuie să ai și un suflet bun, o inimă curată, să fii cinstit. Toate acestea contează foarte mult. Cei cu un caracter păcătos nu reușesc întotdeauna. Uneori vezi omul, mai ales cântărețul. Eu îl simt la distanță. Îl simt după voce cel mai bine. Când vine vocea la mine o simt de la distanță din ce suflet iese. Sunt mulți oameni care te ung la rană, urmărind în același timp un scop meschin, un câștig de cauză. Ei se fac luntre și punte la început, te curtează, se linguesc pe lângă tine, numai pentru ca să scoată informația care-i trebuie sau să te pună într-o lumină nefavorabilă față de altcineva. În rest, aceștia sunt concomitent și oameni răi, și profesioniști răi. Eu îi cunosc, îi intuiesc și mă feresc de ei.

Î. Marian Talabă crede în Dumnezeu?

R. Fără nici o rezervă, nimic fără Dumnezeu, numai cu ajutorul lui Dumnezeu am reușit în viață. Din firea mea sunt un om care am frică de Dumnezeu.

Î. Care vă sunt compozitorii preferați?

R. Întrebarea este foarte simplă la prima vedere, dar îmi vine greu să fac o enumerare rapidă în momentul de față, fără să cântăresc lucrurile. N-aș vrea să greșesc. Oricum, compozitorii pe care-i iubesc mai mult sunt Verdi, Puccini, Ceaikovski, Rahmaninov. Aceștia sunt marii creatori al căror repertoriu aș vrea să-l cânt în viitor. Ei au scris pentru toată lumea și pentru toate timpurile.

Î. Bucovineanul Marian Talabă, românul Marian Talabă, care a plecat de aici, din Bucovina, sunt sigur că nu peste mult timp va vorbi cu aceeași dragoste și despre George Enescu.

R. Apropo, la 15 septembrie curent am o invitație din partea unui domn, Tomița Popescu îl cheamă, de la Conservatorul din Viena, pentru a participa cu un recital Enescu în fața unei societăți

restrânse a românilor din Viena. Un omagiu adus maestrului la cei 50 de ani de la dispariție.

Î. Am înțeles că sunt mulți români la Viena. Printre ei mulți cântăreți, oameni de cultură și artă.

R. Da, românii au ieșit de mult în lume, sunt cunoscuți bine în Europa, spre deosebire de ucraineni. Acest domn despre care vă vorbeam, Tomiță Popescu, este un fost solist al Operei din Viena, care s-a stabilit cu traiul acolo și acum desfășoară o activitate muzical-culturală în cadrul societății românilor din Viena. A fost cunoscut cu Franco Corelli, cu Plácido Domingo și alți artiști de anvergură.

Așadar, cum spuneam, la 15 septembrie toți românii cântăreți din Viena vor organiza această serată închinată memoriei lui George Enescu, unde voi avea onoarea să cânt și eu, ca român din Bucovina. Îmi face mare cinste această invitație.

Î. Așa cum bucovinenii nu au fost străini de Austria nici în timpurile mai vechi, când evenimentele istorice au dictat acest imperativ, invitația despre care vorbești acum cred că îți va aduce multe bucurii și satisfacții.

R. Va fi primul concert în viața mea cu românii din Viena. Se va cânta mai mult Enescu.

Î. Iar acum te rog să ne spui câteva cuvinte cum se descurcă tăticul Marian Talabă? Ești departe de cele două păpușele ale tale, fiicele Diana și Patricia. Cred că îți este foarte dor de ele atunci când ești la Viena. Ele te așteaptă să revii acasă, la Cernăuți? Sunt bucuroase când te revăd?

R. Sigur, casa părintească este cel mai drag loc unde îmi face plăcere să revin mereu. Aici îmi acumulez puterile, mă refac imediat, gustând o gură de aer tare, carpatin, de-al nostru. Chiar și în Kiev când eram, nu puteam să rezist mai mult de o lună și jumătate-două fără să trag o fugă acasă, în Bucovina. De la Viena pot veni mai rar, dar oricum găsesc posibilitatea să vin să-i văd pe cei dragi ai mei, la care țin foarte mult și le datorez enorm. De la Viena este mai complicat să vii. Îți trebuie trei zile libere, două zile dus și întors cu mașina, iar o zi poți să stai cu cei dragi. Cu mașina se face șaisprezece-optsprezece ore de la Viena până în Bucovina, dacă mergi bine. Vin uneori, când am posibilitate, să-mi văd familia, fetițele, soția, frații și părinții.

Î. Aici vroiam să ajung. Am înțeles că tatălui îi datorezi cel mai mult. Te rog să mai spui câteva cuvinte despre el.

R. Tatălui îi port o stimă deosebită. Vreau să spun – am mai spus și la început – că el niciodată nu m-a lăsat fără ocupație. Mereu eram pus la lucru, la studiu. Cântam la pian, făceam vocal. Ascultam foarte multă muzică. Cu alte cuvinte, m-a învățat să lucrez și m-a învățat să nu-mi fie frică de muncă. După ce-am plecat la studii, niciodată n-am avut teamă de muncă grea, eram obișnuit cu ea. Abia mai târziu mi-am dat seama din ce cauză pot să însușesc foarte repede o partitură sau alta, aveam acea practică, acea bază, acea tenacitate, pe care mi-a insuflat-o părintele meu. La lecție fixam repede ceea ce-mi trebuia și mergeam mai departe, pe când mulți colegi de-ai mei băteau pasul pe loc.

Î. Ați crescut mulți în familie?

R. Suntem de toți patru frați. Toți îl stimăm și-l apreciem pe tata. El ne-a dat tot ce a știut, mie în special mi-a pus o bază sănătoasă în ce privește munca și perseverența. M-a învățat muzica când eram la școala generală din sat. Aveam și un fel de frică de el. Niciodată nu am avut vreo notă rea la muzică. El era foarte sever. Când lucram cu el, uitam fiecare dintre noi de afecțiunea care există între tată și fiu. Emoțiile erau date la o parte. Întâi se lucra serios, apoi reveneam la sentimentele firești în relația tată-fiu. Deci, vreau să spun că era un profesor foarte sever, în primul rând cu mine și asta mi-a prins bine mai târziu.

Î. Maestre Marian, care sunt gândurile de viitor ale tânărului solist de la Staatsoper-a din Viena? Ne face cinste că un bucovinean de-al nostru, de la Cernăuți, ne reprezintă pe scenele lumii ca solist al Operei de Stat din Viena. Care-ți sunt gândurile creatoare de mai departe?

R. Orice solist de operă are un vis. Consider că în evantaiul viselor mele, unul dintre ele – cel mai frumos – s-a împlinit, deoarece am ajuns solist la Teatrul din Viena. Este o performanță, fără îndoială. Și mulțumesc soartei pentru aceasta. Ca orice cântăreț, bineînțeles, îmi doresc și eu un nume printre cei aleși. Este o dorință a fiecărui artist din lume. Și cred că e firesc. Mă bucur că am reușit să imprim multe discuri până acum. Și în Statele Unite ale Americii au ajuns discurile cu imprimările mele. Sigur că mi-aș dori ca să se cunoască în lume numele Talabă. Chiar atunci când susții un recital undeva, dacă evoluezi reușit, toată lumea te ține minte că ai cântat bine.

La Viena, de exemplu, lumea te așteaptă după spectacol ca să ia un autograf de la tine. E plăcut pentru noi, cântăreții. Te

întreabă când o să mai cânti, impresiile ajung și la urechile lui Holender, de exemplu, sau la urechile impresarului, ceea ce nu e deloc rău. Dimpotrivă. Nu există o mulțumire mai mare decât atunci când te solicită publicul spectator.

Ca să răspund la întrebare, aş adăuga că pe viitor am de gând să cânt cât mai mult, să mă perfecționez, pentru ca să-mi fac cu adevărat un nume. Am nevoie de vreo cinci-șase ani buni ca să pot să parcurg un repertoriu cât mai întins pe care aş vrea să-l interpretez și care îmi va da posibilitate să mă simt tare pe picioare. Doresc să-mi creez un stil propriu. E un vis care aş dori să se împlinească. E visul oricărui tenor de teatru.

Î. Te rog să revii la momentul cu Plácido Domingo. Vorbeai că te-a ascultat Domingo și te-a apreciat.

R. Da, am fost invitat de maestrul Ioan Holender, la jubileul lui de 70 de ani ca să interpretez aria *Libiamo* din *Traviata* de Giuseppe Verdi. Domingo era printre invitații de onoare. După ce am cântat, bineînțeles nu fără emoții mari, în momentul când eram la masă, alături de vocaliștii români din Viena, marele tenor Plácido Domingo s-a apropiat, m-a felicitat și mi-a spus că am o voce frumoasă și un viitor de care trebuie să mă îngrijesc. Nu cred că există o notă mai mare pentru o cântăreț de operă care se află la începuturile carierei sale scenice decât atenția pe care poate să ți-o acorde maestrul Plácido Domingo.

Î. Dintre cei trei tenori emblematici cu care s-a încheiat de fapt secolul al XX-lea, cine îți este cel mai aproape de suflet, cel mai drag, să spunem așa?

R. Cred că cel mai aproape de suflet, cel mai drag, mi-a fost întotdeauna José Carreras. El a trecut printr-o mare încercare, dar l-a ajutat Dumnezeu, cred că pentru vocea lui și pentru sufletul lui mărinimos. Am în vedere boala cumplită prin care a trecut și s-a vindecat. Vorbesc despre el, cred că am o oarecare afinitate cu vocea lui, nu știu, poate greșesc, dar așa îmi pare. Mai mulți vocaliști mi-au spus că am ceva asemănător în tembrul vocii și chiar în maniera de a cânta. Sigur că Pavarotti este cel mai mare dintre toți. Cântăreții glumesc între ei că el și-a bătut joc de toți tenorii lumii (în sensul bun al cuvântului, bineînțeles!). El a cântat și cântă la vârsta pe care o are cu o ușurință de neimaginat. Este impresionant cât de exact și formidabil de frumos poate să-și moduleze vocea acest mare maestru al tuturor timpurilor. Nu degeaba îi numește lumea pe toți trei – Pavarotti, Domingo și

Carreras – tenori de vis. Italienii, spaniolii se ajută unii pe alții, nu ca la alte popoare, unde cântăreții – și nu numai ei – se apasă unii pe alții, își pun piedici, de frică ca nu cumva unul să se ridice mai sus decât celălalt. O invidie neagră. O psihologie nenorocită, care există și la ucrainenii, și la români, din păcate.

Î. Aș vrea să te întreb acum, după o experiență scenică concretă, ce părere ai despre stilul interpretativ și dacă Marian Talabă și-a găsit deja drumul său în artă? Drumul propriu, care contează cel mai mult pentru un artist.

R. Ca vocalist consider că sunt foarte tânăr, din acest motiv mă aflu într-o continuă căutare de stil. Despre un drum propriu, despre un stil format, definitivat, care să mă caracterizeze personal, cred că e devreme să vorbim. Consider că am încă vreo șase-șapte ani buni de muncă creativă, pentru ca să pot să spun că am pășit pe un drum propriu în arta scenică. Vedeți, e greu să faci și o prognoză în acest sens. În vreo șapte ani de zile aș reuși să fac mult în ceea ce privește șlefuirea măiestriei profesionale. Cred că la un moment dat apare totuși un stil propriu al interpretării, apare ceva ce te caracterizează în modulațiile vocii, care nu poate fi confundat cu vocea altcuiva. Asta ar trebui să fac, după părerea mea. Și numai prin muncă se ajunge la așa ceva. Este un credo al meu, care m-a călăuzit tot timpul. De altfel, fiecare vocalist este obligat să-și găsească maniera lui de interpretare. Trebuie să-ți găsești, să-ți descoperi posibilitățile tale care te caracterizează, să le dezvolți și numai astfel poți să vorbești despre un stil. Publicul de astăzi nu-l mai impresionezi cu un piano sau cu un forte splendid, sau că ai cântat foarte corect, respectând partitura compozitorului. Astăzi trebuie să demonstrezi ceva original, deosebit, ce te caracterizează numai pe tine personal, o viziune a ta asupra lucrării pe care o cânti, cu alte cuvinte, trebuie să vii cu ceva nou. Numai așa publicul începe să te cunoască, să te asculte, să te solicite, să te caute.

Î. După cel de-al doilea război mondial, mai bine zis în ultimii 50-60 de ani, ești primul dintre bucovinenii care ai străbătut pe scena Operei de Stat din Viena și asta ne face o mare onoare atât nouă, bucovinenilor, cât și ție personal – o mare favoare în plan profesional. Te obligă la ceva acest lucru sau nu?

R. Cred că mă obligă, mă obligă să fiu un tenor bun, să las o urmă în arta interpretativă, să-mi fac un nume, să promovez

numele Bucovinei. Atunci când mă întreabă cineva de unde sunt, eu le răspund că sunt din Ucraina și atunci austriecii sunt cam indiferenți. Iar când specific că sunt din Bucovina, ei manifestă imediat un interes sporit. Mă întreabă mai amănunțit despre Cernăuți și atunci eu găsesc repede limbă comună cu ei.

Î. Austriecii și-au lăsat amprenta peste Cernăuți și în arhitectură, și în pictură, și în muzică, și în general în artele frumoase. Nu mai vorbesc de mentalitatea germană, mai ales punctualitatea bucovineană, care, din păcate, dispare încet-încet.

R. Sigur că înțeleg acest lucru. Eu trebuie să fiu la înălțimea cuvenită, pentru ca ceilalți soliști ai Operei sau alți vocaliști care mă cunosc să aibă motiv de a mă aprecia. Faptul că sunt din Bucovina mă onorează și mă obligă în același timp.

Î. Domnule Marian, care dintre dirijorii contemporani îți sunt cei mai dragi și cu care dintre ei ai colaborat? Cu maestrul Seiji Ozawa ai colaborat? Dirijează des în Viena? După câte știi, din 2002 era director artistic al Operei din Viena.

R. Da, Seiji Ozawa are stagioni dese la Viena, poate voi cânta anul acesta sub bagheta lui, concertele din anul acesta vor fi multe și variate, sper că voi avea posibilitate să cânt și cu alți dirijori cunoscuți.

Î. Dacă tot vorbim despre mari dirijori și interpreți pe care i-ai cunoscut sau ai cântat sub bagheta lor, să ne spui, te rog, prin care dintre cele patru colțuri ale lumii ai avut turnee?

R. Cu Teatrul de Operă din Kiev, în cei patru ani de zile cât am fost solist acolo, am avut spectacole în Elveția, în Germania. În general, am avut posibilitatea să cânt pe scenele mai multor orașe ale lumii: în SUA, Danemarca, Japonia, Franța, Suedia.

Î. Vreau să te întreb dacă în vreo stagiune muzicală sau în vreo deplasare de concert ai cântat sau dacă l-ai cunoscut pe dirijorul Ion Marin, fiul cunoscutului maestru Marin Constantin de la București. Ion Marin este stabilit de mult timp în Elveția și dirijează des în cele mai mari orașe muzicale ale lumii. Poate ai avut posibilitatea să cânti cu acest dirijor tânăr și de mare perspectivă. El dirijează la pupitrul celor mai cunoscute orchestre simfonice din Europa.

R. Nu l-am cunoscut pe dirijorul Ion Marin, însă un nume la care întotdeauna putem face referință este cel al lui Sergiu Celibidache, dintre marii dirijori ai lumii. Dacă aș fi avut norocul

să lucrez sub îndrumarea lui, aş fi fost unul dintre cei mai fericiţi români. Astăzi însă sunt alţi dirijori mari, cum ar fi Marcello Viotti, Luisi, Armiliatto. Tineri şi cunoscuţi în toată lumea. Am avut plăcerea şi norocul să cânt sub îndrumarea lor şi am beneficiat şi de foarte multe sfaturi ale lor care mi-au prins bine în formarea mea profesională. Chiar şi în unele decizii referitor la stil. Orice remarcă din partea lor a fost benefică pentru mine. Nu mai vorbesc de faptul că orice gest al unui astfel de dirijor trebuie recepţionat imediat, fiindcă o altă ocazie poţi să n-o mai ai. Uneori se întâmplă că după două-trei repetiţii are loc spectacolul, de aceea trebuie să ştii cum să înveţi de la aceşti dirijori. Stilul lor de lucru este foarte rapid, dacă ştii să-i asculţi, înveţi foarte multe de la ei. Şi vocalistul are de câştigat în urma acestor indicaţii, în decursul lucrului cu marii dirijori. Spectacolul este arena cea mai bună unde toate exerciţiile şi învăţăturile sunt puse în valoare.

Î. Gesturile dirijorului în timpul repetiţiilor sau a spectacolului au vreo importanţă pentru interpretul vocalist? Poate este o întrebare naivă pentru profesionişti, însă cititorul neavizat contează pe aceste mărturisiri.

R. Sigur că gesturile dirijorului au o mare importanţă pentru vocalist, uneori ele sunt decisive în spectacol. Un dirijor mare poate să-ţi intuiască potenţialul şi atunci el scoate din interpret cu ajutorul gesturilor tot ce se poate scoate. Uneori nici nu bănuieşti ce poate să facă un mare muzician cu vocea unui interpret. Aici totul depinde de receptivitatea şi îndemânarea celui din urmă.

Î. Mă gândesc cum lucrau dirijori ca Sir John Birbirolli, Arturo Toscanini, Herbert von Karajan sau alţii cu orchestrele simfonice şi cu soliştii de operă.

R. Printre altele fie spus, domnul Holender m-a invitat la început la Viena ca bursier, cu o bursă Karajan, dar s-a întâmplat că m-a şi angajat şi eu am putut să am şi un salariu. Norocul meu a fost foarte mare. Baniile unei astfel de burse şi salariul mi-au facilitat şederea mea în Viena, unde viaţa este – vă daţi seama – foarte scumpă. Uitaţi-vă, deci, cum procedează un mare muzician. Herbert von Karajan a lăsat o sumă de bani ca moştenire în scopuri culturale şi astfel s-a putut întemeia o bursă care-i poartă numele. Unii cântăreţi pot să beneficieze de ea, ceea ce este un mare noroc, mai ales pentru unul ca mine, care am plecat de la Kiev la Viena.

Î. Tânărul tenor dramatic Marian Talabă nu visează să cânte şi în *Recviem*-ul lui Mozart?

R. Vreau să vă spun că am avut posibilitatea să cânt o partitură din *Recviem*-ul lui Mozart, la o serată-jubileu în memoria lui Karajan, care a avut loc la Viena. Această serată s-a desfășurat într-o casă-muzeu Karajan, probabil la Fundația Karajan din Viena, într-o sală specială. În *Recviem*-ul lui Wolfgang Amadeus Mozart sunt partituri pentru tenor, bas și mezzo-soprană. Eu am interpretat partea tenorului. Am cântat și în *Recviem*-ul de Verdi, dar aceasta a fost în Kiev.

Î. Din muzica germană ce ai cântat? Din Schubert sau alți compozitori germani?

R. Din cea germană mărturisesc că am interpretat cam puțin până în prezent. Am cântat în *Simfonia cu coruri* de Ludwig van Beethoven. În *Simfonia a IX-a* de Beethoven. Am cântat în *Aladin*. Opera s-a jucat în limba germană. În incinta Staatsoper-ului din Viena s-a deschis o sală unde se interpretează muzică contemporană pentru copii. Acolo am interpretat pe Aladin din *Lampa lui Aladin*. O oră și zece minute de text în limba germană. Mi-a fost foarte greu, dar am trecut și peste această încercare. Am avut vreo șapte-opt probe. După aceste probe cu pianistul am reușit să trec cu bine bariera limbajului. Chiar am luat și un premiu pentru interpretarea lui Aladin.

Î. Ai anticipat ceea ce intenționeam să te întreb. Și anume, ce fel de premii sau distincții ai obținut până în prezent pentru munca pe care o depui la propagarea marii muzici din repertoriul universal?

R. Pentru rolul lui Ismail din *Nabucco* am luat un premiu important. O comisie specială în frunte cu maestrul Ioan Holender m-a apreciat și mi-a acordat un premiu special. O medalie pentru contribuția mea la interpretarea rolului respectiv. E vorba de distincția „Eberhard Waechter”. Această medalie mi-a fost înmănată la Viena. Pe verso, unde este indicat numele meu și anul când mi-a fost decernată, mai este gravată o inscripție în limba germană, pe care v-o spun în traducere românească: „Pentru extraordinara contribuție la interpretarea unui rol de operă”. Medalia respectivă a fost însoțită și de un premiu bănesc, ceea ce pentru un muzician venit din altă țară în Austria contează enorm. Cu atât mai mult că domnul Holender mi-a triplat suma premiului. Pentru mine a fost o adevărată fericire.

În 2002 am devenit laureat al celui de al II-lea Concurs internațional de muzică clasică „Mykola Lysenko”, care a avut

loc la Kiev. La acest concurs am obținut premiul întâi și medalia de aur. Iar în 2003 am devenit laureat al Premiului Cabinetului de Miniștri al Ucrainei pentru contribuția tineretului la edificarea statului, înmânându-mi-se diploma „Pentru realizări în domeniul creației artistice”. Dar cele mai mari distincții sunt totuși aplauzele spectatorilor. Cea mai mare mulțumire a unui cântăreț de operă este satisfacția publicului, a unui public select. Modul în care te apreciază el, este nota pe care o meriți.

Î. Sigur că așa este. Dar cred că ai nevoie și de o popularizare în presă. Revenind la discuția noastră, țin să te întreb dacă ai prieteni români acolo la Viena, printre colegii vocaliști?

R. Sigur că am. Am un prieten din România, un tenor liric excepțional pe care îl cheamă Ifrim Cosmin. El a fost alături de mine atunci când mi s-au decernat premiile pe care vi le-am enumerat. Este solist de vreo șase ani la Staatsoper-a din Viena. E un prieten de minune. De altfel, mai sunt vreo cinci-șase vocaliști din România la Opera de Stat din Viena, care ne ținem grămăjoară. În toamnă vom organiza o serată-omagiu închinată marelui Enescu. Sufletul ei vor fi românii de la Staatsoper-a vieneză. Printre colegii mei români de acolo sunt soliști sosiți din Oradea, din Timișoara și din București. Din Bucovina sunt numai eu în Viena, după cum ați și menționat. Cât privește austriecii, ei nu prea leagă prietenii. Sunt sobri, corecți și reținuți în comunicare.

Î. Marian, care este cel mai îndrăgit rol, cel mai plăcut rol pe care l-ai cântat până acum?

R. Cel mai îndrăgit rol al meu pe care l-am interpretat până la momentul de față este rolul lui Calaf din opera *Turandot*. Tânărul prinț din opera lui Puccini este un personaj excepțional. Compozitorul a scris o muzică pe măsura textului literar. Un personaj nobil, bun la suflet. Calaf este și un om care perseverează. El și-a pus în gând să cucerească dragostea prințesei și a cucerit-o până la urmă. Ea i-a dat trei întrebări, pe care dacă nu le-ar fi ghicit, ar fi fost executat. Dar el le-a ghicit și a câștigat dragostea ei. Tânărul și chipeșul Calaf îi pune și el o întrebare lui Turandot. Ea trebuia să-i ghicească numele. Avea o noapte la dispoziție. Și atunci urmează celebra arie *Nessun dorma*. Pavarotti la timpul său a provocat o explozie muzicală cu interpretarea ariei *Nessun dorma*, încât a devenit piesa sa emblematică. „*Nessun dorma! Nessun dorma!! Tu pure, o Principessa/ Nella tua fredda stanza/*

Guardi le stelle che tremano/ D'amore e di speranza!// Nimeni să nu doarmă! Nimeni să nu doarmă!// O, tu, Prințesă,/ În a ta castă încăpere/ Privești stelele ce tremură/ De dragoste și de speranță!''.

Un final foarte frumos încununează această operă. Consider că Puccini a excelat prin muzica sa. Regele Timur, care era tatăl lui Calaf, și-a pierdut și oastea și coroana într-o luptă în care a fost învins. El se întâlnește prin lume din întâmplare cu fiul său Calaf. Scena este de un lirism captivant: „*Padre, padre, o padre si pirtrova...*”, se adresează tânărul prinț Calaf către tatăl său. *Turandot* s-a jucat pe scena Operei din Kiev, când eram încă acolo. A avut un succes formidabil. Rolul lui Calaf durează vreo oră și ceva de interpretare scenică. Eu am avut întotdeauna o plăcere la interpretarea acestui rol.

Î. Dar care-ți sunt rolurile preferate pe care ai dori să le interpretezi în viitor?

R. Sigur că vocaliștii cunosc bine rolurile cele mai frumoase din repertoriul universal. Le-au auzit, le-au ascultat de nenumărate ori în interpretarea altor cântăreți. Aș dori în viitor să-l cânt pe Don José din *Carmen*, pe Gherman din *Dama de pică*, Ricardo din *Bal mascat*, Des Grieux din *Manon Lescaut*, pe Canio din *Paiaze* aș dori foarte mult să-l cânt pe Lâkov din *Mireasa țarului* de Rimski-Korsakov. Poate pe viitor m-aș încumeta să-l cânt pe Lenski din *Evgheni Oneghin*. Câteva din aceste roluri le-am interpretat deja, dar visez să le cânt pe toate.

Î. Cât timp durează ca să însușești un rol? Cred că depinde și de rol, nu-i așa?

R. Dacă-ți place rolul, el se însușește foarte repede. Un rol îndrăgit îl însușești în circa trei săptămâni – o lună maximum. Procesul de însușire constă, la modul general, în munca depusă împreună cu pianistul. El îți cântă partitura, tu o înveți, o însușești, iar pianistul te acompaniază, cântând partea clavierului. Solfegiarea cu vocea de la început e mai migăloasă, între timp însușești și cuvintele. Este exact așa cum ai citi o carte. Însă nu trebuie să te abați de la partitura muzicală. Deci, cu pianistul se învață întâi, fiindcă pianistul îți oferă un acompaniament armonic al textului și atunci partea vocalistului sună altfel și se memorizează mai repede. Pianistul te poate corecta la timp dacă ai greșit o notă, o pauză, ori chiar ai intonat o notă altfel decât este ea scrisă. Linia melodică se însușește pe dinafară exact ca în partitura lucrării.

De aceea lucrul cu pianistul are o importanță decisivă. Totul se numără, se verifică, se gândește, primele două săptămâni e mai greu, după aceea procesul se desfășoară din ce în ce mai repede. Melodia se depune în memorie și procedeul de însușire durează ușor. Din lecție în lecție tot mai ușor și mai ușor. După ce citești bine partitura pe note, începi să lucrezi cu vocea plină. Vreo zece probe cu pianistul trebuie să le cânti de la început până la sfârșit. Apoi se montează scenetele, suflorul te mai ajută aici dacă trebuie. Etapa finală vine atunci când lucrezi cu regia la un loc.

Dacă-ți place rolul, totul durează foarte repede, uneori melodia se depune peste noapte în memorie, te trezești dimineața că știi rolul. Nici nu-ți dai seama de unde l-ai însușit așa de repede.

Mai greu este când trebuie să cânti la teatru rol după rol și unele din ele nu-ți cad la suflet, de exemplu. Vreau să vă spun că la Viena se cântă intens, rol după rol, tot ce se cere să se cânte la teatru, tot ce intră în repertoriul teatrului.

Î. Marian, o întrebare pe care am rezervat-o pentru finalul discuției noastre ar fi următoarea: care este atitudinea ta față de muzica populară românească, s-a mai păstrat peste ani acea dragoste pe care-ai avut-o pentru cântecul popular? Știu că rădăcinile talentului ți se trag de la muzica populară. O mai porți în sufletul tău ca pe o comoară de la care ai avut ce învăța? Chiar și în arta de a cânta.

R. Nu numai că mi-a rămas în suflet, ci cu ea, cu muzica populară mă reconfortez ori de câte ori obosesc sau sunt la sfârșitul unui spectacol, epuizat totalmente de energie. Renasc ca o pasăre Phoenix, ascultând-o. Muzica populară mă ocrotește și mă menține în albia conștiinței de neam. Cu ea am început drumul meu în marea muzică și de aceea nu poate să-mi fie străină. Prin ea m-am ridicat, muzica populară mi-a legănat copilăria, datorită ei, dacă vreți, am ajuns unde am ajuns. Grație muzicii populare mi-am dezvoltat vocea, auzul și memoria muzicală. Toată copilăria și adolescența mea am cântat muzică populară. Și astăzi, când îmi vine dor de ea, cânt câte o melodie-două din repertoriul popular românesc. Toate frumusețile unei melodii populare sunt ca o floare de piatră, care nu se ofilește, excelând întotdeauna prin invențiile melodice numai de popor gândite, șlefuite, purtate și transmise din gură-n gură de marii interpreți. Lăutarii noștri, interpreți de talia unei Maria Tănase, Maria Lătărețu, Ion Albeșteanu sau Ionel Fernic sunt nemuritori și inconfundabili.

Î. Ce putem afla din agenda recentă a tenorului Marian Talabă?

R. În toamna anului acestuia sunt invitat din nou în Țările Scandinave, în Suedia, unde am cântat anul trecut în *Turandot* de Puccini împreună cu alți vocaliști suedezi. Am susținut două concerte sub cerul liber cu alți soliști de la Opera din Copenhaga. Pe lângă rolul lui Calaf din *Turandot*, am cântat și o melodie neapolitană bine cunoscută, *O Sole Mio* de Capua. În Copenhaga a fost construit un teatru ultramodern, în care cred că voi cânta dacă voi fi invitat. Anul trecut am cântat în incinta Operei de acolo, care are una dintre cele mai mari scene din Europa, 26 metri lungime, mai mare chiar și decât cea din Bolșoi Teatr din Moscova.

Bucuriile mele sunt concertele mele. Mi le doresc din suflet cât mai multe și mai bune.

MARIA CÂNTECULUI BUCOVINEAN SAU PRIVIGHETOAREA DE SUB GEANA CARPAȚILOR

Numai atunci când ești într-o stare de comuniune anumită cu natura, cu ceea ce există divin în ea, numai atunci când ești copleșit de frumusețea și eternitatea codrilor și măreția munților noștri, de puterea magică a liniștii care te face să auzi scurgerea timpului din clepsidra neamului – de la strămoși înspre noi – numai atunci cred că ți-e îngăduit să te apropii de cântecul popular autentic. Sau atunci când te afli în preajma Sfintei Mănăstiri Putna, într-o zi de vară liniștită – când chiar și timpul din clepsidră ți se pare că a încremenit – numai atunci poți să te apropii cu gândul de rostul unor asemenea cuvinte: „*Cântă cucu pe-un brăduț/ Și se-aude-n Cernăuți...*”.

...Toaca cheamă melancolic în fiecare zi, în fapt de seară, obștea monahală a Sfintei Mănăstiri Putna la vecernie... Reveria

* *Maria cântecului bucovinean sau privighetoarea de sub geana Carpaților* (dialog cu interpreta de muzică populară Maria Iliuț), în „Glasul Bucovinei”, An. XV, nr. 1 (57), 2008, p. 7-32.

** **Maria Iliuț** (n. 23 februarie 1955, Crasna-Ilschi, regiunea Cernăuți) este o cunoscută interpretă de muzică populară, Artistă Emerită a Republicii Moldova și membră a Uniunii Muzicienilor din Moldova. Lector la Facultatea de Arte Frumoase a Universității de Stat din Moldova. A studiat la Școala de Arte din Cernăuți (1970–1973). În 1977 s-a stabilit la Chișinău, unde a urmat Conservatorul. A debutat în 1982 ca solistă în ansamblul „Tălăncuța”. A fondat ansamblul de copii „Iedera” și, mai târziu, ansamblul studentesc „Crenguța de Iedera”.

visului devine realitate... Cântecul cucului reverberează sincopat în suflet, purtându-ne pe unda gândului peste dealul Putnei, peste creștetul brazilor, până la Crasna, de unde este și „privighetoarea” noastră, doamna Maria Iliuț...

Vorbeam de cântecul popular, de frumusețea melodiei lui, de profunzimea mereu răcoritoare pe care o păstrează cuvintele acestuia, de cântăreața Maria Iliuț, care știe nu numai să interpreteze captivant melodia, ci să redea prin gesturi și mimică mesajul adânc al cântecului. Vorbeam despre lucrurile dragi sufletului nostru, despre simțirea românească, despre cuvântul și melodia cântecelor acestui popor și nu am greșit, alegând-o pe doamna Maria ca interlocutor. Cu atât mai mult, că atunci când horește sau doinește dânsa la Crasna, – peste deal, la Putna, se înfiorează brazii, se înduioșează chipurile sfinților din fresca Mănăstirii. În unduirile doinei sau a bocetului de jale – cântece vechi care ne sunt expresia caracteristică a moștenirii noastre folclorice – ascultăm vreme de multe decenii la rând hăulitul sorții... „*Cântă cucu, bată-l vina/ De răsună-n Bucovina!*”, modulează Maria, într-un cântec bine cunoscut în nordul Moldovei și nu numai, cu un tremolo inconfundabil, care îi este caracteristic numai ei și care scoate în relief maniera absolut originală de interpretare.

Într-o întâlnire la Cernăuți, cu ocazia unui Festival-concurs „Din cântecele neamului”, unde doamna Iliuț a fost invitată în juriu, alături de Mărioara Murărescu, Nicolae Sabău și alți specialiști, am reușit să punem temelia unui dialog care avea să dureze în timp. Toate întâlnirile noastre de la Cernăuți sau Chișinău aveau să dezvăluie personalitatea acestei cântărețe cu care se mândrește Bucovina. Prima convorbire a avut loc la Cernăuți. Altele s-au desfășurat la Chișinău. Rezultatele lor s-au materializat în acest dialog, pe care îl publicăm acum, la început de an jubiliar pentru orașul nostru, care va împlini 600 de ani de la prima sa atestare documentară. Interlocutoarea noastră merită din plin acest privilegiu, iar revista are onoarea de a i-l oferi, alăturându-se totodată și la felicitările pe care cu siguranță le-a primit cântăreața din partea celor dragi, cam pe la sfârșit de Făurel, atunci când își sărbătorește ziua ei de naștere.

Ilie Luceac: Doamnă Maria Iliuț, vă zicem „Bine ați venit!” din nou pe meleagurile bucovinene sau cum s-ar zice, bine ați venit de acasă – acasă, Chișinăul fiind casa de fiecare zi a dumneavoastră și Bucovina – casa părintească pe care o purtați în

suflet. Spuneți câteva cuvinte cititorului nostru despre faptul cum v-ați început activitatea artistică, cu toate că foarte multă lume vă cunoaște și vă recunoaște vocea.

Maria Iliuț: Am absolvit școala de opt ani din Crasna mea natală după care prin 1969-1970 am venit la Cernăuți și m-am înscris la Școala de arte. Inițial vroiam să devin dansatoare, dar nu a fost să fie așa. Soarta mi-a hărăzit altă cale. La mijloc mai era un motiv pentru care am devenit cântăreață. La secția de dans de la Școala de arte din Cernăuți trebuia să dai proba în limba rusă sau ucraineană, iar la secția de cântec popular examenele de admitere se țineau în limba română (pe atunci așa-zisa moldovenească). Am intrat la secția de cântec popular și am învățat trei ani de zile. În 1973 am absolvit această Școală de arte și am lucrat câțva timp la Casa de cultură din Crasna, alături de alți colegi foarte talentați, care, din păcate, nu mai sunt printre noi. E vorba de Dumitru Mitric, Ștefan Mitric, Ștefan Gherman. Erau adevărați rapsozi ai Crasnei, instrumentiști și vocaliști foarte talentați. Apoi în 1977 am plecat la Chișinău, împreună cu distinsa mea colegă Elena Gherman, în prezent solistă la Teatrul de Operă și Balet din Chișinău, cântăreață cunoscută în lumea muzicii clasice. Absolvise și ea Școala de arte de la Cernăuți, așa că am plecat amândouă să ne realizăm în plan profesional, alegând capitala Moldovei, unde știam că există Conservatorul „Gavriil Musicescu”. Eu mi-aș fi dorit să învăț la canto popular, dar pe atunci la Institutul de Arte „G. Musicescu” exista doar specializarea canto clasic.

Î. Așadar, ați sosit la Chișinău cu Elena Gherman, cu care împreună ați absolvit Școala de arte din Cernăuți.

R. Elena a susținut examenele la canto clasic, așa cum și-a dorit-o. Eu nu puteam să insist să intru la aceeași facultate ca și colega mea Elena Gherman. Nu aveam calitățile necesare. Dar așa cum o secție de interpretare populară nu era încă înființată la Conservator, mi-am ales secția de dirijare corală, care era cea mai apropiată, mai înrudită cu cântecul, cu vocalul. Și astfel am început să studiez muzica într-un mod ordonat: cu Tamara Dercaci și Valentina Boldurat la dirijat cor, cu Tatiana Muzâka am făcut istoria muzicii, iar pe Felix Biriukov l-am avut la teorie-solfegiu și la armonie. În 1984 mi-am început activitatea artistică.

Î. Cum ați ajuns să vă cunoască cei de la ansamblul „Tălăncuța”, în care, mai târziu, ați desfășurat o activitate concertistică foarte frumoasă?

R. La început entuziasmul a fost mare. Ca și alți colegi de-ai mei, mi-am încercat și eu norocul la câteva concursuri care se organizau cu studenții pentru a fi selectați ulterior în diferite ansambluri de muzică populară. Când ajungeam să mi se dea și mie un calificativ, comisia îmi spunea: „Cânți bine, fată, însă ai accent românesc”. Și, astfel, eram respinsă. Dar norocul mi-a surâs într-o bună zi, atunci când l-am întâlnit pe profesorul Andrei Tamazlăcaru.

Î. E foarte interesant momentul, vă rog să-l desfășurați.

R. Domnul Tamazlăcaru, fiind profesor la instituția noastră de învățământ, și-a pus în gând să organizeze un ansamblu etnofolcloric care nu exista până la acea dată în Moldova. Prin activitatea acestui ansamblu, Tamazlăcaru dorea să cuprindă toate zonele folclorice din Basarabia și nu numai. Auzind că sunt din Bucovina, m-a invitat să-i cânt ceva de acasă. I-am cântat o doină păstorească care i-a plăcut foarte mult și imediat mi-a făcut invitația să vin să cânt împreună cu ceilalți membri ai ansamblului, care trebuiau să țină un recital în fața unei delegații din Țările Baltice.

Î. Când se întâmplau aceste lucruri?

R. Era prin 1982, când mi-am făcut debutul în ansamblul „Tălăncuța”, al cărui nucleu exista deja. Cântau acolo surorile Osoianu. Domnul Tamazlăcaru a fost unicul care a avut curajul să mă ia în ansamblu la vremea aceea. Cu acest colectiv artistic a și început, de fapt, cariera mea de cântăreață.

Î. V-ați continuat studiile la Conservator sau le-ați abandonat, după ce ați devenit solistă în ansamblul „Tălăncuța”?

R. Sigur că învățam în continuare, dar între timp am avut mai multe solicitări, la diferite formații muzicale din capitală. Aveam și câteva înregistrări la radio și televiziune. După absolvirea studiilor la Conservator am fost repartizată la televiziunea din Chișinău, unde își desfășura activitatea orchestra „Folclor”.

Î. Cine conducea pe atunci orchestra „Folclor”?

R. Conducătorul acestei orchestre era violonistul și dirijorul Dumitru Blajinu. Însă vreau să vă spun că nu am reușit să devin solistă nici în această orchestră, tot din motivul că eram româncă. Sigur că acest motiv nu era invocat de Blajinu. El aprecia oamenii după talent și nu după origine. Erau alții care se ocupau de lucrurile acestea. Nu-mi rămânea nimic de făcut decât să mă întorc la Institut și să-mi continui activitatea. Cu atât mai mult că

am fost oprită și din primul meu turneu în Cipru. M-au întors chiar de la avion. S-a motivat acest lucru prin faptul că cică nu s-au primit niște răspunsuri din Bucovina. Era vorba de ancheta mea de româncă care mă urmărea. Instanțele de rigoare se interesau dacă aveam rude peste graniță sau nu.

Î. Ați specificat că după toate aceste peripeții v-ați întors la Institut. V-aș ruga să spuneți mai pe larg despre această perioadă din activitatea dumneavoastră artistică și didactică.

R. După experiența tristă de la televiziune, m-am întors la Institut, la Catedra de folclor. Eram asistentă acolo și trebuia să mă ocup cu descifrarea partiturilor, să țin legătura cu biblioteca, adică să am grijă de fonoteca bibliotecii etc. Între timp, la Chișinău s-a deschis Palatul Național de creație al copiilor și adolescenților, unde era și o secție de folclor. Și atunci tot Andrei Tamazlăcaru a fost acela care mi-a spus: „Cine dacă nu dumneata și una din surorile Osoianu, cea mai mare – Ileana – ați putea fi titulară la secția de canto popular”. La început am avut emoții. E un lucru normal, or, până atunci nu am lucrat cu copiii, așa că mă așteptam și la surprize. Tamazlăcaru m-a încurajat, promițându-mi și ajutor dacă va fi nevoie. Mi-am luat inima-n dinți și am pornit la lucru.

Î. Care este specificul lucrului la Palatul de creație al copiilor și adolescenților? Bănuiesc că trebuie să fie o activitate interesantă.

R. De la început a fost un lucru destul de migălos și greu, așa putea spune. Am adunat mai întâi copii dotați, ceea ce nu este chiar așa de ușor. Nu aveam costumația necesară pentru a ne prezenta la un concurs. Deci, am început-o de la zero. Cu repertoriul a fost o problemă mai deosebită. Acesta lipsind cu desăvârșire, a trebuit să-l adunăm părticică cu părticică. Un program special pentru astfel de colective nu exista. Eram nevoită să fac un program din piesele pe care le aduceam de acasă, din Bucovina. La distanța la care ne aflăm astăzi față de începuturile activității noastre, îmi dau seama că am făcut bine ce am făcut. Am comandat și am căutat costume, mi-am îmbogățit repertoriul folcloric cu piese din zona Bucovinei, i-am învățat pe copii să pronunțe cuvintele chiar cu dialectul de la nord, din Crasna, și mi se pare că am făcut bine.

Î. Să continuăm totuși cu activitatea dumneavoastră artistică. Știm că ea s-a desfășurat în crescendo.

R. După ansamblul „Tălăncuța” a urmat activitatea în formația „Ștefan Vodă”. Un băiat mai descărcăreț și mai îndrăzneț

pe care îl cheamă Tudor Ungureanu s-a gândit să înființeze un nou ansamblu. Deoarece erau mai mulți instrumentiști, în același timp și vocaliști, m-am gândit că mi-ar sta bine să fiu și eu printre ei. Mai târziu am înțeles că am făcut foarte bine, deoarece, cântând în acest ansamblu, am avut posibilitatea să lansez unele piese pe care le culesesem din diferite zone folclorice. Am înregistrat succese frumoase și cu acest ansamblu. Ne leagă o colaborare de vreo opt ani de zile cu ei, perioadă în care am susținut diferite turnee în țară și în străinătate.

Î. Ce se întâmplă astăzi cu aceste două formații în care ați cântat? Am în vedere cele două formații etnofolclorice originale, care s-au impus, și anume, „Tălăncuța” și „Ștefan Vodă”. Mai persistă, mai lansează discuri, mai înregistrează albume muzicale?

R. Ele există și astăzi, însă fiecare dintre soliștii instrumentiști sau vocaliști mai au angajamente și prin alte părți, fiindcă numai cu entuziasmul nu poți să supraviețuiești în ziua de astăzi. Fiecare mai trebuie să-și ajute și familia, să și-o întrețină, de aceea suntem nevoiți să căutăm angajări și în altă parte. Marea problemă a artei este că ea nu se poate comercializa, și atunci un artist în zilele noastre nu este prețuit la justa lui valoare. Problema este eternă. Lumea literaturii, a picturii și mai ales a muzicii nu are aceeași deschidere cum au celelalte domenii ale vieții sociale, piața de consum, bunăoară. Arta a fost și a rămas să fie o îndeletnicire pentru un cerc restrâns de oameni, mai ales pentru acei ce se pricep să o înțeleagă și s-o aprecieze. Din aceste motive multe formații s-au destrămat, mulți cântăreți sau instrumentiști au plecat peste hotare. Și eu am fost un timp plecată, însă m-am întors, fiindcă nu mă simt bine departe de casă, de rădăcini.

Î. Aș vrea să vă rog să spuneți câteva cuvinte despre festivalurile la care ați participat, în țară cât și peste hotare. Care au fost cele mai reușite pentru interpreta Maria Iliuț?

R. După cum vă spuneam, am reușit să formez un ansamblu de copii, pe care l-am numit „Iedera”, cu care am concertat mereu, înregistrând multe succese frumoase. O elevă de-a mea a luat *Crizantema de aur* la Festivalul de la Târgoviște (România). Această formație pe care am creat-o este un ansamblu mai modern, considerându-se la modă astăzi. Aș menționa doi tineri, Călin Tripa și Alexandru Bivol, care au evoluat cu succes la televiziunea din Chișinău. O altă elevă a mea, Natalia Ulian, a luat nenumărate

trofee la diferite festivaluri din Basarabia și nu numai. L-aș aminti aici și pe Sergiu Rotaru, din grupa de copii, care s-a impus prin talentul său.

La un moment dat am primit o ofertă din partea Universității de Stat din Chișinău, unde deja exista o Facultate de arte frumoase la care nu era un specialist de folclor la Catedra de etnografie și folclor. Și aici, la Universitate, iarăși am venit pe teren gol. Adică nici repertoriu, nici costume etc. Am venit din nou la Cernăuți, unde a trebuit să adun și costumele necesare. Cu ansamblul folcloric al studenților „Crenguța de Iedără” am avut de asemenea succese frumoase. Avem înregistrări la Radioteleviziunea Națională din Moldova. Am realizat și filme cu spectacole întregi. Vreau să spun că acești tineri sunt de la diferite facultăți, însă au o predilecție pentru muzică. Acești tineri dotați posedă calități artistice excepționale și este foarte interesant să lucrezi cu ei. Am găsit o înțelegere deplină și la rectorul Universității din Chișinău, domnul Gheorghe Rusnac, care este un om deosebit și căruia i-am spus că aș dori să fac nu numai ore de clasă cu studenții, ci să-i scot și pe scenă, pentru ca ei să-și demonstreze aptitudinile de dans și calitățile lor vocal-artistice.

Î. Ați construit un program-spectacol cu cântece și coregrafie excelente. Cum v-a reușit acest lucru?

R. Ce să vă spun, cu ajutorul costumelor din Bucovina, a repertoriului din partea locului, m-am străduit „să aduc o țară de Crasna și în inima Basarabiei”. Nu știu cât mi-a reușit acest lucru, dar rezultatele sunt frumoase și asta mă face să cred că nu lucrez în zadar. Atunci când acești tineri evoluează în scenă, nu-i deosebești de bucovineni, nici prin costume și nici prin grai. Stilul cântecului și dansului din partea nordului a prins rădăcină și la Chișinău.

Î. Am ajuns la ceea ce urmăream, de fapt, în convorbirea noastră: la tradiția și originalitatea cântecului românesc din Bucovina. În acest context am dori să aflăm cât mai multe despre interpreta Maria Iliuț. Despre stilul și repertoriul ei. De data aceasta, despre interpretă, așa cum am vorbit mai sus despre profesoara Maria Iliuț.

R. După ce am reușit, după cum vă spuneam, să am un ansamblu – și aici vreau să subliniez că nu avem un repertoriu numai din Bucovina, ci m-am străduit să familiarizez studenții cu toate zonele folclorice din Basarabia – sigur că mă încerca

gândul ca specialiștii să-și spună cuvântul și despre activitatea mea ca interpretă. Primul succes pe care l-am conștientizat a fost obținerea trofeului unui concurs republican televizat, care s-a desfășurat la Chișinău. Apoi a urmat alt trofeu, pe care l-am obținut la cea de a doua ediție a Concursului republican tradițional de muzică populară „Tamara Ciobanu”.

Un concurs care avea condiții foarte rigide și care s-a desfășurat în două etape. Prima etapă prevedea șase cântece în toate genurile. Am trecut-o cu bine. Am învins și la cea de a doua etapă. Surpriza neașteptată a fost însă invitația care a venit pe numele Uniunii Muzicienilor din Moldova de a lua parte la Festivalul-concurs internațional al cântecului păstoresc *Miorița*, care se desfășura la Târgoviște-Cornățel. În juriul festivalului era doamna Emilia Comișel, mare folcloristă și muziciană. Festivalul a avut loc în 1995. Am obținut trofeul acestui concurs, fapt care m-a încurajat foarte mult. Iar peste un an și jumătate, la Drobeta-Turnu Severin, a avut loc un Concurs internațional al cântecului popular care avea să unească românii de pretutindeni. Trofeul acestui festival mi-a deschis calea spre visul meu dintotdeauna: să ajung să cânt la cel mai prestigios concurs din România, am în vedere concursul cântecului popular „Maria Tănase”, care se desfășoară la Craiova. Am participat la această sărbătoare a cântecului în afară de concurs. Fiind deja afirmată, am fost invitată să țin un recital la acest concurs. A fost pentru mine o bucurie, o bucurie a împlinirii.

Î. Vă invit să vorbiți despre alte spectacole pe care le-ați susținut și despre soliștii instrumentiști sau orchestrele cu care ați evoluat.

R. După „Ștefan Vodă”, când deja s-a mai răcorit entuziasmul prilejuit de succesele acestui ansamblu etnofolcloric, mi s-a propus să mă încadrez în noua orchestră, care se înființase de curând la Chișinău și care era condusă de maestrul Mihai Amihalachioaie. Este vorba de orchestra „Busuioc moldovenesc”.

Î. Vă rog să spuneți mai detaliat despre orchestra „Busuioc moldovenesc”.

R. Apariția acestei orchestre a fost un fenomen în cultura Basarabiei și nu numai. Mihai a știut să imprime acestei orchestre un statut deosebit. I-a găsit un stil specific, o haină caracteristică numai pentru ea. Orchestra lui Mihai Amihalachioaie a fost foarte apreciată de publicul spectator. Deși vorbesc la timpul trecut, și

astăzi lumea întreabă de ea. Cu toate că arta în ziua de astăzi are alte criterii de existență. Artiștii care erau angajați cu ani în urmă în cadrul unei orchestre nu aveau grija existenței de fiecare zi. Pe când astăzi trebuie să mai ai o sursă de existență, fiindcă din artă se trăiește cam greu. Orchestra „Busuioc moldovenesc” s-a desființat, de aceea vorbesc la timpul trecut despre ea. Acuma doar la un semnal ne mai adunăm cu toții într-un spectacol. Mihai și-a ales și alt gen muzical, a devenit dirijor de muzică clasică, însă nu uită pasiunea lui de altă dată.

Astăzi fiecare interpret din Basarabia și cred că nu numai de acolo are o activitate liberă, înregistrând discuri sau concertând la radio și televiziune cu diverse formații muzicale.

Î. Am înțeles că orchestra „Busuioc moldovenesc” a fost pentru dumneavoastră o oază de afirmare deplină și o posibilitate de a vă rotunji, de a vă împlini activitatea artistică. În continuare, vă rog să vă amintiți câte ceva despre turneele dumneavoastră de peste hotare.

R. Am avut mai multe turnee, inclusiv peste hotare, în Polonia, Italia, Spania, Grecia. Am avut turnee și cu formația „Ștefan Vodă” în Cipru, fosta Jugoslavie, în Turcia, Olanda. În unele din aceste țări am fost de mai multe ori, la diverse festivaluri și concursuri muzicale. În ziua de astăzi este mai greu cu plecările. Trebuie să-ți găsești sponsori care să-ți finanțeze activitatea sau deplasările.

Î. Doamnă Maria, ați vorbit despre turneele dumneavoastră din perioada Uniunii Sovietice. Sunt sigur că ați concertat și la Moscova sau în alte orașe ale fostei Uniuni.

R. Am avut multe concerte în Moscova, în Sala cu coloane, la Ulianovsk și alte orașe. La Moscova se organizau serate consacrate scriitorilor clasici care aparțineau diferitor popoare. În special, mi-aduc aminte de serata consacrată clasicilor literaturii noastre Mihai Eminescu și Ion Creangă. Serata s-a ținut în Sala cu coloane din Moscova. Iar în România am fost de nenumărate ori. Am cutureierat-o în lung și-n lat.

Î. Cum de nu v-a înșăfat vreo orchestră din România, ca să vă aibă ca solistă permanentă a ei?

R. Într-un timp era vorba despre înființarea unei orchestre în Moldova, care să cuprindă soliști de pe ambele maluri ale Prutului. Nu știu cum s-a rezolvat acest proiect. În orice caz, când am concertat cu copiii mei în România, mi s-a propus să trec cu tot cu familie încolo, oferindu-mi-se și un apartament. Nu m-am

încumetat. La Chișinău totuși am cercul meu de prieteni, colegi, am studenții și copiii cu care lucrez. Nu aș putea să-i abandonez.

Î. Se pare că mai există un motiv la mijloc. Dumneavoastră, fiind crășneancă, sunteți foarte atașată de mediul în care v-ați format și de cel în care activați în prezent. E de la sine înțeles că vă este greu să schimbați mediul de viață, stilul care vi l-ați format, și-apoi, nu concepem nici noi, bucovinenii, sufletul Crasnei fără Maria Iliuț.

R. Din cele pe care le-am reușit până astăzi, poate câteodată îmi dau seama că am un dezavantaj față de colegii mei, care au reușit să scoată mai multe discuri și albume muzicale, dar mă liniștesc cu gândul că misiunea nobilă a unui artist este de a transmite din generație în generație valorile perene ale poporului nostru. Până la urmă mă liniștesc cu gândul că nu am făcut rău selectând și punând în valoare piesele noastre folclorice.

Î. Și nici puțin nu ați făcut.

R. Poate că aveți dreptate, fiindcă e foarte greu să lucrezi cu copiii, să faci o selecție a programului, să găsești și să valorifici piese din popor care sunt cu adevărat niște nestemate. Mi-aduc aminte de rapsozii noștri din Crasna, de obiceiurile noastre care sunt nemuritoare.

Î. Da, cunoaștem spectacolul de Sfântul Vasile care are loc la Crasna. În general, sărbătorile de iarnă din localitatea dumneavoastră de baștină sunt adevărate sărbători dacice.

R. În timpul totalitarismului comunist erau persecutați copiii de școală, tineretul și cei în vârstă, care luau parte la carnavalul de Sfântul Vasile de la Crasna. Țin minte că oamenii, care erau întrebați în ziua de Sfântul Vasile de ce nu sunt la lucru, răspundeau că și-au cumpărat cu sângele lor libertatea de a sărbători în această zi, fiindcă înainte de aceasta ei mergeau la punctul de colectare a sângelui, în calitate de donatori, pentru ca să aibă dreptul să-și rezerve o zi-două pentru a cinsti sărbătorile de iarnă. Deci, pot să spun că-și cumpărau cu sângele lor propriu obiceiul strămoșesc, pentru a nu fi pierdut în noianul anilor. Eram copil mic pe atunci. Mă răvășesc emoțiile și astăzi când îmi aduc aminte de aceste lucruri.

Î. Stimată doamnă, mi-a venit în gând sintagma „doamna muzicii române”. Ea era atribuită Mariei Tănase. Faptul că tot Maria vă cheamă și tot atât de frumos și cu suflet interpretați cântecele noastre populare, mă gândesc că v-ar sta bine să vi

se spună „doamna cântecului bucovinean”. În acest context, vă rog să spuneți, cât de mult țineți la cântecul românesc din Bucovina?

R. Îmi cereți să spun despre ce-mi este mai drag pe lume. Cred că cele mai multe experiențe în acest sens le-am avut cu ansamblul „Tălăncuța” și mai târziu cu „Busuioc moldovenesc”. Efectuam expediții, culegeam folclor, am învățat multe cu ei. Cu toate că îmi dau seama cât de grea meserie avem. Invidiile de tot genul nu sunt ușor de suportat. Eu m-am străduit să-mi formeze un stil al meu, fără să imit alți interpreți. Am încercat să valorific piesele din nordul Bucovinei, trecându-le prin inima și mintea mea. Tradițiile și obiceiurile de la Crasna le-am avut întotdeauna ca model. Consider că Bucovina a rămas până astăzi un teren fertil pentru expediții și cercetări în domeniul folclorului și al tradițiilor populare românești. Îmi pare rău că deplasările de la Chișinău la Crasna sunt grele și, între timp, rămân din ce în ce mai puțini rapsozi în Bucovina. În special, în Crasna, au dispărut mulți rapsozi talentați. Materialele pe care le-am selectat până în prezent așteaptă să fie cercetate și valorificate. Îl rog pe bunul Dumnezeu de sănătate pentru ca să le pot studia și prelucra.

Îndemn tinerii de astăzi să păstreze și să înmulțească aceste tradiții strămoșești. Am pierde totul ce avem dacă ne-am uita graiul, portul și tradițiile noastre. Am dispărea ca națiune. Dacă am rămâne numai cu rock-ul sau rap-ul de astăzi, ne-am prăpădi ca identitate națională.

Î. Periculoasă este în ziua de astăzi și invazia subculturii care ignorează valorile naționale ale unui popor.

R. Folclorul nostru m-a menținut mereu în picioare. Consider că tradițiile sărbătorilor de iarnă care s-au păstrat la Crasna, cu piesele *Capra*, *Irozii*, *Bujorii*, *Jienii*, *Brâncovenii* și desigur tradiționala *Malancă* sunt neîntrecute. În componența *Mălâncii* intră următorii figuranți: țișanul cu ursul său, regele și regina, căiuții, (căluții), cortarii (himpenii, iuflele), personaje mai bizare, numărul cărora este nelimitat într-o *Malancă*, baba și moșneagul, comandantii și muzica. Toate personajele *Mălâncii* au costume și măști care sunt moștenite din obiceiurile străvechi de la Crasna. Aceste tradiții populare au o valoare inestimabilă. Ca și costumația sau măștile, textele fiecărui personaj sunt de asemenea și ele absolut deosebite. Îmi învăț studenții mei să respecte această mitologie populară, s-o îndrăgească și s-o propage.

Î. Acum aş vrea să o rog pe profesoara Maria Iliuț să ne spună câteva cuvinte despre costumul nostru popular din zona Moldovei de Sus, din nordul Bucovinei. Cum se cotează el în comparație cu costumul din sudul Moldovei sau din Basarabia?

R. Costumul bucovinean este deosebit. Mă refer în primul rând la broderie. Coloritul lui este mai sobru decât al costumului din sudul Basarabiei. Cu cât te deplasezi mai spre nord, nuanțele costumelor naționale sunt mai bogate și mai constante în culori. Sigur că fiecare costum ține de zona folclorică unde a fost confecționat. Probabil că își spune influența aici și muntele, cu natura sa de diferite nuanțe. Toată feeria naturii noastre este imprimată pe costumul popular. Cojoacele și sumanele vechi bucovinene sunt de o simplitate uluitoare. Ele sunt inconfundabile. Multor interpreți de muzică populară le place costumul din nord, chiar dacă nu cântă piese din zona respectivă. Ideal este totuși pentru un interpret ca să îmbine costumul din zona respectivă cu piesa pe care o prezintă.

Fiind invitată și la prima și la a doua ediție a Festivalului-concurs „Din cântecele neamului”, care au avut loc la Cernăuți, m-a impresionat spectrul de costume care a fost prezentat de către soliștii interpreți. Trebuie să se țină cont de valoarea acestor costume. Ele trebuiesc păstrate și valorificate. M-aș bucura dacă mai sunt oameni care știu să confecționeze aceste costume.

Î. Dragă Marie, despre care dintre muzicienii bucovineni împrăștiati prin lume ați mai putea spune cuvinte frumoase, în afară de Mihai Amihalachioaie?

R. Unul dintre cei mai valoroși naști care provine din Bucovina este Marin Gheras, frații Grib și alții. Pe lângă ansamblurile „Tălăncuța”, „Ștefan Vodă” și „Busuioc moldovenesc”, am cântat cu orchestra folclorică a Radioteleviziunii condusă de Petre Neamțu, cu orchestra „Mugurel” condusă de Ion Dascăl, cu ansamblul „Lăutarii” condus de Nicolae Botgros. Aici adaog invitațiile pe care le-am avut din partea muzicienilor din România, ca bunăoară, orchestra de la Craiova, cea de la Iași. Despre toți mi-aduc aminte cu multă stimă și dragoste

Î. L-ați cunoscut pe violonistul Dan Onofreiciuc care este bucovinean de origine?

R. Da, l-am cunoscut și am cântat cu el atunci când era angajat în orchestra „Lăutarii”. La un moment dat, când a plecat solista

Ioana Căpraru din formația „Lăutarii”, am primit o invitație de a mă angaja în această orchestră în calitate de solistă. Am avut de ales atunci între „Lăutarii” și „Busuioc moldovenesc”. Cu toate că ambele orchestre erau foarte bune, am optat pentru cea din urmă și nu regret deloc.

Î. Încerc să mă apropii discret de sufletul dumneavoastră și vă întreb de unde vine acel tremolo inconfundabil care îl auzim în piesele pe care le cântați? Maniera melodică de interpretare îmbinată cu o dicție respectivă zonei folclorice imprimă prezenței scenice a Domniei voastre prospețime artistică și originalitate.

R. Vedeți dumneavoastră, descoperim până la urmă că e puțin să ai numai talent. Bine spunea cel ce spunea că împlinirea artistică îmbină două procente de talent și restul muncă. Acest lucru l-am simțit și eu din plin. Am muncit fără preget de când mă știu, munca mi-a fost și un rezultat al succesului și un refugiu în momentele grele. Sigur că dascălii și îndrumătorii mei și-au spus și ei cuvântul în formația mea muzicală. Însă munca pe care am depus-o, observările, practica scenică au o importanță tot atât de mare. Aceasta vreau să transmit și discipolilor mei. Îi învăț să muncească și să fie exigenți cu ei, să aibă putere de caracter. Specialitatea noastră este foarte anevoioasă, așa încât fără muncă serioasă și multă nu obții nimic. Și nu în ultimul rând rugăciunea și credința în bunul Dumnezeu mi-au dat putere și forță de muncă. Succesul vine atunci când aproape că nu-l mai aștepti.

Î. Ce zice cântăreața Maria Iliuț despre faptul că nu poate fi imitată atunci când interpretează piese muzicale din zonele folclorice pe care le cunoaște foarte bine?

R. Adevărat, este un stil al meu la care am muncit foarte mult până mi l-am format. La început, ca fiecare începător, eu o imitam sau cântam ca și Maria Ciobanu. Apoi o imitam pe Maria Lătărețu. Mi-am dat seama apoi că trebuie să-mi găsesc un drum al meu. Selectând repertoriul, am ajuns să-mi descopăr și rezervele ascunse ale vocii. Pentru a reuși să obțin toate melismele pe care le stăpânesc acum, toate aceste așa-zise floricele, acel tremolo despre care vorbiți, a fost nevoie de o muncă uriașă. E puțin să fii dotat numai cu voce. Pentru ca să obții tembrul necesar al vocii și să nu fii confundat cu alt interpret trebuie să știi nu numai să-ți alegi repertoriul, dar și să-ți dirijezi vocea, tembrul, stilul. E indiscret poate din partea mea, dar voi aminti cuvintele rostite de

maestrul Gheorghe Urschi într-un spectacol al meu: „Maria este unica interpretă, spunea el, care auzind-o la radio, eu nu pot s-o confund cu altcineva”. Aici e vorba de un tembru cu noduri, care mă caracterizează.

Î. Sunt niște sincope pe care le numiți foarte bine, un tembru cu noduri. Aceste melisme, această manevrare a vocii vă este caracteristică și se deosebește de maniera altor interprete de muzică populară.

R. Consider că este un stil. Poate și spre marele meu noroc, fiindcă nu mă poate imita nimeni și atunci interpretarea rămâne mai mult a mea, după cum ați remarcat și dumneavoastră. Referitor la voce, e greu să explic chiar și la studenții mei cum procedez. Există niște tehnici în literatura vocală, însă nu știu exact cum îmi reușește mie personal. Mă rog, mai există ceva, care depășește limitele canonului. Fiecare interpret are și tehnicile sale distincte.

Î. Care dintre cele două cântărețe vă este mai aproape, Maria Tănase sau Maria Lătărețu, dacă tot am amintit despre cele mai bune interprete ale muzicii românești?

R. Eu cred că Maria Tănase a fost interpreta care s-a apropiat cel mai mult de izvorul cântecului popular. Prelucrându-l sau nu, ea s-a apropiat cel mai mult de mesajul cântecului din popor. Când privește interpretarea, tot Maria Tănase îmi este cea mai dragă. Să ne aducem aminte de melodia *Cine iubește și lasă...*, pe care nu am mai auzit-o într-o interpretare mai răscolitoare decât cea a Mariei Tănase.

Î. Ați cunoscut-o pe Marica Balan, ca să vorbim și despre interpretele cele mai valoroase din Basarabia.

R. Nu le-am cunoscut personal nici pe Marica Balan, nici pe Tamara Ciobanu, nici pe Maria Drăgan. Când am venit eu la Chișinău aceste cântărețe erau în vogă. Mai târziu au plecat la Moscova. Nu mai știu nimic de soarta Maricăi Balan. Pe Tamara Ciobanu am cunoscut-o ca profesoară la Conservator. Pe scenă nu le-am văzut nici pe una. Le-am ascultat sau le-am văzut doar după filmări sau imprimări. Acasă, la Crasna, nici astăzi nu se recepționează bine radio Chișinău sau TVM.

Î. Doamnă Maria, dorul de Crasna vă vizitează adeseori? Vă gândiți adesea la cei dragi și la meleagurile unde ați copilărit?

R. În permanență mă gândesc la ai mei, rugăciunea mea de fiecare zi se îndreaptă către cei care-mi sunt aproape și la

meleagurile mele care-mi sunt mereu în fața ochilor. Mă gândesc la cei care sunt în viață cu dragoste și mă rog pentru cei care nu mai sunt printre noi pentru ca să le dea bunul Dumnezeu odihnă veșnică.

Î. Vă rog să depănați câteva amintiri despre părinții dumneavoastră, care după cum ne-ați spus s-au dus la cele veșnice ambii în același an. De cine ați fost atașată mai mult, de mama sau de tata?

R. Părinții mei au fost oameni credincioși. Ei m-au povățuit și pe mine să cred în Dumnezeu. Sigur că mama mi-a fost mai apropiată sufletește. Ea a fost o femeie frumoasă, bine făcută, cu ochi verzi, mari, părul deschis. Așa arăta tot neamul meu – bunicii, bunicele, tata, mama, fratele, surorile. Tata spunea că așa au fost dăcii și că ne-am trage de la ei. Tata mai era mândru de străbunicul nostru, care, cică, a cărat cu carul cu patru boi tălpi din bărne de lemn pentru edificiul Reședinței Mitropolitane din Cernăuți, unde astăzi se află Universitatea Națională „Iu. Fedkovyci”. Eu am moștenit mai mult caracterul mamei. Moale din fire și mai retras. A suferit din cauza mea că am plecat în lume. Ar fi vrut să mă vadă măritată în sat, în rând cu lumea. Dar nu a fost să fie așa.

Î. Aveți posibilitate să vizitați des această geană frumoasă a Carpaților care se cheamă Crasna?

R. Tot ce ține de suflet, de repertoriul meu este legat într-un fel de nordul Bucovinei. Sursa mea de existență profesională este Crasna. De aici îmi culeg materialul folcloric, repertoriul meu, aici descopăr cele mai frumoase și mai originale costume naționale românești. Cămăși brodate și cusute, o ie care are vreo două sute de ani, am descoperit-o la o bătrânică. Era într-o stare deplorabilă, dar am restaurat-o și acum arată foarte bine. Aici mai găsim sumane și pieptare foarte frumoase. Etnografii de la Chișinău se dau în vânt după ele.

Î. Stimată doamnă, cum se procedează în cazul când un costum național vechi este uzat, dar este nevoie ca el să aibă o ținută scenică. Cine le restaurează, cine le repară și cum se efectuează lucrul acesta?

R. Eu am avut un avantaj foarte mare în această privință. În familia noastră maică-mea a fost una dintre cele mai iscusite țesătoare de astfel de costume, catrințe (prigitori se numesc la noi) și cămăși. Avea foarte multe comenzi de prin sat, de la fete și femei. Ea știa să și le repare foarte bine, să le înnoiască.

Această îndeletnicire au moștenit-o și surorile mele. Să știți că ele au îmbrăcat aproape toți interpreții din Chișinău. De exemplu, Maria Bieșu, care și-a dorit un costum popular, domnii Nicolae Grib, Constantin Rotaru, Arseni Botnaru, Maria Sarabaș. La toți le-a plăcut și au dorit să aibă un costum popular confecționat în Bucovina.

Î. Cu alte cuvinte, Crasna a îmbrăcat toată Basarabia în costume din zona nord-bucovineană.

R. Ansamblul de copii și tineret, alte ansambluri din Moldova, inclusiv formațiile „Tălăncuța” și „Ștefan Vodă” sunt îmbrăcate în costume bucovinene. Pe mine mă bucură acest lucru și întotdeauna îmi încântă ochiul atunci când îi văd îmbrăcați în costumele noastre din Bucovina.

Î. Specificați, vă rog, costumele naționale de la Crasna. Ce înseamnă pentru zona noastră cămașa națională, fota, catrința și celelalte elemente ale costumului popular?

R. La noi cămașa constituie piesa de bază a portului popular românesc. Sunt cămășile cu pânză rară și deasă, care trebuie să se asorteze cu toate celelalte elemente componente ale costumului tradițional. Fota se consideră o îmbrăcăminte populară mai modernă. Ea se confecționează cu un fir strălucit metalic. Odată cu apariția costumului popular modern, au apărut și cămășile cusute cu fluturi sau cu fir de material subțire și strălucitor. Catrința, în dialectul de la Crasna am mai amintit că i se spune prijoare, este elementul vestimentar esențial al unui costum popular de la Crasna. Brâului tradițional, care se leagă de asupra catrinței (prijoarei), i se spune frâmgie (frângiu, de la cuvântul frânghie). Cămășile se confecționează la fel, în toată zona nordului. Referitor la broboada de pe cap, fiecare interpretează și-o alege după gustul ei și bineînțeles trebuie să se asorteze cu întregul costum. Broboada, tulpanul (basmau) nu trebuie să fie țipătoare. Un atribut al portului femeiesc tradițional este și bondița, care se îmbracă peste cămașă, catrință și brâu și care dă o nuanță deosebită, un lux special costumului popular femeiesc.

Să știți că în Crasna sunt cele mai bune meșterițe-țesătoare (broderițe) care confecționează costume populare. Una dintre cele mai bune a fost maică-mea, care ne-a învățat la broderie pe toate trei surorile. Am avut două surori, Saveta și Ileana și un frate, Ioachim, care avea doar patruzeci și șapte de ani când a murit. După ce a murit mama, au rămas surorile ca broderițe bune în sat.

Ele nu numai că brodează, ci și inventează modele noi. La noi se aplică o tehnică foarte complicată la brodat. Puteai să stai luni întregi la o ie. Maică-mea compunea de una singură ornamentele, așa-zise izvoadele.

Î. Și dacă vorbiți despre aceasta, cât rezistați să stați acasă, la Chișinău, până când sunteți mânată de dorul să veniți acasă, la Crasna?

R. Vin cât se poate de des, iar dacă nu reușesc să vin mai des, înțeleg că așa sunt vremurile și trebuie să rezist. De altfel, cu gândul sunt în fiecare zi la Crasna. Mai ales seara, înainte de culcare, când mai rostesc și o rugăciune, întotdeauna mă gândesc la cei apropiați și dragi de la Crasna.

Î. Care sunt planurile dumneavoastră de viitor?

R. Nu cred în superstiții, dar dacă mă laud înainte de vreme, nu pot să fac nimic. Multe mi-aș dori, dar îmi dau seama cât de greu se realizează ceva. Mi-aș dori în primul rând cât mai mult să înregistrez, fiindcă am foarte multe materiale care își așteaptă rândul. Piese muzicale pe care aș dori să le înregistrez, cât și costumele populare pe care le-aș scoate pe scenă, mi se pare mie că au o valoare inestimabilă. Și de, păcatul fiecăruia, zic într-o doară că așa cum le-aș da eu viață parcă nu le-ar valorifica altul. Am auzit aceste piese de la sursă, am reținut cum le cânta informatorul și parcă le-aș putea da o a doua viață. Ar fi păcat să se piardă în noianul vremurilor. Îmi doresc, ca și fiecare interpret, să fac cât mai multe înregistrări.

Î. Se pare că lada cu zestre folclorică a cântăreței Maria Iliuț este plină. Care este soarta lansării unei piese vechi?

R. Da, fiecare cântec trebuie să se coacă, să se îplinească în gândul meu, așadar, să stea puțin în ladă, până nu-l simt cu tot sufletul meu, să-i însușesc pe deplin mesajul și abia atunci trebuie scos la lumină, pentru ca să i se dea viață pe scenă.

Î. Probabil că trebuie găsită și orchestra respectivă.

R. E un întreg procedeu. Aranjamentele pentru orchestră, care costă în ziua de astăzi destul de mult, sunt o problemă foarte mare pentru un interpret. Nu poți să răpești timpul omului fără să-l compensezi cu o plată onorabilă.

Î. În toate sferele de activitate, pentru ca să faci ceva astăzi, trebuie nu numai talent, dar și resurse materiale. Toți artiștii în ziua de astăzi fac un efort material considerabil. Cine nu procedează în felul acesta, nu realizează nimic.

R. Mi-am refuzat multe luxuri pe care le oferă sau le are viața, o mașină, de exemplu, sau altceva ce-ți face viața mai ușoară. Am crezut și cred în continuare că lucrurile mai importante sunt arta și valorificarea cântecelor populare. Așa am crezut și asta am făcut.

Î. V-aș întreba dacă sunteți mulțumită cu înregistrările pe care le-ați făcut? Câte albume ați scos până acuma?

R. În această întreprindere fiecare artist depinde de sponsorul pe care îl are. Posibilitățile lui materiale se răsfrâng și asupra imprimărilor pe care le poate sau nu le poate realiza artistul. Uneori cei care te sponsorizează optează pentru o altă prioritate. Și atunci se schimbă și posibilitatea artistului în ceea ce privește înregistrarea. De exemplu, Nina Bolboceanu de la Chișinău și-a propus să facă un film cu înregistrările mele, cât și cu imagine multă despre costumul național din partea nordului. După toate pregătirile prealabile, sponsorul i-a comunicat la un moment dat că înregistrarea se amână. Ea avea intenția ca prin intermediul cântecului meu să prindă pe peliculă și alte momente din obiceiurile populare din Crasna Bucovinei. Între timp, am reușit totuși să scot câteva albume. Și aici voi aminti CD-ul la care țin mult, intitulat *Numai cânt și dor de Bucovina*. În 2006 am reușit să realizez și un film de scurt metraj, *Un loc de pe pământ Crasna*. Aștept și alte apariții ale pieselor pe care le-am imprimat.

Î. De ce rămân în urmă bucovinenii în ultimul timp? Dumneavoastră sunteți bucovineancă și ar trebui să vă preocupe acest lucru.

R. Consider că acest declin al bucovinenilor se întâmplă din cauza lipsei de specialiști. Acuma când nu sunt specialiști în domeniul muzical, ar trebui ca profesorii de limba și literatura română să nu uite de folclorul nostru. Ei ar trebui să aibă grijă pentru ca elevul să deosebească cel puțin balada de doină sau romanța de doină. La Chișinău majoritatea artiștilor au crescut din ansamblul „Tălăncuța”. Toți am fost educați de dascălul nostru Andrei Tamazlăcaru, acest remarcabil etnofolclorist român din Republica Moldova, care este de părere că „nimic nu macină mai mult omul decât dorința de a cânta și a-și exprima în cântec starea de suflet, de spirit, că nici o altă stare mai chinuitoare nu are omul cântăreț decât atunci când vrea să cânte”. El ne-a ajutat și ne-a stimulat să studiem aprofundat folclorul nostru național. Apoi fiecare dintre noi am fost obligați să promovăm mai departe folclorul. Așa se explică că mulți dintre aceștia avem

colectivele noastre de copii și tineret cu care lucrăm. Valorificăm și punem în scenă lucrările originale care nu au fost cântate de către înaintași. Noutatea constă și în textul poetic original, nu numai în coreografie sau interpretare muzicală. Prin doinele și cântecele de petrecere pe care le putem auzi la poporul nostru ne caracterizăm cel mai bine. La fel și bocetele care se interpretează la înmormântări.

Î. Faceți trimitere adeseori la metoda de lucru a etnomuzicologului Andrei Tamazlăcaru de la Chișinău.

R. Ar trebui să fie adunați într-un juriu toți profesioniștii care mai sunt aici, pentru ca aceștia să poată să aprecieze talentul adevărat, ca apoi să-l poată și promova. Școala, școala lipsește!

Î. De multe ori suntem martorii atâtor „minuni”, care au loc pe scenă. Până la urmă, acest kitsch se admite în folclorul autentic?

R. Nici într-un caz! Pentru un festival-concurs care include piese folclorice ar trebui selectată o componență mai mică, atât a soliștilor cât și a orchestrei. Fluierul, cobza, vioara ar fi de ajuns pentru o orchestră. Cu toate acestea, mă impresionează în ultimul timp când niște copii sau niște tineri mai încălță opincuța, mai îmbracă cojocelul, straiile străbunilor și-și pleacă urechea la doinele noastre nemuritoare, în pofida invaziei cotropitoare a tehnicii moderne: calculatoare, telefoane mobile, căști de tot soiul etc.

Î. Stimată doamnă, vă rog să vorbiți despre locul dumneavoastră recent de muncă. Sunteți mulțumită de el. Activitatea didactică nu dăunează cumva activității artistice?

R. Sunt lector superior la Facultatea de arte frumoase a Universității de stat din Moldova. La această facultate există o catedră unde sunt adunați studenți de la 14 facultăți din cadrul universității, care au talent și înclinație spre muzică și dans. Sunt niște tineri pe care i-am modelat după chipul și asemănarea folclorului nostru popular. Nu-i vorbă, mulți dintre ei au făcut școala muzicală, însă acuma și-au ales alte specialități. I-a unit pe toți însă dragostea față de muzică și de folclorul nostru popular. Am o mare plăcere să lucrez cu ei și să-i învăț să prețuiască cântecul popular. Am lucrat și la Conservator, unde fiecare student se consideră chiar din primul an de studiu un artist gata format, ceea ce de multe ori nu este chiar așa. De aceea atitudinea mea față de studenții din cadrul Universității este anumită. Fiecare

dintre ei are o vocație specială față de muzică. Ei se străduiesc să muncească, pentru ca să apară în scenă ca adevărați profesioniști.

Î. Cum se consideră cântăreața noastră, Maria Iliuț, un culegător sau un creator de folclor muzical?

R. Mă consider o interpretă de folclor. Deși am apelat de multe ori la textieri și compozitori, nu am colaborat cu ei în așa măsură încât să mă consider un creator de folclor. Cu toate că am un arsenal întreg de piese care-și așteaptă rândul de a fi prelucrate și interpretate, nu-mi ajunge vreme pentru toate. În același timp, nu uit nici cuvintele lui Andrei Tamazlăcaru, care ne îndemna să studiem și să promovăm folclorul muzical fără a apela la textieri și compozitori. Textul autentic conține în el atâta înțelepciune și suflet, încât un textier l-ar știrbi, chiar fiind și un poet adevărat.

Ceea ce fac este rezultatul muncii mele de ani de zile și a sufletului care-mi ajută să exprim ceea ce cred că trebuie să exprim în cântec. Vă mai spuneam că atunci când cânt, văd aceleași cărarușe bătute de copitele căprioarelor, aud aceleași izvoare, în fața ochilor îmi apar aceleași culmi de munți, altfel poate nici n-aș putea reda tot farmecul cântecului păstoresc. Când cânt, parcă mă transfer cu sufletul în inima naturii de acolo, de acasă, de la Crasna. Ea este ca o icoană care îmi stă mereu în față, de acolo mă alimentez, aceasta este sursa mea de viață și de creație.

N-aș fi poate atât de sensibilă la toate cele, dacă nu aș fi trecut prin multe suferințe. Să nu uităm că pentru noi lacrima e ceva magic. Nicăieri cântecul miresei, despărțirea de părinți, desprinderea de familie nu este percepută așa ca la noi. Tristețea pe care ați sesizat-o mai vine și din alte experiențe. Am avut de suferit din partea autorităților, până am ajuns ce-am ajuns, am suferit fiindcă vorbesc românește, în grai bucovinean. Multe suferințe am avut și în familie. Divorțată fiind, am crescut un copil de una singură, mi-am pierdut părinții, sora, fratele, care la o vârstă prea timpurie au plecat în lumea celor drepti. Și acum le simt lipsa. Comunic cu ei mereu în gândul meu. Am fost marcată de toate aceste suferințe. Dar am credință în Dumnezeu, ceea ce mă ajută să înving greutățile.

Autorii dialogurilor

Alexandrina CERNOV

Alexandrina Cernov (24 noiembrie 1943, Hotin – 5 iunie 2024, Putna) a fost o personalitate emblematică a culturii românești din nordul Bucovinei. A urmat studiile liceale la Liceul nr. 32 din București. Între 1962 și 1966 a studiat la Facultatea de Filologie a Universității Naționale din Cernăuți. În 1989 și-a susținut teza de doctorat la Chișinău, având ca temă *Lingvostilistica comparată (româno-rusă) a limbajului poetic (în baza operei lui Ion Druță)*.

Între 1971 și 2002 a fost cadru didactic la Catedra de Filologie Română și Clasică a Universității Naționale din Cernăuți, predând cursuri precum teoria literaturii, istoria literaturii vechi românești, teoria traducerii, stilistica limbii române, lingvostilistica și poetica comparată, precum și studii de literatură comparată. Prin activitatea sa didactică, a format numeroase generații de filologi, profesori, jurnaliști și cercetători români din Ucraina.

Alexandrina Cernov a fost membru fondator al Societății pentru Cultura Română „Mihai Eminescu” din regiunea Cernăuți, unde a ocupat funcția de vicepreședinte în 1989 și președinte între 1990 și 1994. A fost membră a Comisiei de monitorizare al Congresului Intellectualității Românești din Regiunea Cernăuți în anii 1999-2001.

De asemenea, a fost expert în proiecte de cercetare privind situația minorităților naționale din Ucraina, colaborând cu Împuternicitul Radei Supreme a Ucrainei pentru drepturile omului și cu Comisariatul general al OSCE pentru problemele minorităților naționale.

În 1991, Alexandrina Cernov a fost aleasă membră de onoare a Academiei Române. În calitate de redactor-șef al revistei „Glasul Bucovinei” din 1994 și director al Editurii „Alexandru cel Bun” din 1995, a promovat constant cultura și literatura română în spațiul nord-bucovinean. A fost autoare a nouă manuale școlare de limba și literatura română, destinate școlilor românești din Ucraina, contribuind la păstrarea identității lingvistice a comunității românești. A coordonat o serie de proiecte consacrate editării de carte, dezvoltării bibliotecii de carte românească „Glasul Bucovinei” și desfășurării unor evenimente științifice internaționale (colocvii, saloane de carte).

A primit numeroase distincții, printre care: Premiul Fundației Culturale Române (1994), Medalia jubiliară „Mihai Eminescu” acordată de Ministerul Culturii din România (2000), Premiul internațional „Demos” al Asociației Pro Democrația Club din Târgu Neamț (2011), Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Ofițer (2004) și Ordinul Național „Serviciul Credincios” în grad de Comandor (2014), Ordinul „Crucea Bucovinei” al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților (2021).

Alexandrina Cernov a trecut la cele veșnice pe 5 iunie 2024, la Mănăstirea Putna.

Ilie LUCEAC

Ilie Luceac, născut la 2 iulie 1950, în comuna Sinăuții de Jos (fostul județ Dorohoi, România), astăzi raionul Cernăuți, regiunea Cernăuți, Ucraina – decedat 5 iunie 2017, or. Cernăuți, Ucraina. Critic și istoric literar, editor.

Din 1957 până în 1965 urmează școala primară și medie necompletă din satul natal, Sinăuții de Jos. Între 1965-1969 învață la Școala Normală (Liceul Pedagogic) din Cernăuți. Studii universitare: licențiat al Universității din Cernăuți. Facultatea de Filologie (specialitatea: limba și literatura română) (1974) și Facultatea de Istorie (1992).

Pentru contribuția remarcabilă avută, la afirmarea și apărarea identității etnice și culturale a comunităților românești din vecinătatea țării, contribuind la strângerea legăturilor dintre românii de pretutindeni, conferit de către Președintele României cu ordinul “Meritul Cultural”, categoria F- „Promovarea culturii” (2014).

Doctor în istorie. Teza de doctorat, susținută în iulie 2000, la Universitatea din București, cu tema: *Cultura în Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. O analiză de caz: Familia Hurmuzaki*. A publicat *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Editura Alexandru cel Bun (Cernăuți), Editura Augusta (Timișoara), 2000, 364 p. Lucrarea a obținut Premiul „Eudoxiu Hurmuzaki” al Academiei Române (2000). În 2007 publică cartea *Discursurile lui Eudoxiu Hurmuzaki în Dieta Bucovinei. Din viața parlamentară a Bucovinei în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Institutul Cultural Român, București, 2007, 367 p. În 2015 publică cartea *Eudoxiu (Doxaki) Hurmuzaki (1812-1874)*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 118 p.

Membru al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și al Societății Scriitorilor Bucovineni, membru al Societății Scriitori-

lor Români din Cernăuți. Redactor-șef adjunct la revista trimestrială de istorie și cultură „Glasul Bucovinei”, Cernăuți-București, care apare din 1994 sub egida Fundației Culturale Române (astăzi Institutul Cultural Român). Profesor la Institutul Teologic Ortodox din Cernăuți, Catedra de Jurnalism și Traducere. Membru fondator al Editurii „Alexandru cel Bun” din Cernăuți.

Membru activ al Institutului Român de Genealogie și Heraldică „Sever Zotta” din Iași. Cercetător științific asociat la Centrul Pentru Studierea Problemelor Bucovinei, astăzi Institutul „Bucovina” (Filiala Iași a Academiei Române) cu sediul la Rădăuți. Autor de manuale pentru școlile cu limba română de predare din Ucraina.

Vasile TĂRĂȚEANU

Vasile Tărățeanu (27 septembrie 1945, Sinăuții de Jos – 8 august 2022, Cernăuți) a fost poet, publicist și lider al comunității românești din nordul Bucovinei, membru de onoare al Academiei Române, președinte al Centrului Cultural Român „Eudoxiu Hurmuzachi” din Cernăuți.

În anul 1972 a absolvit cursurile Facultății de Litere a Universității din Cernăuți. În 1989, alături de alți scriitori români din Cernăuți, a fondat Societatea pentru Cultură Română „Mihai Eminescu”. A fost coordonator al Fundației Culturale „Casa Limbii Române” din Cernăuți, redactorșef al ziarelor „Plai românesc”, „Arcașul”, „Neamul românesc”, fondator al ziarului „Junimea”, cofondator al Editurii Alexandru cel Bun. A realizat o serie de proiecte menite să păstreze și să dezvolte identitatea culturală și lingvistică a românilor din nordul Bucovinei.

A debutat editorial în 1981 cu *Harpele ploii*. Autor a zeci de volume de poezie, publicistică, monografii culturale și albume. Membru al Uniunii Naționale a Scriitorilor din Ucraina, al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și al Uniunii Scriitorilor din România. Este autorul unei opere referențiale: *Dreptul la neliniște* (versuri, 1984), *Teama de înstrăinare* (versuri, 1990), *Litanii din Țara de Sus* (versuri, 1995), *Litanii* (versuri, 1996), *Pământ în retragere* (versuri, 1999), *Și ne izbăvește pre noi* (versuri, 1999), *Iluzii și lanțuri* (publicistică, 2001), *Dinafară* (versuri, 2003), *Infern personal* (versuri, 2005), *Ocean cu cioburi sângerânde* (2005), *Degețelul salvator* (2006), *Cimitirul ambulant* (2008), *101 poeme* (2010), *Până dincolo de umbră* (2011) ș.a.

Rodnica sa activitate literară i-a adus numeroase premii prestigioase, printre care: marele premiu al revistei „Totuși iubirea”, premiul internațional pentru poezie „Nichita Stănescu”, premiul „Mihai Eminescu” (Putna), premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova, precum și distincții la festivalurile „Tudor Arghezi” și „Noptile de poezie”. Este cetățean de onoare al unor localități din România și Republica Moldova.

CUPRINS

Cuvânt înainte	3
----------------------	---

Sub semnul Bucovinei

Între nostalgice amintiri și luminoase speranțe. Dialog cu Radu Economu	7
Dialog cu academicianul Radu Grigorovici	19
Dialog cu academicianul Vladimir Trebici	28
Dialog cu eminescologul Dimitrie Vatamaniuc	35
„Bucovina e iluzia mea”. Dialog cu Adrian Dinu Rachieru	41

Vieți în oglinda istoriei

Călătorie la origini (Cernăuți – Bahrinești - București). Dialog cu Vasile Andru	52
La pas, cu Flondoreni, prin Cernăuții vechilor amintiri	73
„Din noianul vremurilor, cu amintirile mele despre familia Porumbeștilor” (dialog cu Nina Cionca)	93
„Încerc să întreprind ceva în numele aceluiași înălțător ideal”. Dialog cu Ion Beldeanu	118

Mărturii artistice și spirituale

Cheia de boltă în activitatea artistică a pictorului bucovinean Ștefan Purici	134
La Putna, cu Arhimandritul Melchisedec Velnic	152
Tenorul dramatic Marian Talabă: o mărturie a talentului autentic bucovinean	177
Maria cântecului bucovinean sau privighetoarea de sub geana Carpaților	206
Autorii dialogurilor	226

Науково-популярне видання

Діалоги з буковинцями

**Інтерв'ю Іллі Лучака, Олександрини Чернов
та Василя Терицяну**

(рум. мов.)

Упорядник М. Герман

Редактор М. Струц

Підготовка до друку Л. Звенигородської

Підписано до друку 02.09.2025. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.

Ум. друк. арк. 13,73. Тираж 300 прим. Зам. 251222

Видавець і виготовловач ТОВ «Друк Арт»

58018 Чернівці, вул. Маловокзальна, 2Д, тел. 585-432

Ліцензія про державну реєстрацію ДК № 2741 від 15.01.2007 р.